

# JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/2.

Erdélyt és Magyarországot érintő iratok  
1601–1606

SZEGED

1995



**ADATTÁR XVI–XVIII. SZÁZADI  
SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ**

**34.**

Szerkeszti  
**KESERÚ BÁLINT**

ISBN 963 482 088 9 ö

ISBN 963 482 089 1

ISSN 0230-8495

JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/2.

# JEZSUITA OKMÁNYTÁR

I/2.

Erdélyt és Magyarországot érintő iratok  
1601–1606

Sajtó alá rendezte

BALÁZS MIHÁLY, KRUPPA TAMÁS, LÁZÁR ISTVÁN DÁVID,  
LUKÁCS LÁSZLÓ

A bevezető tanulmányt írta

BALÁZS MIHÁLY

SZEGED

1995

Kiadja  
a József Attila Tudományegyetem  
Régi magyar irodalom tanszéke

Lektorálta  
KISS ANDRÁS

Technikai munkatársak  
HERNER JÁNOS  
MACHAN ESZTER

Megjelent  
az Európa Alapítvány támogatásával,  
a Kulturális és Történelmi Emlékeink Nyilvántartása és Kiadása  
Kutatási Program  
keretében

# DOKUMENTUMOK





1605. január 1. Vágsellye

Berethes Máté és Bornemisza István kiváltságlevele

*Berethes Máté és Bornemisza István nemesek, családjukkal együtt két Vágsellye városához tartozó jobbágyporta földesúri terhei alól mentességet kapnak.*

Ego Alexander Dobokai Collegii Selliensis Societatis Jesu in Thurociensi Praepositura fundati Rector:

Omnibus quorum interest harum mearum tenore litterarum testatum facio: Quod ad instantiam egregiorum ac nobilium, Matthaei Berethes<sup>1</sup> et Stephani Bornemisza nec non consortium eorundem nobilium videlicet foeminarum Catharinae et Elysabethae Alchi, filiarum quondam bonae memoriae nobilis Joannis Alchi,<sup>2</sup> memor, ut decebat, fidelium servitiorum iam dicti Ioannis Alchi et propter eum habens etiam respectum filiarum eiusdem dictarum nimirum nobilium Catharinae et Elisabethae Alchi, quin et egregiorum ac nobilium praenominatorum Matthaei Berethes ac Stephani Bornemisza et promptorum servitiorum ab eisdem pro temporum opportunitate et exigentia nobis exhibitorum, ac deinceps quoque futuris temporibus exhibendorum ipsos instantes dictos, scilicet nobiles ac egregios Matthaenum Berethes, Stephanum Bornemisza eorundemque uxores nobiles Catharinam et Elysabetham Alchi, respectu duarum integrarum sessionum colonialium in territorio oppidi nostri Selliensis habitarum et in Comitatu Nitriensi existentium, ab omni onere et servitio coloniali, e numero aliorum dicti oppidi nostri incolarum et subditorum liberandos liberandasque, eximendos eximendasque duxi. Imo autoritate, qua ut legitimus Dominus Praepositurae Thurociensis polleo, libero et eximo, liberos liberisque exemptos exemptasque esse et haberi volo, harum nostrarum vigore praesentium, quas proinde iam saepe dictis nobilibus personis manu nostra subscriptas consuetoque sigillo nostro munitas dedi. Selliae in oppido nostro, ex Collegio Societatis Nostrae in Thurociensi Praepositura fundato. Primo Januarii in ipsa octava Nativitatis Domini Nostri Anno 1605.

Idem qui supra Alexander Dobokai m. p.

*Más kézzel:* Utamque hanc sessionem recepi depositis 750 florenos haeredibus Matthaei Berethes et Stephani Bornemisza, uti fusius habetur in fassione eorundem facta in Strigoniensi Capitulo Anno 1649. die 23. Mensis Octobris Martinus Palkovich<sup>3</sup> Rector Collegii Tyrnaviensis m. p.

*Hátlapján:* Reverendo Francisco de Ghimes episcopo ecclesiae Nitriensis locique eiusdem comiti perpetuo et consiliario nostro etc. fideli nobis dilecto

*Mai lelőhely:* MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tym. fasc. 25. f. 39r–v. Eredeti

1. A Berethes családnév talán azonos a Nagy Ivánnál szereplő Berethy nevű Zemplén megyei armális nemes családdal. Lásd Nagy, II. 25. A kiváltságlevélben szereplő többi nemesről közelebbit nem tudunk.

2. Az iratban szereplő armális nemeseket tized- és taxafizetési kötelezettség terhelte. Általában egy jobbágytelket birtokoltak, jogilag pedig a jobbágyok és a nemesség között helyezkedtek el. Köztük és a jezsuiták között éppen a földesúri terhek miatt kitört viszályról lásd a 292. iratot.
3. Palkovich Márton 1649–1652 között volt a nagyszombati kollégium rektora. (*Catalogi*, II. 696–697.)

## 292

[1605. eleje[?]<sup>1</sup>]

A vágsellyei és znióváraljai jezsuiták Rudolf császárnak

*A vágsellyei nemesek az ellenük hozott ítélet miatt fellázították a vármegyéket, különösen a nyitrai, és több tekintélyes földbirtokost. Ennek következtében kiűzték őket törvényesen birtokolt javaikból. A viszály oka az, hogy a nemesek nem hajlandók a rájuk rótt földesúri terheket megfizetni, azt állítván, hogy mentességet kaptak az alól, jöllehet az erre vonatkozó privilégium levelet nem tudták felmutatni. Az ügyben a rend javára hozott ítéletet a vágsellyei kapitány végrehajtotta, és kilakoltatta őket házaikból. Nem sokkal később azonban a nemesek a vármegyéhez futottak és azzal vádaskodtak, hogy a rend kirabolta őket. Ráadásul Illésházy István az ügy kapcsán az országból való kiűzéssel fenyegette meg őket. Ebben a helyzetben a császárhoz fordulnak panaszukkal és kérik, hogy orvosolja a rajtuk esett sérelmet. A jogi képviselőkben nem bíznak, mert azok nem katolikusok, a perben való közvetlen részvételt pedig tiltja a rendi szabályzat.*

Sacra Caesarea Regiaque Maiestas Domine Domine Clementissime orationum suffragia Maiestati Vestrae humilime commendamus.

Saepius Maiestati Vestrae vel invitos praetensorum in bonis nostris Sellienisium nobilium impunita et intolerabilis audacia molestos esse cogit, qui tot Maiestatis Vestrae iustis mandatis spretis, iudicium quoque ordinariorum Regni iuridica contempta sententia, passim comitatus et praesertim Nitriensem ac nonnullis magnates sinistris delationibus in nos concitant, asserentes nos non servato iuris ordine, sed propria autoritate ac per vim eos ex bonis nostris et domibus eorum exturbasse. At contrarium tam ex diversis Maiestatis Vestrae mandatis, quam commissariorum eiusdem iuridicis totius causae revisionibus, postremo etiam ex Reverendi Domini Maiestatis Vestrae Locumtenentis<sup>2</sup> Consiliariorum Iudicium ordinariorum, aliorumque iurisperitorum ultima et finali sententia iuridica demonstrari facile potest. Qua tanquam mandatis Maiestatis Vestrae inobedientes, et in iudices regni contumaces, eo quod praetensam exemptionem (quo iure in bonis nostris et serie colonorum nostrorum immunes ab oneribus colonialibus forent) privilegiis comprobare contempserunt, ratione fundorum et domorum per omnia reliquorum subditorum nostrorum fundis et domibus aequiparati et adnumerati sunt, insuper privilegia, si quae ratione domorum habuissent, ob eorum contumaciam invalidata. Accepta tali a iudicibus sententia nos munia colonialia

ab illis exigere non intermisimus, verum illi audacter negare ceperunt. Ne igitur nostro iuri cessisse videremur, primo in Comitatu Nittriensi eos per iudicem nobilium, ut se latae sententiae iudicum regni accomodarent, monuimus. At ubi comitatus admonitionem eorum advertisset partes quoque defendendas contra nos strenue suscepit, nos contra iuri ecclesiae et nostro non cessuros et comitatum has in parte causam tueri (prout etiam in simili contra alios dominos terrestres locorum non facit) minime posse. Proinde vel colonialia onera illos obire, vel bonis nostris praevia aestimatione (ut moris est in regno) cedere debere. Quare iudicem nobilium cum assessore sedis iuridiciariae dictis comitatus ad rite peragendam aestimationem ab eodem petere non omisimus, comitatus vero petitos denegat, protestamur solemniter nobis consuetum ius regni denegari, idcirco cum eadem protestatione a Maiestate Vestra remedium iuris et iudice nobilium iudicem regni ordinarium maiorem, Protonotarium nimirum ad peragendam aestimationem publice comitatu denunciamus, petituros, quem et clementer nobis delegare Maiestas Vestra dignata est.

Protonotarius<sup>3</sup> Reverendissimi Domini locumtenentis accepto mandato Maiestatis Vestrae nobiles, ut ad certum diem parati forent, se iussu Maiestatis Vestrae secundum iura regni aestimationem peragere velle praemonuit. Facta aestimatione Protonotarius singulis, domorum (in quanta aestimatae a murariis et architectis fuissent) pecuniam deposuit, quam etiam levarunt. Praeterea diem, qua domibus et bonis nostris excederent, decimum quintum praefixit. Elapso termino prescripto Selliensis oppidi capitaneo mandamus, ut nobiles domibus excedere iubeat. Is assumptis quos necessarios, et quot secum esse (si tumultuari inciperent prout minabantur) iudicabat, domos accedit et monet, ut quam primum excedant. Faciunt illi sine mora et ad certa sese intra dictos quindecim dies procurata hospitium (vivantibus deportari capitanei satellitibus et iuratis oppidi, ne quid substantiae eorum deperiret advigilantibus) cum integra suppellectili transferunt. His sic peractis paulo post, hoc est vigesima octava iulii in frequenti congregatione nobilium Comitatus Nittriensis iterum minus iuste accusamur, nos substantias eorum diripuisse, e domibus propria auctoritate exturbasse, quare a comitatu patrocinium et defensionem obnixe efflagitant. Comitatus rem prius ad Maiestatem Vestram deferendam esse decrevit, et quid ab eadem responsi sit accepturus visurum, quod si pro noto eorum non fieret, publicis in comitiis querelam tanquam praerogativae nobilitatis et pacis turbatores instituendam decernit. Interim nobilibus, ut nos ad potentiam evocent, suadet. Nec hoc contentus alio quoque modo, si opus fuerit, contra nos scire et posse sua membra defendere promittit. Ac nos potentia nihil et multo minus propria auctoritate (quod tamen omnibus in regno licet contra invasores violentos suorum iurium, sicut illi praetensi nobiles nostri iuris fuerunt) fecisse, quin potius vocationis nostrae memores, iustitia mediante quantum potuimus ius nostrum tutari non praetermisimus. Testes huius rei nobis sunt iudices regni et eorum authenticae adiudicatoriae litterae, quare Maestati Vestrae humilime supplicamus, ut dicto Comitatu Nittriensi et Magnifico Domino Illieshazy<sup>4</sup> per speciales sui mandati litteras clementer percipere dignetur, ut nos in ecclesiae et nostris iuribus tuendis et conservandis, iustitia et Maiestatis

Vestrae auctoritate munitos, missos faciant et ab instituenda contra nos publica querela quam Dominus Illieshazii prae ceteris, et expulsionem e regno minantur, ut supersedeant, demisse supplicamus. Nullius enim ius invadimus, modo illi tam nostro, quam antecessorum tempore Praepositurae non invasissent. Et quia non est nostrae vocationis forensia tractare, quin potius omni studio in procuranda proximorum salute iuxta nostrum institutum intentos esse decet, ideo Maiestati Vestrae obnixè supplicamus, velit directori[!] causarum Maiestatis Vestra in regno celementer mandare, ut nostras quoque tam in comitiis quam comitatibus quibusvis defendendas suscipiat, non enim possumus fidum habere procuratorem, cum sint alieni a religione, sic namque et instituto nostro vacare et pro Maiestatis Vestrae foelicitate atque diuturnae incolumitate liberius Deum orare poterimus. A qua etiam celemens expectamus responsum.<sup>5</sup>

Eiusdem Maiestatis Vestrae Humiles ac Devoti Servi in Christo

Patres et fratres Collegii Thurocziensis et  
Residentiae Selliensis Societatis Jesu in Hungaria

*Hátlapján:* Ad Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem Dominum Dominum nostrum clementissimum  
Humilima Supplicatio Collegii Thurocziensis et Residentiae Selliensis Societatis Jesu in Hungaria

*Mai leldőhely:* MOL E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrn. fasc. 25. f. 77r–v.

1. Az irat a Bocskay szabadságharc kitörése és a vágsellyei kollégium feldúlása (1605 áprilisa) között keletkezhetett. A *Contra nobiles Sellenses* címet viselő iratjegyzék (lásd E 152. Acta Jes. Reg. Coll. Tyrn. fasc. 25. f. 126r.) is 1605-re teszi dokumentumunkat. Logikusnak látszott, hogy az előző irat után közöljük.
2. A királyi helytartó Hetesi Pethe Mártonról lásd legutóbb a 287. iratot.
3. Keresztúry Andrásról lásd még a 36. iratot.
4. Illésházy István és a jezsuiták konfliktusáról lásd legutóbb 269/13. iratot.
5. A vizály az 1590-es évek végén a tizedszedési jog és egyéb földesúri terhek miatt robbant ki, amelyet a jezsuiták az armális nemesektől és szabadosoktól követeltek. Az egykorú tanúkihallgatásokat, folyamodványokat és leiratokat lásd az E 152 Acta. Jes. Reg. Coll. Tyrn. fasc. 24., 25. és 28.

## 293

1605. február 1. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

*Aggódik helyzetük miatt, türelmetlenül várja leveleiket.*

*Mai leldőhely:* ARSI Austr. 2. f. 154.

*Kiadva:* Argenti, 119–120.

1605. február 1. Pozsony  
Istvánffy Miklós Pázmány Péternek

*A címzett kérésére leírja, hogy miképpen terjedtek el az eretnekségek Magyarországon II. Lajos halála után.*

Antequam ad haec comicia<sup>1</sup> iter instituissem, admonuit me Dominus Gabriel Peteo<sup>2</sup> nomine Paternitatis Vestrae, ut si mihi constaret, quo primum tempore haeresis lutherana Ungariam invasisset, et quo modo tantum incrementi cepisset, Paternitati Vestrae significarem.<sup>3</sup> Id quod me iam natu grandiozem, et ab ineunte puericia in luce hominum versatum latere non posse existimaret. Suscepi perlubens hunc laborem, meque ad Paternitatem Vestram prima quaque occasione scripturum pollicitus sum.

Sciat igitur tempore Ludovici secundi Regis nostri e Germania famam Lutheri in Ungariam perlatam esse, sed qui eam sectam sequerentur, aut nullos fuisse, aut paucissimos, eosque ut fieri solet, claucularios et lucifugas, quandoquidem in comiciis Pesthanis, anni, nisi fallor, 1518. publico edicto proscripti et ad ignem damnati fuerant. Postea Mohaciensi clade, atque innocentissimi regis interitu subsequuto, cesisque in pugna omnibus fere episcopis, et regno miserabilem in modum factionibus ac intestinis discordiis laborante, episcopatus etiam per varios homines seculares violenter occupati sunt, nec qui religionem labantem restitueret aut tueretur, ullus reperiebatur. Agriensem enim episcopatum Petrus Perenius post obitum Gregorii Frangepani episcopi violenter sibi usurpabat, Nitriensem Valentinus Turcus, Varadiensem Emericus Cibacus, Transsilvanam Albensem Franciscus Bodo, Chanadiensem Gaspar Perusich, Quinqueecclesiensem Johannes Zerechen, Jauriensem vero Paulus Bakich, aliosque alii nefarie occupatos retinebant conniventibus ambobus regibus, quamquam catholicis principibus, sed partium suarum studiosos etiam per illicitas vias sublevare contendebant. Sub hoc statu rerum Petrus Perenius primus ei sectae se addixit, et concionatores lutheranos Stephanum imprimis Copacium et Michaellem Ztarinum stipendiis invitatos in bonis suis et oppidis secure versari patiebatur. Sequutus eius exemplum Gaspar Dragffy Andream Batisy et Matthiam Devay, lutheranae similiter sectae concionatores in oppido Erdeod, aliisque bonis suis publice concionari et haeresis semina spargere iubebat, et ipse nomine qui refrenaret eam sectabatur. Unde etiam eadem secta tanquam ex proximo loco in Transilvaniam facile irrepsit, nec sine Dei Optimi Maximi iusto iudicio factum esse videtur, quod auctores isti depravatae religionis non multo post deficiente familia stirpitis interciderant? Franciscum quoque Revay iam natu grandiozem eadem mali labes iam tum infecerat. Quem quamquam id negantem a Ferdinando rege acrioribus verbis eam ob causam correptum fuisse audivimus. Et hactenus quidem nemo ausus est se eius haeresis sectatorem confiteri, negligentia tamen principum et aliorum brevi factum est, ut etiam eiusmodi sectarii a magnatibus et principibus defensi publice suggestum conscendere et virus suum spargere non

dubitarent, et miseram plebem seducerent, adeo ut restitutis demum regiminis episcoporum ecclesiis malum tamen hoc latius serpere et maiorem regni partem occupare non intermitteret, bellis civilibus et intestinis discordiis occasionem maiorem ei subministrantibus. Paulo post irrepsit etiam calvinismus duce et auctore quodam Martino Calmancehino, quem nostri Santa Marton vocabant, ministro seu praedicatori in oppido Beregsas, quod ad arcem Munkach pertinens eo tempore Petrus Petrovith optinebat a rege Ferdinando per quaedam pacta concessum, qui etiam iconoclasta erat. Et quum in templo imagines demolaret, quodam casu in caput eius cecidisse fertur, eumque ita allisise, ut magno illato vulnere vix curatus fuerit. Et sic paulatim subreptibus haeresibus Turcae etiam in nos grassandi maior facultas.

Haec Paternitati Vestrae significare volui. Quam peto maiorem in modum, ut mihi in maioribus impetrare velit Reverendo Domino Patri Villerio<sup>4</sup> mea obsequia amanter deferat rogo. Et felicissime valeat. Posonii prima Februarii 1605.

*Mai leldőhely:* OŠZK Fol. Lat. 3606. T. III. f. 43. Eredeti. Másolat: BEK Collectio Prayana XXVIII. f. 129–130.

*Magyar fordítása kiadva:* Klaniczay, *Humanisták*, 855–857.

1. Az 1605 januárjára Bocskay ellenében összehívott, de megghiúsult pozsonyi országgyűlésről van szó. (MOE, XI. 3–118.)
2. Valószínűleg Gersei Pethő Gáborról lehet szó. (Vö. Nagy, IX. 258., 261.)
3. Az alább elmondottak a magyarországi reformáció történetének ismert, de több tekintetben pontosított tényei. Az a tény, hogy Pázmány Istvánffyól kért adatokat ismételt bizonyíték arra, hogy történeti munkáját már a 90-es években elkezdte. (Vö. Benda Kálmán, *Istvánffy Miklós levele 1605-ből*, ItK, LXXI. 1967. 187–188.) Pázmány egyébként a levelet helyenként csaknem szó szerinti fordításban beépítette a *Tíz bizonyosságba*, valamint a *Kalauzba*. (Vö. PÖM III. 306–307.)
4. Viller ekkor Grácban Ferdinánd főherceg gyóntatópapja volt. Lásd róla legutóbb a 271. iratot.

## 295

1605. február 19. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*A változó híreknek megfelelően örvendezik, illetve szomorkodik a magyarországi események miatt.*

Exhiluaverant nos litterae Reverentiae Vestrae 3. Januarii datae cum relatione de rebus Hungaricis, quae videbantur esse meliore loco, sed mox supervenerunt scriptae die 10 eiusdem, quae oppositum significabant, et nos in sollicitudinem dederunt, quam rei gravitas et conditio postulabant.<sup>1</sup> Expectabimus tamen Deo bene iuvante meliora, et quidem nescio quid recentius inaudivimus, quod nos ex

parte recreavit. Preces interim offerimus Domino, uti par est, ne improbitas et perfidia superet causam meliorum. Sperare aequum est de divina providentia et favore, quae nunquam defuit tempore suo. Pergat Vestra Reverentia subinde nos certiores facere, et interim oret pro nobis. Roma 19 Februarii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2 I. f. 155. Fogalmazvány

1. Egyik sem maradt ránk. A levelekből vett jó híreken nyilván Bocskay csapatainak vereségét (Osgyán, 1604. november 17.), a rosszakon a hajdúcsapatok előrenyomulását érti. A címettről lásd legutóbb a 295. iratot.

## 296

1605. február 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Grácba

*Megkapta a felsorolt leveleket. Örül, hogy épségben el tudtak menekülni Magyarországról. Békéért és a felkelők vereségéért imádkozik.*

Habeo litteras<sup>1</sup> Reverentiae Vestrae scriptas 21 Novembris 12 et 20 Decembris, 4 et 15 Januarii, ad quas haec occurrebant. De nostris e fuga Hungarica servatis divino beneficio iam audiveramus, et gratias agimus Domino, qui servos suos in tempore non derelinquit.<sup>2</sup> Publica autem nos valde sollicitos habent, et supplicamur Deo, ut aliquando tempora quietiora concedat, et rebelles ac perfidos conterere pro sua laude et populorum salute dignetur. Preces autem nostrorum et sacrificia offerimus, utinam digni simus, qui audiamur...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 155. Fogalmazvány

*Modern átírat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. Egyik sem maradt ránk.
2. Bizonyára a Kassáról Krakkóba menekültekről van szó. Lásd a 217. irat 4. jegyzetét.

## 297

1605. március 12. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Johannes Zehendernek Bécsbe

*Két levélre válaszol. Örül megmenekülésének, de aggódik az ellenség előretörése miatt. Az erdélyiekről nincs híre. Tanácsokat ad a menekülés során tett fogadalmak*

*teljesítésére. A loretoi zárandoklatot közelebbire cserélje fel. Információkat vár a Kassán hagyott kolozsvári ezüstről. Reméli, Belgioioso sikeresen tárgyal Prágában.*

Binas litteras Vestrae Reverentiae eodem die 21 Novembris datas habeo, alteris longioribus exponebat nobis publica pericula fugamque nostrorum admirabilem, pro qua Deo gratias egimus, cum alioquin vereremur plurimum de vestra salute.<sup>1</sup> Dominus sit benedictus, qui affuit suis servis in tempore opportuno, neque dedit in manibus quaerentium animas fidelium suorum. Ceterum ut salus nostrorum nos recreavit, ita sollicitos etiam nunc habet progressus hostium, qui utinam convertantur ad saniora consilia, vel dexteræ divinae potentia conterantur pro maiore bono rei catholicae et pace populorum. Quam ad rem preces assiduas et multa centena missarum aliaque pia opera divinae clementiae obtulimus offerimusque. Expectabimus autem de iis locis meliora suo tempore, et de Transylvania praecipue, de qua a multo tempore nihil accepimus. Alteris litteris alia quaedam Vestra Reverentia exponebat, quae responsionem non postulabant, praeter illud, quod in fine de votis, quae tempore periculorum Vestra Reverentia concepit, addebat.<sup>2</sup> Igitur et si iam credo Patrem Provincialem rescripsisse, tamen haec nobis in Domino visa sunt. De itinere et commoratione Lauretana,<sup>3</sup> minime censemus tantum laboris esse suscipiendum, sed poterit ea peregrinatio in aliam propinquiorem commutari; neque dubium, quin utilior futura sit Vestra Reverentia in ista provincia, in qua pergere poterit cum Domini benedictione. De corona Beatae Virginæ quotidie recitanda, moderetur Pater Rector, quia cum aliae obligationes adnexae sacerdotio, videtur ea sollicitudo aliquanto gravior. Orationem de Sanctis Simone et Juda et litanias Beatae Virginis dicat Vestra Reverentia ex devotione sine onere obligationis. Ieiunia 15 diebus Sabathi poterit obire, si sanitas ferat arbitrio confessarii, cuius erit et circa cibos decernere, quod in Domino iudicabit. Disciplinas 15, ut scribebat, facere poterit. Dominus autem Deus hanc afflictionem admittere dignetur ad suam gloriam et meritum Reverentiae Vestrae atque auxilium istorum locorum.<sup>4</sup> De argento Claudiopolitano relicto Cassoviae expectabimus certiora.<sup>5</sup> Et si enim salus Reverentiarum Vestrarum potior est divitiis, tamen quod illud praecipue ad cultum divinum pertineret, recuperandum erit, si fieri poterit. Negotia Domini Comitum Belgioiosae Pragae<sup>6</sup> melius habere speramus, et Dominum oramus, ut boni Domini conatus pios defendere dignetur. Quod reliquum est, Reverentiae Vestrae et omnium precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 12. Martii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 157. Fogalmazvány

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D. 77., Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 306.

1. Csupán az egyik maradt ránk, amely a 270. irat.
2. Zehender nyilván Kassáról menekülése közben tett fogadalmairól lásd a 270. iratot.
3. Loretóról, az akkor már igen népszerű zárandokhelyről van szó.
4. Disciplina, más szóval flagellatio (önostorozás) egyike volt az önként vállalt keresztény aszkétikus gyakorlatoknak.



5. A 425/4. iratban olvashatunk arról, hogy az erdélyi jezsuiták a Bocskay felkelés előestéjén sok kegytárgyat Kassára menekítettek. Nyilván ezekről van szó, így – bármilyen szellemes – nem fogadható el Szittyay Dénes álláspontja, aki „Argento atya nevével való szójátékra” gondol. Argenti ekkor nem tartózkodott Kassán, s – mint a 270. iratból kiderül – sok mindent kényszerültek itt hagyni a meneküléskor.
6. A Kassáról elmenekült Belgioioso tárgyalásaira céloz.

## 298

1605. március 12. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillonak tartományfőnöknek Bécsbe

*Aggódik a vágsellyei kollégium szétszóródása miatt. Egyet ért Znió várának megerősítésével, a tartományfőnök azonban ne tegye kockára saját személyét.*

...De Collegio Sellienſi ob pericula bellorum diſperſo<sup>1</sup> ſolliciti quidem ſumus, et dolemus uti par eſt, ſed multo magis nos habent ſolicitos progreſſus hoſtium, quos tantopere infeſtos eſſe rei catholicae merito deploramus. Utinam reſipiſcant aliquando, et ſe Dominis ſuis Deoque ſubiiciant, vel a Divina potentia conterantur, ne officiant univerſali bono et paci provinciarum. Arcem Thurocziensem muniri iuſſam eſſe contra eadem pericula bene habet, nec dubito, quin Veſtra Reverentia in omnem eventum ea monita reliquerit, quae ſaluti noſtrorum opportuna in Domino iudicavit. Gaudeo autem in primis Veſtrae Reverentiae perſonam in tuto eſſe, optoque etiam atque etiam, ut abſtineat, quantum poterit a ſimilibus itineribus, quae hoc praesertim tempore plena diſcriminum ſunt...<sup>2</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 158. Fogalmazvány

*Kiadva:* Veress, Carrillo, II. 385.

1. Ez az első visszhang dokumentumainkban a vágsellyei kollégium szétkergetéséről. Erről lásd a 346/7–8–9. iratot.
2. Carrillo tehát személyes jelenlétével rendelte el a vár megerősítését.

## 299

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Petrus Dionantius előljárónak Znióváráljára

*Helyesli a január 21-i levélben leírt törekvéseit. További munkálkodásra biztatja.*

De sua cura et persona Vestrae Reverentiae nobis exactam satis relationem dedit litteris<sup>1</sup> 21 Januarii, quas vidimus perlibenter, neque dubitamus, quin ea cognitio sui multum ex divina gloria et proprio merito atque aliorum utilitate futura sit, quod optamus, et Dominum enixe precamur. Utinam qui adhuc dedit velle et conari, pergat negotium suum, hoc est religiosae perfectionis in Vestra Reverentia promovere et ad culmen, quo aspirandum est, sua divina benignitate perducere. Quod profecto et ipsum velle scimus, et Reverentiam Vestram cooperaturam esse confidimus. Pergat vero et in suis precibus ac sacris sacrificiis mei sit memor. Nam quod ad curam istam attinet, nihil est, quod addam, cum mihi omnino persuadeam nihil pro nostrorum auxilio defuturum hisce praesertim temporibus adeo turbulentis et periculosis, quae nos alioqui valde sollicitos habent, ut propterea et preces antea indixerimus, et iam renovari iterum voluerimus, quod et istic a vobis fieri certo scimus. Utinam digni simus, qui audiamur, et Dominus universorum suos fideles consolari dignetur pro sua maiore gloria et rei catholicae securitate atque incremento. Romae 19 Martii 605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 160. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk. Bizonyára az új házfőnökként (vö. 214. irat) megfogalmazott elképzelésekről van szó.

### 300

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Március 7-i levelére válaszol. Aggódik a magyarországi hírek miatt.*

Litterae<sup>1</sup> Vestrae Reverentiae scriptae septimo huius a nobis acceptae sunt, et cum desiderio expectabantur, cum alioqui de rebus Hungaricis valde solliciti simus, pro qua re Domino supplicamus, et multas missas aliasque preces nostrorum obtulimus, quemadmodum et virtus pietasque Serenissimorum in precibus istic frequentandis causa fuit, cur eidem Domino gratias ex animo ageremus, et speramus clementiam illam supremam tandem omnia in melius conversuram esse. Expectabo autem subinde certiora. ...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 158. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

## 301

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor rektornak Vágsellyére

*A december 17-i levélben említett építkezést korábban sem látta aktuálisnak. Most pedig sajnálkozik, hogy az ellenség támadása miatt többeknek el kellett hagyniuk Vágsellyét.*

Legi litteras<sup>1</sup> Reverentiae Vestrae 17 Decembris datas, ad quas nihil occurrit aliud, nisi de fabrica<sup>2</sup> nos hic esse cogituros, quae suggerebat, quamquam hoc tempore nihil agi existimamus, et dolemus impeditum esse negotium obsequii divini, nostrosque migrare alio coactos ob iniurias hostiles.<sup>3</sup> Utinam Dominus convertat animos a se alienos vel conerantur et confundantur, qui vos persequuntur. Preces vero pro ea re indiximus, et eas a vobis fieri certi sumus. Ceterum ut sollicitos nos habent haec negotia, ita litteras expectabimus, quibus reddamur de vobis certiores. Quod autem reliquum est, saluto et amplector omnes in Domino, meque ipsorum precibus et sacris sacrificiis commendo. Romae 19 Martii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 158. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.

2. Erről legutóbb lásd a 277. iratot.

3. Rhédey hajdúcsapatairól van szó. Erről részletesebben lásd a 346/7. iratot.

## 302

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forgách Zsigmondnak

*Örömmel olvasta Szalay István levelét szándékairól. Hálálkodik a rend érdekében tett fáradozásaiért.*

Quantam percipimus laetitiam ex litteris<sup>1</sup> ad nos datis a nostris patribus et praesertim Patre Stephano Zalaj de optimo proposito<sup>2</sup> Dominationis Vestrae, quae de salute sua in catholica religione egregie sollicita est, verbis nequaquam satis explicare possumus, et has litteras animi testes transmittere voluimus, quibus de hoc tanto bono gratulemur, quod ex animo facimus, omni affectu. Precamur vero etiam Dominum Deum, ut hanc optimam mentem ipsi conservare dignetur, et in dies augeat Dominatio Vestra cumulo meritorum, uti optandum et sperandum est a bonis omnibus; ex parte vero nostrorum, et si nihil operae deesse arbitramur, tamen deferimus prompte, quicquid possumus, et in beneficium loco ducemus, si quid Illustrissima Dominatio Vestra mandare dignetur. Ago etiam ipsi maximas gratias, quod tanto affectu complectatur Societatem nostram, quemad-

modum ex iisdem litteris intellexi. Quae causa est, cur etiam aliquo officio respondere optemus. Quod reliquum est, Dominum precor, ut Dominationem Vestram Illustrissimam diu conservet incolumen pro sua gloria divina et bono plurimorum. Romae 19 Martii 1605.

*Mai leldhely: ARSI Austr. 2. I. f. 159. Fogalmazvány*

1. Nem maradtak ránk.
2. Lásd a 272. iratot. Mivel a levelezést Szalay István látszik közvetíteni, valószínű hogy őt és nem Dobokayt engedte át a rend Forgáchnak. Lásd még a 303. iratot.

### 303

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szalay Istvánnak Bécsbe

*Mellékelten megküldi a Forgách Zsigmondnak szóló levelet. Aggódik a magyarországi és erdélyi helyzet miatt. Értesíti VIII. Kelemen pápa haláláról.*

Mitto cum his ad Reverentiam Vestram litteras,<sup>1</sup> quas scribimus Domino Sigismundo, ut Reverentia Vestra optabat, gratulantes ipsi novum bonum conversionis, et deferentes ei obsequia, quae possumus, quemadmodum et nobis persuademus Vestras Reverentias pro sua parte officioque facturas. De rebus Hungaricis et Transilvanicis valde suspenso animo sumus et expectamus meliora, pro quo et Dominum Deum precamur, uti et nostros istic facere arbitramur. Itidem oramus, ut cito optimum ecclesiae pastorem habeamus, demortuo iam a 15 diebus Summo Pontifice, ut vos etiam rescivisse iam credimus. Ceterum cum alia, quae addam, non sint, Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Roma 19 Martii 1605.

*Mai leldhely: ARSI Austr. 2. I. f. 159. Fogalmazvány*

1. Lásd a 302. iratot.

### 304

1605. március 19. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

*Tudomásul vette a január 21-én írottakat. Pázmány teológiai doktorrá való előléptetését még nem tartja aktuálisnak.*

Ad literas Reverentiae Vestrae 21. Januarii<sup>1</sup> nihil omnino responsionis gratia occurebat, ad scriptas autem prius 18. Decembris<sup>2</sup> haec tantum, de Patre Pasmano creando theologiae doctore iuxta ea, quae alias concesseramus, quoniam supervenerunt impedimenta illa nova, nequaquam videri nobis hoc tempore faciendum, sed optandum, ut pergat satisfacere omnibus bono exemplo et studio religiosae perfectionis, quod eum facere nobis persuademus, et certiores a Reverentia Vestra fieri deinde poterimus.<sup>3</sup> Romae 19 Martii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 161. Fogalmazvány  
*Kiadva:* Veress, Carrillo, II. 385–386.

1. Nem maradt ránk.

2. Lásd a 272. iratot.

3. Vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 28.

### 305

1605. március 25. Grác

Pázmány Péter Roberto Bellarminonak

*Azt tapasztalja, hogy Withaker Bellarmino ellen írott könyve népszerű a kálvinisták között. E munkával ugyanakkor foglalkoznia kellett Fridericus Brenner gráci doktori vitáján is. Ezért megküldi jóváhagyásra a címzett védelmében írott munkáját.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine colendissime etc.

Salutem et pacem a salutis autore sempiternam etc.

Quod Illustrissimam ac Reverendissimam Dominationem vestram adire, quod interpellare audeam, fiduciam dat et veteris illius humanitatis ac benevolentiae paternae Illustrissimae Dominationis Vestrae recordatio, quam triennio sub cura gubernationeque Illustrissimae Dominationis Vestrae expertus sum; in cuius memoria nunc quoque suavissime conquiesco.<sup>1</sup>

Et vero praesens etiam occasio, hasce pauculas chartas ad Vestram Reverendissimam ac Illustrissimam Dominationem transmittendi. Cum enim posthumus Vithakeri liber De Ecclesia,<sup>2</sup> quem ultimum contra Illustrissimam Dominationem Vestram scripserat, in manibus plurimorum calvinistarum magno ipsorum applausu versaretur, saepe multis viva voce ostendi, quam plumbtea sint ipsius tela contra adamantinas Illustrissimae Dominationis Vestrae disputationes. Tandem vero, cum nuper Reverendissimus Dominus Fridericus Brenner,<sup>3</sup> Ecclesiastes Sanctimonialium, doctoratus gradum adipisci, eaque occasione disputationem aliquam proponere vellet, unius fere mensis spatio, quantum thesium brevitatis ferebat, omnes bene grandis voluminis, argutias, hisce pauculis chartis inscripsi, ac pro meo modulo refutavi, non tam novis argumentis, quam eorum, quae Illustrissima Dominatio Vestra doctissime disputarat, ad subiectam materiam applicati-

one. Has igitur chartas exiles, nec Illustrissimae Dominationis Vestrae conspectu dignas, partim gratitudinis perpetuae causa, partim censionis, Vestrae Illustrissimae Dominationi offerro.<sup>4</sup> In quibus, si veritatem, si mentem Illustrissimae Dominationis Vestrae assecutus non sum, id ingenii eruditionisque defectui, non voluntati, ut attribuat, oro. Ego vicissim paratus reprobare, quiquid in illis Vestrae Illustrissimae Dominationi non placuerit. His, post humilia manuum Vestrae Illustrissimae Dominationis oscula, Deum precor, ut Ecclesiae suae diu servet incolumem Vestram Illustrissimam Dominationem.<sup>5</sup>

Graecii 25. Martii 1605.

Vestrae Illustrissimae Dominationis Humillimus servus, et quondam filius

Petrus Pazmany

*Mai lelőhely:* ARSI Opp. N.N. 242. f. 117r. (korábban f. 90.) Eredeti  
*Magyar fordítással együtt kiadva:* ItK XCVI. 1992. 81–83. (Bitskey István)

1. 1593–1596 közötti tanulmányaira céloz a Collegium Romanumban, ahol három éven át Bellarmino volt a házfőnök.
2. William Withaker, *Praelectiones de Ecclesia contra Bellarminum* c. műve 1599-ben jelent meg.
3. Friedrich Brenner disputációjáról vö. Óry Miklós bevezető tanulmányát: Pázmány, *Diatriba*, 25.
4. A *Diatriba theologica* modern kiadásáról lásd az előző jegyzetet.
5. Bellarmino válaszával kapcsolatban lásd a 317. iratot.

### 306

1605. március 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

*Azokról, akiknek az utolsó fogadalma esedékes, a következőket határozta: Vásárhelyi néhány nap lelki magány után tegye le a fogadalmat. Káldy Mártonról további információt vár. Forró György leteheti a fogadalmat.*

De promovendis et si deliberationem distulimus ob occupationes varias et indispositionem nostram, tamen cum iam et melius habeamus, et per alia negotia licuerit agere, decrevimus, quae his litteris Reverentiae Vestrae significamus. ... Pater Gregorius Vasarhelinus<sup>1</sup> colligat se ad aliquot dies, et formetur ... Pater Martinus Kaldy<sup>2</sup> examinetur, mittatur examen, et moneri optamus, qua ratione se gerat ... Pater Georgius Forro<sup>3</sup> promoveantur ad 4 ...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 162. Fogalmazvány

1. Célzás a felvidéki misszióban átélt szenvedéseire. Lásd erről a 286. iratot.
2. Káldy a megelőző hónapokban Kassáról menekülve Krakkóba, majd Olmübe ment. Lásd a 217. irat 4. jegyzetét.
3. Forró Györgyről lásd legutóbb a 101. iratot. A rendfőnök július 16-i levele egyébként csaknem szó szerint megismétli a fenti utasításokat: „Pater Georgius Forro cursu absoluto promoveatur ad 4, ut scriptum est Martii 26. Pater Martinus Kaldy examinetur, et si idoneus sit, promoveatur ad 4 ...“ (ARSI, Aust. 2. I. f. 169.)

### 307

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber rektornak Bécsbe

*Aggódik a magyarországi és erdélyi hírek miatt. A vágsellyei építkezés nem aktuális. Köszöni az intézkedést Joannes Baptista de Pompeiis ügyében. Erdélyből újabban veszedelmes híreket kapott, de a jezsuiták még a helyükön vannak.*

...Ultimae litterae<sup>1</sup> modo acceptae sollicitos nos valde reddiderunt ob pericula tam gravia Hungariae utriusque et Transylvaniae cum adnexis aliis incommodis, quae iure timeri possunt, et quamquam assidue hic oramus, tamen alia etiam de novo offerimus Domino, ut hostium impetum ad nihilum redigere dignetur, et pacem optatissimam demum concedere pro sua gloria et salute tot populorum. Expectamus et subinde certiora. De Selliensi fabrica iam non credimus esse tempus cogitandi.<sup>2</sup> Dominus custodiat servos suos, quos esse inde dispersos maximo cum animi dolore accepimus, tametsi citra periculum esse omnes nobis persuadeamus. Joannem Baptistam de Pompeiis consecutum esse, quod optabat, ut nepotem redimere possit, gaudemus, et gratias ago caritati et officio Reverentiarum Vestrarum.<sup>3</sup> Ex Transylvania nos ultimo aliquid accepimus, nimirum vivere nostros et pergere in suis officiis et si cum maximo metu publicae rei.<sup>4</sup> Dominus Deus praesenti auxilio succerrere dignetur...

*Mai leldhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 163. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Lásd erről legutóbb a 301. iratot.
3. Nem tudjuk, milyen ügyről van szó.
4. Erdély ekkor már az 1605. február 25-én fejedelemmé választott Bocskay kezén van.

## 308

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Joannes Zanitiusnak Pozsonyba<sup>1</sup>

*Megkapta azt a két levelét, melyekben Camillus vágsellyei tervrajzaihoz javasol változtatásokat. Ezeket közölje a tartományfőnökkel is.*

Binis litteris<sup>2</sup> nos Reverentia Vestra certiores reddidit de rebus ad fabricam Selliensem pertinentibus, et cur aliquid inmutandum sit in delineatione Joanni Camilli,<sup>3</sup> cur item non expediat arcem excitari, quae hic a nobis considerabuntur, et statuemus, quod in Domino visum erit, monebiturque Pater Provincialis commodiore occasione. Nam hoc quidem tempore precibus a Domino petendum, quod assidue facimus, ut pax et serenitas sit, ac redire liceat quandoquidem malus de dispersione nuncius, et quod est lacrimosius, de rebus istorum locorum perlatus ad nos est. Utinam digni simus, qui audiamur. Expectabimus vero magno cum desiderio et sollicitudine certiora, et cum alia, quae his addam, non sint, precibus et sacris sacrificiis Reverentiae Vestrae et omnium me commendo. Romae 2 Aprilis 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 164. Fogalmazvány

1. A Vágsellyéről elmenekültek egy része ideiglenesen itt talált menedéket. Lásd a 346/12. iratot.
2. Nem maradtak ránk.
3. Cito, Joannes Camillus építőmesterről lásd legutóbb a 229. iratot.

## 309

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Bécsbe

*Bécsbe küldte levelét, mivel nem tudja, hogy a címzett hol tartózkodik. Üdvözli Marcus Pitačićot. Megfontolja a vágsellyei építkezésre tett javaslatot. Imádkozik az ellenség vereségéért.*

Non inscripsimus hasce litteras ad Vestram Reverentiam Selliam, cum ob dispersionem collegii nesciamus, quo se Reverentiae Vestrae contulerint.<sup>1</sup> Si praesens adsit Pater Marcus Siciensis [!], cuius item litteras<sup>2</sup> Selliae datas accepi, Vestra Reverentia meo nomine illum salutet, addatque eas nobis gratas accidisse, ac responsuros fuisse, si quid reddendum occurrisset. Porro de fabrica vidimus, quae Reverentia Vestra suggerebat, et considerabuntur diligenter postea, respondebiturque, quid facto sit opus.<sup>3</sup> Interim orandus Dominus Deus, quod assidue facimus, ut pacem serenitatemque concedat, hostesque sui nominis vel convertere,



vel dexteræ suæ potentia conterere dignetur pro maiore bono rei catholice. Sollicito proinde animo sumus, et subinde certiores fieri optamus de successu rerum. Et cum alia, quæ addam, non sint, Reverentiæ Vestræ et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romæ 2 Aprilis 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. f. 164. Fogalmazvány

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 308.

1. A vágsellyei rendház tagjai jórészt Pozsonyba mentek. Nagy János innen Klagenfurtba távozott. Lásd még a 328. iratot.
2. Marcus Pitačić Scisciensisről lásd legutóbb a 243. iratot. Levele nem maradt ránk.
3. Lásd legutóbb a 308. iratot.

### 310

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomæus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Sajnálkozik az ellenség magyarországi sikerei miatt. Örvendezik azon, hogy Basta Bocskaytól zsákmányolt zászlókat küldött a császárnak.*

Acerbum nuncium de rebus Hungaricis confirmarunt nobis cum litteris Reverentiæ Vestræ, etiam quas accepimus a Patre Rectore Viennensi,<sup>1</sup> et ex ea re percipimus dolorem sane magnum, precamurque divinam clementiam, ut omnia in melius convertere dignetur, neve permittat peccata populi in perniciem bonorum armare hostes catholice religionis. Esset vero sane luctuosa calamitas, si perfidia vires maiores assumeret in dies, et prosperitate abuteretur adversus pietatem. Sed sperandum est de Domini bonitate, qui non dabit hæreditatem suam in opprobrium, sed assumet arma et scutum, et exurget in adiutorium nobis, cuius ad iram placandam, quæ istic et vos omnes, et præcipue serenissimi agant, litteræ Vestræ Reverentiæ nobis testes fuerunt, et omni animi affectu supplicamus Deo, ut ne avertat aures suos a precibus nostris. Addebat Vestra Reverentia vexilla aliquot hostilia missa ad Caesaream Maiestatem a Domino Basta, quod lenivit ex parte dolorem.<sup>2</sup> Utinam audiamus plura et meliora pro maiore gloria divina. Quod vero reliquum est, Reverentiæ Vestræ et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Romæ 2 Aprilis 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 165. Fogalmazvány

1. Sem Viller, sem Ferdinand Alber levele nem maradt ránk.
2. A legvalószínűbben az 1604 novemberében Osgyánnál, illetve Edelénynél Bocskayra mért csapás során szerzett zászlókról lehet szó.

## 311

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettesnek Kolozsvárra

*Aggódik sorsuk miatt. A kívánt engedélyt nem kaphatta még meg a Szentszéktől, mivel ott új pápaválasztás előtt állnak.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 165. Fogalmazvány

*Kiadva:* Argenti, 120.

## 312

1605. április 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

*Nyomatékosan figyelmezteti, hogy saját személyét ne tegye ki veszélyes utazásoknak. Aggódik az erdélyiek sorsáért. Sajnálja a vágsellyeiek szétszóródását. Az ottani építkezés nem aktuális.*

Quae ad litteras Reverentiae Vestrae occurrebant, alio tempore reddidimus, ex illo autem nullas praeterea adhuc accepimus. Itaque hic totum significabo ipsi videri nobis in hisce tumultibus externis istorum locorum rationem habendam praecipue personae Reverentiae Vestrae, ne se periculis itinerum exponat, quod commendo etiam atque etiam.<sup>1</sup> De patribus Transylvanis solliciti sumus, et si accepimus proxime litteras,<sup>2</sup> quibus de suo statu solita significabant, Dominus illos protegere dignetur. Sellienses esse dispersos audivimus et dolemus. Utinam pax et securitas denique consequatur. Interim cessatum esse a fabrica nobis persuademus, ne opera et impensa, immo et personae periclitentur...<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 165. Fogalmazvány

1. Lásd a 298. iratot.

2. Nem maradt ránk.

3. Lásd erről legutóbb a 309. iratot.

## 313

1605. április 4. Grác  
Pázmány Péter Sennyey Pongrácnak<sup>1</sup>

*Vigasztalja megpróbatatásaiban. Ferdinánd főherceg ír érdekében a császárnak. Könyvet küld a kolozsvári jezsuitáknak.*

Spectabilis ac Magnifice Domine Domine colendissime.

Szolgálatom és isteni imádságom aianlása uthan, az Úr Istentől Nagyságodnak minden kivánta iot, mind hozza tartozokkal egietembe etc. Tovabba a Nagiságod sok faradságot s karvallasat, láttia Isten, szívem szerent banom, tuduan, hogy saniaru es ighen nehez annak szeginsegre iutni, a ki az eleott urasagba elt: De mint hogy ezeket Nagiságod nem gonoz tetteert, hanem azért szenvedte, hogy fejedelmének hitivel köteles hivsegetül el nem tavoznek; mint az Isten eleot iutalma leszen a Nagiságod hiusegenek, ugy Czaszar eo felsége eleottis, nem ketelkedem, böcsülletes leszen. Im a mi feiedelmünk<sup>2</sup> eo maga írt Nagiságod mellett, eo felsegenek io modon es forman, tudom, hogy foganathos leszen az eo felsege commendacioia. E mellett noha Nagiságodnak sokkal nem aianlhatom magamat, mind az altal, a mibe szolgálhatok Nagiságodnak, kész vagyok öreomest szolgálni, es az Úr Istent kérem, hogy enni szelvesz és haborusagh utan, csendesicze megh a mi megh niomorult hazankat eo felsége. Nagiságodat pedig azon kerem, hogy ha Kornis Boldisar<sup>3</sup> uramat Pragaba eri Nagiságod, en nevemmel szolgálomat es isteni imádságomat ajánlja Nagiságod eo kegielmenek.

Ezzel az Úr Isten tarcza es algia megh Nagiságodat.

Graetii 4. Aprilis 1605.

Dominationis Vestrae Magnificentiae servus in Christo

Petrus Pazmany m. p.

P. S. Nagiságod megh bocsasson, hogy ezzel bantom Nagiságodat. Im egy kis keonivet küldeok a Colosvari Patereknek, ha az Úr Isten eoket megh tartia, mikor az Isten Nagiságodat beviszi, adassa Pater Kaldi keszebe Nagiságod, kit Nagiságodnak meg igyekezem szolgálni.<sup>4</sup>

*Kívül:* Spectabili ac Magnifico Domino Domino Pancratio Sennyey, Marsalco Transylvaniae, Sacrae Caesareae Maiestatis Consiliario etc. Domino colendissimo.

*Mai lelőhely:* Bunyitay adata: A Sennyey család bottyáni levéltára. Fasc. 12. nr. 50.

(Az eredetit nem sikerült fellelnünk, az eddigi kiadások alapján közöljük.)

*Modern átirat:* MTAK Veress-hagyaték 426. f. 267–268.

*Kiadva:* Bunyitay Vince, Sz, XVII. 1887. 75.; Hanuy, I. N° 4., 6–7.

1. Sennyey Pongrác (9. irat 6. jegyzet) Bocskay elől a királyi Magyarországra, majd Prágába menekült.
2. Nyilván Ferdinánd főhercegről van szó.

3. Kornis Boldizsár (vö. a 126. irat 7. jegyzet) szintén Bocskay elől menekült el Erdélyből.
4. Bunyitay szerint valamelyik magyar nyelvű munkáját, talán a *Tíz bizonyságot* (RMNY 933.) küldte meg Pázmány Káldy Györgynek.

## 314

1605. április 6. Szerencs

Bocskay István Gyulafehérvár polgárainak

*A gyulafehérváriak kérésére visszaadja a reformátusoknak a székesegyházat. A kisebbik templomot hagyja meg a jezsuitáknak.*

Stephanus Bochkay de Kis-Maria , Divina miseratione Transylvaniae princeps, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc.

Adgyuk emlékezetől minden rendbeli hiveinknek, hogy megtekéntvén és kegyelmesen előnkben vévén az mi hívónknak Gyulafejérvárott lakóknak méltó könyörgéseket, azon Gyulafejérvárban belső vár előtt való öreg templom felől, melyet ennekelőtte való esztendőknben az fejérváriaktól ország törvényje körül vettének volt el, annak felette az Istenben elnyugodt jóemlékezetű asszonyunk, Báthory Kristophné akkorbeli fejedelem asszony, nekünk szerelmes atyánkfiának<sup>1</sup> teste temetve ott vagyon, sőt mikor az nagy Isten bennünket Erdélyben országunkban be viszen, legyen hol az keresztyéni gyülekezettel együtt igazán az mi Istenünket tisztelnünk, dicsírnünk: Megengedtük, hogy azon városbeliek azt az megnevezett öreg templomot az jesuiták és pápista papok kezekből kifoglalhassák és az igaz isteni tiszteletet abban celebralhassák, birhassák és naponként Isten ígését abban hallgathassanak. Sőt annak felette szabadságok legyen azon városbelieknek, hogy az mi benne megromlott,<sup>2</sup> épülettel helyére állathassák, építhessék, ugy szintén mint annakelőtte, mikor város számára volt, megépülvén ennek utána is örökösön az igaz valláson lévő városbeliek számára birhassák. Az kisebbik templomban az jesuitáknak békét hadgyanak.<sup>3</sup> Nec secus faciant. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis.

Datum ex arce Zerench, die sexta mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo sexcentesimo quinto.

Stephanus Bochkay mpr.

Simon Pechy secretarius mpr.

*Mai lelőhely:* MOL Gyulafehérvári Káptalan Levéltára D. N. 51. Másolat

*Modern átirat:* MTA Veress-hagyaték, 429/III. f. 907–909.

*Kiadva:* Veszely, *Adatok*, 375–376.

1. Báthory Kristófné Bocskay Erzsébet síremlékének meggyalázásáról lásd a 40. iratot.
2. A székesegyház feldúlásáról lásd a 40., 47. és 128. iratot.
3. A domonkosok egykori templomáról van szó. Lásd az 1. iratot.

## 315

1605. május 21. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*A közügyekről írott beszámolóra válaszol. Aggódik, és könyörög az ellenség vereségéért.*

Varias habeo litteras<sup>1</sup> Reverentiae Vestrae, quae fere nil aliud continebant, nisi de publicis rebus periculisque relationes. Ea res, ut saepe dixi, nos valde sollicitos habet. Utque verendum esse censemus, ne hostis plus nimio invalescat cum communi rei christianae et catholicae damno, ita confugimus ad auxilia divina, et supplicamus divinae clementiae, ut adesse dignetur, et omnes bonos consolari, praesertimque principes istos serenissimos, quorum de pietate egregia testimonia nobis eadem litterae attulerunt. Confidimus, quae Dei est bonitas, piorum causam quo melior est, sic etiam felicioram futuram, et hostes divini nominis divinae esse dexterarum potentia conterendos. Expectabimus nova subinde de istis locis et progressu vel regressu Turcarum,<sup>2</sup> quos valde periculose in istas partes penetraturos esse omnes vident, quippe praeter locorum populationem, etiam hostilia illaturos, quod avertat Deus, et quietem securitatemque optatam denique concedere dignetur. Preces, uti diximus, assiduas offerimus, et sacrificia aliaque pia opera ad eundem finem. Utinam peccata nostra ne obstant, sed praevaleat catholicae ecclesiae emolumentum. Quod reliquum est, Reverentiae Vestrae precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 21 Maii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 167. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. A Némethy Gergely dunántúli hadjárata idején csatlakozó török csapatokról van szó.

## 316

1605. május 21. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Laibachba

*Aggódik az erdélyi és a magyarországi helyzet miatt. Írt Lengyelországba, hogy az ottaniak ajánlást fogalmazzanak meg a királynak az esetleges odamenekülők számára. Értesítést vár arról, hogy az érintkezésnek ez az útja járható-e. Helyesli a Bécs és Grác esetleges ostroma esetére tett előkészületeket.*

...Res Transylvanicae et Hungaricae nos, ut alias respondi, valde nos habent sollicitos, neque desistimus a precibus, ut Dominus Deus pacem securitatemque concedere dignetur, et subinde certiora expectamus. Dolendum vero valde foret, si nostri in manus venissent hostium, et scribimus ad patres in Poloniam, ut iuvare

studeant commendatione apud Regem.<sup>1</sup> Reverentiae Vestrae etiam satagant explorare, an ulla via sit communicationis literarum et opis ferendae, nosque admo-  
neant, interimque faciant in eorum gratiam, quod licebit, etiam favore expetito  
Domino Vaivodae Valachiae,<sup>2</sup> si tutum et idoneum iudicabitur, petendo etiam  
transitum liberum, si fugae necessitas et opportunitas esset. Quae autem Viennae  
et Graetii Vestra Reverentia ordinavit, si quo casu obsidio, quae timetur, eo ver-  
geret,<sup>3</sup> bene habere existimamus, et invigilandum erit pro aliis, atque in primis  
pro ipsa persona Reverentiae Vestrae, ne ulli periculo exponatur...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 168. Fogalmazvány

*Modern átírat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.

*Kiadva:* Veress, Carrillo, II. 386.

1. A III. Zsigmond közbenjárása ügyében megfogalmazott iratok nem maradtak ránk. A men-  
külésről lásd a 217. és a 284/7. iratot.
2. A havasalföldi vajda ekkor Radu Mihnea, a moldvai Ieremia Movila. A lengyelországi ösz-  
szekötötetés szempontjából inkább ez utóbbiról lehet szó.
3. Az ezzel kapcsolatos tervekről vö. Nagy László, *Katonai történet*, 343.

### 317

1605. május 30. Róma

Roberto Bellarmino bíboros Pázmány Péternek Grácba

*Örömmel vette a Pázmány által megküldött művet. Ő ugyanis egyéb fontos teen-  
dői miatt nem vállalkozhat az ilyen szerzők folytonos cáfolatára.*

Admodum Reverende Pater!

Iucundissima mihi fuit recordatio veteris nostrae consuetudinis, quam et  
literis<sup>1</sup> plenis amoris et observantiae et opusculo pleno doctrinae Reverentia Ve-  
stra refricavit. De posthumo Witacheri<sup>2</sup> non magis laboro, quam de aliis eius fae-  
tibus, cum enim tempus mihi non suppetat, quod et in negotiis gravioribus et in  
eiusmodi scriptionibus ponam, malo Ecclesiae mihi commissae et Summi Ponti-  
ficis obsequio vacare, quam cum istis hominibus eadem saepius replicando con-  
tendere. Quia tamen utile est Ecclesiae, ut propter infirmos non desint, qui novis  
libellis novas responsiones reddant, rogavi patrem nostrum generalem, ut curam  
istam aliquibus de nostra Societate committat. Quod se libenter facturum amplis-  
simis verbis pollicitus est. Quo magis Reverentiae Vestrae obstrictus teneor, quae  
sponte sua defensionem meam suscepit. Ago igitur ingentes gratias, et meam vi-  
cissim operam Reverentiae Vestrae offero, si qua in re utilem sibi fore putaverit.  
Sanctis precibus sanctissimisque sacrificiis Reverentiae Vestrae me plurimum  
commendo.

Romae die 30 Maii 1605.

Reverentiae Vestrae frater in Christo

Robertus Cardinalis Bellarminus

*Mai lelőhely:* ARSI Opp. N.N. 242. f. 117v.; Sajtókezű fogalmazvány Pázmány leve-  
lének hátlapján.

*Kiadva:* Óry, Péter Pázmány, *Diatriba*, 17.

1. Lásd a 305. iratot.
2. Lásd a 305. irat 2. jegyzetét.

### 318

1605. június 22. Kolozsvár

Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettes Ladó Bálintnak Nagyváradra

*Együttérez az ottaniakkal megpróbáltatásaikban. Bővebb információkat a szamosújvári zászlóstól nyerhet helyzetükről, aki az ostromlott várat az éhség miatt kénytelen volt feladni. Ha valamelyik társát ki akarja küldeni Váradról, ezzel Vass Ferenc segítségével próbálkozzon.*

*Mai lelőhely:* Bécs, Kriegsarchiv, Wiener Hofkriegsrat Expedit. 1605. f. 9–11.

*Kiadva:* Argenti, 120–122.

### 319

1605. július 7. Kassa

Bocskay István a kolozsvári jezsuitáknak

*Elrendeli, hogy adják vissza a városnak azokat a javakat, amelyeket korábban elvettek tőle.*

Stephanus Dei gratia Hungariae Transilvaniaeque Princeps et Siculorum comes etc.

Reverendi et honorabiles Domini grate nobis dilecti salutem et favorem. Re-  
quisiti sumus ab universitate fidelium nostrorum inhabitatorum civitatis nostrae  
Colosvariensis humillime nobis supplicantium, occupata esse superioribus tem-  
poribus ab ipsis quaedam bona et haereditates, quorum quarumve in pacifico  
dominio se maioresque suos a memoria hominum eo usque perstitisse clarum  
est.<sup>1</sup> Porro cum iustis ipsorum iuribus diutius defraudari iniuriosum arbitremur,  
et universalis iustitia, quo amicabile inter homines concordia vegetiore modo  
conservetur, suum cuique reddi iubeat. Ideo Dinationes Vestras amanter ro-  
gandas duximus, ut erepta qualiacumque ipsorum bona et haereditates spontanee  
ac benevole restituere velint, atque eo pacto pacis concordiaeque amantiore re-  
perti ansam disidii et mutuae aemulationis penitus tollere contendant. Qua qui-  
dem in re si quid nostri etiam ob respectum fecerint, rem nobis gratissimam prae-

stabunt. Et cum his easdem bene valere cupimus. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi die 7. mensis Julii 1605.

*Mai lelőhely:* BEK, Collectio Kaprinayana B. T. XX. f. 243. Másolat  
*Kiadva:* Litterae Annuae, Moguntiae 1618. 544.

1. Bocskay nyilvánvalóan a nála járt kolozsvári küldöttség megkeresésére intézkedett. A további részletekről lásd 347/4. iratot.

### 320

1605. július 16. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Laibachba

*Aggódik sorsuk miatt. Ha el kell menniük kollégiumaikból – ami már részben megtörtént –, Németországba, Olaszországba vagy Lengyelországba menjenek. Ottani fogadásukról intézkedett.*

...Publica, ut semper rescripsi, nos debita sollicitudine afficiunt, et supplicationibus a Sanctissimo Domino Nostro cum subito indictis oramus Dominum Deum, ut cedant omnia in melius. Ego quoque pergo applicare preces et sacrificia plurima nostrorum ad eum finem. Utinam digni simus, qui audiamur. Quod vero attinet ad personas nostrorum, si collegia dispergantur, ut ex parte iam factum est,<sup>1</sup> mitti poterunt a Vestra Reverentia ad vicinas Germaniae, Italiae, Poloniae<sup>2</sup> provincias, prout commodum erit, et in Domino iudicabit. Iussimus autem commendari provincialibus aliquibus, ut eos libenter recipiant, neque de communi caritate dubitamus...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 168–169. Fogalmazvány

1. Ekkorra Znióváraljáról és Vágsellyéről már el kellett menekülniük. Lásd a 346/7–11. iratot.
2. Lásd a 316. iratot. Arról azonban, hogy ez nem ment nehézségek nélkül a rendfőnöknek Theophilus Crysteccus (*Catalogi*, I. 651.) Český Krumlov-i rektorhoz írott levele is tanúskodik, amelyben megértését kéri az odamenekültek okozta vesződések miatt: „...Ceterum compatimur ipsi quod inquieta adeo tempora ingruerint, et interim collegium gravetur tam multis personis istuc ex fuga profectis, quibus et exhiberi signa caritatis quae vires et loci conditio patitur, gaudemus et aedificamur. Utinam brevi pax consequatur, et res nostrae ac religionis in integrum restituantur.“ (ARS I Austr 2. I. f. 174.)



## 321

1605. július 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Georgius Mysiusnak<sup>1</sup> Bécsbe

*Méltánylandónak tartja azt a kérését, hogy a szent engedelmesség jegyében megszakított tanulmányait befejezhesse. Erről azonban Carrillo tartományfőnökkel tárgyaljon.*

Scripsisti<sup>2</sup> nuper ad me carissime in Christo frater de desiderio studiorum absolvendorum, a quibus ob varias necessitates abstractus fuisti a sancta obedientia, et si autem scio te paratissimum obedire semper, uti par est, et ipsemet adscribebas, tamen agendum putamus esse cum Patre Provinciali, qui pro sua paterna cura videbit, quid fieri possit, et cordi habebit consolationem tuam, prout in Domino expediet. Utrum autem in illa provincia, an in alia commorari debeas, idem considerabit, et scribet ad nos, si opus fuerit. Quare cum illo ages, prout consideratis omnibus melius esse censebis, et si quid praeterea occurreret significandum, facere poteris. Interim perge in studio perfectionis et in tuis precibus ora pro me. Romae 16 Julii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 171. Fogalmazvány

1. Az erdélyi szász (Szebenben született) jezsuita többnyire az osztrák tartományon kívül tevékenykedett, de 1607-ben Erdélyben is megfordult. Életrajza: *Catalogi*, I. 737.
2. Nem maradt ránk.

## 322

1605. július 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor vágsellyei rektornak Bécsbe

*Részvételt van menekülésük és szenvedéseik iránt. Erről a címzetten kívül Nagy Jánostól is kapott beszámolót.*

Verbis assequi minime possumus dolorem, quem communiter omnes percipimus ex vastitate istorum locorum et direptione ac fuga vestra.<sup>1</sup> Preces tamen et sacrificia offerre non desistimus, ut aliquando pax et tranquillitas optata restitatur, et omnia pericula divinae dextrae potentia tollantur pro maiore divina gloria et bono rei catholicae. Utinam vero digni simus, qui audiamur. Haec reddere ad litteras Vestrae Reverentiae visum est, salutandi gratia ipsam, et reliquos ex dispersione omnes, quos amplector in visceribus Christi Jesu, et opto, ut Vestra Reverentia suppleat curam meo nomine cum singulis, qui praesentes erunt, et salutem per litteras absentes, nominatimque Patrem Joannem Nagy, cuius litteras<sup>2</sup> accipimus de miseriis nostrorum, sed quia iam nescimus, ubi ille locorum sit,<sup>3</sup> erit

Vestrae Reverentiae caritatis hoc officium obire meis verbis, et me illius precibus et sacris sacrificiis commendare. De sua porro persona, quae Vestra Reverentia adscribebat candide, et sincere, nos aedificarunt valde, et precor Dominum, ut lumen ac vires sufficere dignetur, quo maioribus indies gradibus ad apicem perfectionis religiosae ascendat, utilisque sit Societati et proximis in iis, quae curae et caritati Vestrae Reverentiae Sancta obedientia committet. Quod vero reliquum est, Reverentia Vestra oret pro me in suis precibus et sacris sacrificiis. Romae 16 Julii 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 171. Fogalmazvány

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 309.

1. Lásd erről a 346. írtot.

2. Sem Dobokay, sem Nagy János levele nem maradt ránk.

3. Az évkönyv szerint (346/11.) akkor Pozsonyban tartózkodott. Lásd róla legutóbb a 309. írtot.

### 323

1605. szeptember 3. Bécs

Giacomo Serra<sup>1</sup> pápai követ Scipione Borghese bíborosnak

*Értesíti a címzettet, hogy megszerezte annak a követutasításnak egyik példányát, amit Mátyás főherceg adott ki követeinek a Bocskayval való tárgyalásokra. Ebben a főherceg Bocskaynak arra a kívánságára, hogy ne legyenek Magyarországon jezsuiták, azt feleli, hogy ebben a tárgyban a legközelebbi országgyűlés dönt majd. Ezért arra próbálja majd rávenni a főherceget, hogy a király egyszerűen helyezze vissza a jezsuitákat összes javaikba.*

... Scrisi l'ordinario passato, che s'erano rimandati indietro li Comissarii<sup>2</sup> per rispondere alle dimande del Bocicai. Mi è riuscito per via d' un' amico haver' in confidenza la copia stessa dell' instruttione,<sup>3</sup> che questo Arciduca ha fatto alli medesimi comissarii; la quale mando a Vostra Signoria Illustrissima, acciècho compitamente veda tutto quello, che passa in questo particolare. Ho notato in detta Instruttione tre capi, che possono concernere l'interesse della religione. L'uno è in materia de giesuiti, quali il Bocicai dice non volere nel Regno d' Ungaria; al qual capo Sua Altezza semplicemente fa rispondere, che questo si tratterà nella prossima Dieta da farsi in Ungaria, la qual risposta non mi finisce di piacere, stante che, attendendosi nella Dieta i voti dei più, et essendo la maggior parte d'essi, o quasi tutti, non cattolici, eccettuato lo stato de prelati, certo è, ch' escluderebbono detti padri; li quali veramente sono quelli, che con le scuole e con le prediche e dispute conservano, accrescono e diffondono la nostra religione. E

però per la prima audienza penso di far' offitio con Sua Altezza, che questo negotio non si rimetta altrimenti in Dieta, ma in ogni modo si procuri, che i giesuiti simpliciter restituantur una cum omnibus bonis; potendo massimamente con ogni ragione Sua Maestà come Re d'Ungaria far questo, poiché l' entrate ultimamente possedute da detti padri, sono state fondate et appropriate alla Chiesa dalli passati Re d' Ungaria, senza che' l Regno ve n' habbia parte alcuna...

*Mai lelőhely:* AV Fondo Borghese II/328–330. f. 82v–83r. (korábban f. 79–80.)  
Eredeti

*Kivonat:* Meyer, *Nuntiatuerberichte*, 487.

1. Giacomo Serra 1605 júniusában érkezett a prágai udvarba. (Vö. Jaitner, *Hauptinstruktionen*, CCLVIII–CCLIX.)
2. A Bocskayhoz küldött császári békebiztosok: Forgách Zsigmond, Thurzó György és Pogrányi Benedek voltak. (MOE, XI. 196.)
3. Mátyás főherceg utasítását Károlyi Árpád (MOE, XI. 197.) elveszettnek mondja. Ez az 1605 júniusában megfogalmazott első változatra valóban igaz. A szeptemberi *Instructio secunda* azonban megvan. Az AV Fondo Borghese III. 51/c. f. 110–118 alapján bő kivonatát közli Meyer, *Nuntiatuerberichte*, 592–596.

### 324

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Köszöni a híreket. A békefeltételekről írottakat közölte Bellarminóval, aki szerint a pápa már kapott tájékoztatást erről.*

Variis litteris<sup>1</sup> nos Vestra Reverentia certiores fecit de publico statu rerum istius provinciae et de nonnullis etiam ad collegium istud pertinentibus, et pro publicis quidem non cessamus orare Dominum Deum, ut optimos principes protegere dignetur, et pacem ac securitatem vobis reddere, ut alias etiam rescripsi.<sup>2</sup> Utinam digni simus, quos idem Dominus audiat et denique consoletur. Quod autem de conditionibus pacis Vestra Reverentia suggerebat, communicatum est cum Illustrissimo Cardinali Bellarmino, qui respondit suam Sanctitatem iam de omnibus informatam fuisse, et fortasse scripsisse, ad quos oportebat.<sup>3</sup> Nos autem subinde litteras expectabimus, ut certiores simus de rebus vestris...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 174. Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.
2. Lásd a 315. iratot.
3. A pápa (V. Pál) bizonyára a 323. iratban említett dokumentumok alapján informálódott. Bellarminóról lásd legutóbb a 317. iratot.

## 325

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva Dobokay Sándor vágsellyei rektornak Český Krumlovba

*Ismételten együttérzését fejezi ki. Ha felcsillanna a remény, térjenek vissza Vágsellyére.*

Quae de publicis et privatis miseriis ac vastitate fugaue Vestra Reverentia scripsit<sup>1</sup> in Julio, affecerunt nos pro eo, ac par erat, anxie atque sollicite. Et cum iam pridem preces et sacrificia Domino offeramus pro publica pace et securitate, novis quasi stimulis ad idem praestandum impulsi sumus. Utinam tandem clementia divina consolari bonos omnes dignetur pro sua gloria et rei catholicae incremento. Nonnullam quidem spem affulgere rerum meliorum inaudivimus,<sup>2</sup> sed tamen videmus tantam iacturam difficile et nequaquam ita cito resarciri posse. Tamen Domini manus non est alligata. Expectabo autem subinde litteras de rebus nostris, et si forte reditus adornandus esset Selliam, non dubito, quin Vestrae Reverentiae cordi futura sit cura personarum et salutis, ut propterea pluribus id commendare minime necesse sit. Quare hic finem facio et me precibus et sacris sacrificiis commendo. Romae 10 Septembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 174. Fogalmazvány

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 310.

1. A levél nem maradt ránk. Lásd a 320. iratot, ahol szó van a menekültek elhelyezésének nehézségeiről.
2. Talán a békétárgyalások megkezdődésére céloz. (Vö. MOE, XI. 197–215.)

## 326

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber bécsi rektornak Bécsbe

*Továbbra is aggódik sorsuk miatt. Reméli, a bajok közepette is megőrzik a rend fegyelmét.*

Habeo ternas litteras<sup>1</sup> Vestrae Reverentiae, quae gravibus nunciis de miseriis istorum locorum nos merito perculerunt, atque ad divinam clementiam implorandam excitatos multo antea vehementius incitant. Pergimus igitur offerre preces et sacrificia, quae utinam respiciat Dominus, sed peccata populi, quibus iram meruit, ut superatis religionis hostibus optata tranquillitas consequatur. Dolemus vero tam insignem calamitatem acceptam etiam in rebus nostris esse tum istic, tum aliis in locis. Verum in omnibus Dominus sit benedictus. Expectamus magno de-

siderio meliora, et quidem aliqua iam minus mala audiri ceperunt. Reverentiae Vestrae scio non defuturam prudentiam et vigilantiam, ut quam minimum possit damnum sentiamus praesertim circa disciplinam...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 174. Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.

### 327

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

*Örömmel vette levelét téziseinek kinyomtatásáról. Örül annak a másoktól kapott hírnek is, hogy olyan téziseket védett meg, amelyek ellentmondanak a korábban kifogásoltak.*

Vidi, quae Vestra Reverentia 19 Julii scripsit ad me de iis, quae acciderant circa Theses imprimendas, et expensa sunt expendenturque omnia, ut opus erit.<sup>1</sup> Interim vero haec reddere visum est, ne Vestra Reverentia ambigeret, an litterae pervenissent ad manus nostras. Opto vero, ut Reverentia Vestra pergat se bonum et fidelem operarium Societatis praestare, ac rationem habeat in omnibus pacis et aedificationis, prout spero ipsi cordi esse et semper futurum. Aedificati autem sumus, et placuit valde nobis, quod ab aliis ad nos scriptum est Reverentiam Vestram defendisse con satisfactione propositiones impressas illis contrarias, quae alias notatae fuerant, et paratam esse dictare etiam in scholis iuxta censuram, si occasio esset, et materia postularet. Non dubito, quin suo tempore effectum dabit, quod nunc in proposito habet, cum praesertim sciat id nobis valde placiturum. Pergat vero cum Domini benedictione occupare se iuxta superiorum dispositonem, et in suis precibus ac sacris sacrificiis oret pro me. Romae 10 Septembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 175. Fogalmazvány

*Kiadva:* Hanuy, I. 764–765.

1. A levél nem maradt ránk. Pázmány *Diatriba* című művéről van szó (vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 28.). Ugyanezen a napon a rendfőnök egyébként Wrightnak a következőket írja: „...Propositiones a Patre Pasmaan esse defensas cum satisfactione contrarias illis, quae notatae fuerant, valde nobis placet, et aedificati sumus. ...“ (ARSI Austr. 2. I. f. 175.)

## 328

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Klagenfurtba

*Örül, hogy a menekülés után végre biztos helyet talált. Az ottani kollégium egyik lakója ügyében majd megfelelő időben intézkedik.*

Post fugam Selliensem tandem aliquo certo loco consistere Vestram Reverentiam intellexi ex datis ad me 30 Julii, et Domino gratias ago, quod salutem ipsius et aliorum nostrorum in tuto iam esse diversis litteris acceperim. Vidi autem alias etiam Vestrae Reverentiae litteras ante illud tempus scriptas,<sup>1</sup> et dolemus tempora adeo turbulenta extitisse. Supplicare autem pergimus divinae clementiae, ut pacem et securitatem reducere dignetur pro maiore sua gloria et ecclesiae catholicae incremento, quod et Reverentias Vestras facere etiam scimus. Utinam piorum voces aliquando tandem superent malitiam humanam, et confundantur Deo duce, qui nos persequuntur. Quod porro de persona una istius collegii Vestra Reverentia addebat, consideratum est, ut res ipsa exigebat, et remedium suo tempore speramus adhibitum iri.<sup>2</sup> Quod reliquum est, Reverentiae Vestrae et omnium precibus ac sacris sacrificiis me commendo. Roma 10 Septembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 176. Fogalmazvány

1. Egyik sem maradt ránk. Vágsellye utáni állomáshelyeiről lásd legutóbb a 322. iratot.
2. A 333. irat alapján Gallus Scherer (*Catalogi*, I. 755.) valamilyen ügyére gondolhatunk.

## 329

1605. szeptember 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Johannes Zehendernek Bécsbe

*Együtt érez velük az átélt szenvedésekben és könyörög az ellenség bukásáért. Segíteni fog abban, hogy a Szalay István által ajánlott magyart fölvegyék a Collegium Germanicumba.*

Quibus calamitatibus loca isthaec afflicta fuerint ante hoc tempus, communibus omnium litteris et singillatim datis a Vestra Reverentia binis intellexi,<sup>1</sup> nec alia responsio nobis occurrit, nisi dolere nos vehementer et compati vobis, prout gravitas damnorum et temporalium et religionis catholicae postulant iure suo. Consolatur nos tamen illud, quod adhuc divina bonitas non permisit eo saevitiam perfidiamque procedere, quo timebatur. Utinam comprimantur et confundantur penitus, qui nos persequuntur. Preces ad eum finem publices hic in litanis oblatae sunt Domino, cum Sanctissimus Dominus jubileum concessit, et nos praeterea alias indiximus, et sacrificia complura obtulimus et offerre pergimus, quae vota

piorum utinam respiciat Deus et nos consoletur. Non dubium, quin et Reverentiae Vestrae non cessent pulsare divinas aures pro eadem publica tranquillitate. Pergant vero, et in eisdem precibus mei sint memores. Romae 10 Septembris 1605. Salutet Patrem Stephanum Zalai,<sup>2</sup> cuius ad litteras pridem datas nihil occurrit aliud, nisi Hungarum illum, quem commendabat pro Collegio Germanico recipiendum esse, cum venerit praemissis praemittendis.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 178. Fogalmazvány

1. Lásd a 297. irat jegyzeteit.
2. A Vágsellyéről Bécsbe menekült Szalayról lásd legutóbb a 303. iratot. Nem tudjuk, kit ajánlott a Collegium Germanicumba. Talán gondolhatunk arra a Sennyey Istvánra, akit apja 1605 nyarán Bécsből Prágába vitt (Veress, *Iskoláztatás*, 13.), s aki mellett később ott találjuk Szalayt. (Lásd a 381. iratot.) Az is lehet azonban, hogy a sokak által támogatott Himmelreich fiúról van szó. (Lásd a 331. iratot.)

### 330

1605. október 29. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Aggódik a veszedelmek miatt. Különösen Esztergom eleste keseríti el.*

Varias habeo litteras<sup>1</sup> Vestrae Reverentiae, quae nihil fere continent aliud, nisi relationes de rebus et periculis damnisque publicis, qui bonos omnes merito angunt atque sollicitos habent. Preces et sacrificia aliaque pia opera offerre pergitimus, et nuperrime innovavimus, uti par est, egi etiam cum Sua Sanctitate, qui et valde sentit optimus pastor tantas calamitates, compatiturque ex animo. Sed vix alia remedia sunt praeterque quam recurrere ad auxilia divina. Quae utinam aliquando adsint pro rei catholicae bono et communi tranquillitate. Quae de Strigonio iam capto<sup>2</sup> pridie accepi ex ultimis Reverentiae Vestrae litteris, auxerunt communiter dolorem omnibus, et merito veremur, quorsum evadat belli lues, cum adeo modica sint praesidia, quae obstare et vim repellere valeant. Dominus Deus piorum causam defendere dignetur. Expectabimus subinde certiora, quae utinam meliora esse possint...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 181. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. A törökök október 3-án foglalták el Esztergomot.

## 331

1605. október 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek

*Pázmány doktorátusát és ünnepélyes fogadalmát egyelőre nem tartja aktuálisnak. Köszöni az erdélyi és magyarországi helyzetről egy barátjától beszerzett beszámolót. Georgius Mysius tanulmányai ügyében intézkedjen. Himmelreich fiának ügyét szívében viseli.*

...Pater Petrus Pasman<sup>1</sup> adhuc nobis differendus videtur, quod attinet ad gradum doctoratus, et si gaudeo illum bene pergere, ut Reverentia Vestra testabatur. Idemque censeo dicendum de gradu in Societate. De statu Transylvaniae ac istorum locorum valde solliciti sumus, ut saepe rescripsi, et ad auxilia divina confugimus, quae utinam demum impetrare possimus. Vidi relationem,<sup>2</sup> quam Vestra Reverentia ab amico acceptam misit ad nos, faxit Deus, ut meliora audiamus. Quod attinet ad studia Patris Georgii Mysii,<sup>3</sup> accepi responsum a Reverentia Vestra, et rem totam permitto iudicio ipsius, ut statuatur, quod in Domino expedire visum erit. Filium Domini Himmelraich<sup>4</sup> Procancellarii Hungarici commendatissimum habebimus semper, tum ob ipsius merita et virtutes, tum ob egregiam benevolentiam et affectum Domini parentis erga nostram Societatem, cui utinam ex aliqua parte respondere possimus. Erit autem nobis loco beneficii saltem posse nos aliquid in gratiam filii praestare, et expectabimus magno cum desiderio, ut idem parens aliquid nobis demandare dignetur...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 182. Fogalmazvány

1. A háttérrel lásd legutóbb a 327. iratot. (Vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 28.)

2. Nem tudjuk, kinek a beszámolójáról van szó.

3. Lásd legutóbb a 323. iratot.

4. Tiburtius Himmelreich a magyar királyi kancelláriának a prágai udvarban működő titkára, a hírhedt XXII. törvénycikk megfogalmazója volt. Fiának ajánlásáról lásd a 339. iratot.

## 332

1605. november 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

*Aggódik Argenti és társai sorsa miatt. Furcsállja Nagy István rendkívüli pappá szentelését. Megfontolandó, hogy Vágsellye helyett Nagyszombatban alapítsanak kolégiumot. Káldy Márton leteheti az utolsó fogadalmakat. A kalocsai érsek küldöttét a címzett és Dobokay ajánlásának megfelelően kezeli.*



...De Patre Argenta valde solliciti sumus, miramurque a tanto tempore nihil de illo auditum esse, scio vobis fore commendatum, si forte, quod absit, alicui periculo expositus esset.<sup>1</sup> Expectabo magno desiderio certiora. De Patre Stephano Nagy<sup>2</sup> ordinato extra tempora sine facultate miratus sum, et Reverentia Vestra invigilabit, scio, ne talia deinceps errata committantur. Pro ordinandis autem extra tempore 12 patentes fieri iussi et misi ad Reverentiam Vestram, quae tamen pro hac vice tantum sunt, non pro singulis annis, ut Reverentia Vestra optabat, sed scribere poterit ad nos suo tempore. De collegio Tyrnaviae<sup>3</sup> quaerendo, cum Sellaiae spes non sit expectanda, tempora quietiora et postea cogitabitur. Interim tamen Vestra Reverentia vigilabit, et nos admonebit, prout opus erit. ... Pater Martinus Kaldy<sup>4</sup> promoveatur ad quatuor ... De legato<sup>5</sup> Reverendissimi Colocensis vidi, quae Reverentia Vestra scripsit et Pater Dobokay. Debemus plurimum optimi viri liberalitati, et postea, si tempora quietia sint, cogitabimus, quid fieri expediat...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 187–188. Fogalmazvány

1. Az erdélyi jezsuiták Bocskay fejedelemsége idején csaknem teljesen elszakadtak mind Rómától, mind a bécsi tartományfőnöktől. Ennek okairól lásd a 347/3. iratot.
2. Badelić (Nagy) Stephanusról, akit 1609-ben elbocsátottak a rendből lásd: *Catalogi*, I. 624. A mostani ügyről lásd a 337. iratot.
3. A nagyszombati kollégium újraalapításának terve már a 130. iratban felmerült.
4. Lásd erről legutóbb a 306. iratot.
5. Nem tudjuk kiről van szó. Bizonyára az 1605. október 3-án elhunyt Hetesi Pethe Márton (vö. Meyer, *Nuntiatúrberichte*, 526.) utódlásáról folytak megbeszélések.

### 333

1605. november 26. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Klagenfurtba

*Örül, hogy megbékélt Gallus Schererrel. Az ügyről részletes beszámolóra csak akkor tart igényt, ha a tartományfőnök nem tudná elrendezni.*

Vidi, quae Reverentia Vestra 15 Octobris de Patre Gallo scripsit,<sup>1</sup> et expendi, ut oportebat, speroque Patrem Provincialem invigilaturum, uti par est. Gaudeo autem pacem esse et concordiam consecutam, quam opto Reverentiae Vestrae et omnibus esse commendatissimam, uti fore confido cum divina gratia. Ceterum quod attinet ad relationem plenioram, quam parata est dare nobis, si velimus, permitto ipsius iudicio, ut mittat, prout gravitas negotii videbitur postulare, praesertim si Pater Provincialis nondum de remedio agere potuerit. Omnino autem agendum est considerate prudenter et quiete, ne occasio sit novarum turbationum.<sup>2</sup> Quod reliquum est, commendo Reverentiae Vestrae studium religiosae disciplinae

perfectionisque, et confido cum divina benignitate meliora nos esse audituros. Demum, commendo me precibus et sacris sacrificiis Romae 26 Novembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 187. Fogalmazvány

1. Lásd a 328. iratot.
2. Talán ezeknek is szerepük lehetett abban, hogy a rendfőnök 1605. 12. 24-én írott levelében Nagy János fogadalma elhalasztását javasolja Carrillónak: „...De promovendis porro cogitavimus, et haec visa sunt, ut ... Pater Joannis Nagy differatur per aliquod tempus...” (ARSJ Austr. 2. I. f. 191.)

### 334

1605. december 3. Róma

Claudio Acquaviva Theophilus Crysteccus rektornak Český Krumlovba

*Helyesli, hogy kényelmetlenségek árán is helyet ad az oda menekülőknak.*

In tantis provinciae periculis et necessitatibus occasionem vobis datam esse dilatandi viscera caritatis, et per Dei gratiam nihil vobis defuisse, neque hactenus debita contracta, sane plurimum sum gavissus, et praecipue quod tam bona voluntate atque affectu Vestra Reverentia videat omnes, tametsi aliqui sint convalescentes, hoc est minus commodi collegio.<sup>1</sup> Spero magni meriti et lucri hoc esse in conspectu Domini, et opto, ut Reverentia Vestra pergat magno animo sublevare istas miserias, et omnium curam gerere solita sua caritate. ...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 186.

1. Lásd a 325. iratot.

### 335

1605. december 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber rektornak Bécsbe

*Köszönetet mond a hírekért, amelyek a második levélben már biztatóbbak. Örül a pestis elmúltának.*

Ut litterae Reverentiae Vestrae primo Octobris datae gravem nuncium attulerunt nobis de rebus publicis in dies deterius habentibus, ita recreati non parum sumus posterioribus 29 scriptis, quae paulo meliorem spem quietis faciebant.<sup>1</sup> Utinam omnia cedant in bonum animarum, etiam religionis catholicae securi-

tatem ac propagationem, pro qua re preces non intermittuntur. Expectabimus vero certiora suo tempore. Salubritatem quoque aeris maiorem esse, et metum pestis sublatum haud mediocriter gaudemus vobisque gratulamur. Faxit divina clementia, ut post minas et labores augeatur bonum tranquillitatis ...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 186. Fogalmazvány

1. Egyik sem maradt ránk. A jelzett változás valószínűleg a béketárgyalásokra vonatkozik.

### 336

1605. december 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándor vágsellyei rektornak Bécsbe

*Megköszöni a híreket. Reménykedik a második levélben jelzett béke beköszöntében. Örül a Vágsellyén maradt katolikus ifjú sikereinek. A nagyszombati kollégium-alapítást még meg kell fontolni. Helyesli, hogy Carrillo tartományfőnök misét mondott az elhunyt kalocsai érsekért. Készek szolgálni az elhunyt érsek testvérének is.*

Assiduitas calamitatum, de quibus subinde nuncii huc allati sunt, facit, ut bonum speratae pacis eo dulcius et iucundius videatur, quo graviora metuebantur. Proinde etsi litterae Reverentiae Vestrae scriptae in septembri dolorem auxerunt nostrum, tamen postea datae 15 Octobris<sup>1</sup> consolationem attulerunt. Utinam pax sequatur non pactio servitutis, sed vera locorum istorum securitas atque tranquillitas et religionis catholicae stabilitas atque propagatio, quod assiduis precibus a Domino expetunt boni omnes. Expectabimus igitur certiora et meliora. Laudamus porro divinam bonitatem, quod in medio nationis pravae relictus ille sit adolescens, qui publice Dei causam ageret et praedicaret, faxit summa illa clementia, ut non sine fructu et gloriae suae propagatione succedat.<sup>2</sup> De futuro collegio Tyrnaviae<sup>3</sup> an alibi, postea commoditas erit cogitandi, si tempora quieta sint, dolemus vero Selliae spem prorsus concidisse. Illustrissimo Colocensi debemus plurimum ob egregiam in nos liberalitatem, et placet a Patre Provinciali indicta esse sacrificia<sup>4</sup> per provinciam, nos quoque cogitabimus postea, quid sit decernendum, et interea gratissima voluntate respondemus, paratique sumus ad obsequia Domini fratris<sup>5</sup> optimi Praelati, prout decet atque par est. Et cum alia, quae hic addam, non sint, Reverentiae Vestrae precibus et sacris sacrificiis me commendo. Romae 3 Decembris.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 187. Fogalmazvány

*Modern átirat:* Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. 311.

1. Egyik sem maradt ránk. Dobokay a béketárgyalások megindulását tarthatta reményteljesnek.

2. Valószínűleg arról a Joannes Ivanchanról van szó, akinek 1606-ból több Vágsellyéről a bécsi jezsuitáknak ill. Dobokaynak írott levele maradt ránk. Lásd a 350. és 365. iratokat.
3. Lásd erről legutóbb a 332. iratot.
4. Az 1605. október 3-án elhunyt Hetesi Pethe Mártonért mondott misékről van szó.
5. Hetesi Pethe László, a felső-magyarországi hadak kapitánya, aki részt vett a balul sikerült szépassági akcióban is. Lásd a 282. iratot.

## 337

1605. december 3. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Istvánnak Laibachba

*Megkapta azokat a leveleit, melyeket afeletti elkéséredésében írt, hogy nem fejezheti be teológiai tanulmányait. Mődfelelt csodálkozik azon, hogy elöljárói megkerülésével akarja célját elérni. Engedelmességre inti.*

Binas eodem exemplo litteras<sup>1</sup> accepi a Reverentia Vestra, quibus agebat de sua afflictione animi ob negatos sibi ultimos duos annos theologiae, cum neque ingenio neque voluntate bona se aliis inferiorem esse sciat, optabatque, ut omnino illos concederemus, alioqui nunquam se fore quietum, neque expedire suae salutis, neque bono Societatis et malle se dimitti ex illa, quam non absolvere theologiam. Porro haec agi cum Provinciali non vult, non ulli consultorum, non alii omnino ex provincia significari, neque sciri ab se haec scripta ad nos esse. Quas ad litteras illud responsionis gratia nobis occurrit, primum quidem similia nos non solere discernere non auditis superioribus, praesertim ubi iuxta praescripta a nobis aliquid statuerunt sive circa studia sive circa alia, quod subordinationem cordi habeamus, et velimus etiam et debitam lucem, quod aequissimum est. Deinde dolere nos valde Reverentiam Vestram ita afflictam et affectam esse, tribueremusque libenter id alicui melancholiae, nisi profiteretur se mature et considerate scripsisse, ut propterea cogamur credere defectum esse notabilem necessariae virtutis et studii religiosaeque perfectionis. Quare non possumus non serio et graviter commendare Reverentiae Vestrae, ut omnino satagat agere diu et ex proposito cum Domino Deo, praecipue exercitiis spiritualibus peragendis ad lumen divinum impetrandum, et vocationem, quae ut video, magno cum animi dolore et compassione periclitatur, in tuto ponendam. Bene autem sperare volo, et polliceri mihi de novo proposito et conatu suscipiendo alacriter et fortiter a Reverentia Vestra, ut indifferentiam necessariam acquirat, seseque permittat superiorum deliberationi. Scit autem optime Reverentia Vestra non religionem pendere a studiis, sed haec et alia omnia ad salutem animae et perfectionem ordinata esse debere, ne alioqui res luctuosa merito iudicari debeat, quod absit a Reverentia Vestra. Haec igitur coram Domino Iudice Supremo expendat diligenter, et sciat nobis fore magnae consolationi, si candide sincereque se committat divinae voluntati per superiores ipsi declarandae, ac de tota re nos reddat, prout opus erit,

certiores. Dominus Deus gratiam suam custodiat et augeat Reverentiae Vestrae, cui opto veram et uberem in Domino consolationem. Romae 3 Decembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 210. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk. Az előzményekről lásd a 332. iratot. Az ügy további fejleményeiről lásd a 344. és a 368. iratot.

### 338

1605. december 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Forgách Ferenc nyitrai püspöknek Pozsonyba

*Együtt érez a szenvedésekben. Reméli, hamarosan visszanyeri jogait. Georgius Himmelreichet ajánlani fogja a Collegium Germanicumba.*

Gravem sane nuncium et acceperamus prius de publicis istorum calamitatibus, et confirmatum magno cum dolore vidimus litteris Reverendissimi Dominationis Vestrae datis ad nos in Septembri,<sup>1</sup> quae tanto magis auxerunt sollicitudinem et maerorem nostram, quanto propter damna haec tetigerunt Dominationem Vestram. Proinde et preces iam pridem indixeramus ac multa sacrificia obtulimus pro feliciore exitu rerum religionis, et continuamus tanto ardentius, quanto id necessarium magis esse intelligimus, et praecipue supplicamus divinae clementiae, ut Dominationem Vestram Reverendissimam in sua iura revocare quamprimum dignetur et stabilire pro publico bono et propagatione catholicae pietatis.<sup>2</sup> Dominum Georgium Himmelreich<sup>3</sup> a Dominatione Vestra commendatum excepimus perlibenter, et admitti statim iussimus ad Collegium Germanicum, quod et factum est. Eritque tum nobis, tum aliis omnibus commendatissimus merito suo et Domino Parentis, atque in primis commendatione Dominationis Vestrae Reverendissimae, cui multos annos et laetissimam quietem optamus a Domino Deo. Romae 17 Decembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 189. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. Forgách egyházmegyéjének és központjának, Nyitrának Bocskay által való elfoglalására utal.
3. Tiburtius Himmelreichről lásd a 331. irat 4. jegyzetét. Fiának ügyében nem csupán azok írtak, akiknek a rendfőnök válaszolt, hanem maga Rudolf császár is Ottavio Paravacini bíborosnak. (Meyer, *Nuntiatgeberichte*, 497.)-Lásd még a 331. és a 339. iratot.

## 339

1605. december 17. Róma

Claudio Acquaviva Tiburtius Himelreich császári tanácsosnak Prágába

*A rendnek tett szolgálatai miatt is ajánlani fogja fiát a Collegium Germanicumba.*

Debamus plurimum perpetuae benevolentiae Dominationis Vestrae ex beneficiis in nos assidue collatis, de quibus et ex litteris patris provincialis, et ex patris rectoris aliorumque relatione cognoveramus. Verum debemus nunc novo nomine, quod Dominum Georgium<sup>1</sup> filium Archiabbatem huc mittere Dominatio Vestra dignata sit, ut in Collegio Germanico absolvat sua studia et nobis commendare. Magnum sine dubio erit illi ornamentum eius collegii tum ob virtutem, tum ob nobilitatem, tum denique ob spem expectationemque sui, quam pollicetur. Itaque commendatissimus erit nobis omnibus, prout par est, et praecipue debemus Dominationi Vestrae. Obtuli vero me, ut ubicumque sit opus, occasionem ne praetermittat significandi, quid in suam gratiam et obsequium Dominationis Vestrae possimus. Omnino autem loco beneficii ducemus, si Dominatio Vestra mandare subinde dignetur aliquid. Nam libentissime praestamus; et interea patres nostros istuc suppleturos confidimus pro suo virili. Quod reliquum est, Dominum Deum precor, ut Dominationem Vestram diu nobis conservet incolumen, augeatque divinis donis gratiae suae. Romae 17 Decembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 189. Fogalmazvány

1. Lásd legutóbb a 338. iratot.

## 340

1605. december 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Jacobus Geranus<sup>1</sup> prágai rektornak Prágába

*A többek által melegen ajánlott Georgius Himmelreich megérkezett Rómába és fölvelték a Collegium Germanicumba.*

Dominus Georgius Himelreich Archiabbas Sancti Martini pervenit in Urbem incolumis, et receptus est in Collegium Germanicum, eritque commendatissimus, uti rescribo ad Dominum parentem ipsius aliosque. Scripseram prius ad Patrem Provincialem illum expectari et gratissimum fore, cum praesertim tantopere debeamus benevolentiae et beneficiis acceptis a Domino parente. Itaque Vestra Reverentia poterit hoc ipsum coram uberius affirmare, et exhibere illi nostro nomine debita obsequia, atque adeo respondere reipsa ubicumque iuxta nostri instituti rationem aliquid praestare poterunt patres nostri. Cum autem alia his addenda non occurrant, commendo me omnium precibus et sacris sacrificiis Romae 17 Decembris 1605.<sup>2</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 189. Fogalmazvány

1. Jacobus Geramus prágai rektorról lásd *Catalogi*, I. 673.
2. Lásd az előző iratot.

### 341

1605. december 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szuhay István egri püspök, esztergomi érseki adminisztrátornak Bécsbe

*Georgius Himmelreich megérkezett Rómába és fölvtették a Collegum Germanicumba.*

Dominum Georgium Himmelreich multis nominibus commendatum nobis, sed praecipue litteris et auctoritate Dominationis Vestra vidimus perlibenter, et statim iussimus in Collegium Germanicum recipi, ubi studia sua absolveret, quod et factum esse iam Dominatio Vestra aliunde sine dubio acceperit. Debemus omnino et illius virtuti et meritis domini parentis, quae multa in nostram Societatem extiterunt, sed quod caput est, perpetuae Dominationis Vestrae benevolentiae omnia grati animi argumenta. Quare ubicumque aliquod poterimus, in ipsius et Dominationum Vestrarum gratiam libentissimum et cum omni affectu praestabimus. Erit autem sigularis beneficii loco, si Vestra Dominatio Reverendissima pergat aliquid subinde nobis demandare, quod ut faciat, et opto vehementer et enixepeto. Atque hic demum post debitam obsequii significationem finem facio, precorque Dominationi Vestrae Reverendissimae a Domino Deo copiosam abundantiam coelestium gratiarum.

Romae 17 Decembris 1605.<sup>1</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 189.

1. Lásd az előző iratot.

### 342

1605. december 17. Grác

Pázmány Péter Istvánffy Miklóshoz

*A címzett kérésének megfelelően tárgyalt Rátkay Istvánnal annak az adósságnak az ügyében, amellyel testvérei tartoznak neki. Ő nem akar haladékot adni. Gratulál ahhoz, hogy Horvátországban sikerült megőrizni a békét, amit a pápa is észrevett.*

*Reménykedik a békében. A Habsburgok és a Mediciek között házasság készül. Biztatja Istvánffy, hogy írja meg Magyarország történetét Ulászló idejétől. Mintája lehet Philippus Comineus.*

Spectabilis et Magnifice Domine, Domine collendissime.

Salutem a Domino meorumque obsequiorum commendationem. Litteras, quas e castris 26-a Novembris dedit Vestra Magnifica Dominatio, biduum est, ex quo accepi, et quidem pro ea, quae promptissima est, obsequendi Vestrae Magnificae Dominationis voluntate, summa, qua potui, diligentia egi cum Stephano Rattkay. Verum is et mihi privatim et Secretario Magnifici Domini Rattkay ita respondit, ut diceret, se quidem Magnificae Dominationi Vestrae plurimum debere, et velle debere, profiteri, atque adeo petitio levis Vestrae Magnificae Dominationis instar imperii est apud ipsum, verum non diffidere se, quin si Magnifica Vestra Dominatio suas quoque rationes intelligat, facile in eam sententiam iturum, ut iustis, gravibusque causis inductum ipsum iudicet, quominus hoc anno debita fratris remittat. Principio enim post tot Magnificentiae Dominationis Vestrae et Domini Bani<sup>1</sup> labores, confecto negotio, si eo ipso tempore, quo possessionem adire debet, conveniat, pareat fore, ut aliis deinceps annis, variis item modis differatur, donec post duos tresve annos, velut usucapione praescriptioneque nihil se debere fratres iacent. Deinde si Domino Joanni debitum relaxatur, multo potiori iure et Georgio relaxandum, id enim et maiores ipsius rei familiaris angustiae, et iura sanguinis maiora exigunt; deinde nonnulla quoque debita in his, ultro citroque factis itineribus contraxisse se ait, quae ad Calendas ianuarii sunt exolvenda. Haec igitur et multa alia sunt, propter quae non diffidit Vestram Magnificam Dominationem probaturam consilium ipsius.<sup>2</sup>

Ego vero ex animo gratulor Vestrae Magnificae Dominationi, quod hoc fatali Pannoniae anno nullum incommodum acceperit Croatia, quae res et in praesens omnium commendationem et apud posteros memoriam Vestris Magnificis Dominationibus pariet immortalem. Quanti hanc Croatiae constantiam, imo quantum paucorum illic fidem ac prudentiam orbis christianus faciat, non obscuris indicibus magnus ille Christianitatis Antistes declarare coepit; coepit, inquam, perget enim, non dubito, pacis negotium. In ancipiti haeret adhuc, si bellum prosequendum; vires solito maiores promittunt universi, sed ego tamen ad pacem suspiro, nam usu edoctus scio, promissa saepe fallere. Spes est affinitatem fore inter hanc Domum Serenissimam et Florentinam. Nec vana, ut spero, spes.

Sed rogo Dominationem Vestram Magnificam hanc mihi veniam dabit, si quod in animo dein concepi meo, nunc tandem promam. Quantae, Deus bone! tenebrae, imo quantae fabulae in Historia Hungarica a temporibus Uladislai. Legi varios, qui res nostras posteriores attigere, sed ita, ut inficere potius, quam illustrare, res gestas voluisse videantur; et tamen, mea sententia, nullae unquam res Ungarorum ad posteritatis memoriam aptiores, quam hae posteriorum annorum, in Quibus mutata omnia et inversa.<sup>3</sup> Quid enim aptius exemplar caterorum, quam Hungaria ruens, in quo suos exitus contemplantur, et saniora consilia sectentur. Et quis si vel attingat, novit omnia? Equidem Philippi Cominae,<sup>4</sup> Regis Galliarum



Consiliarii Historiam legi, hominis, qui nec linguae Latinae gnarus erat, sed doctam, sed prudentem Historiam. Deus bone, in qua plus prudentiae, quam in plurimis veterum! Scribit res, quas vidit, quibus interfuit, quibus praefuit; consilia, fines, exitus, artes, fraudes suorum, aliorum fideliter persequitur. O, si quis apud nos talis! Scio, quid animo concipiam, assequitur Vestra Magnifica Dominatio, quae sola nullo labore, e sinu felicitis illius memoriae depromeret, quae alii nullo labore assequuntur. At labores tantas aetas haec non fert! Primum viridis illa senectus in hoc ipsum a Deo servata videtur, ut furore Turcico, vastitis Acsynis[?] vivum esset omnium rerum, ac dives penu[?] nec laboris grandis, et si operarum alienarum usus aliquis esset, ea non deforet? Sed vera dicere, non semper e re dicentis. Est aliquid, non eiusmodi tamen scrupulus hic est, qui magnopere sit extimescendus Magnificae Dominationi Vestrae. Et licet pauculi praesentes, iique mali male accipiant, multo plures posterius laudabunt. Et demum, si id solum impedit, et nomen illud, quod tamen posteritas non tacebit, tacendum iudicat, quid impedit? Scio Curtium<sup>5</sup> illum scripsisse, subductus ille fato suo, fors tamen labores ipsius aetas posterior videbit.

Haec et multa alia similia saepe animo obversata, nunc demum his chartis expressi, quae insinuanda Vestrae Magnificae Dominationi et iudicanda proposui; obnixè rogans Magnificam Dominationem Vestram, ut quidquid id est, ab animo Vestrae Magnificae Dominationi observandissimo profectum, aequi bonique consulat. Deum interim precor, ut Vestram Magnificam Dominationem diutissime servet incolumem.

Graecii 17. Decembris 1605.

Vestrae Magnificae Dominationis servus in Christo

Petrus Pazman.

*Mai lelőhely:* Hanuy adata: Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának törzsállománya.

(Az eredetihez nem sikerült hozzájutnunk, Hanuy átiratában közöljük.)

*Kiadva:* Hanuy, I. N<sup>o</sup> 5., 8–10. A további kiadásokat lásd itt.

1. A horvát bán 1596–1608 között Draskovics János volt.
2. A Rátkay-fivérek közötti örökösödési ügyről van szó. Rátkay István nyilván az a jezsuita lehet, akivel Pázmány 1600–1602 között együtt volt Grácban (*Catalogi*, I. 761.). A család további tagjai Rátkay János és György (Nagy, IX. 657–659.), s az örökösödési ügyet említ egy jezsuita forrás is. Lásd: Francev, *Grada za povijest*, 12.
3. Istvánffy valójában ekkor már régen dolgozott történeti munkáján. Lásd a 294. irat 3. jegyzetét.
4. Philippus Comineus (1446–1509) XI. Lajos francia király történetírója, akinek történeti művét Lipsius is elismeréssel emlegette.
5. A Nagy Sándor életrajzát megíró Curtius Quintus korabeli kiadásáról lásd: *Bibliotheca Hungarica Antiqua* XVIII. Bp. 1988. 46–48. (Monok István)

## 343

1605. december 24. Róma

Claudio Acquaviva Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Továbbra is aggódik helyzetük miatt, bár télen remélhetőleg lecsendesülnek a harcok. A leveleiben megfogalmazott nagyformátumú javaslatok mérlegelést igényelnek.*

Habeo litteras<sup>1</sup> Reverentiae Vestrae datas 14 et 21 Novembris, ad quas, quod respondeam, prope nihil habeo praeter saepius iam repetita, dolere nos vehementer, quod mala serpant in dies, tametsi interea pacis aliqua spes ostenditur, et hyberna tempora bellorum tumultus impediunt. Oramus Dominum, cuius in manu sint omnium potestates et corda hominum, ut dexterarum suarum potentia conterat hostes nominis sui, et pacem reducat in diebus nostris ad communem laetitiam, et propagationem gloriae suae. Quae Reverentia Vestra proponebat maioris molis sunt, quam ut a nobis promoveri queant. Itaque non occurrit ratio melior expeditiorque et propria nostrorum magis quam preces.<sup>2</sup> Nihilominus si daretur occasio idonea significandi, quibus opus foret, non illam praetermitteremus...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 192. Fogalmazvány

1. Nem maradtak ránk.

2. Nem tudjuk, miről van szó. A legvalószínűbben a békétárgyalások befolyásolására utalhat.

## 344

1605. december 24. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Istvánnak Laibachba

*Ismételten figyelmezteti, hogy a korábbi levelében megfogalmazottak szerint cselekedjék. A címzett november 30-án hozzá írott sorai ugyanis olyan megátalkodottságról tanúskodnak, amelyet le kell vetkőznie. Ellenkező esetben kénytelen lesz megbüntetni.*

Pleniores dedi litteras<sup>1</sup> ad Reverentiam Vestram 3 huius, quas non dubito in eius manus pervenisse. Significabam autem nobis videri Vestram Reverentiam egere supremo Iudice et seria consideratione et emendatione affectus minus ordinati circa studia theologiae, quae vel summo cum dispendio et periculo volebat absolvere. Postea accepimus scriptas ad nos adhuc acriore stylo 30 Novembris<sup>2</sup> in eandem sententiam, qui nos in eodem iudicio confirmarunt, et omnino emendationem videmus esse necessariam, quam et pro officio curare debemus, ne rationem reddere cogamur Iudici Deo de conniventia nostra in tanto periculo Reverentiae Vestrae. Proinde Vestra Reverentia colligat se et assumat exercitia sni-

ritualia, atque agat cum patribus spiritualibus de ponenda in tuto salute animae suae. Quod quidem studium opto vehementer esse Reverentiae Vestrae commendatissimum, et ut libenter pro Jesu Christi amore faciat, enixe postulo, neve nos privet eo gaudio, quod percepturi sumus ex hac seria, quam optamus, emendatione. Spero divinam gratiam affuturam Reverentiae Vestrae nec repellendam in re tanti momenti, neque nos ad eam necessitatem adigendos, ut agamus cum Patre Provinciali et superioribus de hac ipsa cura et sollicitudine nostra pro bono Reverentiae Vestrae, a qua expecto litteras meliores, animi testes amantis religiosae indifferentiae et perfectionis. Quod ut Dominus concedat, hisce diebus Natalitiis precor cum omni animi affectu, et me precibus omnium ac sacris sacrificiis commendo. Romae 24 Decembris 1605.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 210. Fogalmazvány

1. Lásd a 337. iratot.
2. Nem maradt ránk.

### 345

1605. december 31. Vinice

Istvánffy Miklós Pázmány Péternek Grácba

*A Rátkay fivérek ügyében Rátkay János sürgetésére kereste meg korábbi levelében a címzettet. A horvátországi béke isten ajándéka. Reménykedik a békétárgyalások sikerében, de a mostani feltételek aligha lesznek elfogadhatóak a császár számára. Az eddigi tapasztalatok alapján kéti, hogy segítség érkezne a keresztény fejedelmektől. Egyetért azzal, hogy meg kell írni Magyarország újabb történetét. Ami eddig történt, az inkább homályba burkolja, mint elfedi az igazságot, s ez még Zsámbokyra is vonatkozik, akit Báthory István parancsára Brutus is elmarasztalt. Erről sokat beszélgetett Erdélyben Szuhay Istvánnal, akitől ösztönzést kapott a magyar történelem megírására Mátyás halálától. E mű közzétételét Szuhay és a címzett ítéletétől teszi függővé.*

Reverende Domine! Quaenam sit mens et animus Domini Stephani Rátkai in exigenda pecunia, quam fratres ei debent, ex litteris Paternitatis Vestrae cognovi, qualem antea quoque esse sciebam, idque Domino Joanni Rátkay praedixeram, me nimirum frustra laboraturum, verum ei ut scriberem, magnis precibus contententi, hoc qualicumque officii genere obsequi et satisfacere coactus fui, quod si ea in re erratum a me est, ut ab invito commissum errorem Paternitas Vestra simul cum Domino Stephano Rátkay haud gravatim mihi ignoscendum putent, vehementer rogo.<sup>1</sup>

Quod ad aliam partem litterarum Paternitatis Vestrae attinet, in qua nobis gratulatur, qui iactata et miserabilem in modum penitus grassata diris bellorum pro-

cellis Pannonia, nihil fere incommodo hoc quidem anno acceperimus, gratulandum quidem et nobis ipsis eo nomine censeo, gratiasque Deo Optimo Maximo agendas, id tamen omne divinae bonitati, potius quae navem iactantibus austris, ut flore desinant, imperare solet, quem curis et vigilis ac gubernatorum peritiae tribuendum videtur. De pace spes magna animos omnium implevit, faxit Deus, ut ea bono fide terminetur, sed ego ita sentio, eam nec adhuc adeo certam, nec tam certo ad optatum finem perducendam putem, tum quod Elias ille,<sup>2</sup> cui Germani in ea conficienda plurimum tribuere videntur, nondum Viennam venisse dicatur, tum vero etiam quod in ancipiti sit, an Caesar augustae suae dignitatis memor, nec ut cogatur, sustineri solitus conditionibus, quae toleratu difficiles esse dicuntur, assensusus sit, sed tamen cum inducias iterum intelligamus ad tres menses dilatas esse, quorum initium a Calendis Januariis sumatur, mea spes, quae pene extincta erat, ea temporis dilatione, velut iniecta quadam scintilla excitata est, utinam fessis, ac debilitatis, ne dicam fractis, ac perditis rebus nostris, quod verius dici posset, exoptata tandem pax et securitas Divini Numinis esset, et Maiestatis Caesareae cura atque studio affulgeat, qui a tot et tantis ac fere continuatis cladibus et calamitatibus aliquantum respirare possimus, in auxiliis Christianorum Principum quanta spes collocanda sit, non sine malo nostro antea experti sumus, quae non abs re quidam olim ex nostris amplissimae dignitatis vir, eorum tarditatem ob oculos ponere coactus, militum incedentium pedibus cancos et testituidines addito externi auxilii elogio, scite depingendas curasse censeatur. Utcumque erit, consultationum istarum Viennensium qualemcunque exitum propediem cognoscemus.

Quae vero Paternitas Vestra de rebus nostris quotidie in peius et in interitum mentibus commemorat, ac aliquem, qui eas vel sic ruentes memoriae posterorum tradat, desiderare videtur, illud sane inficiandum non est, eos qui hactenus in eis scribendo illustrandis operam impenderunt, cymmereas tenebras eis potius offudisse, quam lucis aut splendoris quidpiam adtulisse, et eos praesertim, qui modo hanc, modo illam maximorum bellorum particulam, non ad rerum gestarum et veritatis fidem, sed pro libidine aut ambitione tractandam suscepisse videntur, ut suis laudandis, nostrisque alevandis encomia, simul ac invectivas scripsisse censere queam. E quorum quidem numero, utinam meus olim in Italia magister, doctus sane alias homo, Sambucus eximi posset, qui tametsi popularis noster esset, eodem tamen ineptiarum quarumvis sine delectu et gravitate scribendarum morbo laborasse videtur, et cum ab amicis eius rei admoneretur, minime omnium obtemperare bonis consiliis volebat, tanta pertinatia, ut etiam apud sapientissimum Principem, Stephanum Poloniae Regem temeritatis suae male audiendo, poenas daret, eiusque iussu Brutus in eum acerbius perstrigendum stylum exerceret.<sup>3</sup> Taceo alios rerum ac locorum imperitos, qui Zagrabiam in Transsylvaniam et Agriam in Illyrico sitas, Hustum, Filekum, et Tömösvarum a Swendio (quem ea loca ne vidisse quidam unquam constat) recuperata esse, aliasque tales nugas, et aperta mendacia in litteras retulisse non erubuerunt. De quibus, cum in Transsylvania essemus cum Reverendo Domino Episcopo Agriensi, saepe nostrorum, tum aliis in rebus, tum in hac summam infelicitatem cum commiseram-

tione contemplari solebamus, quibus vel pereuntibus, aut forte iam perditis, nemo vel civis, vel peregrinus hactenus repertus fuerit, qui quomodo perierint, posterorum memoriae pro rei dignitate consecrare conatus sit, praeter hos circumforaneos, ut ita dicam, historiarum depravatores. Cui rei cum obviam eundum esse paribus notis censeremus, tandem ille auctoritate sua, qua apud me plurimum semper valuit, ad scribendum, vel cum nominis ambigua et existimationis fama scribendae nostrae historiae munus impulit, quod non ingenio confisus meo, quod exigum sane, nec fauto oneri par est, sed amore patriae satis, ut puto, temere suscipiendum existimavi, eamque ab obitu Matthiae Regis exorsus, cum quo una salus nostra publica sepulta fuisse videtur, ad haec usque tempora detexere in animo habeo, ea spe, et solatio, ut omnis labor praetextu pietatis erga patriam susceptus, si non ullam laudem, veniae tamen et excusationis locum aliquem obtinere possit, ita tamen, ut eius in publicum edendae potestatem consilio Domini Agriensis et Paternitatis Vestrae, ac sui similium integrum mihi reservem. Haec mea secreta nolui dissimulare, quin Paternitati Vestrae pro mea erga eam observantia significarem, simul quamprimum mihi, Graecium proficiscendum erit, priorem operis mei partem, cum Paternitate Vestra communicaturum pollicerer, in quo rudi ac incondito sermone, nec ullis eloquentiae ornamentis perpolito, sed certo ordine firmisque indubiae fidei fundamentis subnixo, satis me assecutum putabo, si illud Paternitati Vestrae coeterorumque meae gentis hominum spei et expectationi, in quorum gratiam ingenuum laborem suscepimus, videtur cum officiosa satisfactione respondisse. Quod reliquum est, Paternitatem Vestram feliciter valere cupio, et ut Reverendum Patrem Villerium<sup>4</sup> meo nomine amanter salutet, rogo. Vinicze ultima Decembris 1605.

Nicolaus Istvánffy

*Mai lelőhely:* Fraknói adata: Gróf Kemény József által a Jancsó gyűjteményből lemasolva az Erdélyi Múzeumban. Apparatus Epistolaris IV. 101–105. (Fraknói átiratában közöljük.)

*Kiadva:* Fraknói Vilmos, *Pázmány Péter levelezése*, Bp. 1873. 5–8.

1. Lásd a 342. irat 1. jegyzetét.
2. Kemény József a következő megjegyzést fűzte e mondathoz: „Intellige Stephanum Illésházy.“ Ő valóban vezetője volt Bocskay Bécsben tárgyaló küldöttségének.
3. Brutusnak Zsámboky Jánosra vonatkozó ítéletével, s az erdélyi történetírás teljesítményeivel Istvánffy alább részletezett 1598-as erdélyi útja során ismerkedett meg, amikor Szuhay István egri püspökkel császári megbízottként tevékenykedett. A magával hozott kéziratokról lásd: Berlász Jenő, *Újabb információk Istvánffy Miklós könyvtáráról. Erdélyi analekták 1598-ból*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972. Bp. 1974. 218–228. Balázs Mihály–Monok István, *Történetírók Báthory Zsigmond udvarában*, Udvari kultúra, 249–262.
4. Viller főhercegi gyóntatóról lásd legutóbb a 343. iratot.

## A jezsuita rend évkönyveiből 1605

## A vágsellyei kollégium és a znióváráljai rezidencia

1. Vágsellyén húsz-huszonegyen, Znióvárálján tíz-tizenegyen voltak. Szerzetes ebből a két helyen összesen tizennégy volt. Meghalt a belga Petrus Dionantius, aki többször vett részt tábori missziókban. Eredményesen térített s nagy szakértője volt a templomépítésnek. – 2. A menekülés során elvesztek feljegyzéseik erről az esztendőről. – 3. A Magyarországot és a szomszédos részeket lángba borító vész miatt csak az év egy harmadát töltötték itt. A szepesi, nyitrai, vasvári, soproni, szombathelyi káptalant feldúlták, a váradi és a pécsi püspök fogságba esett. A galgóci és szakolcai ferenceseket elűzték, a katolikus egyháziak Lengyelországba vagy máshová menekültek. – 4. A templomokból elűzték a katolikusokat. A békefeltételek közé Bocskay be akarja venni a jezsuiták kiállítását. – 5. A vihar azzal kezdődött, hogy Pethe Márton kalocsai érsek és helytartó elvette a galgóci templomot a luteránusoktól, majd Szepes megyébe ment vizitációra. Meg akarta szerezni a lőcsei templomot is, s kollégiumot alapított a jezsuitáknak. – 6. Az így kitört zavaroknál is veszélyesebb volt Bocskay csapatainak megjelenése, ami miatt az érsekkel együtt elhagyták Lőcsét. De a közelgő veszély miatt több nemes ifjú hagyta el vágsellyei iskolájukat is. Emiatt visszafogták a kongregáció tevékenységét is. – 7. A tartományfőnök január végén meglátogatta őket, majd Znióváráljára ment a rektor társaságában. Visszatérni azonban már nem tudtak, mert Bocskay csapatainak közeledtére mindenki elhagyta a kollégiumot. A tartományfőnök így Pozsonyba ment, s csak a rektor tért vissza Vágsellyére. Septuagesima vasárnapján misézett és prédikált, majd el kellett menekülnie. – 8. Visszatért azonban Vágsellyére és tárgyalt Bocskay lovasságának főkapitányával, de nem bízott ígéretében, s elhagyta a kollégiumot. A tanulók ügyes cselével azonban azt a látszatot keltették, hogy ott tartózkodik. – 9. A hajdúk távozásával tért aztán vissza a rektor, s április 29-ig maradt, amikor a rájuk törő hajdúk teljesen feldúlták és meggyalázták a kollégiumot és a templomot. – 10. Petrus Moralest, az egyik segítő testvért iszonyatosan megkínózták, majd miután a tatároknak nem tudták eladni, elengedték. – 11. A rektor szerencsére ekkor éppen Galgócon volt, így ő egyik társukkal sok nélkülözés közepette Nagyszombatba ment. Innen Basta csapataival a Znióváráljáról elmenekültekkel együtt Pozsonyba mentek. – 12. Itt csónakra rakták felszereléseiket és könyveiket, s elindultak Bécs felé. Útközben azonban elsüllyedt a csónakjuk, s bár mindannyian megmenekültek, a magukkal vitt értékek (kegytárgyak, könyvek) java alpusztult. Bécsből aztán különböző kollégiumokba küldték szét őket. – 13. Vágsellyén két kálvinista prédikátor kapta meg a templomot és a kollégiumot. Magát a várost luteránus tulajdonosa Nagyszombat városának adta. A katolikusoknak egy tizenhét éves tanítványuk szokott prédikálni az utcán. Znióvárálját Bocskay Révay Mártonnak adta, ám a jezsuita prokurátor kérésére olyan feltétellel, hogy ő minden felszerelésével együtt szabadon eltávozhat. Így aztán a katolikus Joannes Kafka segítségével további jezsuitákkal együtt megérkezett Olmücbé. – 14. Znióvárálján különös események előre figyelmeztették őket a bekövetkező veszélyre.

## Collegium Sellense et Residentia Thurotiensis

[1.] Habitavimus hoc anno Selliae ut plurimum viginti uno, interdum plures; in residentia Thurotiensi decem undecimve; utrobique sacerdotes quatuordecim;

inter quos professor unus, reliqui non sacerdotes; ex his quatuor praeceptores, caeteri adiutores in temporalibus; tentati diversis infirmitatibus aliquot.<sup>1</sup> Unus decessit, Pater Petrus Dionantius, vir zelo animarum Christo lucrifaciendarum mire incensus, domi ac militiae; quoties scilicet in castris versaretur,<sup>2</sup> quod illi frequens ac solemne fuit, vel ab haeresibus, vel ab aliis vitiis eximia charitate ac sedulitate revocandis mortalibus indefessus et felix. Aliquot omnino oppida et pagos Germanorum in Hungaria e Lutheri ditione in Christi Domini nostri Ecclesiam transcripsit. Exemplo hoc magis memorando, quod cum Eburo ipse natione esset,<sup>3</sup> neque linguam Germanicam penitus calleret, quod huic deerat, ardore spiritus compensabat. Inerat viro magnum studium non spiritualia modo, sed et manu facta Christo templa exaedificandi. Unde magna eius industria effertur, ut in uno residentiae pago Germanico, quem ipse spiritualiter aedificarat, aedificaretur etiam templum priore multo praestantius.<sup>4</sup> Idemque agebat in altero nostro etiam pago abs se ad ovile Christi reducto, comportata iam materia, idea templi descripta, conductis artificibus; et rem effectam dedisset, nisi subita belli tempestate, hostiumque improvise adventu exclusus e residentia Viennam concedere fuisset coactus, ubi visum est Deo bonorum remuneratori eius incensam charitatem et labores in proximis adiuvandis exantlatos remunerari, eumque dissoluta hac terrestri domo huius habitationis, ad aedificationem, quam ex Deo habemus, domum non manu factam, aeternam in caelis (uti bene speramus) evocare.

[2.] Caetera quoque omnia, quae hoc ipso anno Deus per nostrae Societatis homines in Hungaria pro salute gentis huius, proque Ecclesiae suae propagatione efficere dignatus est, pro recepto more essent in Annales referenda, si inopina fuga ac dispersione sociorum, eorum commentarii seu novae gestarum rerum non simul interiissent. Quarum praesidio cum destituamur, ea duntaxat complectimur, quae alioqui vel sensimus omnes ac vidimus, vel aliorum relatu didicimus. Neque alienum videbitur, aliena quoque quod communia nobis et illis sint, permiste attingere.

[3.] Atque imprimis annus hic, cuius tertiam tantum partem in Hungaria fuimus, non solum nobis, sed Hungariae toti, adeoque vicinis provinciis Moraviae, Austriae, Styriae extitit luctuosus ac tristis. Nos collegio Selliensi et residentia Thurotiensi exuti pulsique sumus; tota Hungaria, Moraviae Austriae, Styriae bona pars exitiali sane incendio, in ipsa Hungaria excitato ita conflagravit, ut in ea passim, nil nisi tristem ac horrentem solitudinem videas. Huius exitialis incendii scintilla a pluribus annis, ut opinio hominum fert, fota et enutrita, in hanc voracem flammam, qua se Hungaria, vicinarumque provinciarum magna pars ambustam et consumptam luget, anno 1604 septembri mense in Hungaria erupit. Et primo quidem legionibus caesarianis absumptis, in statum ecclesiasticum et catholicos omnes saevire caepit adeo insane, ut nullus plane episcopatus, nullum canonicorum capitulum, nullae parochiae, nulla caenobia intacta manserint. Capitula Scepusiense, Nitriense, Castriferrei, Soproniense, Sabariense, igni ferroque vastata, Reverendissimi Episcopi Varadinensis et Quinqueecclesiensis capti,<sup>5</sup> inque dira captivitate indignum in modum tractati; quorum ille hodieque in eadem captivitate Stephani Bochikai detinetur; hoc altero ad intercessionem

Serenissimi Regis Poloniae haud ita pridem dimisso, alii sedibus suis exturbati, alio se recipere coacti. Patres e divi Francisci familia ex oppidis Galgotio et Szakolcza eiecti,<sup>6</sup> omnes passim viri ecclesiastici terrore furoris huiusce calviniani relicta patria, pars in Poloniam, pars in Moraviam, Austriam, Styriam aliaque loca tutiora, qua cuique commodum ac proximum erat, dilapsi; sacrosancta templa spoliata, prophanata, altaria eversa, imagines sacrae confractae, combustae.

[4.] Denique post improvisam caedem militum caesarianorum, in Hungaria inferiori a Bochikayanis editam, ita res ab eisdem gesta, ut ex composito contra religionem catholicam a Calvini Lutherique spiritu eos inflammatos armatosque fuisse nemo non persentisceret. Id quod vel hodie palam esse omnibus, cum Bochikayani haeretici religionem omnem ex Hungaria exclusam esse volunt. Patet id, cum ex occupatis iam ecclesiis et cathedris catholicorum, in quibus buccinatores haeretici dominantur; tum etiam, et multo maxime, quod Bochikayani, calviniani et lutherani in conditionibus pacis eam inter potissimas numerant, ne Societati nostrae locus in Hungaria relinquatur,<sup>7</sup> (videlicet) quae Dei gloria est. Dolet malo daemone Deum per Societatis nostrae militiae sacrae viros, sibi tam opimas praedas eripere, tam suos nervos ac vires accidere, tam suum regnum convellere et evertere, seseque sua ditone ac sedibus expellere.

[5.] Sub initium atrocis huiusce faedaeque tempestatis,<sup>8</sup> postquam sanctae memoriae Illustrissimus ac Reverendissimus Archiepiscopus Collocensis Martinus Pethe, idemque Hungariae prorex mandato Caesaris templum Galgotiense e potestate Magnifico Stanislai Thurzo, hominis Luthero addicti, in libertatem asseruisset, germanoque eundem fratri catholico, natu minori, Magnifico Christophoro Thurzo, autoritate caesareae Maiestatis felici eventu consignasset, in Scepusiensem comitatum, dioecesim scilicet suam pro officio revisurus et reformaturus, laetus profectus est, ac tres omnino e nostris sacerdotibus eodem secum proficisci voluit eo consilio, ut cum e civitate Leuczoviensi auctoritate itidem, mandatoque regio ministros haereticos abire iussisset, templum pro catholicis occupasset; ibique nostrorum opera, in habendis concionibus, sacramentis rite populo administrandis, ceterisque id genus muniis uterentur, dum alios sacerdotes ad illa ipsa munia obeunda submitteret; simul id agebat, ut sancto suo desiderio, quo Societati inibi collegium fundare constituerat, satisfaceret; quod et fecit, agros, praedia, vineas, pagos futuro collegio in nostram potestatem per manus (ut aiunt) tradendo. Quam rem legitimo diplomate voluntatis suae teste nobis dato roboratam esse voluit.

[6.] Dum haec ceteraque sacra occupatione distinetur, restabat, ut templum quoque Leuczoviense, quod haereticus minister obtinet, voluntate Caesaris a civibus eius civitatis repeteret. Itaque nihil moratus producto mandato Caesaris repetit. At illi, ubi aliquamdiu tergiversati essent, tandem aperte negant, quodque insolentissimae infamiae est, excitato tumultu ab insana populi multitudine ad arma concurritur, fit impetus in domum, in qua Illustrissimus Archiepiscopus erat, et fenestras domus homines amentia et haeretico furore caeci crebris lapidum imbribus quatere incipiunt. Ibi nostris cum Illustrissimo gravi periculo perfunctis gravius aliud imminebat a Bochikayanis, cruentis iam a caedibus legio-



num caesarianarum, sed necdum saeviendi libidine satis adhuc saturis et expletis. Id ubi rumore certo compertum, nimirum Illustrissimo Archiepiscopo, unaque cum ipso nostris patribus, maturata fuga quaerenda salus fuit, ac domum festinato plane remigrandum. Ceterum postquam nos malum hoc intestinum longe lateque manare et aestu quodam exitiali ad nos quotidie propius ferri sensimus; neque scholas celebritate solita inchoavimus, et studiosis, maxime nobilioribus, qui nobiscum tuto se consistere posse diffidebant, facta potestate alio concedendi, caruimus. Cum iis tamen, qui reliqui fuerunt, opera a nostris praeceptoribus diligenter et fructuose posita, licet non absque sollicito quotidianoque metu, magis ac magis in dies accedentibus hostibus, ad vicina collegio loca excursionem facientibus, et ubique praedas agentibus.

Haec ipsa tempestas obstitit, quominus sodalitio in caelos Assumptae Deiparae, cui studiosi adolescentes et viri quoque ecclesiastici e capitulo Almae Ecclesiae Nitriensi, una cum Reverendissimo eius Ecclesiae Episcopo, frequentes nomina dederant, solenni ritu initium daremus, licet in eum finem insigne sane diploma ab Admodum Domino Reverendo Patre Nostro Generali missum fuisse, quo sodalitatis huius erectio approbatur, adeoque et ipsa primariae Romanae aggregabatur.<sup>9</sup>

[7.] In hac ancipiti trepidoque rerum statu positos Reverendus Pater Provincialis exeunte ianuario nos in collegio Sellienensi revisit; unde constitutis rebus, adhibito sibi collegii rectore ad residentiam Thurociensem perrexit; ubi etiam ea, quae tempestas imminens poscere videbatur, cito decernens, isthinc ad collegium rediturus discessit. Medium circiter emensus erat iter, cum certa fama doceretur, vias omnes, qua Selliam itur, occupatas a Bochikayanis esse;<sup>10</sup> quare cum iter Sellienense recta tenere non liceret, longo circuitu, obiectis montibus magno labore superatis eo contendit; nec aberat a Sellia, cum operae collegii murarii cum familia et nonnulli studiosi inde profecti, fiunt ipsi obviam; ab iis fit certior metu adventantium Boczikayanorum scholas solutas esse, nostros e collegio vel abisse, vel certe stare accinctos ad abeundum, ut sese ab imminente periculo eripiant. Ergo mutato consilio Pater Provincialis ex itinere ad amici domum viri nobilis cum sociis, quos tres secum habebat, deflexit; sciscitaturus inde exactius omnia; et rescivit nostros omnes e collegio ad loca tutiora digressos, neque Selliae quenquam e nostris tuto posse consistere; idque per collegii rectorem, qui comitatus equite viri nobilis, eques ipse sub initium noctis celeri cursu Selliam, rem omnem exploraturus, excurrerat.

Et licet omnia plena periculi essent, nihilo secius visum, ut ipse iterum postera luce rediret ad collegium, ne penitus illud desertum haberetur. Ergo post mediam noctem profecto cum sociis Posonium Patre Provinciali<sup>11</sup> rector ad collegium revertit, et erat ipsa dominica Septuagesimae;<sup>12</sup> datus[!] populo signum conveniendi ad concionem et sacrum; dum rector it ad concionem, a benevolo faventisque haidone monetur, ne diutius concioni immoretur, praeterita quoque nocte quinquaginta equites hostium isthic adfuisse. Bene alte in concione provectus erat, cum a speculatore certior fit hostilem equitatum adesse; concludit concionem, populus e templo domum abit, noster in equo ex oppido via securiore ela-

bitur, nonnullis equitibus hostilibus nequiquam eum insequentibus, quod Dei providentia et equo uteretur satis pernicipi, et silvas proximas haberet faventes; eo maxime quod plures viae, in diversa ducentes, insequenti hosti erroris causa fuerunt, ne recta scilicet insequerentur.

[8.] Quoniam autem ea turma equitum hostilium, quae tunc Selliam irruebat, se nobis nihilominus inimicam esse dissimulabat, aliquot equites amici admissis equis compendio viarum usi, rectorem consequuti docuerunt, non tantum subesse periculi; eos, qui persequuti fuerant, ex petulantia militari id egisse, et quod Capitaneus aiebat, praeter suam voluntatem. Itaque felici ausu revertit ad collegium, iterumque sonantibus campanis confluit frequens populus audiendi sacri. Eo die nihil crebrius auditum, quam id agi ab haidonibus, ut collegii rector aliqua industria captus, ad generalem capitaneum exercitus<sup>13</sup> Boczikajani perducatur. Quam rem certiore reddebat ipsius ductoris equitum, seu capitanei privatum cum illo colloquium, quo sollicito de eius in collegio mora, discessu inquirebat. Leonem facile ex ungue agnosceres. Erat res omnino praesentis periculi plena. Quare occulta via sub vesperam Pater Rector adhibitis fidis aliquot equitibus e collegio ad virum catholicum e praecipua nobilitate milliari Sellia distantem discessit, expectaturus ibi, dum ficti amici tecti hostes Sellia discederent. Interim studiosi aliquot iuvenes ad collegii custodiam relictis, interrogationes dicti ductoris equitum, qui frequens sane ad foras collegii pulsabat cum rectore colloqui cupiens, eludebant; eum nunc scriptione, nunc precibus persolvendis, nunc aliis negotiis distentum adiri non posse. Quin lepido invento aliqui eorum induti nostras vestes et quadratos pileos, in ea pergula collegii, unde ex platea a transeuntibus facile conspicerentur, inambulationes instituebant; dum vere illac transeuntes redeuntesque haidonum capitanei, rati rectorem isthuc cum sociis inambulare, eos detectis capitibus et profundis solemnibusque genuflexionibus haidonico ritu eminus ex platea honorabant. Ita cum optimi iuvenes nullum ad collegium admitterent, neque vero tum adhuc quicquam aperta vi haidones tentare auderent, sua industria effecerunt, ut absens etiam rector semper domi se continere crederetur.

[9.] Is, postquam haidones Sellia discesserunt, rediit iterum ad collegium. Inde aliquot e nostris patribus fratribusque adiutoribus Posenio (unde Pater Provincialis praeceptores omnes ad diversa collegia iam dimiserat) revocavit, cum quibus ibi februario, martio aprilique mense mansit, quoad vigesimo nono aprilis rursum haidones longe maiore numero, ascitis etiam turcis ac tartaris Selliam venerunt, et sub initium noctis impetu in collegium facto illud rebus omnibus, quas ibi repererunt (pleraque enim domestica et sacra supellex Posenium ante fuerat deportata) nudarunt; neque vero segnius templum depopulati sunt, in quod irrumpentes, altaria spoliaverunt, sacras imagines confregerunt, et quod animas horret, Sacrosanctum Eucharistiae Sacramentum in terra effundentes, pedibus conculcarunt; nostris, qui tunc erant domi quatuor, duo sacerdotes et totidem adiutores temporales, partim in ipsa summa parte turris, partim in tecto collegii salvis permanentibus, licet in iisdem locis ab haidonibus, quibus in investigando est prope odora canum vis, ad candelas et laternas studiose quaererentur.

[10.] Unus tamen frater adiutor, Petrus Morales,<sup>14</sup> qui subito rumore excitus, ad hortum domesticum, visurus, quid rei esset, excurrerat, statim in manus haidonum incidit. Is revinctis manibus in forum pertrahitur, crudelem in modum conunditur ceteris nostris eius calamitatem e turri nequidquam spectantibus et miserantibus; deinde in manus tartari carnificis suspendio necandus traditur; et quidem haidonum haereticorum sententia, postquam fluvium Vagum, oppido vicinum transmisissent, ab infelici salice ad ripam fluminis pependisset, nisi tartarus humanitate et misericordia haidones vicisset: quorum etiam non nemo, cum fratrem nostrum adhuc in exercitu duci videret, concitato equo eductoque gladio in eum obruncandum invehebatur; sed Deus, qui in tribulationibus adest servis suis, ita ferocem illum cum iam iam nostrum prope feriret, una cum equo ad terram afflixit, ut sic divinitus prostrato, omne desiderium quicquam amplius in eum designandi penitus excussum fuerit. Sed nihilominus eum alii, cum ab itineris labore fessum (quippe revinctis etiam tunc post terga manibus, haud aequis passibus iuxta equum trahebatur) tum ab immani verberatione et flagellatione toto capite tumidum, tota facie lividum, tartaro venalem proposuerunt, qui hominem ita male tractatum, ne vilissimo quidem equo aestimandum censuit. Quibus autem contumeliis oneratus, quibus scommatis et convitiis proscissus, quibus probris ab haereticis affectus sit haidonibus, persequi non licet.

Cum iam uno prope miliari ab oppido abductus esset, tandem e multis malis latronibus bonus aliquis eius vicem miseratus, ab exercitu seductum liberum dimisit; iamque non exiguum viae redeundo confecerat, cum nonnulli eum abesse odorati persequuntur, investigant, denique in caenosa fossa, qua se abdiderat, iacentem reperiunt, extrahunt; et quanquam illi praesentem mortem intentarent, tandem tamen Deo illos cohibente vita donatum, vesticula interiore, quam adhuc sibi usui fore putabant, spoliatum dimittunt. Ita nocte intempesta in pagum nostrum collegio vicinum devenit, inde insequente die ad collegium a benevolo rustico perductus.

[11.] Qui in collegio remanserant, induti habitum rusticum Posonium contenderunt, solo fratre tam male tractato, quod ita optaret, etiam tum in collegio relicto. Sperabat quippe Patrem Rectorem, qui pridie divina providentia conficiendi cuiuspiam negotii causa Galgotium excurrerat, intra breve tempus domi compariturum; qui cum non compareret, ipse quoque post alios Posonium a colonis collegii submissus est.

Huic nostrorum tribulationi interfuisset quoque haud dubie et ipse Pater Rector, nisi in reditu occupatus tenebris, in oppido vicino Synthavia<sup>15</sup> haerere fuisset coactus; ubi et de hostium adventu nostrorumque tribulatione ipsa nocte certior factus, statim expeditis equis et curru abire inde maturabat, ne superveniente hoste (et quod rebatur, oppido arceque traditis, quod paulo post eventus docuit) in eandem cum oppidanis necessitatem implicitus, ob fidelitatem Caesariae Regiaeque Maiestati debitam periclitaretur. Id ne eveniret, ex oppido abituriebat, impeditus vero est, quod portas oppidi mandato magnatis, qui isthic dominatur, aperire non liceret ante lucem; expectanda igitur lux erat curru abire volenti. Sed ea expectatione diuturniore visa, quam ut sustineri posset, relictis

equis cum famulis, qui eorum curam haberent, ipse cum duobus sociis, altero collegii officiali, altero cive Selliensi, superata clam munitione et fossa oppidi, faventibus secundum Deum tenebris isthinc excessit, et cum uno duntaxat socio, quod ab altero in via destitueretur, magno labore et fatigatione Tyrnaviam per avia et devia contendit; expertus in ea fuga cum socio praesentem ubique Dei providentiam et benignitatem, non solum cum perniciosum rapidumque fluvium vix humeris extantes, ut erant vestiti, transvaderent, sed etiam cum fame urgerentur, eoque loci essent, unde neque progredi, neque regredi tuto liceret, constiterant tum in sylva condensa, ubi esurientibus subministravit Deus per rusticos, non procul metu hostium delitescentes, panis portiones duas, bene magnas, quibus uterque famem non solum fugit, sed abunde etiam epulatus, sitim ex praeterlabente flumine eiusdem Dei optimi liberalitate omnino depulit.

Inde actis Deo gratias facta praeterea oratione, et submissis humi genibus, recitatis litaniis, tum communibus sanctorum, tum Deiparae Virginis praebeuit eis duces homines etiam rusticanos, per quos in viam securiorem deducerentur. Quare salvi eo die Tyrnaviam fessis tamen et pedibus ex via attritis pervenerunt. Inde altero die usi favore et benevolentia Illustrissimi Domini Georgii Bastae,<sup>16</sup> qui isthac exercitum caesareum ducebat (eis etiam duo alii ex nostris patribus e residentia Thurociensi improviso haidonum adventu exclusi, ipsomet Illustrissimo Basta eos benevole complectente adhaeserant) aliquot milliaria cum exercitu progressi, die vero tertia Posonium appulsi, socios omnes Sellienses salvos repererunt, licet is, qui haidonum ungues inciderat, stigmata ab iis impressa adhuc in facie, alibique recentia gestaret. Ibi sublata sollicitudine et anxietate animorum, qua lateri de alteris afficiebantur, ignari scilicet ubi locorum, quoque in statu essent, viverent, necne; invicem ex mutuo aspectu congratulati, Deo pro tam singulari beneficio gratias egerunt.

[12.] Sed neque Posonii diu quietis nobis esse licuit, perturbata scilicet tota civitate, et ad exportationem rerum suarum in loca tutiora omnibus effusis. Fugiebant etiam ii, quibus alios erigendi et solandi munus incumbere videbatur. Quare omnibus in fugam intentis nos quoque conducto navigio, quod totam suppellectilem nostram domesticam et templi cum bibliotheca facile capiebat, adverso Danubio Viennam iter ingressi sumus. Placuitque Deo ad cumulum earum calamitatum, quibus ante nos visitare dignatus erat, illud quoque addere, ut tertio navigationis die, salvis personis, non item rebus, impetu aquae vehementiori, frustra reluctantibus remigibus eo navis abriperetur, ubi prora in littus, puppi in truncum eodem quasi momento impacta, tota pene fluctibus obrueretur, tam subito, ut vix spatium fuerit nobis e mediis aquis ad littus evadendi. In eo littore ad tertium diem substiterunt, extrahendis scilicet rebus, ut bibliotheca caeteraque suppellectili tam templi, quam alterius generis occupati, quae omnia irreparabile detrimentum ab aquis acceperant. Multa vero ibi tum nostra, tum aliena, quae in navi multis precibus rogati Posonii susceperant, omnino amissa. Unum in tot incommodis iucundum et memorabile commodum accidat, quod cum quidam e sociis sacerdos, aetate et diuturno morbo gravis, tunc vel maxime cum podagra conflictaretur, tanto subiti horrore periculi perfusus est, ut podagra sede sua con-

quiescere non ausa, penitus evanuerit; maxime quod in ignoto minimeque habitato deserto, ubi nihil paene praeter rancidam succediam habebatur, minime delicate tractaretur, quae dura vivendi ratio toto illo itinere observanda fuit. Denique per multa pericula Viennam appulsi, unde in diversa collegia sunt distributi.

[13.] Selliae nunc duo praedicantes calviniani collegium et templum obtinent, qui per vices e suggestu sua populo venena propinant catholicis e templo exclusis; ad quos tamen in platea adolescens annorum septemdecim Selliensis, noster ibidem in poetica discipulus concionem habere solet.<sup>17</sup> Sic placuit Deo ex ore quasi infantium et lactentium perficere laudem suam.<sup>18</sup> Oppidum ipsum cum pagis eodem pertinentibus dynasta Luthero plenus Tyrnaviensi civitati pignoris titulo attribuit potestate a Stephano Boczikayo sibi ad hanc rem facta;<sup>19</sup> Thurociensem vero residentiam ex donatione eiusdem Stephani Boczikay possidet nobilis Martinus Reway,<sup>20</sup> cui etiam castellum residentiae, cum ob defectum aquae, pecuniae, item qua militibus solveretur, et aliquorum praesidiariorum clandestinam defectionem, eorum praeterea, qui reliqui erant, suspectam fidem diutius teneri non posset; ea tandem pactione interposita a nostro fratre residentiae procuratore deditum est, si sibi caeterisque salvis omnibus rebus certa abeundi securitas fieret, ita ut ad res evehendas, sufficientes etiam currus designarentur. Fides data et accepta; ubi potitus est castello, fides nulla servata. Tota templi et cetera domestica suppellex, quae tota, quanta fuit, inibi asservabatur, praeda praedonibus haidonibus facta.

Noster, evitatis divina ope, quas sub descensum montis perfidi homines struxerant insidiis, per loca vel ante hoc bellum infesta latronibus, a quibus spoliatus, securibusque contusus, Moraviam versus aegre contendit. Cuius in ingressu a Magnifico Domino Ioanne Kafka,<sup>21</sup> viro catholico in arce perbenigne exceptus, plagis curatus, viatico curruque instructus, ad Olomucense collegium est missus. Qui dominus eandem aliis etiam sociis thurociensibus, idem iter diversis temporibus tendentibus humanitatem liberalitatemque exhibuit; imo pro singulari et eximio, quo ordinem nostrum amore complectitur, omnes omnino (si voluntas superiorum, quae Olomutium decreverat, permisisset) secum, quoad meliora affulgerent tempora, commorari voluit. Munificentiam Kafkae nobilis quidam non catholicus, a Caesaris adhuc haerens partibus, praeverterat. Qui nostris duobus itineris labore fessis hospitium lautum praebuit, currumque ad duum milliarium spatium sex equis iunctum, custodem item corporis equitem catholicum et viginti viros armis instructos per montes, contra latronum insidias adiunxit.

[14.] Sic videlicet Dei bonitas servis suis in tribulatione versantibus abunde subvenit. Cuius etiam praeter huc usque commemorata providentiae exempla, illa sileri prorsus non debent, quae ante abcessum nostrum Thurotio declarare voluit. Equidem Bistricia seu Novisolio ab hostibus occupata, ut fuga salutis nostrae mature consuleremus, neque ex improvise ab ipsis, quod futurum alioqui fuerat, opprimeremur, Thurotio flumine largius inundante impedivit. Ad haec mensis secunda martii die supra turrim templi nostri lux in crucis modum inusitata sub horam nonam decimamve matutinam multis apparuit, cum admiratione, terrore et stupore eorum, qui conspexerunt. Portentum rerum meliorum quidam interpreta-

bantur. Alii migrantis auxilii divini. Nos certe Deus, ut diximus, in Cruce positos ope sua nunquam destituit. Atque hic exitus residentiae Thurociensis extitit. Quem piorum slavorum se destitutos pastorum opera, lachrymantium, consecuta est lamentatio. Quorum pietati usque ad ultimam depraedationem, quae sub paschales accidit ferias, qua sacramenta administrando, qua funus quoddam hoste iam iam imminente debitis caeremoniis tumulando adfuimus, vitam etiam positure, nisi hanc ultimam voluntatem obedientiae victima Deo immolasset.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 133. f. 66r–68v

1. Vö. *Catalogi*, II. 41–42.
2. Legutóbb 1601-ben Mátyás főherceg seregében Székesfehérvárnál. Lásd a 67. iratot.
3. Belga illetve németalföldi volt, 1557-ben született Hoensbrockban.
4. Nyilvánvalóan Szalkáról van szó. Lásd a 281/4. iratot.
5. Migáczy Miklós váradi és Zalatnoky György pécsi püspök esett Bocskay fogságába. Ez utóbbi szabadulása után Krakkóban halt meg, s Piotr Skarga mondott felette gyászbeszédet. Lásd a 363. iratot, valamint a 367. irat 6. jegyzetét.
6. Lásd Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, I. 430.
7. Lásd a 323. iratot.
8. Az alábbiakban elmondottakra lásd a 284/12. és a 285. iratokat és jegyzeteiket.
9. A Vágsellyén megalapított Mária kongregációról lásd a 250–253. iratokat.
10. A január folyamán előrenyomuló Rhédey Ferenc hajdúkapitány csapatairól van szó.
11. A tartományfőnök e veszélyes útjáról lásd a 298. iratot.
12. Január 27.
13. 1605 februárjától Homonnay Drugeth Bálint Bocskay hadseregének főparancsnoka. Dobokay valószínűleg Rhédey Ferencsel tárgyalta.
14. Vö. *Catalogi*, I. 735.
15. Sempte, amely ekkor Thurzó Szaniszló birtoka volt.
16. Basta május 2-án hagyta el Nagyszombatot, s ment át Szentgyörgyre. Vö. Veress, *Basta*, II. 655.
17. A katolikus ifjú Joannes Ivanchan, aki 1606 elején érdekes jelentésekben számolt be tevékenységéről. Lásd korábban a 336. valamint a 350. és 365. iratot.
18. Zsolt. 8. 3., és Máté 21. 16.
19. Arról, hogy Illésházy István „az vitezleo nepnek fizetesere” húsz ezer forint ellenében adta Vágsellyét Nagyszombat városának lásd: MOL, E. 152. Act. Jes. Reg. Coll. Tyrn. fasc. 20. n. 28. f. 1–2.
20. Révay Márton turóci alispán. Vö. Nagy, IX. 694.
21. Nem tudunk róla többet.

### Részlet Argenti *De Societate Jesu* c. munkájából 1605

1. Az év elején az ariánusok megnyitották iskolájukat is. Ekkor sokan elhagyták őket, sőt különböző módokon bántalmazták a katolikusokat. Argenti közbenjárására, a városi tanács megtiltotta a szidalmazást. Egy polgár úgy nyilatkozott az ariánus prédikátorról, hogy a kocsisa jobban tud latinul, mint ő. A városi tanács pénzbüntetést rótt rá e kijelentésért. Egy polgár felesége megbűnhődött azon esküje megszegéséért, hogy nem megy többet az eretnek prédikációra. Az eretnek prédikátor azt hirdette, hogy a bűjtöt azért találta ki a római pápa, mert a halászok lefizették. Sokan visszatértek az eretnekségre, de Szent Jób napján két német – egyik gabonafelügyelő volt, a másik pedig a kancellárián dolgozott – katolizált. Ez igen bátor cselekedet volt. Az eretnek prédikátorok kiátkozással fenyegették meg azokat, akik gyermekeiket a jezsuitáknál taníttatják. Egy ifjút azonban semmilyen módon nem tudtak eltántortani ettől. Paraszti ruhában felkereste őket Székelyföldről Árkosi Mihály pap. Argenti buzdító levelet küldött általa az ottani katolikus papokhoz. Őt Székelyföld határán elfogta egy nemes, s mivel kémnek nézte, csaknem megölte. Végül tisztázni tudta magát és szabadon engedték, de pénzét elrabolták.

2. Ebben az időben a somlyóiak is megeresték Argentit. Somlyó ugyanis Báthory Gábor, illetve gyámja birtokába került. Ez utóbbi régen tervbe vette az ottani katolikus pap eltávolítását, s most különösen keményen lépett fel az ottani Lengyelországból jött pap ellen. Így megoldásnak látszott a kolozsvári pap odaküldése, akit mindketten elfogadni látszottak. A gyám halála után azonban Báthory Gábor őt is elzavarta. Hiába tett azonban oda eretnek prédikátort, a somlyóiak ugyanis kijelentették, hogy inkább meghalnak, mintsem őt hallgassák. Így aztán Báthory Gábor mostohája egy időre visszahozta Székelyföldről az oda távozott katolikus papot, majd az úrnő halála után, s miután a kálvinista prédikátor is elhunyt, egyáltalán nem volt pap Somlyón.

3. Közben Bocskay hívei Erdélyben is megerősödtek, s megérkezett Imreffy János, hogy a város megadásáról tárgyaljon. Ő azzal a kéréssel fordult Argentihez, hogy ezt segítse elő. Argenti ezt visszautasította, mint a politikára tartozó dolgot, hiszen korábban maga Imreffy kérte tőle, hogy ettől tartózkodjék. Közben a százférfiak tanácsa a megadásról tárgyalt. A követeknek szánt instrukció első pontja az volt, hogy csak az ariánus vallást tűrjék meg a városban. A katolikus vallás érdekében megfogalmazott petíciót Trauzner erősen védelmezte, majd ő és további két katolikus szenátor (ezek korábban csak a prédikációikra jártak, más jelét nem adták katolicizmusuknak) elhagyta a tanácsülést. A néhány lutheránus szenátort (ennek a vallásnak nyilvános gyakorlása nem folyt a városban) a többiek meggyőzték arról, hogy az adott pont nem ellenük irányul. Ekkor Bornemisza Gergely fölállt s tiltakozásul megvallotta katolikus voltát. Az instrukció második pontja szerint megtiltatott, hogy bárki a katolikus vallás védelmére keljen a fejedelemtől. Trauzner felháborodottan tiltakozott ez ellen, de sem ő, sem a jezsuiták nem tudták elérni megváltoztatását. Közben ellentmondásos hírek jöttek a fejedelemtől. Egyesek azt állították, hogy meg akarja tartani a jezsuitákat, mások szerint őket tette felelőssé azért, hogy Kolozsvár még nem esküdött hűséget neki. Argenti azonban a sürgetések ellenére nem küldött senkit hozzá, nem akarta az illegitím fejedelmet ezáltal elismerni. A Bocskayhoz menő küldött-séghez titokban csatlakozott Bornemisza Gergely is, azzal a szándékkal, hogy Szil-

vásy Boldizsárt keresi meg közvetítőként a katolikusok ügyében. Szilvásyi azonban Bocskay közben bebörtönözötte. Szerencsére Bornemisza elérte a hozzá intézett leveleket, s csak azokat nem ítélték szét, amelyeket a rendfőnököknek írtak.

4. A követség visszatérrel július 16-án megkezdődtek a tárgyalások a jezsuiták kiűzéséről. A történeteket Káldy György feljegyzései örökítették meg. A városi tanács ülésén Argenti először azt kérte, ismeretessék vele, milyen javakat kérnek vissza a jezsuitáktól, amelyeket a békeességre felszólító fejedelmi level szerinti vissza kellene szolgáltatnának. Miután közölték vele, hogy a templomról, a plébániaról, az iskoláról és egyéb épületekről van szó, kifejtette, hogy ezeket a törvényes fejedelmi kapták. Ezért azt kérte, hogy ne stessék el a dolgot, hanem eszközöljék ki a mostani fejedelem konkrét döntését. Trauzner ismét védelmére kell, majd továbbbb hat szenátor (közülük Bornemisza Gergely) társaságában elhagyta az ülést. A városi tanács arra hívakozott, hogy Basta és Krausencsek erőszakkal vesse el javukat. Ezután bizonyíték gyanúnyi olyan levelet mutatott be, amelyet a két betegeskedő és Kolozsváron maradt jezsuita írt a császár csapataival érkező jezsuitáknak. Ez kemény vádak tartalmazott a polgárok ellen. Argenti és társa kétségbe vonja a level hitelességét, mivel még a kezét sem tudja mozdítani egyik beteg szem. Másrészt a dévai országgyalás határozataira hívakozott, amely nekik tette a vitait javukat. Ezután az igazságosságot, az ismét büntetés és a jezsuiták érdemeit említette. Ezután a tanács közölte határozatát: este öt óráig hagyják el a templomot és az iskolát, keddig pedig a hazukat is, a tanács ugyanakkor felelősséget vállal addig azért, hogy nem éri őket sérelem. A határozat ellen csak Valentinus Litteratus szavazott, aki szerinti a döntés az országgyalásra tartozott volna. Így aztán a fedett oltárkép kivételével mindent kihordtak a templomból. A királybíró parancsára azonban ezt is kimeisztették a keretéből. A költőket aztán az aránusok dilták fel. A Bastától kapott positivum nevű hangszert a bíró megakartá ugyan övni, de az aránus diákok szétzúrták. A bírók beleegyeztek ugyanakkor abba, hogy másnap a plébánia épületeiben predikációkat tartanak. Ezen sokan verték vést a nem katolikusok közül is. Közben megtudták, hogy a város azért sietette a dolgot, hogy az megelőzze Bocskay Erdélybe érkezését. Attól féltek ugyanis, hogy ő a kalvinistáknak adja a templomot. Az is kidarult, hogy Bocskaynál az volt a leghevesebb támadójuk, aki a börtönben a leginkább halálkodott Argentinék. A városba érkezett Sarmasághy Zsigmond és Vass Ferenc kíséretében Argenti ismét a városi tanács elé járult. Ismétlően tiltakozott, s külön figyelemzeteit arra, hogy a parókia épületei a város önként adta Maioriusnak. Minimálisan a határidő meghosszabbítását követően megtagadta ezt a kérelmet is. Vassnak és Sarmasághynak is azt felelték, hogy a lelkiismeret kérdésétől léven szó, nem tudnak kedvükre tenni. Elutasították azt is, hogy Bornemisza Gergely házában vendéglőgon maradjanak. A két nemestnek azután világosan megmondta a bíró, hogy el kell hagynia a város. Meg is jelent a százférjait tanácsból két férfit, aki átvizsgálta a jezsuiták házáit (ez korábban a prédikátoré volt), hogy ne vihessenek el semmit, ami nem az övék. Így aztán 1605. július 19-én délután négy órakor elhagyták a várost. Négy polgár búcsúztatta őket. Monostorig fegyveres kíséretet kaptak.



5. Monostoron azonban csak egy napot töltöttek, mivel nem tartották biztonságosnak. Ezért egy társukat otthagya már éjjel Gerendre mentek. Innen az Erdélybe tartó Bocskaynak írt Argenti, s védelmet kért a jezsuitáknak. Tizenöt nap múlva Káldy társaságában visszatért Monostorra. Sokan jöttek ki a városból is prédikációikra. A Kolozsvárra érkezett fejedelemnél Argenti magánkihallgatást kezdeményezett Káthay Mihályon keresztül, de ez meghiúsult. Végül Homonnay György közbenjárására a főurak és a tanácsosok társaságában fogadta a fejedelem. Itt Argenti kifejtette, hogy sohasem tett semmit a magyarok vagy Bocskay ellenében. Szerzeteshez illően távol tartotta magát a politikától. Másrészt kifejtette, milyen nehéz helyzetbe jutott a Társaság, s kérte visszaengedésüket Kolozsvárra. A fejedelem azt válaszolta, hogy ügyükben az országgyűlés dönt. Bocskay azonban csak azért mutatott jóindulatot irántuk, mert azt sejtette, hogy az elvonult német katonák náluk hagyták javaikat. Javaik átvizsgálásával azonban meggyőződött ennek az ellenkezőjéről. Segesvár elfoglalása után sor került a megyési országgyűlésre, ahol Argenti Daróczy Ferenc közvetítésével benyújtotta a kért írásos beadványt. Bocskay azonban gyűlölte Daróczyt, több katolikust különféle ürüggyel elküldött az országgyűlésről, másokat megfélemlített. Megjelent az országgyűlésen ugyanakkor a kálvinisták valamint az ariánusok szuperintendense, akik heves támadásokat intéztek ellenük. Kendy István és Vass Ferenc védelmükre kelt. Ők apjuk korai halálát a jezsuiták elleni egykori fellépéssel magyarázták. Fellépett érdekükben az országgyűlés szóvivője Trauzner Lukács is, aki Argenti iratából is idézve bizonyította be, hogy nem lehet jogszerű eltávolításuk. Közben értesült Argenti arról, hogy a templomban az eretnek papok hevesen támadják. Intézkedett, hogy pontosan lejegyezzék rágalmaikat. Ezután elérte, hogy elmondhassa a rend érdekében megfogalmazott védőbeszédét.

6. Nagy figyelmet keltett a másfél órás beszéd, mivel nem csupán felolvasta, mint a hazudozó eretnek prédikátorok. A beszéd hatására Petki János kijelentette, hogy soha többé nem mond rosszat a jezsuitákra. Az eretnekek és a katolikusok közül is többen úgy nyilatkoztak, hogy a beszéd méltó a megörökítésre. Erőre kaptak tőle a megfélemlített katolikus urak is. Közben megjelentek a kálvinista prédikátorok, s azt kérték, kapjanak lehetőséget arra, hogy Kolozsvárott gyakorolják vallásukat. Amikor az országgyűlés ezt megszavazta, megkapták a megjegyzést: joggal esett meg ez rajtatok, kidobtátok a jókat, megkapjátok a rosszakat. A kálvinisták bevádolták a tordai ariánus papot, hogy Krisztust gyalázó prédikációkat tart. A fejedelem elé járó katolikus urak nevében különösen Veres Dávid kelt a jezsuiták védelmére. Erőteljesen hivatkozott a külpolitikai szempontokra is. A fejedelem ekkor még elhalasztotta a döntést, majd fontos magyarországi teendőire hivatkozva elhagyta Erdélyt. Rákóczy Zsigmondtól azonban megtudták, hogy továbbra is arra irányult minden törekvése, hogy hogyan űzhetné ki a jezsuitákat. Medgyesről Monostorra ment Argenti, s vele tartott Csáky István is, aki ott remélt gyógyulást betegségére. Ez azonban nem következett be, elhunyt. Sokak véleménye szerint az igazi célja az úttal Monostor megszerzése volt. Bocskay négy napot Kolozsvárott töltött, de Argenti nem tartotta tanácsosnak felkeresni. Helyette inkább Gyulafehérvárra ment, ahol a kormányzóként Erdélyben hagyott Rákóczy Zsigmond székelt. Félt ugyanis, nehogy elfoglalják kolégiumukat és templomukat is. Itt hagyta tehát négy társát, majd Gerendre ment, ahonnan a korábban otthagytakat átvitte Monostorra. Itt ünnepnapokon prédikáltak. Nagy tömeg jött ki hozzájuk a városból karácsony előestéjén is. A szabad téren miséztek, mivel a templom tetejét még nem volt módjuk rendbe hozni.

Anno 1605

[1.] Ergo sub initium anni 1605 Claudiopolitani publice in domo quadam et concionari caeperunt et scholas aperuerunt.<sup>1</sup> Fuit hic lapis lydius, qui aurum verum ab adulterino discriminavit. Nam ex iis, qui nostras vel scholas vel conciones frequentabant, multi nos deserentes ad arianos confluxerunt. Cum autem nostri in suis pergerent exercitiis, haeticorum discipuli discipulis nostris et verbis iniuriosis et aliis variis modis insultare caeperunt. Monuit Pater Viceprovincialis iudicem civitatis,<sup>2</sup> ut pro sua prudentia consideraret, utrum huic nascenti morbo occurrendum esset. Esse enim periculum, ne a pueris inter se religionis causa dissidentibus aliquid gravius inter parentes ipsos oriretur. Pro admonitione gratias egit iudex, et per decuriones domatim civibus omnibus intimavit ne, sub paena senatus arbitrio, reservata ullus ulli quicquam ad religionem spectans obiiceret, neve ea in re, sive verbo sive facto alter alterum offenderet. Paucis post diebus, cum cives nonnulli simul quodam ex loco ad civitatem redirent, haeticum interrogavit catholicus, quid illi de concionatoribus, quos iam utriusque partis audierat, videretur. Qui ille: aliud, inquit, respondere, non possum, quam me aliquando aurigam habuisse, qui melior Latinus quam iste noster concionator esset. Delatus est propter haec verba, et a senatu quadraginta florenis mulctatus, licet immerito, quia qui utrumque, aurigam scilicet et praedicantem noverant, vera ipsum locutum asserebant.<sup>3</sup>

Et quia de concionibus sermonem instituimus, illud praeterire non debemus, quod maxime memoratu dignum semel accidit. Foemina quaedam, honesti civis uxor in ipso haereticae concionis loco pro sede quadam acrem cum aliis foeminis contentionem habuit. Cum vero causam amisisset, ira seu potius furore percita, se nunquam illuc redituram iuravit, impieque, si unquam rediret, sese diris devovit. Verum ante octiduum vel iuramenti oblita, vel humana divinaque omnia contemnens, rediit. Vix ingressa, in terram quasi externa vi pulsa ruens tam horrende corpore agitari, tamque horrendos edere mugitus incepit, ut sathanae tradita videretur, iis, quae sibi imprecata fuerat, crucianda tormentis. Domum relata est, remedia omnia adhibita, sed frustra. Ipse enim triduo vel quadriduo, quo vixit, semper furens, nunquam articulate loquens, nec cibum capiens, sed perpetuo rugiens, ore spumans, et membra omnia horribiliter contorquens, crudelissimis desperationis furiis agitari videbatur. Ita ut catholici quidem eam in hac vita aeternas luere coepisse poenas iudicarent, haeticorum vero, qui haec, quae uti publica et manifesta in omnium ore versabantur, recogitaret, inventus est nullus. Tanta est eorum cecitas et obfirmata in malo voluntas.

Gravem Dei punishmentem levis haeretici ministri calumnia sequitur. Primo dominico sacrae quadragesimae die<sup>4</sup> contra ieiunium et abstinentiam a carnibus acriter invectus est concionator arianus. Qui ut ieiunium non observandum, sed irridendum rudi populo probaret, illum Romani pontificis inventum fuisse, hac ratione docuit. Cum piscatores, inquit, semel ingentem piscium copiam caepissent, neque illos vendere possent, Romanum episcopum adierunt, eique trium millium aureorum summam, ut abstinentiam a carnibus christianis imperaret, obtulerunt. Ille igitur, ut sibi et piscatoribus prospiceret, pecuniam accepit, et quod-

ragesimale ieiunium indixit. Et ne haec a me excogitata existimetis, supplementum historiarum legatis, et quicquid ego dixi, verum esse invenietis.

Accidit, ut illa eadem hora concionator noster praedicantes haereticos reprehenderet, quod, cum totis bacchanalium diebus contra crapulam et ebrietatem ne verbum quidem faciant, statim in initio quadragesimae in ieiunium et temperantiam acerbissime invehantur, ut videlicet factis verba consentiant, seque mala probare, a bonis operibus abhorrere ostendant.

Quamvis hoc tempore non deessent multi, qui ad vomitum redeuntes, se vel simulatos fuisse ostenderent, vel inconstantes. Ex altera tamen parte, electorum memor Deus eos, ut vacuas catholicorum sedes replet, ad se trahebat, servosque suos, ne in vinea Domini colenda deficerent, novis quotidie fere fructibus clementer recreabat. Satis erit unum et alterum exemplum referre, ut ex iis, tanquam ex ungue leo, reliqua inferantur. Die igitur Iovis sancti<sup>5</sup> (quo tempore propter varios nuncios, qui de felicibus Boschai successibus quotidie audiebantur, maxime exultabant haeretici) duo honesti insignesque viri, natione Germani, quorum unus pro Caesare magister annonae erat, alter eidem Caesari in cancellaria serviebat, cum divino spiritu tacti se hactenus aberrasse cognovissent, ipsomet quo diximus die, publice in templo ante altare praeteritas haereses detestati, et fidem catholicam ex concilii Tridentini praescripto professi, pane denique caelesti cum reliquo populo refecti fuerunt. Quod sicuti in hac provincia fuit omnino novum, ita et magnum pietatis exemplum, eo maxime tempore, quo et religio catholica opprimenda videbatur, et ipsis, utpote caesarianis, propter hoc factum pericula augebantur. Sed ipsi omnia pro Christo lucrum arbitrati et eorum invidiam, quorum praesidio maxime egebant, contempserunt, et quod alioqui sine nota declinare potuissent, omnino praestare voluerunt. Atque eorum iunior magna laetitia exultans: Quia, inquit, veram religionem teneo, iam parum mortem curo. Hic erat ex illis cancellaristis tertius, quos superius a Societate adiutos esse diximus.

Per idem tempus, cum iam, ut diximus, apertae essent haeticorum scholae, et ministri singulis fere concionibus eos anathemate percuterent, qui filios, suos sub disciplina nostra reliquissent, vidua quaedam duos filios quos in nostris scholis habebat, a nobis abstrahere constituit. Maior matri obsecundans statim defecit, minor vero, annos tredecim circiter natus, a maiore mala minime discenda non ignorans, constantius perseveravit. Cum autem illi, ut fratrem natu maiorem sequeretur, mater imperaret, ille vero se facturum negaret, iussit illa, ut frater maior adhibitis secum aliis sociis minorem post sacrum e templo exeuntem caperet, et vi ad haeticas scholas perduceret. Fecit ille. Sed hic eorum manus evadens, mox fugit, et ne iterum vim pateretur, ipsis maternis aedibus valedixit. Illum parens ad se adduci curavit, et ministros vocavit, qui cum illo agerent, et quod ipsa volebat, persuaderent. Sed cum surdo oleum et operam perdebant. Hinc mater furore acta, a malis verbis ad peiora verbera progressa, illum acerbe verberavit, et biduo catena ligatum tenuit. Sed nihil ipse de constantia remisit. Tandem cum mater omnia tentare vellet, et ideo se illum nec filii loco habituram, nec vestes daturam affirmaret, soror autem, quae praesens erat, iis etiam, quibus vestitus erat, illum spoliatum iri addidisset, ipse statim superiorem vestem sibi detrahens, eam in sororis

manus proiecit, ex eorum conspectu sese proripuit, nostros adiit, se cum matre habitare non posse, quod eum in religione turbaret, asseruit. Puerum parcho commendarunt patres (cum enim Societas templum parochiale haberet, eiusque fructus perciperet, sacerdotem saecularem, qui parochum ageret, Nicolaum Feier,<sup>6</sup> virum optimum tenebat). Hic puerum apud se habuit, donec mater ipsa ad eum venit, et graviter ac non sine lacrimis de filii inobedientia conquesta fuit, simulque quaecumque acciderant, ipsamet ordine narravit. Illam parochus acriter, uti poterat, repraehendit, divinamque et humanam punitionem, nisi ab incepto desisteret, illi praenunciavit. Ipsa se in posterum nullam molestiam filio illaturam promisit, atque ea conditione puerum secum abduxit (qui sua constantia adeo matrem, fratres et soreres defatigavit) ut illum et scholas et templum frequentare catholiceque vivere permetterent, licet interdum a verbis iniuriosis sibi temperare non possent.

Percrebuerat iam ubique rumor bellum pro religione susceptum, omnesque catholicos pastores, iesuitas in primis, de medio tollendos. Propterea Siculi sacerdotes et de se et de aliis solliciti, ex suo caetu unum, Michaellem Arkosi<sup>7</sup> Claudiopolim destinarunt, qui rerum statum ex ipsismet patribus cognosceret (episcopo enim carentes, Societatis superiorem superioris loco agnoscunt Transilvani sacerdotes). Ille igitur rustica veste indutus patres adiit. Cum autem adhuc redire vellet, Pater Viceprovincialis communes ad illos sacerdotes litteras dedit, quibus eos officii sui tempore tam calamitoso commonefecit, atque pluribus est hortatus, ut proposita sibi sacerdotalis status conditione et obligatione vitam propriam reformarent, ut ea tunc demum ratione populis christianae sanctitatis vivum exemplum sese exhiberent. Sacerdos autem, cum iam Siciliae fines esset ingressus, in nobilem quendam incidit, qui eum cum quis esset, cognovisset, primum acriter verberavit, deinde cum omnia diligentissime perscrutans litteras invenisset, tanquam exploratori mala omnia minitari caepit. Tandem cum aureos nonnullos reperisset, de illo occidendo cum sociis consultare caepit, ne videlicet pecunias repetere posset. Qua in re cum non convenirent omnes, illum veluti captivum secum duxerunt. Iam erat nox obscura, cum pervenerunt ad fluvium quendam, ubi de illo ex ponte eiiciendo et submergendo agere caeperunt. Quod ipse audiens, repente sese ex illorum manibus poripuit, in fluvium prosiliit, et in recessu quodam sub ripa in aquam usque ad os se se recepit. Cum autem sciret non procul esse pagum, auxilium quidem implorabat, sed vox debilis et rauca illuc usque non perveniebat. Interim persecutores, cum ad illum nec ob aquas accedere, nec ob tenebras offendere possent, ut inde exiret, invocarunt et iureiurando se illum non offensuros promiserunt. Exivit ille, et ad proximum pagum ductus tanquam explorator accusatus est. A iudice ergo, ut causa cognosceretur, vocati ex pago primarii, vocatos et praedicans ut litteras interpretaeretur. Quod cum fideliter fecisset, et propterea causa nulla inveniretur, multi commiserantes pro innocente intercedere coeperunt. Fuit liberatus, omniaque illi restituta. Dum autem pecunia restitueretur, ille idem, qui eam acceperat, minis potius quam precibus, et octo vel decem aureos sibi ex liberalitate donaret, petiit. Quod ipse fecit, ne propter aurum

iterum libertatem, et cum libertate vitam ammitteret. Inde postea, utcunque exsiccatum et recreatum, domum salvus pervenit.

[2.] Claudiopoli adsunt novi ex Somlio legati, qui sacerdotem a patre summis precibus contendunt, nimirum non Claudiopoli solum, alibi etiam non nulla in vinea Domini sive laborandi sive patiendi dabatur occasio, quinam autem sint illi, et grave hoc tempore id peterent, breviter exponemus: Est igitur Somlio antiqua illius lineae Bathoreae sedes, ex qua et Stephanus Rex et Sigismundus Princeps originem trahunt. Cum ergo hi Bathorei omnes catholici fuerint, catholicam religionem Somlensis semper coluerant, soliusque in tota Transylvania (Syculos excipio) templum suum ad hoc usque tempus virginem conservarunt. At postquam Sigismundus ex provincia discessit, ex illa familia solus Gabriel tunc puer in Transylvania mansit, cuius pater fuit Stephanus, Stephani regis Christophoris Principis ex fratre nepos, et cardinalis Balthazaris frater, qui e vita decedens, duos filios post se reliquit, hunc de quo agimus, et alterum natu minorem, ex secundis nuptiis susceptum, quicumque matre Polona in Polonia educatur.<sup>8</sup> Hic igitur Gabriel catholice quidem et in Polonia apud patrum cardinalem, et in Transylvania apud nostros fuerat educatus. Verum cum post Sigismundi discessum alterius lineae proles, Stephanus Bathoreus,<sup>9</sup> vir totius Ungariae splendore et opibus longe primus eum ad se in Ungariam evocasset, ditissimique patrimonii (prole enim carebat) haerem instituisset, ille avita religione cum adoptini patris heresi commutans ex Christi schola ad Calvini Sinagogam emigravit. Cum vero senex non iuvenis solum, sed etiam bonorum ipsius curam suscepisset, Somliensem gregem catholico pastore<sup>10</sup> orbare non semel constituit. Verum illius populi piis precibus mitigatus, consilium semper in aliud tempus distulit. Nunc vero cum praesentem eorum sacerdotem se amplius nec posse nec velle ferre, iis nunciasset, servumque iniunxisset, ut illum absque mora dimitterent, et alium, si velint, conducerant, quod nisi fecissent se et sacerdotem eiecturum, et templum de manibus eorum erepturum, suaeque religionis ministro traditurum, minacibus verbis, affirmasset, illi statim nonnullos ex praecipuis oppidanis Claudiopolim patrem viceprovincialem oratum miserunt, ut ipse pro paterna Societatis in catholicos omnes cura afflicti populi rationem haberet, periclitandae, religioni succurreret, nec sacerdotis defectu virgineum templum pollui sineret, pater igitur cum quod Claudiopoli molirentur persentierat, ne uno eodemque temporis momento tanta religionis iactura tum Claudiopoli, tum Somlio fieret, sacerdotem, quem paulo ante Claudiopolitanum parochum agere diximus,<sup>11</sup> nam absque gravi rei Claudiopolitanis incommodo illis concessit, cum enim ecclesiam illam sacerdos idem alias vexisset, et populo gratus, Bathoreo autem utriusque seni ac iuveni non ingratus fuisset, sperabatur fore, ut fructus, quem ex Somlensibus esset laturus, Claudiopolitanum defectum abunde compensaret. Quem vero successum habuerit, quia nulla forte in posterum narrandi occasio erit, hoc paucis expediemus. Donec igitur Stephanus in vita fuit, nec ipse, nec populus molestiam ullam habuit. At illo paucis post mensibus mortuo cum rerum administratio ad Gabriellis manus pervenisset, statim ille in mense augusto (cum iam Societas Claudiopoli, ut inferius dicitur, eiecta esset) sacerdotem eiecit<sup>12</sup> et in eius locum haereticum ministrum<sup>13</sup> substituit,

atque ita cum in familiam suam haeresis pedem primum intulisset, templum etiam incorruptum et maiorum suorum tumulis ornatissimum violavit. Attamen Somlienses violare non potuit, licet enim eorum praecipuos, qui sese opponebant, et relictis omnibus se alio migraturos affirmabant, tum carceribus tum aliis modis vexaverit, nequaquam tamen impetrare potuit, ut ex oppido universo vel unicus aut haereticas conciones audiret, aut ne tantillum quidem a recto catholicae religionis tramite diflecteret, omnes autem potius pro religione mori, quam a religione discedere se velle dicant. Sacerdos autem in Siculiam patriam suam se recepit, sicuti alter, qui praecesserat, natione Polonus in Poloniam migrat, et licet postea cum Gabrielis noverca<sup>14</sup> faemina cum generis splendore, tum virtutum ornamentis clarissima, post aliquot menses rediit, et cum eadem ibi movetur, nulla tamen catholicorum exercicia a Gabrielis ministris publice habere permittitur, quave cum calvinianus ille, qui templum occupaverat, brevi esset mortuus, nec ullus in eius locum ad sequentem usque Augustum suffectus esset, omni religionis exercicio Somlenses destituebantur, Gabriel autem non in naturalis patris sed in eius, a quo adoptatus fuerat, arce munitissima dicta Echied commoratur.

[3.] Verum ut a Somlensi oppido ad civitatem Claudiopolitanam redeamus, et institutam rerum nostrarum narrationem prosequamur, interea temporis in Ungaria factio Boschacana magnos progressus faciebat, qui sese in Transilvaniam (ut ita dicam) reflectentes indies magis ac magis viros acquirebant. Cum igitur Botscai commissarium, Ioannem Imrefi Claudiopolim mitteret, ut cum illa civitate de ditione ageret,<sup>15</sup> ille ex itinere Patrem Viceprovincialem salutavit, rogavitque, ne se in negotio illo misceret vel impedimento illi esset. Cum vero civitatem ingressus esset, rursus patrem salutavit, seque cum eo agere velle significavit. Cui pater respondit se cum ipso agere nolle, antequam ipse cum civitate egisset. Et ita factum est. Cum enim iam ipse in senatu fuisset, legationemque suam exposuisset, pater illum adiit, et inter alia affirmavit Imrefi sibi non posse non esse cordi Societatem, cum Botskai illi prae omnibus Societatem commendasset. Cum igitur cives nonnihil ad ditionem difficiles reperisset, per nobilem quendam<sup>16</sup> patrem rogavit, ut suas ipse partes cum civibus interponeret. Cui pater respondit se hoc praestare non posse, tum quia haec politica ad ipsum non spectabant, tum etiam quia ab ipsomet ut ab huiusmodi negotiis abstineret, paulo ante monitus erat. Quod tamen responsum eiusmodi rationibus temperatum fuit, ut non solum Imrefi offensus non fuerit, sed etiam cum ad Botschai rediisset, apud eum patrem novis laudibus extulerit.

Cum autem civitas Claudiopolitana saepius de ditione tentata, eam tandem proficere vellet, et ea de causa suos ad novum principem legatos destinasset, convocati sunt centum viri (hi civitatem universam repraesentant et ad eos graviora quoque negotia spectant) ut instructionem legatis dandam conficerent.<sup>17</sup> Cuius primus articulus fuit, ut sola ariana confessio in civitate permitteretur. Hoc praevidebant cives catholici, ideoque suum ipsi quoque supplicem libellum centumviris obtulerunt, quo ne catholicae religionis libertas violaretur, petierunt. Petitionis iustitiam et honestatem fortissimis rationibus probavit Trausnerus,<sup>18</sup> qui cum perorasset, assumpto alio quodam primario cive catholico e senatu exiit. Est

enim mos, ut dum de re aliqua disceptatur, illi quorum ea interest, exeant, ne in votis dicendis praesentia eorum dissensionum origo sit. Et praeterea, si damnentur, ne ipsi quoque contra se sententiam ferre videantur. Illos continuo secuti sunt duo alii antiqui catholici. Quod cum advertissent duo alii recenter conversi, qui nullum adhuc praeter conciones, quas frequentabant, publicum susceptae religionis signum dederant, ipsi quoque surgentes exiverunt. Quorum alter: Hic non de amicitia civili agitur, inquit, sed de conscientia. Et alter: Christum meum (inquit) non deseram in aeternum. Nulli alii in universo illo coetu fuerunt catholici. Quidam vero lutherana peste infecti, cum se quoque vi articuli damnari intelligerent, licet in civitate exercitium nullum habeant, ne tamen suam sectam damnare et arianam probare viderentur, exire voluerunt. Sed quia non contra illos, sed tantum agi contra catholios illis dictum fuit, acquieverunt. Cum igitur vota pro primo articulo colligerentur, ut ne morum princeps arianismum se conservaturum promitteret, utque ab omnibus in civitate observaretur, sua auctoritate praestaret, omnesque in eam sententiam ruerent praecipites, senator omnium antiquissimus, Gregorius Bornemizza<sup>19</sup> surrexit et (quod nunquam antea publice fecerat) se catholicum esse hac ratione declaravit. Hanc, inquit, vestram constitutionem non probo, neque unquam arianus fui, neque sum. Catholicus sum et dum vivam, ero. Hic nostram religionem veram esse fatetur, eam semper exaltat, familiam, ut alibi diximus, universam catholicam habet, et Societatis benefactor insignis. Pro qua et civium invidiam, et alia pericula subire non dubitavit. Tamen ut quod verbiis dicit, re praestet, nondum impetrare potuimus.

Secundus articulus, quam determinarunt, is fuit, ut non solum religionis catholicae patrocinium apud Principem non susciperet senatus, sed gravissima poena mulctaretur, quicumque hac de re vel cum ipso Principe agere praesumpsisset. Haec cum Trausnerus intellexisset, postridie in senatum venit, et vehementer conquestus est, senatum universum accerrime perstringens, quod iniquissimos articulos constituisset. Non enim, inquit, ullam religionis innovationem vel introductionem catholici petunt, sed tantum illius conservationem quaerunt, quae ut principum auctoritate et regni universi decreto approbata est, et in hac civitate collocata. Vos autem confirmationem et promotionem eius confessionis urgetis, quae nunquam approbata fuit. Quam ipsam per se satis pestilentem, vos adhuc turpius corrupistis, immemores Franciscum Davidem, uti primum eius corruptorem perpetuis carceribus adiudicatum obiisse.<sup>20</sup> Cum igitur causa mea iustissima sit, quis prohibebit, ne in Ungariam proficiscens tibi (ad praecipuum legatorum conversus) causam tuam peroranti assistam atque in faciem resistam. Quae si praestitero, quo iure, qua poena me mulcabitis? Princeps est pater. Duo sumus filii, qui petimus panem. Uni ipse dabit, alteri negabit? Vel alter ne petat, ab altero impediatur? Etiam dammatis et mox supplicio afficiendis supplicare liberum est, et nos pro iustissima causa supplicantes, iniquissime puniemur? Quis unquam talia vidit? Quae respublica similem unquam legem tulit? Haec cum summo zelo dixisset Trausnerus, senex ille senator, Bornemizza omnia verissima et iustissima esse gravissimis verbis testatus fuit, reliqui omnes obmutuere. Non propterea tamen pessima consilia sua mutavere. A senatu ad Patrem Vicepro-

vincialem venit Trausnerus, et in meis, inquit, rebus lente procedere sum solitus, sed hac in re non possum non accellerare. Video enim finem dierum meorum, et quotidie oro: Nunc dimittis servum tuum Domine. Non ignoro me ab his odio haberi, sed nihil curo. Ne civiliter illos offendam, cavero: quos in religionis causa floccipendo. Vires addit et dat animum Deus.

Iudicem primarium rogarant patres (erat ille Emericus Giollym,<sup>21</sup> cuius socius iudex regius erat Andreas Etves;<sup>22</sup> quorum uterque inter illos numerabantur, *qui ante* duos annos Societatis eiectionem collegiique demolitionem machinati fuerant) iudicem, inquam, rogarant patres, ut bonam voluntatem, quam verbis saepius significaverat, iam re ipsa ostenderet, et in senatu efficeret, ut civitas Societatis patrocinium susciperet, ne in illa Principis mutatione mali aliquid eveniret. Primum ille se facturum promisit; postea varias semper, ut est vir fictus, praetextens excusationes, rem distulit, nec eam unquam senatui proposuit. Verum quid boni Societas expectare potuit ab iis, qui, ne alii eam iuvarent, etiam proposita poena severe interdixissent? Nam apud eos perinde est dicere Societatem atque catholicam religionem. Et praeterea, cum in praesenti ille idem iudicem ageret, qui tempore quoque Moysis iudex fuerat, pactum cum Moyse tunc initum cum novo principe renovare volebat: ut nimirum civitatem ipse Botschαιο daret, Botschchai ipsi eiiciendae Societatis facultatem faceret, ne alia unquam de causa Claudiopolitani in caesarem faedifragi essent, quam ut in Deum sacrilegi esse possent.

Hoc igitur tempore in magno timoris et spei quasi Euripo iactabantur nostri. Ex una parte spem erigebant nobiles multi, qui venientes a Principe affirmabant eum in Transilvania quoad religionem nihil innovare, neminem perturbare velle. Quoad Societatem vero non semel eam se in omnibus salvam et incolumem conservaturum, in gratiam eorum, qui illam commendabant, iureiurando confirmasse. Ex altera vero parte timorem incutientes spem deprimebant alii, qui illum ipsum audierant conquerentem de patribus, quod nimirum illius in Transilvania progressus retardarent, et quominus civitas Claudiopolitana multo ante se dederet, impeditivissent. Unde amici nonnulli Patrem Viceprovincialem monebant et hortabantur, ut vel litteris se purgaret, vel etiam hominem mitteret, qui pro Societate agens, ne ipsa vel in bonis vel in personis quocquam pateretur, impetraret. Ipse tamen, ne illegitimum Principem approbare, seque ei subiicere videretur, id nequaquam expedire, sed meliorem occasionem expectandam iudicavit.

Interim legati Claudiopolitani in Ungariam ad principem iverunt.<sup>23</sup> Illis occulte adiunctus est a catholicis *Gregorius Bornemissa* unus, qui ad Balthassarem Silvasium,<sup>24</sup> quem sibi patronum adoptaverant, litteras ferret, eumque ut catholicorum partes pro virili tueretur communi omnium nomine obsecraret. Erat antea Silvasius magnae apud Botschaium auctoritatis. Quippe cum ipsi abs turcarum imperatore Transilvania tradita esset, ipse tamen iura sua omnia in illum translulerat, eique tanquam principi suo magna cum militum, tum nobilium corona adhaeserat. Quod tamen antequam faceret, magnas ab eo et catholicae religionis et Societatis conservandae iuramento confirmatas promissiones extorserat. Est enim Sylvasius quoad religionem recte tenacissimus, et in ea Societateque defendenda nulli secundus. Quare litteras diligenter custodiebat, quibus Botschchai, post obli-



gatam de Societate tuenda fidem, multa quasi expostulans addebat, quibus cur tam severe ad huiusmodi iuramentum adigeretur, causam nullam fuisse contendebat, cum ipse Societatem amaret, et Societas beneficia in eum contulisset, pro quibus, ne ingratus videretur, operam daturus erat.<sup>25</sup>

Verum cum Cassoviam, ubi princeps erat, legati pervenissent, Sylvasium et Principis gratiam amisisse et ab eodem in arctissima custodia captivum detineri intellexerunt.<sup>26</sup> Et quia huius captivitatis causa latebat, ideo eum propter religionem catholicam captivum esse existimarunt omnes: ut scilicet Botschai suas litteras, uti fecit, recuperaret, et ne Silvasius eiusdem alta mente reposita consilia perturbaret. Quam opinionem ipsemet Botschai satis evidenter confirmavit, qui cum Sylvasium tanquam magnae cuiusdam coniurationis auctorem in custodiam tradidisset, et postea litteras ea de re apud ipsum se reperisse saepius asseruisset, nihil tamen unquam ostendit. Sed tandem post multos menses, intercedentibus non Transilvanis solum, sed etiam Ungaris eum liberum, bene tamen humiliatum dimisit. Quo in genere plura succedente tempore acciderunt. A quibus narrandis, quia ab instituto nostro aliena sunt, supersedeamus.

Ut igitur ad catholicorum legatum redeamus, is caute agendum ratus, litteras omnes ad Sylvasium datas laceravit, et opportune sane. Nam paulo post a Principis senatu accersitur, et an ullas Claudiopolitanorum, patrumve litteras habeat, et an quove et quo de causa a Societate mittatur, diligentissime examinatur. Ipse ne maiorem suspicionem incurrat, reliquas litteras, quas servarat, tradit. Inter eas erant nonnullae a Patre Viceprovinciali ad Reverendum Patrem Generalem aliosque patres exaratae, quae quia nihil, quod Botschadium offenderet, continebant, praesente ipsomet latore lacerata fuere.<sup>27</sup> Porro Claudiopolitani legati nullum impedimentum passi, sua negotia expedierunt et domum redierunt. Post quorum reditum Societatem cives e civitate eiecerunt. Quo autem modo id factum fuerit, ex Patre Georgio Caldio, qui Patris Viceprovincialis socius et interpretis fuit, et omnia diligenter scripsit, cognoscere poterimus. Sic igitur habet.<sup>28</sup>

[4.] Anno Domini 1605. die 16 iulii, mane quatuor ad collegium senatores venerunt, qui nomine civitatis Patrem Viceprovincialem salutarunt, eique quasdam Principis litteras exhibuerunt, de quibus ut, antequam civium conventus dimitteretur, civitati ipsi responderet, petierunt. Pater lectis litteris et re Deo per sacrificium commendata domum senatoriam assumpto socio, qui et idem interpretis esset, adivit. Statim admissus fuit. Ubi cum centumviris convenerant senatores omnes, qui illum magna cum observatione significatione acceperunt.<sup>29</sup> Ipse quoque eos amice et honorifice salutavit, seque ut universam civium congregationem salvam videre et salutare posset, diu in votis habuisse, atque ideo praesentem ultro oblatam occasionem sibi gratissimam fuisse significavit. Postquam vero consedissent omnes, et patribus inter primos senatores locum dedissent, sermonem in haec fere verba exorsus est Pater Viceprovincialis: Voluntatem vestram mihi per eos, qui nomine vestro Principis litteras retulerunt, eam esse intellexi, ut ad easdem litteras vobis quantocius responderem. Quod ut facerem, veni. Quia vero nulla alia ratione id commodius praestare possum, quam si litteras ipsas legam, tum quod de iis mihi iudicium sit, aperiatur, idcirco si vobis ingratum non est, et

Principem scribentem, et me loquentem audiatis. Ipsi igitur annuentibus litteras clara voce legit, quas hic attexuimus, ut rei series melius intelligeretur.<sup>30</sup>

[.]

Lectis litteris, quid petat Princeps, inquit pater, audivistis, quid respondeatur, iam intelligatis. Res omnino duas suis litteris Princeps comprahendisse videtur. Primum enim senatum per suos legatos apud eum conquestum esse, nosque tanquam bonorum suorum ereptores et iniustos detentores accusasse docet, deinde ut huiusmodi bona pacis et concordiae construendae gratia vobis restituamus, clementer hortatur. Quod cum imperare posset, amanter tamen rogare non dedignatur. Qua in re quo ipse benignius nobiscum agit, eo humiliter nos respondere debemus, qui praeces principum mandatorum instar esse non ignoramus.

Quod ad primum attinet, me autem ullum ex praedecessoribus meis quidpiam vel a civitate vel a cive aut vi eripuisse aut iniuste retinere prorsus ignoro. Et quidem illud de me affirmare possum, me eo semper animo fuisse, ut amitterer mea, quam aliena rapere malim. Sane hac de re Principem interpellare opus non erat. Me vestra iniuste retinere, mihi ostendere satis fuisset. Cum enim et quid iustitia postulet, intelligam, et illius ita sim studiosus, ut iustitia ipsa nihil mihi sit antiquius, illius partes absque ulla alterius auctoritate, libenti animo explevissem. Vos igitur obsecro, ut quaenam illa sint bona, de quibus conquerimini, declaretis. Siquidem hac de re Princeps in suis litteris nihil significavit. Et sicuti si quid a nobis vi ereptum vel iniuste retentum invenietur, totum illud restituere sum paratissimus. Sic si nihil eiusmodi reperiatur, vos etiam atque etiam (quod ad alterum litterarum caput spectat) oro et obtestor, ut quam pacem et concordiam in suis litteris Princeps optare se demonstrat, illam mecum et habere et tueri velitis.

Post haec patri dictum est, ut domum se reciperet, eo enim senatum per suos missurum reponsum. Renuit pater, ne mittendis ultro citroque legatis difficultates auferentur et negotium nimis protraheretur. Quare se foris tantisper expectaturum dixit, quoad senatus more suo aliquid deliberasset. Placuit senatui. Pater igitur in inferiori conclavi tres fere quadrantibus expectavit. Deinde vocatus, illi senatus per senatorum quendam in haec verba respondit. Haereditates et bona, quae nobis erepta dicimus, sunt templum, domus parochialis, scholae, mola et domus reliquae, quas inhabitant Reverendae Paternitates Vestrae. Pro his Principem requisivimus. Haec nobis hodie restitui petimus et volumus. Ad quae pater: Haec quidem a Principe senatum postulare me non latuit. Verum cum in litteris non exprimerentur, quaenam illae essent, non immerito dubitavi. Non enim semel ex optimo loco intellexi Principem statuisse, et viris nobilissimis etiam iurato promississe<sup>31</sup> se in hoc gravissimo negotio nihil immutaturum, nec ut alii immutent, permissurum, quoad ipsemet in generalibus regni comitiis illud cognoscat, et diligenti facto examine, et parte utraque audita, cuius bona illa esse debeant de iure, decernat. Porro non video, qua ratione haec bona a nobis vi erepta et iniuste detenta dicere possitis, cum illa nobis, vobismet ipsis consentientibus a legitimo Principis illius temporis magistratu,<sup>32</sup> ut iustitiae satisfaceret, legitime sint tradita. Iustitiae enim ratio postulat, ut qui rem alienam iniuste adimit, ut illi fiat satis, suam ipse iuste amittat. Cum igitur templum nobis, scholas, aedes et multa alia

ademeritis, optimo iure templum pro templo, scholas pro scholis, aedes pro aedibus adiudicata fuere nobis. Quamobrem cum nulla a me vobis iniuria facta sit, quid iure ex me repetere potestis? Quod si contempto ordine iuris de facto res illas auferre moliamini, armis nos nostra tueri non possumus. Verum ea non est mens Principis, qui nos ad communis iustitiae officium adhortatur. Qua in re nos obedire parati sumus. Ne igitur ulli parti iniuria fiat, id superest, ut supremi iudicis, Principis videlicet, in cuius potestate sumus, sententiam expectemus. Qui si pro vobis eam pronunciaverit, nos cedemus, sin contra, ut nostra pacifice possideamus, vos promittetis. Alia via superest nulla, quam ut res vel de iure vel de facto decernatur. De iure nunc fieri non potest, absente iudice, ut de facto fiat, aequitas non permittit. Quocirca per ipsa misericordiae Dei viscera, ne in re tanti momenti praecipitetis, vos rogo. Ego vobis cedere non possum, nisi meae ipsius causae plurimum nocere velim. Quae cum sit coniuncta cum causa Dei et religionis, non est, cur a me hoc expectetis. Haec dixi non tam ut me et mea conservarem, quam ut huiusmodi causae aequitatem, quidve iustitia expetat, vos edocerem.

Dimisso iterum patre iterum deliberationi institerunt cives. Quo tempore cum Trausnerus adverteret illos neglecto iuris processu se ipsos iudices constituere, remque de facto decernere velle, rei indignitate motus, sic cives allocutus est: Paratus equidem semper fui patriae commodis, ubi aequitas postularet, inservire. Sed cum videam vos regia iuris et aequitatis via relicta obliquas iniquitatis semitas terere velle, meo ego nunquam calculo conatum vestrum comprobabo. Discedo itaque. Discessuque meo, quid de vestro sentiam consilio, omnibus palam facio. Cum alii, tum in primis iudex regius,<sup>33</sup> qui illi assidebat, eum retinere conabantur, ut sic plurimum suffragio res confecta videretur, verum is maioribus animi, quam corporis viribus hominem loco cedere fecit, haec addens: Tu ne nobilem liberum liberumque civem vi retineas, et ut contra patres spirituales, contra iustissimas eorum rationes, contra conscientiam iniquam sententiam ferat, compellas? Scito: nec te, nec tuos cives omnes tantum habere potestatis. Absit, ut in re tam clara meam caniciem iniustitiae nota aspergam. Surgam et, te vel invito, abibo. Sicque e consessu discessit. Eum secuti sunt sex alii catholici. Totidem enim ibi locum habuere. Horum uni, cum a cive quodam gravissima turpissimis verbis ignominiae nota inureretur, senex Bornemissa: Siccine, inquit, catholicorum res agitur? Iam ut video, non iustitiae solum, sed modestiae etiam, et honestatis fides violantur. Ego quoque exhibeo, quia in religione vobiscum non consentio. Etenim catholicus sum et catholicus vivere ac mori volo.

Interea ut ad patris rationes novi aliquid afferre possint, satagunt reliqui. Post deliberationem satis longam revocatur pater. Qui ubi consedisset, e senatoribus unus sic loquutus est: Vestras Reverendas Dominationes nec vi nobis quicquam eripuisse, nec in re ulla offendisse confitemur. Sed ab aliis iniuste erepta nobis vobis tradita asserimus, et illa repetimus. Quod autem vi erepta sint, inde manifestum est, quia et templi claves commissarius Krausenek vi a iudice extorsit, et domum sartorum, ni subito idem iudex resignaret, generalis Basta suspendium minitatus est.<sup>34</sup> Non igitur sponte cessimus, sed vi spoliati sumus. Accedunt litte-

rae vestrorum patrum contra civitatem scriptae, quae hoc idem confirmant. Eas autem, si placet, legendas trademus. Quae cum ita sint, quemadmodum non iuris processu, sed vi nobis nostra adempta sunt, ita ad ea recipienda necessarium non iudicamus, ut iuris normam servemus, sed ut nostra recuperemus, omnino in animo habemus.

Ad haec pater: Litteras, inquit, libenter videbo. Notarius perrexit, et eas pater alta voce legit. Continebant illae probra nonnulla in cives ob facinus commissum contra Societatem in templi, collegii et seminarii demolitione, in ipsorumque patrum tam seditiosa exturbatione, exagitatione atque etiam trucidatione. Lectis litteris, nomina, inquit, subscriptorum novi, manum non novi. At socius: Ego vero, inquit, novi manum non esse illorum. Nam illorum uterque usu manuum privatus erat. Quid? Quod alter nec scribere novit, nec litteras unquam didicit. Erant enim hi duo illi aegroti, de quibus in collegii direptione satis longam mentionem fecimus. Dirigebantur autem litterae ad patres quosdam etiam de nomine ignotos, qui cum caesariano exercitu provinciam nuper dicebantur ingressi.<sup>35</sup> Tunc pater: Quicquid sit de litteris, illae certe parum ad rem praesentem, aut nihil. Nam et homines privati ad homines privatos scripserunt, ut ex ipsismet litteris manifestum est. Et si in tantis malorum calamitatibus, quibus ipsi iniustissime a civitate oppressi fuerant, aliquid affectui indulgentes in cives ipsos exararunt, licet excusatione non careant, illos tamen non excuso. Illud tantum, quod quisque prudens iudicare potest, constanter affirmo, quod nimirum ipsi fecerunt, Societati non esse adscribendum. Quamvis si illud spectetur, propter quod litterae obiiciuntur, tantum abest, ut causam vestram iuvent, ut illi potius plurimam obsint. Siquidem cum vestra occupanda esse dicunt, non violentam ereptionem, sed iustitiae officium insinuant. Vos enim templum, scholas et aedes nostras demoliti estis. Earum loco, ut vestrae substituantur, petunt. Haec autem iniusta occupatio non est, sed ipsissima iustitiae commutativae ratio et proprie dicta restitutio. Sed his missis ad rationes, quas affertis, respondebo. Vim vobis a commissario et generali illatam asseritis. Hoc equidem ignoro. Verum non sola ipsorum auctoritate haec facta fuisse certo scio, cum ex comitiis Devensibus articulum hac de re editum habeamus.<sup>36</sup> Quare si ipsis, quod decretum erat, exequentibus vos restitistis, et propterea vim aliquam passi estis, id non nobis, sed vobis vitio vertatis. Si ergo comitia illa legitima fuere, non video, quo iure id vos auferre possitis, quod nobis ab universa provincia et a vobismetipsis, qui adfuistis, traditum fuit. Quod si quis illegitima esse dicat, id nec mihi, nec ulli constare potest, nisi superior, hoc est Princeps ita esse declaret. Expectetur ergo ille, donec veniat, causam cognoscat, et quid tam mihi, quam vobis faciendum sit, arbitrio suo ostendat. Interim vero obsecro vos, me ne turbetis, sed meis pacifice frui permittatis. Quod si aliud in animis fixum habetis, intelligatis velim vos non solum iustitiae ipsi iniuriam facturos, cuius legibus unum et eundem partem esse testem ac iudicem prorsus repugnat, sed etiam auctoritati Principis plurimum derogaturos. Ad quem ego appello, meque hac in re nullum alium iudicem velle protestor. Et quia vos coram ipso causam agere incepistis, et ipse suam auctoritatem, quam ego, ut debeo,

revereor, interposuit, eius sententiam et imperium absque auctoritates ipsius laesione recusare non potestis.

Haec habui, quae dicerem ad ea, quae mihi obiecistis. Iam gradus et officii mei memor, pauca vobiscum loquar. Etsi me omnium servus cumque minimum esse profiteor, tamen non possum non etiam me tanquam vestrum omnium patrem profiteri. Sacerdos enim sum et religiosus, et gradum illum teneo quem vos, veluti parentis, debetis revereri. Quare nonnulla vos monere statui, non tam quod mea admonitione opus esse existimem, quam ut officio meo satisfaciam, meumque erga vos animum aperiā. Deum enim testor, me vos omnes vera charitate complecti et si fieri posset, omnes in visceribus vellem fovere meis. Nulla privati commodi ratio, nec vita ipsa quam pro iustitia libenter profundam, me movet, sed causa iustitiae, causa religionis, causa Dei, et commune huius civitatis, immo et totius provinciae bonum mihi versatur ob oculos.

Quamobrem vos, cives carissimi, vos, inquam, qui universam civitatem repraesentatis, rogo, et si patimini, hortor etiam et moneo, si in hac causa recte incidere velitis, tria diligenter cogitatis. Primum omnium tremendum Dei tribunal prae oculis habetote, coram quo nos omnes stare oportet, et de factis propriis rationem reddere. Rationes igitur vestras ita componite, ut in iis reddendis expediti et sine defectu inveniamini. Christianus quilibet ita suas actiones dirigat, necesse est, ut tum coram Deo, tum coram hominibus, et si ita necessitas ferret, in inferno etiam coram demonibus, bonam earundem rationem reddere queat. Quanta sit divinae in puniendo iustitiae severitas, unius Acham<sup>37</sup> exemplo manifeste constat, cuius unius culpa adeo in totum Israelis exercitum redundavit, ut non prius Deus placatus sit, quam de reo supplicium sumptum fuerit. Quid si populus deliquisset universus? Vae illi reipublicae, vae illi civitati, quae peccati laqueis irretietur universa. Quod civitati Claudiopolitanae accidet, si vos, qui illam et repraesentatis et regitis, peccatum admiseritis. Quicquid enim vos feceritis, id totum illa fecisse dicitur, et poenas luere coetur.

Alterum quod vos spectare oportet, est bonum commune civitatis, quae vestrae curae commissa, omnia suo iure a vobis iusta et honesta petit. Quid dico civitatis? Totius provinciae, cui servimus, immo totius christiani orbis, cuius membra sumus. Qua in re ne decipiamini, et privatos affectus deponere, et effrenatas passiones cohibere, et prava desideria corrigere debetis. Haec enim, ut primum mentem occupant, eas menti tenebras offundunt, ut quid bonum, quid rectum, quid honestum sit, dispicere aut statuere non valeat, sed illud tantum appraehendat: Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Postremum quod vobis commendatum volo, est ut quibuscum agatis diligenter accurate perpendatis, vobis enim negotium est cum hominibus religiosis, qui patriae vestrae nunquam obfuerunt, plurimum vero saepius profuerunt. Testes vos ipsos appello, qui cum operam meam in vestris calamitatibus requireretis, id non semel summa cum animi demissione ultro fassi estis. Quem animum erga vos semper habuimus, eundem adhuc conservamus, et quoad vixerimus, conservaturi sumus. Utinam amoris nostro pari vos benevolentia tandem aliquando respondeatis. Actiones nostras, quaeso, examine, mores dispicite, vitam ipsam considera-

te. Fuimus in templo. Quis vestrum a nostris concionatoribus vel minimo verbo unquam offensus fuit? In scholis versati sumus. Quis a magistris ne tantillum quidem iniuriae accepit? Inter vos viximus. Quid mali in nobis advertistis? Ergo si in reliquis contra nos nihil habetis, in hac etiam, de qua disputamus, causa nihil melius facere potestis, quam ut iure nobiscum agatis, et Principis, quem vos iudicem elegistis, sententiam expectetis.

Longior fui, quam voluissem, sed rei gravitas id postulabat. Non enim de stillicidiis, sed de summa rerum, hoc est de religione agebatur. Iam finem facio, vosque rogo, ut quid tandem statueritis, id mihi significare velitis.

Omnia summa cum attentione audiverunt cives. Post responderunt, non esse, cur amplius ibi moraretur, pater se domum conferret, quicquid statuissent, illi per senatores significassent. Ille igitur omnibus salutatis e praetorio domum se recepit.

Iam cives, cum se a catholicis liberos viderent, nec amplius patrem illis coram responsurum expectarent, illud palam consilium ineunt et urgent, ut nulla via iuris servata ex tempore et de facto patres templo, scholis et domibus spolient, atque etiam civitate exturbent. Displicebat consilium prudentioribus, qui libenter sese opposuissent, si ruentis plebis impetum retardare se posse existimassent. Unus tamen repertus est, Valentinus Litteratus,<sup>38</sup> qui se opposuit, et Societatem, inquit, in civitate vel provincia, uti non cupio, ita vestrum de eiectione consilium non probo. Quod patres petunt, iustum est. Venerunt illi in patriam nostram non vi, non clam, non fraude, sed legitimo Principe vocante, universaque provincia approbante. Quare neque alia, quam publica auctoritate sunt dimittendi. Non deerit modus, tempus et occasio, ut a Principe et a provincia, quod optamus, impetremus. Hoc si fieret, nec iniuste ageremus, nec tantam in nos catholicorum invidiam conflarem, et tamen propositum finem assequeremur. Quibus dictis e senatu discessit, ne iniquae deliberationis particeps crederetur.

Concludunt tandem cives, et quatuor senatores ad patrem mandatis hisce mittunt: Etsi Reverenda Dominatio Vestra, quaenam esset civitatis voluntas, a civitate ipsa mane intellexit, quia tamen e senatu discedens petiit, ut ultimam deliberationem suam civitas significaret, ipsaque id se facturam promisit, nobis, ut illam significarem, mandavit. Ea autem haec est, ut usque ad horam quintam vespertinam (iam prima audita erat) templo et scholis excedat. Interim res suas auferat. Ad diem vero Martis (erat tunc dies sabbati) domo etiam discedat. Senatui autem curae erit, ne intra hoc tempus damnum ullum aut iniuriam patiat. <sup>39</sup> Ultra illud nullam protectionem civitas pollicetur. Pater scriptum hac de re decretum petiit, sed illi se habere negarunt, mandata autem ipsis civitatis verbis se retulisse asseruerunt. Tunc pater: Non de vestra, inquit, relatione dubito, sed quod de protectione dicitis, explicatius scire volo. Cum autem illi se nihil aliud in mandatis habere responderent, propterea, inquit pater, decretum requiro. Quod cum urgeret vehementius, dixerunt illi, senatum iam solutum esse, et propterea decretum haberi non posse. Promiserunt tamen se iudicem adituros, ut si fieri posset, ab illo exemplum acciperent et patri ferrent. Sed necque decretum, necque responsum ullum retulerunt, quia non animo eundi se ituros, sed ut se a patre expe-

dirent, promiserunt. Anguem latere in herba non latuit patrem. Quid enim aliud erat ultra diem Martis protectionem dare non velle, quam Societatem e civitate eiiciendam praemonet. Verum quia iam aequitas omnis exulabat, nullus quoque consultationi locus erat, e templo igitur res sacrae omnes exportatae, ne tumultuanti plebi occasio praeberetur in ea involandi. Supererat in altari maiore magna et pulchra imago Crucifixi. Haec ibi relicta est, tecta tela nigra, qua iuxta patriae consuetudinem Quadragesimae tempore imago eadem consueverat tegi.<sup>40</sup> Denudato igitur templo, spoliatis altaribus, facta oratione et recitato psalmo Miserere, Pater Viceprovincialis non paucos, qui aderant catholicos, solatus est eo argumento, quod licet templum amitteremus, Deum tamen, propter quem sunt templa, non amittebamus. Nimis misera, inquit, foret conditio nostra, si Deus, quem colimus, is esset, qui intra hosce parietes comprahenderetur. Nam amisso templo Deum quoque amitteremus. At vero, cum Deum adoramus, qui ibique est, ubique dominatur et ubique ab animis piis reperitur, iam enim tempus advenit, quo Deus in spiritu et veritate adoretur,<sup>41</sup> illud reliquum est, ut ipsi constantes in religione et orationi assidue instantes, divinam iram placetis, et templa aliaque omnia ad salutem necessaria a Deo impetretis.

Cum igitur nostri ex templo exivissent, illud cum aliis civibus intravit iudex regius, homo, si quis alius, impius ac temerarius. Is cum telam ex altari pendentem vidisset, id quod erat ratus, aediles imaginem auferre iussit. Qui cum inscio patre se facturos negarent, per eosdem (nihil humanius ab hoc homine unquam profectum est) patri nunciavit fore, ut omnia lacerarentur. Quare, si caram haberet imaginem, illam auferri curaret. Quod factum est, scissa circumquamque tela depicta.<sup>42</sup> Ornamenta enim deponendi neque tempus erat neque modus. Erat enim machina vasta satis. Retulerunt quidam se ita permotos fuisse repentino illo denudationis spectaculo, remque sibi visam adeo indignam, ut si antea catholicam religionem non coluissent, tunc certe eam amplexi fuissent. Erat enim lugubre spectaculum domum Dei tam subito exutam omni ornatu plebeiis similem factam domiciliis.

Verum hoc spoliationis initium, non finis fuit. Cum enim ariani templum recepissent, ipsamet altaria lapidea reliquaque omnia, quae divini cultus speciem aliquam retulissent, funditus everterent. Duo enim ipsi, et praeterea nihil, in templis requirunt: cathedram pro concionatoribus et scamna pro auditoribus. Magnum catholicorum secutus est dolor, magna arianorum exultatio. Passim advolabant ad templum, sedes deligebant, et sibi invicem de restituta religione gratulabantur. Erat in choro musicum instrumentum (vulgo positivum<sup>43</sup> appellant) quod Claudiopoli Basta reliquerat, et tunc templo optime serviebat. Illius curam suscepit iudex, et ne destrueretur, cuidam civi commendavit. At ingredientibus arianorum discipulis (quae eorum modestia est) contempta civis custodia, illud perfregerunt et in sexcentos partes discerpserunt.

Iam orbata templo erat Societas, non tamen salutis animarum sollicitudinem deponebat. Iudices igitur rogavit, ut sibi per eos sua ministeria exercere, et postridie, qui erat dies dominicus, alicubi concionari liceret. Annuerunt illi. Sed ne conatio alibi fieret, quam in domo parochiali. Duo fuerunt cives, qui hac de re cum

iudicibus egerunt. Iis autem primarius iudex sponte dixit civitatem nulla principis auctoritate templum recepisse. Verum ipsius Principis adventum consulto praevenisse, ne ipse a catholicis templum auferret, et calvinistis, quos colit, traderet. Cognitum est etiam legatos, qui iverant ad Principem, sive quod in secreto ipsius voluntatem cognovissent, sive quod coniecturis illam explorassent, sive quod ipsi temerarii essent, valde eiectionem nostram ursisse, multosque cives, qui animo pendebant, in eam sententiam sua auctoritate impulisse. Hi quatuor fuere. Quorum ille, qui primas legationis partes obivit, apud Principem peroravit, negotia civitatis promovit, in senatu relationem fecit, unò verbo maiorem in omnibus, quam alii auctoritatem habuit, fuit ille idem qui, cum pater Vice provincialis captivos, quorum unus ipse erat, visitaret, nomine omnium, ut suo loco dictum est, respondit. Hic autem contra Societatem omnium acerrime, ut auram popularem captaret, pugnasse fertur. Qua in re se mortalium vel levissimum vel fictissimum apertissime declaravit. Bis igitur eiusdem criminis factus est reus. Is quidem primae eiectionis unus ex praecipuis auctoribus fuit. Et propterea, dum captivus esset, et facinora a se in Societatem admissa non negabat, et filio prodigo se comparabat, et beneficium a Societate acceptum in coelum usque evehebat.<sup>44</sup>

Quia vero senatus per illud tempus a se praefixum protectionem promiserat, misit milites nonnullos, qui domum nostram illa nocte et sequentibus diebus custodirent. Postridie in loco satis amplo post sacrum habita concio, ubi auditores opinione multo plures, non solum catholici, sed etiam aliarum sectarum haeretici, qui arianismum detestantur. In fine concionis magna commotio fuit, magnusque singultus atque ploratus. Concionator spem bonam omnes habere iussit, modestiam inprimis illo tempore necessariam, humilitatem ac pietatem commendavit, et paucis, quae ad consolandos animos afflictos facere videbantur, prolatis concionem lacrimantem dimisit.

Societati in hac calamitate adfuerunt duo ex praecipua nobilitate viri: Sigismundus Sarmasaghius,<sup>45</sup> optime de Societate meritus, et Franciscus Vas,<sup>46</sup> summus et ipse eiusdem fautor. Horum hic casu ex itinere Claudiopolim deflexerat. Ille monitus, ex arce sua ad civitatem advolarat. Uterque cum nostris est, compatitur et suum in re deplorata consilium aperit. Sed dominici diei sanctitas quietem indicit. Pater Viceprovincialis rogatum iudicem misit, ut sequenti luce senatum, si non centum patrum, saltem ordinarium convocaret, se enim habere, quod cum illis necessario communicaret. Fecit ille, et die lunae senatum ingressus est. Eum sequutus est Pater cum supradictis duobus nobilibus, testibus futuris, si quando opus foret. Ubi autem consedit, sic exorsus est:

Nudius tertius in senatu fui, Principis litteras civitati legi, earum sensus exposui. Et cum ne accusatum sentirem, accusationem dilui. At postquam multis ultro citroque agitatissimum domum ivissem, me damnatum esse intellexi. Quo iudice id factum sit et quomodo, nondum cognoscere potui. Decretum a vobis factum, ut et iudicem agnoscerem et sententiam perspectam haberem, petii. Negatum id mihi est contra omnem iuris formam. Sed quae sententia, quodve decretum iuste prolatum esse potest, ubi iudex legitimus abest, Princeps nimirum ab ipsamet civitate electus? Ad quem sicuti antea appellavi, sic nunc iterum et centies appel-



Quae et si ita se habeant, tamen ne in civitate vel minimam dare viderer turbationis causam, vobis imperantibus obtemperavi, atque templo et scholis hora praescripta cessi. Superest, ut cras tecto cedam. Verum quo mihi inde migrandum sit (res dura nimis) prorsus ignoro. Vos sive igitur vestram iustitiam sive humanitatem experturus accessi. Templum vi vobis ereptum conquerebamini. Nullam ibi vim, nullam iniuriam locum habere ostendi, ubi regni totius consensu parti laesi fit ex bonis laedentis restitutio. Quod in casu nostro factum esse, vos ipsi testes optimi estis. Verum ut haec missa faciamus, certe domum parochialem vi ereptam vobis dicere nefas est. Nam meminit, opinor, qui tunc iudex erat et nunc quoque eadem dignitate fulget, se ivisse, ut sanctae memoriae Patrem Maiorium, praedecessorem meum ex Monostor deduceret ad civitatem.<sup>47</sup> Verum cum ipse civitatem ingredi recusaret, quippe aedes suas destructas assereret, alienas occupare nollet, re infecta iudex rediit. Qui tamen iterum patrem convenire debuit, ut novis rationum momentis eum tentaret, animum flecteret, et ut civitatem ingrederetur, praecibus impetraret. Tandem pater, ut iudici atque adeo universae civitati morem gereret, ea ratione adductus est, quod iudex et se mortis periculo liberari et domum parochialem Societati tanquam propriam affirmabat assignari. Quae cum ita sint, vos rogo, ut hanc eandem domum, tunc ultro oblatam, nobis inhabitandam permittatis. Quod si e sententia discedere nolitis, sed omnino domum illam occupare statuistis, saltem terminum crastini diei nonnihil prorogetis. Neque enim fieri potest, quin in tantis temporis angustiis maximam rerum nostrarum iacturam faciamus. Rogo praeterea, ut si omnino migrandum sit, de aliqua honesta domo nobis in civitate prospiciatis, in qua secundum nostra privilegia, sub civitatis tutela, ministeria nostra exercere valeamus. Quae petitio cum iustissima sit, quin eam vos, pro vostra in Deum pietate et erga nos humanitate, boni consulatis, non dubitamus. Nos vero operam dabimus, ut vobis pro beneficio cumulate respondeamus. Et quia feci mentionem tutelae civitatis, nollem putaretis me petere, ut aedibus nostris milites et custodiae adhibeantur. Scio ego cives ita dicto esse audientes, ut si senatus serio demandet, ne quid contra nos tentent, id ad unguem servaturos. Neque expectetis, ut ego nominem eos, a quibus mihi vel insidiae parentur, vel minae intententur. Me enim semper ad patiendum magis, quam ad accusandum paratum invenietis.

Hic finem faciam, si vos primum monuero, caveatis, ne si ante biennium ingressi sumus civitatem, ne vos periclitaremini, caveatis, inquam, ne beneficium, quod tunc accepistis, nunc in nostram perniciem convertatis. Et si nondum est annus, cum vos saepissime me patrem et defensorem vestrum appellabatis, modo ita mecum agatis, ut si non tanquam cum patre, saltem nec veluti cum hoste agere videamini. Caeterum divina providentia factum arbitror, ut hoc tempore huc supervenerint nobilissimi hi viri, quos pro veteri illorum erga nos benevolentia, ut me comitarentur, rogavi. Cum enim in re tanti momenti decretum a civitate factum, quod et antea petii et nunc denuo peto, habere non possim, saltem hos testes omni exceptione maiores habere volo, qui, si quando opus fuerit, me nihil aut temere aut imprudenter egisse, sed vi coactum sortem hanc subiisse testentur. Demum quia die sabbati Principis voluntatem mihi constare asserui, affirmavi

enim Principem nobilissimis viris saepius promisisse se Societatis omnia ad adventum usque suum, atque ad ipsam generalia comitia omnino integra servaturum. Ex eorum igitur nobilium numero hos adduxi, qui me non mentitum esse auctoritate sua confirmabunt non inviti.

Hic iudex iisdem nobilibus loquendi potestatem fecit. Et Vas in haec verba sermonem exorsus est: Dum heri casu ex itinere huc divertissem et statum Societatis cognovissem, indolui sane ut debui. Sed non minus miratus sum repentinam hanc civitatis deliberationem, cum Principis voluntatem optime perspectam haberem. Bis iam Principem adii,<sup>48</sup> primum nomine totius nobilitatis, cuius articulos Principi obtuli. Eorum primus erat, ut ipse in causa religionis neminem turbaret, quemque in sua libertate conservaret. Id ipse se facturum iuramento promisit. Cum vero de Societate sollicitus essem, ipsiusque causam meam, immo catholicorum omnium communem esse iudicarem, de ea in particulari sciscitatus sum. Neque aliud responsum retuli, quam quod vobis antea retulit pater. Secundo propter Germanos Uyvarienses, quos comitari debui. Iterum Principem adii, eo ipso tempore, quo legati vestri de hoc eodem Societatis negotio cum ipso tractabant. Eos postquam Princeps dimisisset, mihi ultro aperuit hanc quidam praecipuam fuisse Claudiopolitanorum petitionem, ut patres exturbare possent, se tamen nihil de ea re decrevisse, omnia ad suum adventum distulisse. Iam vero quia facta infecta esse non possunt, quod superest, rogo, quin etiam amice moneo, ut in reliquo negotio lentius atque mitius procedatis. Qua in re non solum patribus optime de universa provincia et praecipue de hac civitate meritis, sed etiam universae nobilitati rem gratissimam facietis. Quod si aliter fiat, vereor, ne aliquando facti multos poeniteat. Cogitate, quam ingratum vobis accideret, si vestri ministri per nos in dicta causa exturbarentur. Et scitote nobis aequae et forte multo magis ingratum esse, quod nostri sacerdotes nobis invitis, inscio Principe tam inique molestentur.

Similia alia multa, magno verborum et sententiarum pondere addidit Sarmasaghius, qui ipse quoque eam fuisse Principis voluntatem, se ex ipsomet Principe intellexisse confirmavit. Addiditque utilem ac necessariam inter civitatem et nobiles communicationem nulla re magis sublatum iri, quam si praeter iuris ordinem in civitate aliquid accideret Societati. Laesis Societatis privilegiis ipsam nobilitatem laedi, cuius privilegiorum status alius non esset, quam Societatis ipsius.

Ad haec respondit iudex rem graviorem esse, quam ut ex tempore senatus respondere posset. Quare se domum conferrent, senatum consultaturum, quicquid deliberasset, per senatores significaturum. Paulo post venerunt duo senatores, qui nomine senatus patri significarunt senatum ipsum decretum universae civitatis infringere nec posse, nec velle, quare crastina luce domo migrandum esse. Usque ad illud tempus tutelam non defuturam. Ad illud autem, quod in primis urserat pater, nimirum de aliqua habitatione sub civitatis tutela impetranda, nihil quod responderent, se in mandatis habere dixerunt. Illud addiderunt sibi mandatum esse, ut patrem rogarent, vellet imponere silentium catholicis, execrationes multas in civitatem iactantibus, ne gravius aliquid, quam ipsi vellent, eveniret. Ad hoc respondit pater se iam praevenisse, et si, inquit, essent sub potestate mea

coerciva, sicuti sub potestate senatus est plebs Claudiopolitana, haec admonitio non fuisset necessaria. Verum dabitur opera, ut catholici suam modestiam extendant, et nullam dissensionis occasionem praebeant. Tum senatorum alter ad illos duos nobiles conversus: senatus, inquit, vobis in omnibus obsequi vellet, sed cum hic de religione et conscientia agatur, se nihil amicitiae dare posse nunciat.

Pater, ut vidit senatum id, quod praecipuum erat, dissimulare, aliud e re ipsa consilium coepit. Illi domum suam satis amplam, et ad munera Societatis accommodatam obtulerat bonus ille senex Bornemissa. Ad illum igitur misit, ut videret, num sibi patres hospitio accipere liceret. Ille iudicem adit et petit. Iudex negat, instat ille. Hic mutatis loquendi formulis, modo non licere, modo tutum non esse, modo aliis verbis, quibus hoc illi prohiberi ostenderet, respondit. Cum iudice erat primarius civis lutheranus. Huic res indigna visa est et: Ergone, inquit, quod omnibus praestare possum, Societati praestare nequeam? Et solis viris hisce honestissimis hospitalitatis iura denegem? Ad quem iudex: Si quando ad civitatem quempiam illorum venire contingat, illi hospitium dare non prohiberis, sed ut iam aliquem retineas, nec tibi suaserim, nec ulli auctor fuerim.

Quem ut intellexit pater, ne quicquam intentatum maneret, et adhuc amplius iudicis animum exploraret, ad eum misit praedictos duos nobiles, qui cum eo de securitate patrum agerent, et intelligerent, an vere civitatis decreto illis omnino e civitate migrandum esset. Quibus ille clare respondit omnino esse, et idcirco illos frustra laborare, cum statutum esset, ut illo ipso die (erat enim dies Martis) hora quinta vel sexta vellent, nollent, e civitate discederent. Ad ultimam igitur fere momentum ventum erat, et ecce adsunt duo e centum viris, qui domum lustrant et ea, quae ad ministrum,<sup>49</sup> qui antea domum habitabat, spectant, sibi dari postulant. Factum id abunde, licet enim quando nostri domum sunt ingressi, nulla rerum assignatio facta sit, tamen in discessu longo rerum catalogo, eodem die excogitato satisfacere debuerunt.<sup>50</sup> Sed nulla difficultas, quia non ea sola, multo plura relicta fuere, et si aliquid defuit, quadruplum restitutum fuit. Neque enim in illa temporis exiguitate potuerunt patres omnia efferre, et ideo magnam rerum suarum iacturam passi fuere. Qua etiam de re, cum nobilem quendam ad iudicem rogatum misissent, ut sequenti die, quaedam efferri liceret, quae temporis hominumque et curruum penuria illo die efferri non poterant, iudex regius, qui primario aderat, homo sui impotens: Nuncia, inquit, patribus, nobiscum ne iocentur. Tempus praescriptum sciunt. Intra illud sibi prospiciant ne quid deterius illis contingat.

Quod ut audivit pater, sereno vultu suos convocavit, et quomodo egrediendum esset, commonefecit. Non enim amplius licebat morari in civitate, ubi Societas neque proprias aedes habebat, neque apud alios esse permittebatur, neque tutelam ullam contra factiosos impetrare potuerat. Et communis bonorum omnium sensus erat, non esse expectandum illam vim, quam multi minabantur, ne Societas et temere agere et in civitate tumultum excitare, et catholicos omnes periculo exponere videretur. Erat enim dubium, si populus in Societatem irruisset, non prius quieturum, quam reliquorum catholicorum civitas sanguine redundasset.

Hora igitur fere post meridiem quarta die decima nona mensis iulii anni 1605<sup>51</sup> e civitate discesserunt patres. Eos comitati sunt Sarmasaghius, Trausnerus et alii nonnulli cives et nobiles catholici reliquis sese domi continentibus tum ob tristitiam, tum quia prudentioribus id consultius visum fuit. In porta civitatis quatuor cives invenerunt, qui nomine iudicum, senatus et civitatis patri Viceprovinciali humaniter vale dixerunt. Quibus paucis, sed graviter resalutatis currum ipse conscendit, et cum suis, qui duobus curribus vehebantur, in Monostor venit comitantibus supranominatis in equis, et praeterea sexdecim militibus sclopetariis, quos usque ad fines Monostor a civitate discriminantes Claudiopolitanus iudex illi adiunxit, qui deinceps nullum ex patribus civitatem ingredi permisit.

[5.] Iverunt ad Monostor patres. Sed communis amicorum sententia erat eos ibi in extremo vitae periculo versari, et ideo ad tutiorem locum migrandum esse. Timebatur enim, ne vel aliqua latronum manus spe praedae illos invaderet, vel etiam ne cives ipsi insidias molirentur. Quod factu difficile non fuisset. Est enim Monostor locus propter iniuriam temporum apertus, et omnibus sine ulla defensione expositus. Hortantibus igitur amicis et bono impellente Sarmasaghio, cum uno die ibi mansissent, nocturno itinere ad ipsius Sarmasaghii arcem (Gherend appellatur) discesserunt relicto unico fratre, qui Monostoriensem oeconomiam administraret. Ad Principem etiam, qui tunc ex Ungaria in Transilvaniam iter adornabat, litteras dedit pater,<sup>52</sup> quibus illum de omnibus certiore fecit, atque rogavit, ut patrocinium Societatis susciperet, ne qui propriis sedibus spoliati erant, vita quoque spoliarentur. Quindecim circiter diebus mansit in Gherend pater Viceprovincialis. Tunc cum patre Kaldio, concionatore in Monostor rediit. Hoc enim catholici petebant, nec pericula ulla iam imminere videbantur. Diebus igitur festis ex civitate tam multi ad concionem confluebant, ut vix in civitate plures convenire consueverint.

Per illud etiam tempus, circa festum Beatae Virginis assumptae, Princeps provinciam ingressus est, et Claudiopolim recta adivit.<sup>53</sup> Per Michaellem Cathai<sup>54</sup> cancellarium, qui cum uxore ante duos circiter annos ad catholicam religionem Societatis opera conversus erat, quique pro Societate omnia sese facturum promiserat, audientiam petiit et impetravit pater Viceprovincialis. Et Princeps ipse per nobilem quendam Stephano Kendio,<sup>55</sup> ut patrem accerseret, nunciavit. Qui cum civitatem ingressus, ad ipsum Kendium divertisset, dum de accessu ad Principem agitur, secretarius respondit fore, ut quando Princeps patrem velit, illum vocet, eique pro securitate custodiam addat. Responsum, ut inopinatum fuit, ita et amicos turbavit. Et quia patrem in civitate tutum non esse indicabat, statim ille in Monostor discessit.

Postridie mane ad patres venit magnus Ungarus, Georgius Homonnai,<sup>56</sup> iuvenis insignis catholicus et princeps consiliarius, qui cum quod pridie acciderat, intellexisset, rem ipse in se suscepit, et cum ad civitatem rediisset, cum Principe egit, et audientia impetrata patrem, ut veniret, monuit. Ivit pater, sed in ipsomet civitatis limine trabem quandam demiserunt custodes, ne currus, quo vehebatur, ulterius progredi posset. Monitus est Homonnai, qui statim iudici significavit voluntatem Principis esse, ut pater ingrederetur, sed nihil effecit. Cum vero apud

Principem urgere vellet, cum pater per famulum rogavit, ne faceret, horam esse tardam, se domum redire velle, nec in posterum hac de re quocquam se tentaturum esse. Iterum igitur re infecta domum rediit. Nolebat quidem pater, ut Homonai ulterius procederet. Sed ille, ut dignitatem suam tueretur, sequenti die cum Principe conquestus est. Cui ille se omnino eodem die patrem admittere velle respondit. Tertio igitur vocatus, tandem ad Principem fuit introductus, quo tempore is erat cum omnibus magnatibus atque consiliariis. Iam vero pater cum quae sibi accidissent, considerasset, audientiamque quam privatam sperabat, adeo publice sibi dari videret, mutato consilio aliam, quam cogitarat, loquendi formam instituit, sicque Principem allocutus est:

Etsi antea intellexi, serenissime princeps, non defuisse homines, qui sive voluntate sive opinione decepti, apud serenitatem vestram, me tanquam Ungarorum hostem et felicibus serenitatis vestrae successibus obsistentem detulerint, hactenus tamen me non purgavi, tum ne excusatio ipsa non petita me accusare videretur, tum quia speravi fore, ut tempus ipsum veritatem ostenderet, innocentiamque meam probaret. (Quod et magna ex parte evenisse opinor.) Tum maxime quia mihi semper persuasi, serenitatem vestram pro sua prudentia unam aurem pro parte absente clausam servaturam. Iam vero cum intelligam, adhuc esse, qui in dies de me sinistra referentes, me facile tamdiu tacentem in aliquam malam opinionem adducere possent, mihi tandem silentio finem imponendum esse iudicavi. Et haec fuit causa, quare importunius forte, quam par erat, ut serenitatem vestram accedere possem, operam dedi, ut nimirum eam humili affectu orarem, et per viscera divinae misericordiae obsecrarem et obtestarer, ut si in mente sua aliquid contra me resideat, veritatem potius ipsam, quam verba facile et temere prolata spectare, ipsique veritati in animo suo locum dare velit.

Nam quoad meam erga Ungaros voluntatem attinet, amplissimum testimonium possunt esse mihi multi et non obscuri tum nobiles Transilvani, tum cives Claudiopolitani, qui quicquid gratiae et auctoritatis apud caesareos sive Generales sive commissarios habui, id totum non in meum commodum, sed in provincialium utilitatem me insumpsisse, non ignorant. Si ergo quando aliquid potui, eos non lesi, sed pro viribus iuvi, quare cum nihil possim, illis nocere velim? Quod vero spectat ad serenitatem vestram, quis affirmare audeat me toto hoc tempore cum ullo principe ullam communicationem non solum de rebus ad regnum spectantibus, sed nec de ullis aliis habuisse? Nobiles autem, quibuscum egi, dicant ipsi, quid illis hisce temporibus suaserim, quid dissuaserim, et an me intra debitos status religiosi limites diligentissimo continuerim. Quid? Quod etiamsi nocendi voluntas adfuisset, facultas tamen abfuisset. Etenim quam auctoritatem in hac civitate haberem, nimis aperte ostenderunt cives ipsi, qui nec hospitium mihi concesserunt. De reliquis, sive civitatibus sive viris militaribus non loquor, cum neminem (nisi demens ille sit) in hoc genere quicquam mihi obiecturum existimam. Pro certo habeat serenitas vestra me tanquam religiosum, quantum in me fuit, religiosa curasse, ab iis omnibus, quae statum et conditionem meam excedebant, abstinuisse, in spiritualibus laborasse, a politicis abhorruisse. Haec de me.

Iam non possum non proponere serenitati vestrae miserum Societatis nostrae statum. Cum enim superioribus diebus cives Claudiopolitani praeter omnem iuris ordinem, et etiam, uti speramus, contra serenitatis vestrae voluntatem nos ita eiecerunt, ut non solum domicilium non concedant, sed nec hospitium in civitate habere permittant, quin omnino ab eius ingressu nos arceant, calamitosis hisce ac periculosus temporibus huc atque illuc vagari et apud alios peregrinari cogimur. Nullum enim locum habemus, ubi inter tumultus bellicosque apparatus tuti esse possimus. Quamobrem ego nomine non solum meo et sociorum, qui in provincia adsunt, verum etiam totius Societatis nostrae a serenitate vestra peto, ut nos et in pristinum huius civitatis locum restituere, et in reliqua provincia auctoritate sua protegere velit. Ne qui antehac semper a principibus Ungaris protecti et conservati sumus, modo in extrema necessitate constituti, a principe Ungaro destitui videamur. Nos vero serenitati vestrae ea obsequia offerimus, quae iuxta statum vocationumque nostram praestare possumus. Operam etiam dabimus, ne provinciae inutiles simus. Cui cum in aliis, tum praecipue in ingenua iuventutis educatione, in qua assiduos labores nostros de more collocabimus, diligenter inservimus.

Ad haec ille, interprete cancellario, primum gratias egit pro bona erga nationem suam voluntate, deinde patrem bono animo esse iussit, sibi enim semper cordi futurum Societatem. Demum quoad ea, quae petebantur, respondit utpote gravissima non posse a se solo expediri, quare necessarium esse, ut pater daret in scriptis, quae desiderabat, ut ea cum consilio eorum, quorum intererat, determinare posset. Tum conversus ad socium<sup>57</sup> patris, quem Ungarum esse intellexit, propria lingua illi iniunxit, ut patri diceret se semper Societati fauturum, ubicumque posset. Saepius postea idem Princeps et aliis dixit, et patri ipsi per Franciscum Darotium<sup>58</sup> significavit se negotium Societatis provinciae arbitrio omnino permissurum; quicquid ipsa in comitiis generalibus determinasset, id se ratum prorsus atque firmum habiturum.

Tunc autem se bene erga Societatem animatum simulabat, tum ne in illo primo ingressu catholicos offenderet, tum etiam quia, cum multa a Germanis apud nostros relictas esse existimaret, ea ex eorum manibus extorquere volebat. Hinc etiam pridie, quam ipse Claudiopolim perveniret, quendam cubicularium suum ad Monostor praemisit, qui patres suo nomine salutaret, bonoque esse animo iuberet, promittens fore, ut rebus ipsorum bene prospiceret, modo ipsi quoque suam erga ipsum benevolentiam declararent. Verum cum postea et patrem Viceprovincialem per amicos tentasset, et quicquid in Gherend habebamus, lustrari iussisset, et nihil prorsus, quia prorsus nihil relictum erat, invenisset, minus bonam in nostros voluntatem ostendere coepit. Hoc tempore in civitate capti sunt tres illi iuvenes cancellariae, de quibus supra mentionem fecimus,<sup>59</sup> et in vinculis detenti, donec, ut mox dicetur, liberati, cum commissariis ex provincia discesserunt.

Claudiopoli habenda erant comitia, et iam erant indicta. Sed dum tempus praefixum expectatur, monetur Princeps nobiles praecipuos adesse non posse.<sup>60</sup> Cum enim tunc civitatem dictam Segesvar obsiderent, ibique Simeon Moldavus

cum Moldavicis copiis, turcarum autem Bassa cum turcicis adessent,<sup>61</sup> non sine magno castrorum incommodo et periculo tam procul inde discedere potuissent. Quare vel comitia differenda, vel viciniorem locum deligendum. Electa igitur civitas alia, Medgyes scilicet, in centro fere provinciae non procul a castris collocata. Illuc ivit Princeps, ivit et pater Viceprovincialis. At neque ibi prius incepta comitia, quam Segesvariense negotium absolutum. Eam igitur civitatem deditione recepit Princeps, dimissis qui intus erant Germanis militibus cum Polonis seu Cosacis; quibuscum etiam permisi sunt abire illi duo caesarei commissarii, qui, ut alibi diximus, supererant in Transilvania.<sup>62</sup> Cum iisdem abierunt etiam cum alii tum tres illi nostri cancellariae, qui Claudiopoli detinebantur captivi.<sup>63</sup> Pro quibus, ut abire possent, patres et capturam et carcerem solverunt. Rascianos autem, qui multo plures erant, in gratiam recepit, et cum Georgio Raatz,<sup>64</sup> eorum capitano apud se retinuit, et cum praeterea tum Moldavum tum turcam, illum in patriam hunc in Hungariam ad Vezerium dimisisset, tandem comitiis vacare coepit.

Quare cum pater memoriale, quod Claudiopoli a Principe dare iussus erat, Principi ipsi per cancellarium offerre vellet, illud ad cancellarium per Franciscum Darotium misit. Est autem Darotius ex Ungaria nobilis magnus, sed maior catholicus et Societatis amantissimus, quem ante has turbas Transilvaniae cancellarium constituerat caesar. (Est enim non solum pietate, sed etiam doctrina, prudentia et rerum experientia vir plane singularis.) Cum autem hisce turbis excitatis in caesaris fidelitate ipse maneret, seque, quantum poterat, Botsckaianis defenderet, tandem extractis insidiis captus fuit, et Szakmar (quae arx iam in Botskay manus devenerat)<sup>65</sup> per multos menses in arctissima custodia detentus. Verum cum magnis viris pro ipso intercedentibus liberatus fuisset, eum Princeps secum in Transilvaniam duxerat. Huius opera utebatur pater, quia fidelis erat, et res Societatis bene intelligebat, magnaque auctoritatis apud omnes erat.

Cum ergo Principi cancellarius scripturam obtulisset, interrogavit illum Princeps, a quonam ipse recepisset. Cui cum ille a Darotio respondisset, vehementi ira commotus, si hoc, inquit, mihi persuasissem, numquam ille e carcere evasisset, eum Szakmarienses comedissent canes. Quod cum Darotio unus ex consiliariis referret, et in magno periculo illum ea de causa versari affirmaret, et quomodo inquit Darotius me rem ingrati Principis facturum cogitare potui, cum ipsemet Princeps per me cum patribus egerit, eorumque causam arbitrio regni se relicturum significarit. Ad haec alter: Non amplius, inquit, Princeps huius est voluntatis. Tandem igitur intellexit pater verum esse id, de quo antea semper valde suspicatus erat, Principis nimirum voluntatem aliam esse, ac Claudiopoli significarat. Ostendebat ille quidem verbo, se velle, ut provincia de Societate libere sententiam ferret, quam eandem se quoque ratam habiturum dicitabat, re autem, ut Societas e regno pelleretur, volebat. Et ideo ut regnum ipsum hoc idem determinaret, miro artificio procurabat. Cum enim illud partim haereticum, partim catholicum esse non ignoraret, haereticos et numero plures et Societati per se satis esse infensos nullo negotio ad se traxit. Catholicos vero variis cuniculis oppugnare caepit. Nam nonnullos ex praecipuis Societatis fautoribus varias ob cau-

sas, ne sibi impedimento essent, alio ablegavit, aliis voluntatem suam modo per se, modo per alios indicans talem metum incussit, ut iam paucissimi essent illi, qui se Societatis fautores profiterentur, pauciores autem, qui cum patre agere au-derent.

Qui pater cum cancellario se illum adire velle significasset, id ille non expedire renunciavit, melius esse, ut sese domi contineret, dolere quidem, quod cum illo agere non posset, sed aliud fieri non posse, Societati omnino regno cedendum esse. Attamen non esse de vita timendum, ut enim honeste dimitteretur, constitutum esse.

Igitur cum pater se praesidiis humanis prorsus destitutum videret, eo maiore conatu spem in Deo collocandam ratus, suos tam in Gherend, quam in Monostor magis, quam antea orationi instare iussit. Quos nihilominus ut se ad iter pararent, omniaque tamquam de manu Dei summa cum humilitate, patientia et silentio susciperent, commonefecit. Interim ipse, ne qua in re causae deesset, illam eandem scripturam, quam Principi obtulerat, regno quoque praesentavit. Continebat illa praeter petitionem restitutionis in civitatem Claudiopolitanam et tutelae Principis et regni rationes nonnullas, quibus Societas et manifestissimam causae suae iustitiam ostendebat, et quare quave ratione in Transylvaniam venisset ac quibus innixa fundamentis ibidem maneret, breviter explicabat, et demum quae tunc contra ipsam spargebant, plane redarguebat.<sup>66</sup>

Cum autem instaret tempus, quo in comitiis de Societate agendum erat, ecce tibi in templo, ubi omnes congregati erant, adsunt duo praecipui haeticorum ministri: arianorum alter, ille idem est, qui direptionis collegii Claudiopolitani auctor fuit; alter calvinistarum superintendens erat.<sup>67</sup> Quorum ille Claudiopoli, hic Egnedini sedem habet, uterque longissimam in Societatem orationem habuit. Utriusque scopus ille fuit, ut Societas ex regno amandaretur. Quod ut obtinerent, Claudiopolitanus in eiusdem Societatis doctrinam, in mores Enyediensis acerbe pariter et contumeliose insultavit. His in templo absolutis praecipui quique, ii maxime, qui ius suffragii habebant, simul uniti ad hospitium Gabrielis Halleri,<sup>68</sup> senatoris praecipui et magnae auctoritatis viri, qui ne cum aliis in templo esset, podagra impediabatur, sese contulere, ut ibi et primum de religione et caeteros, quos de aliis rebus determinarent, conscriberent articulos.

Magna de Societate orta contentio multis eam acriter oppugnantibus, paucis vero, sed strenue propugnantibus. Inter alios Stephani Kendi zelus enituit. Cui cum obiiceretur ipsius parentem, singularis sapientiae virum olim cum aliis in ableganda e regno Societate conspirasse, et propterea ipsum parente<sup>69</sup> nequaquam sapienterem in eiusdem ablegationis renovatione a reliquis dissentire non debere. Propter illud peccatum, inquit, eum Deus illum pessimo fine punivit. Fuit parens eius summus senator et nobilitate, opibus et humana politicaque prudentia totius regni facile primus, quia vero haeticus, magnus etiam Societatis inimicus. Hic cum aliis magnatibus a principe Sigismundo prodicionis nomine notatus, capite plexus fuit. Cum similia Francisco Vas obiicerentur, nisi mens patens, inquit ille, accelerata morte se subripisset, tandem forte cum aliis sortem obiisset.<sup>70</sup> Non defuerunt etiam haeticorum nonnulli, qui Societatem, si pellenda fuisset,



id non a regno, sed a principe fieri debere affirmarent, cum eam non regnum, sed principes vocassent.

Comitiis tunc praecerat Trausnerus, (quo munere qui fungitur, regni lingua seu orator expellatur) *apud alias nationes marsalchus appellatur*. Cum enim Princeps, quem regnum, delegerat, non admisisset, neque regnum quem illi Princeps proposuerat, recepisset, tertio demum loco a Principe Trausnerus nominatus fuit, quem regnum non solum non recusavit, sed cum applausu suscepit.<sup>71</sup> Immo cum ipse gravi excusatione sese ab onere subeundo subtraheret, non solum omnium acclamatione, sed etiam honesta quadam vi, ut officium obiret, coactus fuit. Quare qui antea ob mutatam religionem a plurimis contemnebatur, supra omnes extollitur, et dignitas durantibus comitiis in regno suprema et solis magnatibus credi solita, praeter omnium expectationem illi confertur. Quod non sine peculiari Dei providentia accidisse credendum est, ut videlicet doctus, prudens fervensque catholicus reipublicae clavum teneret, quando catholicae religioni naufragium immineret.

Is igitur, cum partem adversam adeo concitatam adverteret, ut illius impetum sustinere difficile nimis esset, ut eam refrenaret, quae in scriptis pater Viceprovincialis obtulerat, legi iussit rationesque singulas diligenter ponderando, Societatem iure pelli non posse, demonstravit. Verum illi, quibus pro ratione voluntas erat, in illud totis viribus incumbabant, ut quod in animo fixum erat, executioni mandarent, id iurene an iniuria fieret, nihili pendebant. Parte itaque adversa numero suffragiorum superante, ut Societas e regno dimitteretur, scriptus est articulus.

Si quaeras, cur tantopere Societatem insectentur haeretici, cum tamen religionem catholicam in regno approbatam se turbare nolle testentur; id ob eam causam fieri responderi potest, quia sublata Societate illico quoque religio catholica, quam odio immortalis prosequuntur, tollitur. Est enim Transylvania in tres quasi divisa partes. Unam occupant Saxones, inter quos nullus est religioni catholicae locus, alteram Siculi, quorum aliqua pars est quidem catholica, et nonnullos sacerdotes habet tamen, ut plurimum rudes et maiori ex parte uxoratos, et aliquot etiam furtim ad ordines promotos, tertiam partem, quae potior est reliqui obtinent Ungari, in ea autem, si Societatem auferas, vix unus vel alter sacerdos catholicus restat. Cum igitur in tota Transylvania praeter Societatis scholas nullae aliae catholicae reperiantur, sacerdotes autem ob defectum episcoporum propagari non possint cum lumine fidei, sacerdotalis quoque linea facile extingueretur. Vel etiamsi multi sacerdotes essent, cum tamen nullis fulciantur adminiculis, facile ruerent multis impellentibus difficultatibus. Illud porro consideratione dignum est, quod cum tam multae haeresum sectae, inter se repugnantes in Transylvania locum habeant, earum cultores, etsi de doctrina interdum digladiantur, nunquam tamen se mutuo expellere conantur. At vero cum de religione catholica oritur quaestio, omnes, ut eam exterminent, facillime conspirant. Cuius rei ea est ratio verissima, quia cum omnes mali agant, tenebras diligunt, lucem vero odio habent. Adde catholicam religionem ideo singulis prae aliis exosam esse, quia ipsa sola Christi vicarium, Petri successorem, totiusque orbis christiani caput et legisla-

torem esse et habere et summa religione venerari profitetur. Quicumque autem ab ecclesia defecerunt, illud in primis propositum habent, ut huiusmodi caput, cuius vel nomen ferre nulla ratione possunt, obruncant. Quid ita? Quia superbi atque rebelles nihil aequi oderunt, atque eos, quorum legibus subdi coguntur, quorumve potestate eorum errores damnantur.

Sed ut ad comitia redeamus, dum haec fiunt, nobilis quidam catholicus patrem Viceprovincialem adit, et valde afflictus conqueritur, quod cum in templo haereticorum ministri contra patres et religionem catholicam debacchentur, nullus sit, qui respondeat eorumque petulantiam retundat. Quare cum intellexisset pater in re tam gravi et iusta minime tacendum ratus, omnia statim utriusque accusatoris puncta notari iubet, et ne quicquam alicuius momenti ommitterentur, tribus aliis viris doctis, qui perorantes audierant, accersitis, cum iisdem illa contulit, et defectum, si quem invenit, supplevit. Cum vero iam multo post meridiem domum cibum sumpturus, et continuo redditurus venisset Trausnerus (hic enim cum patre ad comitia venerat et eodem cum ipso hospitio utebatur) litteras illi ad regnum dedit, quibus hoc unum, ut ipse quoque eodem die audiretur, petebat. Verum cum ad templum non rediissent, sed totum illum diem apud Hallerum consumpsissent, nulla dandi litteras fuit occasio. Postridie igitur, qui fuit decimus quartus decembris,<sup>72</sup> sanctissimae Crucis exaltationis, dicatus mane templum ingressus est pater et cum omnes congregatos vidit, per praecipuum quendam nobilem litteras obsignatas misit. Quibus illud idem, ut nimirum a regno audiretur, exposcebat. Litterae alta voce lectae fuerunt, et cum petitionis iustitiam et honestatem agnovissent, annuerunt omnes, et patri, ut accederet, significarunt. Accessit ille, et in summa omnium ordinum frequentia, quae illo die, quo Princeps inaugurandus erat, solito maior ad templum confluxerat, eam quae sequitur orationem, pro Societatis defensione habuit.<sup>73</sup>

[.]

[6.] Hora ferme et media summo omnium silentio, atque attentione peroravit pater. Quod sane admiratione dignum fuit, cum confessus maiori ex parte inimicus esset, et praeterea illo die tam multa peragenda essent, ut vix tempus sufficeret. Princeps enim inaugurandus erat, cuius inaugurationem non solum ministri concio praecedere debebat, sed etiam hinc inde ab regni, principisque oratoribus perorandum erat. Nec parum temporis solemnitas ipsa iuramenti, quod princeps praestabat, sibi vendicabat. Accedebat, quod cum pridie ministri (licet et commo-  
diore tempore et pluribus quam pater benevolis auditoribus usi essent) concionem nequaquam attentissimam habuissent. Verebantur aliqui, ne pater contemneretur potius, quam audiretur. Verum de ministris mirum non fuit, cum enim aliquoties labente memoria ex sinu chartam multis diebus elaboratam extrahere cogerentur, quam nec legere poterant, nisi prius perspicilli nasum munivissent, garrandi et ridendi locum auditoribus relinquebant. Cum vero crassissima mendacia proferrent, ut etiam interpellarentur, occasionem dabant. Sicuti quando cum arianus catholicam ecclesiam Beatae Virgini divinos honores tribuere et ideo in communibus consuetisque precibus et litanis solitam orare: Sancta Maria miserere nobis, affirmaret, Trausnerus gravi et alta voce, ut ab omnibus audiretur, hoc falsissi-

mum esse exclamavit. Etsi autem non attentos admodum auditores habuerunt, quia tamen haeretici erant et contra Societatem agebant, eorum conclusionem, Societatem nimirum eiiciendam esse haeretici omnes non sine applausu receperunt. At vero perorante patre, omnes attentifuerunt, sive quia rationum pondus animos, ne vagarentur, continebat, sive quia, ut vir gravis et prudens dixit, numquam talem agendi formam viderant (ut enim Dei et Societatis causa iustissima, ita et actio vehementissima fuit, sive quia licet haeretici implacabili odio Societatem prosequantur, patres tamen magis etiam quam proprios ministros coram venerantur, nec ab illis vulgaria umquam expectant), sive demum quia Deus hac ratione volebat, ut Societatis innocentia provinciae universae innotesceret, et qui illam condemnarent, peccati sui excusationem nullam haberent.

Patri nomine omnium respondit Trausnerus fore, ut regnum rem totam perperderet, et quod aequum ac iustum esset statueret. Aliorum autem applausus tantus fuit, ut hostes ipsi Societatis causam iustissimam esse negare non auderent. Quorum unus, Ioannes Petki,<sup>74</sup> qui hoc tempore magnam inter arianos auctoritatem habet, et Botzkai *Principi* adeo carus est, ut eum summa dignitate cum summo emolumento coniuncta Siculis universis praefecerit, se in posterum contra Societatem numquam locuturum affirmavit. At neque ex haereticis ipsis defuere, qui, ut illis scripta oratio daretur, valde urgerent. Catholici vero cum neque ipsi eam tunc iustas ob causas impetrare possent, ut saltem scriberetur, ne illius memoriam oblivio deleteret, obnixè rogabant. Aiebant enim, si Societati migrandum fuisset, illum tamquam probatissimum veritatis catholicae pariter et Societatis innocentiae permansurum testimonium. Etenim cum habita esset in conspectu omnium inimicorum, eorum etiam, qui pridie et catholicam religionem tot calumniis, et Societatem tam horrendis maledictis insectati fuissent, quique et omnia melius perciperent, locum immediate post patrem sibi delegissent, et tamen nullus eorum insurgere aut os aperire ausus fuisset, ipsimet tacendo, cum maxime loqui oportuisset, et se mentitos et Societatem inique condemnatam, satis aperte fateri videbantur. Ex quo inferebant, in posterum neminem non impudentissimum sibi catholicorum sacerdotum pravam sive vitam sive doctrinam esse exprobraturum.

Quis autem illius fructus fuerit, facile ex eo colligitur, quod cum antea catholici fere omnes perterrefacti, Societatis partes publice tueri non auderent, postea quasi novae vires accessissent, eiusdem patrocinium magno animi robore suscipere non dubitarunt. Propugnatorum igitur valde auctus numerus, oppugnatorum autem nonnihil imminutus. Hinc cum tertio post defensionem die primores illi, qui, ut superius dictum est, articulos scripserant, de eiusdem stabiliendis atque ad iam inauguratum Principem, ut eos confirmaret, offerendis, in templo ad coetum universum retulissent, tanta de Societate his articulum contra eam infringere illis eundem tueri conantibus orta est contentio, ut nulla alia ratio, quam ut tandem res illa Principis arbitrio decerneretur, potuerit reperiri. Qua in re non parum quidem profecerant catholici. Siquidem postquam hostes triumphum cecinissent, eos de victoria dubios reddidissent. Verumtamen cum Botskai animum in Societatem iniquissimum esse non ignorarent, eoque arbitro nihil boni sperare possent, ut

eum e sententia demoverent, vires omnes intenderunt, atque magnificam ex praecipua nobilitate legationem ad ipsum destinarunt. De qua legatione, antequam verba faciamus, nonnulla, quae in templo acciderunt, absolvemus.

Dum ergo de articulis tum ad Societatem, tum ad alia spectantibus disputatur, accedunt ministri calviniani, et a regno, ut sibi in civitate Claudiopolitana sua exercitia habere liceat, summis precibus contenderunt. Fierine potest, inquiebant illi, ut Christus ab illa civitate adeo proscriptus sit, ut in ea ne minimum quidem angulum, ubi quiescat, habere possit? Illis quasi murum sese opposuere iudices ceterique, qui aderant cum ministris cives Claudiopolitani, cum repente petitionem iustissimam esse, nec ulla ratione denegandam consessus acclamavit universus. Fremebant illi, at regno universo pares esse non poterant. Cum autem de iniuria sibi, ut ipsi dicebant, illata conquerentur, altera acclamatio subsequuta est. Merito hoc vobis accidit: bonos eiecistis, malos habeatis. A regno igitur Claudiopoli domicilium Calvino decretum fuit. Quod absque dubio et Principi, eiusdem sectae cultori probatum et executioni mandatum esset, nisi, ut dicemus, omnia Princeps in aliud tempus distulisset.

Merito autem Christi proscriptionem arianis calvinistae obiiciunt, quia Christo dignitatem omnem, omnem honorem adimunt. Siquidem de illo non humiliter solum, sed etiam impie sentientes, haec contra illum quasi axiomata defundunt: Christum scilicet purum hominem esse, matri non praeextitisse, aliqua quidem dignitate, ut evangelium promulgaret, ornatum fuisse, at officio praedicationis perfuncto eandem amisisse. In praesenti nihil, quod ad eum spectet, in ecclesia Dei esse, nullam in eius regimine partem habere, nulli homini dignitate ulla praeferulgeri, hominem reliquis hominibus omnino parem esse. Hinc apud illos frequentissime illae blasphemiae Christum parum curo, auxilio eius renuncio, patrem amicum, filium hostem habere volo? absit, licet nihili pendo.<sup>75</sup>

A calvinistis in comitiis accusatus est Tordensis minister arianus<sup>76</sup> quod pro concione verba haec protulisset: Etiam si Christus tantum sanguinis, quantus est Aranyas (hic est magnus fluvius) pro te effudisset, nihil tibi profuisset, quin si cum moreretur, sub cruce eius fuisses, et gutta aliqua sanguinis supra vestem tuam casu cecidisset, non solum eam veneratus non fuisses, sed tamquam sordes, ne vestis macularetur, abiecisses. Neque has solum reprobis ille, alias etiam execrabiliores in Christi contemptum blasphemias evomere consuevit. Sicuti quando sacratissimum eius sanguinem Hierosolemitanis canibus potius, quam hominum generi profuisse impudentissime testatus est.

Verum has iudeorum potius, quam christianorum voces relinquamus et ad catholicorum legatos redeamus. Qui cum Principem, antequam regni postulatis responderet, accessissent, eum suppliciter obsecrarunt, ne quicquam circa Societatem innovaret, sed illam in regno iuxta regni ipsius et aliorum principum decreta manere permetteret, ne, si aliter fieret, nobilitas Transylvana magnam iniuriam acciperet. Catholici inquiunt, licet si cum haereticis universis comparentur, illis pauciores sint, tamen si cum unaquaque secta sive lutherana illa sit sive calviniana sive ariana sive iudaizans sabbataria, separatim conferantur, nulli earum caedunt, quin etiam singulas tum numero, tum familiarum splendore (de nobilibus

natione Ungaris loquendo, ad excludendas Saxonicas civitates) antecellunt. Cum ergo ipsi, qui provinciae minima pars non sunt, aliorum ministros nulla ratione turbent, suos sacerdotes ab aliis turbari neutissimo iure aegerrime ferunt. Summa verborum ac sententiarum gravitate peroravit David Veres,<sup>77</sup> vir prudens et doctus, qui apud Bathoreos semper fuit, et a primis annis in Polonia cum Balthassarre,<sup>78</sup> Stephani regis nepote catholice educatus, diligentissime semper religionem conservavit.

Ea oratione se valde commotum esse Princeps dissimulare non potuit. Id enim et vultus et oculi, qui animi certi sunt indices, non obscure significarunt. Respondit autem se dolere vehementer, quod cum alias quando provincia quam plurimis sapientissimis viris prudentissimisque senatoribus florebat, in articulum, de cuius renovatione disputabatur, universa consensisset, modo qui nec numero, nec rerum cognitione cum iis comparandi erant, inter se tantopere discreparent. Et cum, inquit, Societas revocata fuit, ego ne illi decreto interesssem, e consessu comitali discessi.<sup>79</sup>

Ad haec David, rationibus humanis humanas rationes opponens: Temporum, inquit, differentia valde nobis perpendenda est. Cum Societas ablegata fuit,<sup>80</sup> provincia summa pace fruebatur, hostes nullos, amicos habebat quam plurimos. At in praesenti durissimo bello ardet, hostes multos, paucissimos habet amicos. Quod si Societatem eiicimus, venendum est, ne contra nos christianorum principum omnium, qui eandem cum Societate religionem colunt, arma convertamus. Neque enim, quod unus tempore revocationis eiusdem non consenserit, impedit, quominus a reliquis legitimam revocata fuerit. Quare omnia quidem prospera et felicia tibi et regno optamus atque precamur. Verum si hac de causa aliquid gravis (quod Deus avertat) acciderit, id quidem nos praevidissemus, at ne praecaverimus, aliorum culpa factum, omnibus testatum esse volumus.

Tum Princeps, sibi cordi ut illis, quantum fieri potest, gratificaretur, et quae de re provinciae essent, statueret, futurum affirmans, eos dimisit. Porro cum secum ipse rem totam perpenderet attentius, et inter eos, qui catholicum oratorem comitati fuerant, nonnullos eorum, quorum opera ipso in aliis a Societatis patrocinio deterrendis usus fuerat, conspexisset, oratorem ipsum tam libere et graviter perorantem audivisset, catholicos omnes quasi pro aris et focis contendere animatos esse intellexisset, sibi consilium mutandum censuit et opportunius tempus expectandum, quo absque tanta animorum commotione, quod mente conceperat, exequeretur. Cum ergo Societatem nec pellere auderet, nec sua auctoritate firmare vellet, et tamen regni propositio alterutrum postularet, ille, ut ex huiusmodi scopulis enavigaret, non hoc solum, omnia etiam alto silentio involvit, et in aliud tempus hac ratione distulit.

Cum regnicolae congregati a Principe, quid responsi ad articulos pridie ad illum missos daret, expectarent, en illis nunciat Princeps se, ut in Ungariam sine mora advolet, urgeri. Omnia quidem ex sententia succedere, attamen personam suam ibi desiderari, quippe media, quae inter utrumque imperatorem pacem conciliet,<sup>81</sup> gentique Hungaricae consulat, fuerat constituta. Ipsos autem res difficilimas, quarum expeditio multum temporis requirat, proposuisse. Se quidem, quod

eorum expectationi satisfacere non posset, graviter molesteque ferre. Verum uti totum parti, sic Transylvaniae Hungariam praeferendam esse. Quod igitur non ex voluntate originem traheret, sed ex necessitate, id eos, ut aequo animo ferrent, pro communis patriae salute etiam atque etiam rogare. Si quis esset, qui ex ea dilatione damni aliquid faceret, consideraret ille ex eadem sibi omnium maxime detrimenta importari. In praesenti necessitati parendum esse. Deum daturum, ut brevi rebus Ungaricis, quarum ex eventis Transylvania pendet, bene constitutis ad eos rediret, comitia cogeret, meliori cum commoditate omnia componeret. Provincia interim, in quo statu eam repererat, permaneret, nullus in ea quicquam prorsus immutaret.

Res quidem nova fuit, non tamen mira visa est iis, qui consilii conscii erant Botskaiani. Retulit aliquando Sigismundus Rakotius,<sup>82</sup> qui tunc praecipuus consiliarius erat, et postea etiam provinciae gubernator relictus fuit,<sup>83</sup> Botskaium, dum in provinciam veniret, adeo totum in hac una Societatis exturbandae cogitatione defixum fuisse, ut nihil aliud diu noctuque cogitare, de nulla alia re loqui posse videretur, quam ut quomodo sacrilegi voti sui compos fieri posset, prorsus ac si propter hoc unum Transylvaniam sibi occupandam statuisset. Cum igitur quod imprimis post subactam provinciam optaret, non obtinisset, reliqua eum contempsisse affirmabat Rakotius, atque confectis causis, ne quicquam in comitiis statueretur, constituisse. Cui cum assensissent omnes, rebus omnibus infectis dimissus est conventus.

Pater autem Viceprovincialis cum in eo dexteram Domini virtutem fecisse agnosceret, quod praeter omnium opinionem Societas adhuc in Transylvania remaneret, pro accepto beneficio gratias Deo egit, et cum inde Monostor versus iter susciperet, summis ab eo precibus contendit Stephanus Czakius,<sup>84</sup> ut sibi quoque illuc proficisci liceret. Hic erat Principis capitaneus generalis, et cum eo provinciam erat ingressus. Dum autem Segesvariense negotium perficeret,<sup>85</sup> in gravissimum morbum inciderat. Quare cum facta illa deditione Medgyes venisset, et iam de sanitate pene desperaret, illud autem in primis molestum esset, quod somnum nulla ratione conciliare posset, ac proinde varia (uti graviter aegrotantibus accidere solet), ex quibus iucunditatem caperet, sibi fingeret, eaque memoria recoleret, ex quibus magnam aliquando sive animi sive corporis oblectationem percepisset, venit in mentem, si ad Monostor se conferret et aedibus ad flumen positus uteretur, fore omnino, ut suavi praeterlabentis aquae strepitu recrearetur, somnus reconciliaretur, et ipsa quoque sanitas coeli salubritate restitueretur. Haec fuit causa, cur a patre facultatem eundi in Monostor peteret. Opus non fuit precibus. Pater enim libentissime et Monostor et alia omnia illi obtulit. Eo igitur delatus, non solum quod quaerebat, non invenit, sed brevi consumptus, somno consopitus est sempiterno. Quod sane divino iudicio factum arbitrati sunt ii, qui eum ob Monostoriensem locum, quem valde affectabat, et nobis eiectis facile se consecuturum sperabat. Nobis contrarium fuisse non ignorabant.

Botschkai *Princeps* autem, ut quaedam, quae ad regni gubernationem spectabant, constitueret, quatrimum post dimissa comitia ibidem mansit, tum itineri Ungarico se dedit. Et cum Claudiopoli transiret, quatuor in civitate vel quinque

dies, quo tempore mortuus est Czakius, commoratus est. Ex eo pater, ut sibi et suis saltem necessitate cogente et pro vitae conservatione civitatem ingredi liceret, libenter petiisset, at non petiit, quia nec per se, nec per alios licuit. Non per se, quia ex iis, quae in primo, quem cum illo habuerat congressu, acciderant, id in posterum sibi minime tentandum esse satis edoctus erat. Non per alios, quia qui cum illo de Societate agere vellet, nullus erat. Quotiescumque enim de illa sermo incidisset, eum vehementius commoveri observatum fuerat. Quare etiam periculum erat, ne dum quis Societati prodesse vellet, eidem detrimento foret. Illud praeterea obstabat, quod ipse provinciam ingrediens, Societatem civitate exclusam repperat, in comitiis vero, ut omnia in quo statu erant, permanerent, statutum erat. Quare obnitentibus ex altera parte Claudiopopolitanis, quibus et hac in re gratificari se velle promiserat, et in reliquis, iisdem magis quam Societati favebat, nulla spes quicquam impetrandi, nobis restabat.

Discessit igitur Princeps in Hungariam relicto provinciae gubernatore, Sigismundo Rakotio, magnate Ungaro, qui cum Albam Iuliam, ubi tunc nostrorum nullus erat,<sup>86</sup> ibidem mansurus, profecturus esset, ne calvinistae, quos ipse veneratur, occupato iam summo templo<sup>87</sup> aliquid etiam contra nos molirentur, et vel collegium vel templum vel utrumque occuparent, illuc statim se contulit pater Viceprovincialis cum quatuor e nostris, quos ibidem ut et concionarentur, et scholas aperirent, sicuti fecerunt, reliquit. Ipse vero redeundo Gherendiense iter fecit, et reliquos patres secum ad Monostor accepit, ubi diebus festis magna ex civitate confluente virorum foeminarumque multitudine conciones sunt continuatae. Et in ipse Christi nati pervigilio tam multi, ut sacro media nocte celebrari solito interessent, ex civitate ad Monostor venerunt, ut vix iis hospitio accipiendis sufficeret pagus. Hora autem destinata locum satis amplum, ubi et sacra et conciones habentur, compleverunt. Templi enim nullus est usus, cum eius tectum superioribus annis fulmine tactum totum combustum sit,<sup>88</sup> fornix autem magna ex parte ruerit, et numquam ob bellicos tumultus refici potuerit. Per illos etiam dies magna contentium communicantiumque frequentia fuit.

*Mai lelőhely:* ARSI Polonia 51. f. 29r–47v; 56r–59r., Austr. 235. f. 32v–55v; 77v–83v.

*Szövegváltozat kiadva:* Veress, *Évkönyvek*, 123–148.

1. Lásd a 288. irat 50. jegyzetét.
2. Ötvös András. Lásd alább a 22. jegyzetet.
3. Gál, *Unitárius kollégium*, II. 514–515. alapján egyedül Johann Boser-re gondolhatnánk, hiszen szerinte 1605 júliusáig nem volt más unitárius prédikátor a városban. Argenti azonban helyenként többes számot használ, s ez összhangban van a tanácsi jegyzőkönyvekkel is. 1605. január 29-én a következő határozat születik: „Az praedicatorokkal Tanachbéli uraim conuenalianak es illendeo fizetest igeryenek eo k[e]g[iel]meknek az keozeonsegesbeol, minthogy az Quarta Jeowedelme massowa conuertaltatik most.“ TanJk I/5. (régijelzet I/1.) (1585–1605) f. 249v. régi lapozás szerint 496. A jegyzőkönyvekben egyébként e konfliktusnak nincs nyoma, ott csupán a jezsuiták boráról van említés: „... az Pater Jesuitak boraynak be hozatasa feleol ... Pater Rector Vram igerte magat igaz conscientiaiara hogy semmy idegen[n] es penzen veott bort nem wgyekezik be hozatny...”

4. Március 10. E prédikáció egyébként visszhangra talált Káldy György prédikációs kötetben (RMNY 1509., 1510.), ahol a következőket olvashatjuk: „Jut eszembe, midőn 1606. esz-tendőben Kolosvárt azon panaszkodtam a mai napi prédikációmban, hogy az újfió aytarjak igen ellenzik a bőjtöt, és inkább karmoztatják a tozodásnál, azon órában, egy el-tenkedő prédikátor szörnyen morgott a negyven napi bőjt ellen, és hogy azt megújaltam, szép kis hazugságot mondott: tudniillik hogy az a pápa a halászek barátságáért szerette, kik sok halat fogván, és el nem adhatván, négy ezer forintot ígértek a pápának, hogy egy hosszú bőjtöt szerezne, melyen az ő sok halok elkelne...”, Káldy, *Az vadsznapokra való prédikációknak*..., I. 353. Vö. Bitskey, *Humanistia erudítio*, 24.
5. Március 29. Február végén Gyálu Bocskay kezére kerülésével, de főleg a székelemek csat-lakozásával Bocskay javára dőtek el az erőviszonyok. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 310–311. Az átírt németeket egyébként nem sikerült azonosítanunk.
6. Fejér Miklós szerepel az 1604. évi kolosvári számadáskönyvekben, vö. Jakab, *Kolosvár*, II. 418., de már 1603-ban is a városban volt. (Lásd a 189. irat 12. jegyzetét.) Somlyóra kerüléséről és későbbi szerepéről lásd a 9. jegyzetet.
7. Egy 1591-ben Bátor Ándras számára Csikszéktről készült jelentésben szerepel: „7. Temp-lum S. Joannis, ibi est Michael Artkos coelebs.” Vö. Veszely, *Adatok*, I. 306.
8. Ifj. Bátor Istvánról és családjáról lásd a 89. irat 13. jegyzetét. Fontos művelődéstörténeli szerepe megítálatlan. (Vö. Horváth Iván, *Padovában esztétikai tanulni*, AHLH, XVIII, 1981, 43–53. A jezsuitákkal kialakított vitázó kapcsolatairól: *Monumenta*, III. 886., IV. 596.
9. Bátor Gábor a későbbi fejlődem gyámja Escedi Bátor István volt, aki 1605. július 25-én hunyt el. A Székelyföldön kívüli katolizizmus fontos centrumát kíván-ta tehát folszámolni. Ez az eddig ismeretlen adat jól illeszkedik a református egyház érde-keiben tett egyéb szolgálatahoz. Lásd róla a 107. és 282/4. iratot.
10. A – mint alább kiderül – Lengyelországból jött pap nevet nem ismerjük. Valószínűleg ugyannarról van szó, akivel korábban konfliktusuk volt a jezsuitáknak. (Vö. *Monumenta*, IV. 401., 430–431.)
11. Az Argenti által Kolosvárról ideküldött pap Fejér Miklós (vö. 6. jegyzet). A Csikszentlé-ktől Kolosvárra bekerült papról a későbbi forrásokban az erdélyi püspökség vicarius ge-nertisaként, s 1627-ben, illetve 1630-ban mégiscsak sziliágyosmilyi papként van adatunk. Vö. Veszely, *Adatok*, I. 19. 288–289., 335–341.
12. Erdékes, bár nem meglepő, hogy Argenti szerint Bátor István még nevelőapjánál is ke-ményebben lépett fel a katolikusok ellen. Vö. Keserű Bálint, *A magyar protestáns polgári késhumanizmus néhány problémája*, AHLH, VI. 1966. 5–6.
13. Nem sikerült azonosítanunk.
14. A mostoha Homonnay Drugeth Fruszina volt. Ismét egy adat arra, hogy felekezeti ellentét-eket legendásan megromlott házasságot a szigorú kalvinista magyar és a katolikusoso-kaik támogatás, esetleg egy költői levél címzettjeként is szereplő híves között. A további szaktudalomról lásd: Horváth Iván, *Telegdi Káta verses levele*, In: A régi magyar vers, szerk. Komlovoszi Tibor. Bp. 1979. 179–180.
15. A többszöri sikertelen sürgelés után (vö. Tanjk. f. 503., 508., 511., 512.) Imrefly János (vö. Trócsány, *Központi kormányzat*, 226. TT. 1882. 228–229.) fejedelmi követ a százfértaik tanácsa május 18-i ülésen szöliolta fel a várost a csallaközásra (vö. Jakab, *Kolosvár*, II. 392–397. Ezt megelőzően találkozott Argentivel.
16. Ez könnyen lehetett Sarmasághy Zsigmond, hiszen ő és Kamuthy Farкас volt a fejedelmi-biztos Imrefly mellett. Vö. Jakab, *Kolosvár*, II. 396. További szolgálatairól a rend érdeke-ben lásd a 49. jegyzetet.
17. A vallás ügye természetesen csak egy volt a megtárgyalandók között. Ezekről Jakab, *Ko-losvár*, II. 396–398. ad ismertetést a tanácsai jegyzőkönyvek alapján.
18. Lásd róla a 288. irat 7., 9. és 10. jegyzetét. Nyilván nagy szerepe lehetett az elveszett sup-plex libellus összeállításában is.



19. Lásd róla a 189/28. és 288. irat 38. jegyzetét.
20. Meglehetősen frivol érv annak a Trauznernek a szájából, aki 1579-ben éppen a vallásújítás vádját próbálta elhárítani Dávid Ferencről.
21. Lásd róla a 189. irat 11. jegyzetét.
22. Lásd róla legutóbb fentebb a 2. jegyzetet.
23. A város 1605. június 15-én döntött a követség elindításáról. Tagjai: Szabó András, Ráv Mátyás, Széchy István, Mázsás Tamás, Gaspar Schemel, ifj. Heltai Gáspár. Vö. Jakab, *Kolozsvár*, II. 398.
24. Róla lásd részletesebben a 126. irat 13. jegyzetét és a 189. irat 53. jegyzetét.
25. Nem ismerünk olyan forrást, amely szerint Szilvász azzal a feltétellel adta volna át a szultántól kapott fejedelmi címet Bocskaynak, hogy az nem üldözi a jezsuitákat. Annyi azonban bizonyos, hogy erdélyi fejedelemségét a Portán a Bethlen Gábor vezette bújdosók szorgalmazták, akik között ott volt Szilvász is. (Vö. Bocskai, *Levelek*, 89–90.) Ott találjuk a „bujdosók” által VIII. Kelemen pápához intézett levél aláírói között is. Lásd: Tóth István György, *Bethlen Gábor és bújdosótársainak levele VIII. Kelemen pápához (1604. január 23.)* Ráday-évkönyv, T. VI. 1989. 189–192.
26. Bocskay 1605. június 15-én vetette börtönbe.
27. Ezzel magyarázható Acquaviva rendfőnök és Carrillo tartományfőnök panaszkodása arról, hogy hosszú ideje egyetlen levelet sem kaptak az erdélyiektől. Lásd a 332. és 403. iratot.
28. Az alábbiak tehát az 1604 januárjában Carrillo által behozott Káldy György feljegyzéseire épülnek. Ő és Argenti említetik a jezsuiták ügyéről folyt tárgyalások jegyzőkönyveiben is, amelyek csak igen hézagos kiegészítést adnak az itt elmondottakhoz.
29. Az itt elmondottakról a tanácsi jegyzőkönyvekben a következő olvasható 1605. július 16-i keltezéssel: „Az eo fel[se]ge feiedelmwnk kegelmes intheo levelet negy vrain altal meg kwldwen az Jesuitaknak eo maga az Pater Rector Pater Kadiwal [!] egyetemben be jeowen az varos eleyben kewana elseoben erteny michjodak volnanak azok amiket vizza kewanna az Varos, az Varos megh Jelentwen az Templomot, Scholat, plebania hazat ... hatalmasul foglaltak el az varostul, tehát az Paterekis <eokis> minden ok vetetlen az ket templomot ma az varos kezehez bochassak.“ TanJk I/5. (régi jelzet I/1.) (1585–1605) f. 264v. (régi lapszámozás szerint 524. Vö. Gál, *Unitárius kollégium*, I. 43.
30. Argenti szövege itt közli azt a levelet, amely nálunk a 319. irat.
31. Lásd a 25. jegyzetben elmondottakat.
32. Vö. Jakab, *Kolozsvár*, II. 443
33. Ötvös András. Lásd a 2. és a 22. jegyzetet.
34. 1603 őszén történt. Krauseneck a dévai országgyűlésről Prágába igyekezőn állt meg Kolozsvárott, Basta később érkezett ide. Vö. EOE, V. 60–61.
35. E levelekről semmit sem tudunk. Az 1603 júniusában Kolozsvárott maradt két betegeskedő jezsuita, Thomas Dormannus és Georgius Bartolić. A városi jegyzőkönyvekben ennek nincs nyoma, ott csupán olyan levelekről van említés, amelyekben a két jezsuita elismerné, hogy erőszakkal vették el az unitáriusoktól javaikat. Vö. Jakab, *Kolozsvár*, II. 443.
36. EOE, V. 235. (1603. szeptember 13.)
37. Vö. 2. Sám. 23.
38. A százférfiak tanácsának 1603-as listáján Valentinus Literatus Vasarhely mp. szerepel. (Vö. Binder, *Közös múltunk*, 290.; Jakab, *Kolozsvár*, II. 404–405. osztokodási jegyzőkönyv.) Talán azonos azzal a Vásárhelyi Bálinttal, aki 1578-ban a kisebb kancellária írnoka, majd 1587–1589 és 1593–1597 között kincstári számvevő volt. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 332., 371.
39. A július 13-án szombaton kitűzött első határidő tehát július 16-ig, keddig szólt.
40. A katolikus egyház templomaiban (egészen a legutóbbi időkig) a Nagyböjt utolsó két hetében lila vászonnal eltakarták a főoltár képét, jelképezve, hogy a szenvedő Krisztusban istensége rejtve maradt.

41. János 4. 24.
42. Lásd a 288. irat 25. jegyzetét és a 425. irat 30. jegyzetét.
43. Kisebb orgona.
44. Jakab, *Kolozsvár*, II. 398. 6 küldöttet sorol fel. Vö. 22. jegyzet. A fogságban Argentinek hálálkodó (288. irat 35. jegyzete), majd Bocskaynál a jezsuiták ellen kikelő polgár Szabó András vagy Mázsás Tamás lehetett. Ők ugyanis mindketten szerepelnek a követek, illetőleg a fogságban tartottak listáján. Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 242.
45. Róla lásd részletesebben a 89. irat 12. jegyzetét. Korábbi jótetteiről lásd a 189. irat 62. jegyzetét és a 288. irat 41. jegyzetét. Mint alább kiderül, Gerend várából sietett ide, hogy a jezsuiták védelmére kelljen. Jakó Klára, *Könyvtártörténet* egyébként rendkívül érdekes adatokat közöl a jezsuitákkal fenntartott „könyves” kapcsolataira. 1606-ban hozzákerült a jezsuitáktól egy Ludovicus Granatensis mű (202. tétel), a Justus Lipsius erkölcstani művét, illetve politikáját tartalmazó kolligátumot pedig (265., 266. tétel) – amelynek korábban Dávid Ferenc fia, Hertel János volt a tulajdonosa –, 1604-ben a kolozsvári jezsuitáknál hagyta, majd 1605. július 20-án visszakapta. (Ez nyilván akkor történt, amikor a kiűzetés előtt álló jezsuiták menedéket találtak nála Gerenden.)
46. Róla lásd részletesebben a 9. irat 14. jegyzetét. Korábbi jótetteiről a 189. irat. 19. jegyzetét.
47. A 189. iratban elmondottak szerint Gellény Imre nem egészen önszántából, hanem Krauseneck „ösztönzésére” követte meg Maioriust és hívta vissza a városba.
48. Az alábbiak szerint az első a maroszeredai (1605. február 21.) országgyűlés után történhetett, bár Vass Ferenc neve nem szerepel a követek között. (Vö. EOE, V. 299.) A második 1605-ben a szamosújvári németek kikísérése után történt. A várat június 20-án adták fel. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 324.
49. Göcs Pál, aki 1603 szeptemberében elmenkült a városból. Lásd a 189. irat 23. jegyzetét.
50. Nem maradt ránk.
51. Tévedés lehet az időpontban, mert 19-e péntekre esik.
52. A levél nem maradt ránk. Bocskay egyébként július 26-án indult el Kassáról Erdélybe. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 327.
53. A fejedelem augusztus 12-én vonult be Kolozsvárra.
54. Az elsők között Bocskayhoz csatlakozó, majd megmérgezésével vádolt kancellárról vö. Nagy, *Káthay Mihály*, 93–108.; Ács, *Káthay*. Felesége Homonnay Drugeth Anna volt. A Nagy Lászlónál feleségként szereplő Mágócsy Margit ugyanis apjának volt felesége, tehát anyja volt. (Vö. Szabó, *Mágócsy Gáspár*, 269.) A szakirodalom nem hasznosította eddig a katolizálásáról itt frottakat.
55. Róla részletesebben lásd a 126. irat 12. jegyzetét. További szolgálatairól a rend érdekében lásd a 189. irat 25. jegyzetét.
56. Róla részletesebben lásd a 282. irat 18. jegyzetét és a 425. irat 72. jegyzetét.
57. Káldy Györgyről van szó.
58. A már Basta idejében erdélyi kancellár, majd később a kassai kamarai tanácsos Daróczy Ferenc részletesebb jellemzését alább adja Argenti. Látjuk majd azt is, hogy a protestánsok által hevesen gyűlölt (vö. Nagy, II. 241–242.; RMKT, XVII./1. 434.) urat választották szószólójukká. A jezsuitáknak tett korábbi szolgálatairól: *Monumenta*, IV. 219., 326–328., 441.
59. Lásd a 288/5. iratot, ahol megemlékezik bátor katolizálásukról.
60. Az itt leírt hadi eseményekre lásd Nagy, *Katonai történet*, 325–326., 328–329.
61. Jeremia Mogila moldvai fejedelem öccse, valamint Ali pasa. (Vö. EOE, V. 305.)
62. A két tanácsos Szebenbe hátrálásáról vö. EOE, V. 305., Jakab, *Kolozsvár*, II. 439. valamint a 288. irat 49. jegyzete.
63. Lásd az 59. jegyzetet.
64. A jeles hadvezérről lásd: Nagy, *Katonai történet*, 310.
65. Szatmár 1605 januárjában került Bocskay kezére.

66. Nem maradtak ránk ezek az iratok. Tartalmuk azonban nyilvánvalóan érintkezik a *Defensio Societatis Jesu*-val. Erről lásd alább a 73. jegyzetet.
67. Toroczka Máté (lásd a 189. irat 10. jegyzet) és Tasnádi Ruber Mihály, akit 1605. március 7-én választottak püspökké. (Vö. Zoványi, *Lexikon*, 622.)
68. Róla lásd a 288. irat. 5. jegyzetét.
69. Kendy Sándorról, a nagyműveltségű humanistáról, a Báthory Zsigmond által 1594-ben kivégeztetett hivatalnok-arisztokrácia tagjáról van szó. 1583-tól Erdély három kormányzójának egyike. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 30.
70. Cegei Vass György, Kendy Sándor törökös pártjának tagja. Szamosújvár főkapitánya. Kendyékkel fogják el, a börtönben megmérgezi magát. V. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 36. Lásd még a 9. irat 14. jegyzetét.
71. Mivel az országgyűlés aktái nem maradtak ránk, nem tudjuk, ki volt a rendek, illetve a fejedelem eredeti jelöltje.
72. Nyilvánvalóan téves, hiszen a crucis exaltatio napja szeptember 14-e. Valóban ezen a napon nyílt meg a megyesi országgyűlés. Vö. EOE, V., 306.
73. Kéziratunk *Defensio Societatis Jesu* címen tartalmazza Argenti beszédét. Ennek közlésétől azonban eltekintünk, mivel ez korábban megjelent: *Argenti*, 41–70.
74. Petki János (1572–1612) költőként is számontartott unitárius főúr. 1602-ben udvarhelyszéki királybíró, majd Bocskayhoz állván 1605 márciusától a székelyek generálisa, tanácsúr, majd 1607–1608-ban kancellár. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 32–33. és RMKT, XVII./1. 596–599.
75. A polémikus túlzások ellenére a nyilatkozat fontos forrás arra, hogy az unitáriusok között markánsan jelen volt a nonadorantista áramlat.
76. Minden valószínűség szerint id. Varsolci János, akit 1608-ban került be Kolozsvárra. Fiától eltérően tőle nem ismerünk műveket. Vö. KM, XII. 1888. 86–87.
77. Veress Dávidról csupán annyit sikerült megállapítanunk, hogy 1596-ban ifjú Báthory István szervitora volt. Vö. Veress, *Documente*, V. 12–13.
78. Báthory Boldizsár (?- 1594) Zsigmond unokaöccse, az 1594-es leszámolás áldozata. Az említett lengyelországi tanulás körülményei nem ismertek. A jezsuitákhoz való ambivalens viszonyáról lásd: *Monumenta*, III. 243., 354., 542., 595., 615., 666.; IV. 429.
79. Az 1595 áprilisában tartott gyulafehérvári országgyűlés döntött a jezsuiták visszahívásáról (vö. *Monumenta*, III. 145–146.). Az itt olvasható Bocskay-nyilatkozatot még nem hasznosította a szakirodalom.
80. Veress a jezsuiták első, 1588 decemberi kiűzésére utal. Ennek aktái: *Monumenta*, III. 262–315.
81. Célzás a béketárgyalásokra. A sürgős visszatérésre Magyarországra vö. Illésházy és Homonnay Drugeth Bálint leveleit. (EOE, V. 309.)
82. Rákóczy Zsigmondot, a későbbi fejedelmet Bocskay éppen Medgyesen tette meg kormányzóknak. Lásd róla: Trócsányi Zsolt, *Rákóczi Zsigmond (Egy dinasztia születése)*, A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1978. 57–113. és Szabó, *Rákóczi Zsigmond*, 341–356.
83. A fejedelem szeptember 26-án indult el Kolozsvárról. Vö. EOE, V. 308.; Nagy, *Katonai történet*, 331.
84. Róla lásd részletesebben a 9. irat 9. jegyzetét. Az alábbiakban leírt halála szeptember 20–25. között történhetett. Bocskay október 5-én Szalárdon részt vett a temetésén. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 331.
85. Segesvárt szeptember 9-én foglalták el Bocskay csapatai. Csáky itteni szerepéről vö. Nagy, *Katonai történet*, 329–330.
86. Februárban ugyanis eltávozott innen Andreas Paulisic magiszter is. Lásd a 348. iratot.
87. Erről lásd a 314. iratot.
88. Ez 1598-ban történt. Lásd korábban a 102., a 189/8. és a 290. iratot.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából  
Gyulafehérvár, 1605

A város megadta magát Bocskay hajdúinak, s mivel Andreas Paulisić magiszter különben is betegeskedett, ő is Gerendre távozott. A plébánoson kívül egy általuk korábban megtérített férfi maradt itt. Ő azonban csak prédikálhatott, mivel nős volt. Később aztán ő is Gerendre ment. Paulisićet Sarmasághy kérésére egy hajdúkapitány szöktette ki, mégpedig oly módon, hogy egy mit sem sejtő katonával egy lovon ültek. Bocskay elvette tőlük a fedetlen székesegyházat, s a kálvinistáknak adta. Ők iskolát is nyitottak. A plébánost eltávolították a plébánia épületéből. Ez annyira megrettent, hogy a várost is elhagyta volna, de erre nem volt lehetősége. Így aztán a kollégiumban lakott. Elfogták egy levelét, amelyben Argetinek írván az eretnekekre panaszkodott. Jacobus Litteratus azzal csendesítette le a vihart, hogy elhitette a tanáccsal: az eretnek kifejezés a heros szóból származik. Mivel az aranyért kutató katonák feldúlták a székesegyházat, a kálvinisták sem tudták használni. A palota egy nagy termét jelölték ki istentiszteletre. Az építkezés során azonban fa szűkében lévén szétfűrészelték az oda beállított padokat. A városi tanácsban a katolikus Paulus Ruberust tették ezért felelőssé, s bár ő bizonyította ártatlanságát, a feldühödött tömeg megölte volna, ha Jacobus Litteratus nem siet a segítségére. Életének megmentésében közreműködött a kálvinista prédikátor is, jóllehet a zűrzavart ő okozta. Az országgyűlés után ide érkeztek az atyák, s felújították az iskola működését is. Ugyanakkor Kolozsvárhoz hasonlóan itt is sokan elhagyták őket, másokat, köztük egy kálvinista nemes házaspárt viszont ők térítették meg. A legnagyobb hívük és jótevőjük a kormányzó felesége volt. Ő még azt is elérte férjénél, hogy szentestén az udvar börtöt tartson.

Anno 1605. "Alba Julia

Cum ad partes Botskaianas civitas defecisset,<sup>1</sup> in eam frequenter ingrediebantur haiduci sive haidones (utroque enim nomine iam milites Ungari communiter appellantur). Qui cum ut collegium et parochum se invasuros dictitarent, id ne facerent, saepius muneribus placandi fuerunt. Albae igitur semper pericula presto fuerunt. Cum autem magister Andreas<sup>2</sup> in mense februario magnam sanguinis copiam ex ore eiecisset, graviterque laborare inceperet, Pater Viceprovincialis ne hominem amitteret, sed illi, quantum fieri poterat, provideret, cum iam tres Claudiopoli ad Gherendiensem arcem dimisisset,<sup>3</sup> illum quoque eodem ire iussit, remque Sarmasaghio diligenter commendavit. Est autem Gherend, si nonnihil a recta via declinetur, in medio fere inter Albam et Claudiopolim itinere. Cum ergo esset discessurus, collegium commendavit tum famulis nostris, tum parrocho, tum etiam bono cuidam viro, qui ante multos annos a nostris conversus ex haereticorum ministro, factus est concionator catholicus. Sacerdos quidem ob uxoris impedimentum fieri non potuit.<sup>4</sup> Sed tamen semper sive in nostris sive in aliis catholicis pagis concionandi munus explevit. Hic ergo in collegio mansit, tum ut rerum nostrarum curam haberet, tum ut parochum (si opus fuisset) ab onere concionandi sublevaret. Verum cum post duos menses insidias sibi parari intellexisset, ipse quoque clam ad Gherendiensem arcem, ubi adhuc manet, discessit.

Sed ut ad magistrum redeamus, cum itinera haidonum latrociniis adeo infesta essent, ut pedem quis efferre non posset, quin extremum vitae periculum subiret. Sarmasaghius aliquos famulos suos, viros nobiles, qui illum deducerent, misit. Hi cum quodam haidonum capitaneo, qui Albae tunc erat, egerunt, ab eoque sui domini nomine auxilium petierunt, ille operam suam promisit, immo negotium in se suscepit. Itaque cum ipse quoque ad illas partes esset profecturus, increscente iam nocte magistrum, ut mutato habitu equum conscenderet, ex improvise monuit. Quod ille fecit, et simul cum Sarmasaghii famulis capitaneum adivit, et cum illo discessit. Casu miles quidam equum non habebat. Cui magister rogatus equi sui tergum concessit. Audiverat ille aliquid de discessu magistri. Quare cum Sarmasaghii famulo se equitare existimans, illum interrogavit, quare sacerdos (ita illum appellabat) non discessisset. Cui magister: Itineris, inquit, pericula timet. At miles subridens: Nulli, inquit, mortalium miser fidit. Cum vero loca periculosa transivissent, capitaneus alio divertens, illos dimisit, qui eadem nocte Gherend pervenerunt. Magistrum autem occultabat ipsemet capitaneus, quia timebat, ne si cognitus fuisset a propriis ipse militibus, eum defendere posset.

In interiori civitate duo sunt templa, nostrum et alterum, olim hospitale episcopale, nunc parochiale. Hoc autem cum rebus omnibus spoliatum esse, tectumque magna ex parte combustione destructum, pavementum vero fossionibus vastatum haberet, non erat quidem in usu, quia parrochus omnia in nostro peragebat, in potestate tamen catholicorum erat.<sup>5</sup> Hoc Principis auctoritate a catholicis abstulerunt calvinistae, qui et in civitate concionari caeperunt et scholas aperuerunt,<sup>6</sup> et parrochum, ut e domo parrochiali migraret, coegerunt. Qui non e domo solum, sed ex civitate etiam ob pericula, quae cum illi tum catholicis omnibus imminebant, saepius emigrasset, nisi semper (ita Deo disponente) impedimenta habuisset. In collegio igitur nostro mansit, donec illuc nostri redierunt. Tunc enim ex collegio ad domum nostram collegio contiguam migravit.

Res lepida illi semel accidit. Nam cum litteras, in quibus de haeticorum ministris conquerebatur, ad patrem Viceprovincialem dedisset, litterae ad ipsorum ministrorum manus pervenerunt. Cum ergo tum in aliis, tum maximo in eo offensus essent, quod illos haeticos appellasset, eum ad senatum Albensem, ut puniretur, detulerunt. Cum igitur in senatu legerentur litterae, et de sacerdote capite plectendo ageretur, sacerdotis partes suscepit Iacobus quidam Litteratus,<sup>7</sup> vir in civitate uti divitiis, ita auctoritate et humanitate facile primus. Qui etsi ipse quoque haeticus est, naturae tamen facilitate, et innata quadam in bonos propensione catholicos amat, eorumque partes, quotiescumque datur occasio, tuetur. Hic igitur sacerdotem hac ratione defendit. Vestrum, inquit, neminem latet, regium iudicem Cibiniensem<sup>8</sup> tanta esse doctrina atque prudentia ornatum, et eius auctoritas non solum apud suam, id est Saxoniam gentem oraculi instar sit, sed apud nostras quoque, hoc est Ungaram plurimum valeat. Ille igitur cum nuper suas ad Principem litteras dedisset, caeque casu quodam ad manus meas pervenissent, in earum superscriptione Principem ab eo heroem appellari animadverti. Iam vero, cum ab heroe haetici deducantur, si principem illi haeroem appellare licuit, ut sine dubio licuit, aliis quoque nos eius subditos haeticos appellare licebit. Hoc

uno argumento victus, sapientissimus ille senatorum consessus et sacerdotem Latine proprieque locutum pronunciauit, et ut hoc idem supra litteras ipsas conscriberetur, demandauit. Quam sententiam, cum nescio quis, qui aliis doctior videri volebat, improbaret, fortissimo eandem argumento confirmauit is, de quo mox agetur, iuuenis. Cum enim Calepinum protulisset, et ex eo haeresim electionem significare docuisset: Si vos, inquit, vestram religionem libere et non coacte elegistis, quis illam haeresim appellandam inficietur. Hic ille contucuit, et tandem cum aliis sententiae subscripsit.

Aliud insigne pietatis opus praestitit idem, de quo modo sermo erat, Iacobus Litteratus. Res ita se habuit. Cum antea milites auri sacra fame agitati thesauros ubique quaerent, et antiquorum episcoporum aliorumque primatum sepulchra violantes magnis veluti cavernis summum templum compleuissent, eo uti non poterant ministri caluiniani. Qui ut interim, dum templum pararetur, concionandi initium facerent, magnam in arce aulam ad id destinant, et undique trabes pro subselliis congregant. Porro cum molitores arcis apud provisorem (is est civitatis rector) conquerentur, quod ligna molendinis necessaria ablata essent, iis ipse potestatem fecit, ut ubicumque ea reperirent, reciperent. Ergo illi subsellia destruentes, multas ad molendinum trabes retulerunt. Hoc indigne ferens concionator,<sup>9</sup> pro concione populum, ut illatam suae religioni, ut ipse dicebat, iniuriam vindicaret, incitauit. Opus non fuit multis, cum populus tunc pro maiori parte constaret militibus, hoc est hominibus sua sponte ad mala omnia incitatissimis.

Convocatur igitur senatus, et ipsius mandato quotquot sunt incolae civitatis, ut nimirum primus facinoris auctor (de eo enim non constabat) innotescat, et acerbis, quicumque illi sit, poenas luat. Tunc provisorem in rerum administratione iuuebat Paulus Ruberus,<sup>10</sup> iuuenis catholicus, qui ab ineunte aetate semper fere in nostris scholis vel apud nostros educatus fuerat. Hic cum aegrotus iaceret, et morbo in hac patria satis familiari, nervorum scilicet attractione ita laborare, ut vix usum ullum pedum manuumque haberet, nihilominus tamen consilio adesse iussus, ligneis fulcris innitens scalas ascendit. Statim atque comparuit, clamant multi: ecce reus, ecce papista, ecce capite plectendus. Rogavit ille, ut sibi suae causae defendendae potestas fieret. Quare facto silentio ipsosmet molitores praesentes innocentiae suae testes produxit. Qui libere fassi sunt a iuvene sibi nihil de trabibus illis iniunctum esse. At nihilominus ingens exortus est clamor: Reus est mortis, occide, occide. Et repente multi in eum irruentes, pugnis et calcibus humi prosternunt, alii evaginatis gladiis vitam petunt, sed a primis impediuntur. Qui dum illum suffocare volunt, pedibus alii, alii corpore ipso ita miserum conculcant et comprimunt, ut facto supra illum magno hominum acervo gladiis eius vitam petentibus locum vacuum nullum relinquunt.

Hoc cum videret bonus ille Iacobus, prosiliit, et modo hunc, modo illum retrahens, tantum effecit, ut tandem iuvenem ex eorum manibus eriperet et prope portam quamdam adduxerit, ubi non sine aperto vitae periculo omnium impetum sustinens, iuveni ut fugeret, commoditatem dedit. Qua in re praedicans ipse, malorum auctor, misericordia motus, sese Iacobo adiunxit et iuveni multum profuit. Illud hic mirum accidit, quod cum iuuenis antea vix movere se posset, tantas in

illa pugna vires acquisivit, ut veluti sanus surrexerit, summaque cum celeritate ex hostium conspectu sese proripiens loca quaedam secretissima, ubi delitesceret, petierit; sive quia periculum vires addiderit, sive quia compressio illa vehemens nervos antea impeditos et quasi legatos solverit, sive quod magis credendum est, quia eam propter Deum, id est propter catholicam religionem pateretur, Deus ipsum non deseruit.

Cum vero populi furor non cessaret, et iuvenis ubique quaeretur, haeretica foemina eum prodidit. Dum ergo modum, quo illum inde eripiant (locus enim ferrea porta clausus erat) moliuntur, idem Iacobus rogat, ut iuris ordine agatur, et si inveniatur nocens, puniatur, interim suae fidei committatur. Et ne de fide dubitent, se pro illo responsabilem constituit. Precibus placati assentiuntur omnes. Et fide hinc inde data Iacobus iuvenem exire iubet. Cum autem hominum perfidiam timens, de loco, ubi eum tuto servaret, anxius esset, tandem nullum carcere opportuniorem locum ratus, illuc iuvenem adduxit. Quo invento persecutores egregie decepit. Nam cum iam hora prandii elapsa esset, illico populus dilapsus est, nec qui ea de re in posterum cogitaret, inventus est ullus. Iuvenem autem eodem die senatus liberavit, eumque sanum domum honorifice reduxit. Sed iam ad nostros redeamus.

Cum absolutis comitiis Albam, ut alibi dictum est,<sup>11</sup> patres venissent, et tam in templo, quam in scholis Societatis ministeria de novo instaurassent, accidit hic, quod in Claudiopoli accidisse alias diximus. Multi enim cives tempori magis serviendum, quam Deo parendum censes, ad vomitum redierunt. Illorum tamen loco alii suffecti sunt, inter quos insignis quidam nobilis cum uxore a Calvino ereptus est, et per sacram confessionem Christo restitutos. Sed instar omnium fuit Gubernatoris uxor,<sup>12</sup> foemina ut genere nobilis, ita educatione catholica et pietate prorsus singularis. Haec quotidie est in templo, omnia sacra, omnes conciones reliquamque officia omnia audit, frequenter confitetur et communicat, magnas eleemosynas facit, charitatis officiis omnibus antecellit. Vix dies transit, quin nostris benevolentiae et charitatis signum aliquod exhibeat. Et quia maritus illam ob virtutem et nobilitatem singulariter amat et observat, inde fit, ut nostri rerumque nostrarum ratio habeatur. Si aliquid nobis accidat, in quo Gubernatoris benevolentia et auxilio opus sit, satis est uxori indicare, et omnia pro voto impetran- tur. A marito etiam, ut in nativitatis pervigilio tota aula a carnibus abstineret, ipse vero ieiunaret, obtinuit.

*Mai lelőhely:* ARSI Polonia 51. f. 76v–77v., Austr. 235. f. 113r–117r.  
*Szövegváltozat kiadva:* Veress, *Évkönyvek*, 148–150.

1. Ez 1605 januárjában történhetett. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 309.
2. Róla lásd legutóbb a 288. irat 86. jegyzetét.
3. A 288/5. szerint egy időre csaknem mindenki Gerenden talált menedéket.
4. Névszerint nem ismerjük őket.
5. Lásd a 314. irat jegyzeteit.

6. A gyulafehérvári református iskoláról ebből a periódusból alig van adat. Vö. Herepei, *A gyulafehérvári iskola újraéledése*, Adattár, III. 558.; Balogh, *Műhelyek*, 272–273. A székes-egyház átadásáról lásd a 294. iratot.
7. Semmit sem sikerült róla megállapítanunk.
8. Albert Huet, a humanista műveltségű szebeni királybíró és szász ispán. Lásd róla Walter Myß cikkét: *Lexikon der Siebenbürger Sachsen*, 204. 1605-os politikai szerepére: Szamosközy, *Kézirat*, 143.
9. Talán Ungvári János. Lásd a 190. irat 6. jegyzetét.
10. Közelebbit nem tudunk róla.
11. A 347. iratban részletesen tárgyalt szeptemberi medgyesi országgyűlésről van szó.
12. Rákóczy Zsigmond harmadik feleségéről, Telegdy Borbáláról lásd a 425. irat 19., 39. jegyzetét, továbbá a 398. irat 3. jegyzetét.



1606. január 7.

Káldy Márton Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*1605 végén Hieronymus Lösch halála miatt a korábbi tervtől eltérően a novíciusok vezetőjeként Brünnebe kapott megbízást. Ezzel kapcsolatban két problémát tár a rendfőnök elé. A novíciusok rossz elhelyezése miatt többeknél lanyhult a vallásos buzgalom. A rektortól nem kapott megfelelő választ. A másik probléma, hogy a harmadik próbációsokat egy terembe zsúfolják össze a novíciusokkal, jóllehet megoldható lenne egy másik szoba beállítása. A felsoroltak nagy előrehaladást tettek. A háborús nehézségek és a pestis miatt szüneteltették a falvak felkeresését.*

Admodum Reverende in Christo Pater

Pax Christi et foelicissimum huius anni auspiciam et decursus

Ad finem<sup>1</sup> septembris anni 1605 nondum exacto tertii anni novitiatus tempore destinatus eram a Reverendo Patre Provinciali Olomucium, et ibi Praefectum Scholarum agerem, sed quia Pater Hieronymus Lösch Novitiorum Magister quarto Octobris e vivis excessit, detontus fui a Reverendo Patre Rectore Brunensi ut Novitiorum ad tempus curam susciperem.<sup>2</sup> Eaque de re cum ad Reverendum Patrem Provinciale scripsisset, consensum obtinuit. Ab illo igitur tempore, licet minus aptus pro hoc officio pro viribus voluntati Superiorum non defui. Singularia vero quae ad Paternitatem vestram secundum ordinem Societatis pro initio huius anni scribam praeter duo non habeo.

Primum est, novitios coadiutores pro locis, pro praefectis cellariorum, aedituis nonnunquam constitui, et quidem ad longum tempus, qui cum magis indigeant, rarius interesse conferentiis et exhortationibus possunt; unde fit, ut in quibusdam fervor spiritus notabiliter remittatur. Causas ex Reverendo Patre Rectore<sup>3</sup> alias intelligere non potui, quam quod personis careat et multas domus alere non possit.

Secundum est Patres tertiarios quorum plerique in provincia Austriae multis laboribus defuncti ad novitiatum veniunt, incommode in uno hypocausto cum novitiis, nonnunquam triginta nonnunquam pluribus manere, cum tamen illae difficultates nec hic desint, propter quas in quibusdam Provinciis separatum cubiculum vel locum habere dicuntur. Causam aliam hactenus intelligere a Superioribus nequivi, quam quod dicant locum se in domo vacuum pro illis invenire non posse, cum tamen non esset magna difficultas, maxime cum Reverendus Pater Provincialis cum socio abest, alterum enim illorum hypocaustorum huic usui servire posset. Quo minus illorum alterum Tertiariis incolendum permittant, hospitibus se excusant, quibus locus deesset. Verum (si nihil aliud est) hospites perrari sunt et potius in aestate, quando tertiarii singulatim in cubiculis habitant. Tertiarii quatuor Pater Adamus Stephanius,<sup>4</sup> Pater Paulus Ferenczfi,<sup>5</sup> Pater Venceslaus Pilar,<sup>6</sup> et Pater Albertus Capenides<sup>7</sup> cum praeclaro novitiorum exemplo sese exercent. Alia etiam, sit Deus benedictus, bene procedunt, nisi quod propter bellorum difficultates peregrinationes uno et doctrina christiana in pagis propter luem pestife-

ram duobus annis intermissa fuerit. Hisce me sanctissimis sacrificiis et orationibus Paternitatis Vestrae commendo.

Brunae 7. Januarii Anno 1606.

Vestrae Reverendae Paternitatis filius in Christo et servus

Martinus Kaldi

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 89. Eredeti

1. Káldy az előző évet Kassán töltötte majd Bocskay elől Krakkóba menekült, s innen került Brünnbe. Lásd róla legutóbb a 332. iratot.
2. Vö. *Catalogi*, I. 722. Káldy azonban nem felelt meg Christophorus Schattaverus prokurátor elvárásainak, mert ez utóbbi 1606. április 22-én a következőt írja a rendfőnöknek: „Indigeremus bono, maturo et laborioso Magistro Noviciorum, qualis fuit pie defunctus Pater Hieronymus Lötsch, cui meo iudicio non respondet, nec respondebit forte Pater Martinus Kaldi, qui modo id officium obit, sed tempus eventum dabit...” (ARSI Germ. 180. f. 128.)
3. A brünni rektor Petrus Torrentinus (*Catalogi*, I. 800.; II. 65.) volt.
4. *Catalogi*, I. 788.
5. *Catalogi*, I. 665.
6. *Catalogi*, I. 751–752.
7. *Catalogi*, I. 642.

### 350

1606. január 8–10.<sup>1</sup> Vágsellye

Joannes Ivanchan<sup>2</sup> Dobokay Sándornak Bécsbe

*A jezsuiták eltávozása után magára hagyatva küzdött az igaz egyház szörnyű ellenségeivel. Ezekről a küzdelmeiről, s arról, hogy nem hagyta magára a nyáját, a levél vivője életrajzában is beszámolhat. Illusztrációként csupán három csodát idéz fel. Az egyik Nagyszombatban a Szent-Jakab templomban játszódtott le. A Szűzanya képét gyalázatosan becsmérlő két eretnek egyike azonnal meghalt, a másik pedig a mai napig gyógyíthatatlan betegségben szenved. A másik csodát egy horvátul beszélő töröktől hallotta Vágsellyén. Amikor ez két keresztény gyermeket akart megvenni egy hajdútól, a pénz vérré változott. Azt a Petrus Sartort, aki meggyalázta a szenteket, elragadták a démonok, s mai napig sem került elő. A továbbiakat majd életrajzával meséli el. Kéri, hogy sem Zelnichay Mihálynak, sem Horvát Mikulának ne adja tudtára, hogy levelet írt neki. A nagyszombati polgárok egy időre odavittek egy Benedictus névre hallgató papot, aki korábban Szuhay kápolnára volt, de annak távoztával csak ő prédikál. Nagyszombatban már megvallozza gyóntatójának, hogy a paphiány miatt többször rákényszerült a szentségek kiszolgáltatására. Annak érdekében, hogy hívei ne az eretnekhez vigyék gyermekeiket, felhatalmazást kér erre.*

Reverendi Admodum Domini<sup>3</sup> et fautores gratiosi, praemissa servitorum meorum commendatione humili, salutem utriusque vitae foelicitatem precor in hoc novo anno.

Quantis calamitatibus, miseriis, quantisque persecutionibus circumventus eram hoc praeterito anno post discessum Paternitatum Vestrarum,<sup>4</sup> ipsemet parens latinae linguae, si revocaretur ab orco, non posset satis eloqui ac explicare. At verum auxilio Dei ac patrocinio eius genitricis Virginis Mariae toto illo tempore, postquam Paternitates Vestrae discesserunt, pugnavi fortiter cum capite draconis, nec ullo modo volui illi cedere, sed imo oviculas illas, quae erant in ovile veri pastoris (licet hirci, qui antea etiam erant, extra ovile deviarunt) pavi gramine salubri, nec illas permisi lupis rapacibus delaniare ac deglutire, sed ad huc usque ad hoc tempus illas in ovile servo, expectans adventum Paternitatum Vestrarum; faxit Deus omnipotens, ut possem videre diem illum et dicere: haec est dies illa, quam fecit Dominus, laetemur et exulemur in ea. Multa alia haberem, quae scriberem Paternitatibus Vestris, sed ea ob certas causas omitto, quomodo autem et qualiter pugnavi cum draconibus ac serpentibus antiquis, quales ac quantas persecutiones ab illis habui ac sustinui, praesentium exhibitor<sup>5</sup> viva voce declarabit, nam ille etiam partem aliquam illarum vidit, quomodo et qualiter ex una domo in aliam debuimus fugere.

At tamen Deo sic placente in tantis miseriis, calamitatibus, angustiis ac persecutionibus, nullo die dominico nec die festo oviculas illas, quae audiunt Romanam ecclesiam, permisi errare, esurire ac sequi falsos pastores (qui plures sunt hoc moderno tempore, quam canes sine caudis) sed quantum potui, simplicitate mea pavi illas.

Licet mallet tacere quam scribere, at tamen alia omnia postposita, miraculum, quod accidit his diebus Tyrnaviae, silentio praetermittere nolui. In festo Joannis Evangelistae<sup>6</sup> in Clastrum Sancti Jacobi, quod calvinistae pro se occuparunt<sup>7</sup> expulsis inde monacis, tempore concionis intraverunt duo haeretici, qui his vel similibus verbis allocuti sunt imaginem Beatae Mariae Virginis: tu anosa, quid facis, cur tristaris, cur lachrimaris, ne forte ignem times, quem nequam evades. Haec et similia dum proferrent, unus mox subitanea morte est mortuus, alter vero, qui vocatur Matthias Sondi,<sup>8</sup> cecidit in terram morbo incurabili, incepit vexare, nec usque ad hodiernum diem potest loqui, nec manibus nec pedibus movere, sed solo modo recte solummodo rugitum bovium emittit, ut Michael Zelnichay,<sup>9</sup> qui his diebus cum Horvat Micula<sup>10</sup> Viennam se recepit, ad Dominationes Vestras poterit viva voce copiosius dicere.

Die 19 Julii, quae erat dies Martis, ante festum Mariae Magdalenaee contigit miraculum in pratis Deaki,<sup>11</sup> in quibus castra posuerat Tengeledi,<sup>12</sup> qui erat unus capitaneorum. Quidam haido cum venderet duos pueros christianos Turcis, illa pecunia, quam accepit pro pueris, mutata est in sanguinem. Quod miraculum videns Turca, spuens in faciem haidoni, nec pecuniam nec pueros voluit habere, dicens haidoni: fiat ad perdicionem tuam. Quam rem ipsemet Turca coram multis Selliae ordine exposuit croatico sermone, ubi etiam ego interfui.

Selliae in civitate vestra non absimile factum est, ut nominatus Michael Zelnichay potuit dicere. In festo omnium sanctorum<sup>13</sup> in domo cuiusdam Petri Sartoris<sup>14</sup> haeretici hora quasi 6 vel 7 mane panem pistabant, dum autem aliqui vicinorum domum intraret, arguit mulierem de pistatione panis, quod in die festo omnium sanctorum panem pistaret. Hoc autem audiens nominatus haereticus Petrus Sartor, ex pertinentia sua haeretica sanctos Dei omnes multis ac variis verbis blasphemavit, inter quae blasphemia ut non nulli referebant auditus erat fletus et viutalus [sic] in fornace, in qua panis coquebatur. Hoc autem verum est, nec negare possit, quod ab illo die nominatus Petrus Sartor singulis horis ac diebus, stando, ambulando, sedendo haec verba clamavit: Ve mihi, nec panem, nec pecuniam, nec triticum, nec pannum habeo; quid faciam? moriendum est mihi; quid fit? Dum haec singulis diebus clamaret, in vigilia Divi Martini<sup>15</sup> episcopi post coenam hora quasi 9 noctis cum corpore et anima raptus est a daemonibus, quo illum fecerint vel tulerint, ipsi sciunt, nam usque ad hoc tempus nihil scitur nec auditur de illo. Caeterum, licet haberem de multis ac variis rebus scribere Paternitatibus Vestris, sed omnia propter certas causas omitto, quae suo tempore viva voce exponam.

In hoc etiam rogo Paternitates Vestras, ut nulli aperiunt, nec Zelnichayo, nec Horvat Mikulanak [sic!], qui his diebus pedem moverunt ad Paternitates Vestras, quod ego scripserim Paternitatibus Vestris, quibus etiam meas literas nolui comittere ob certas causas. Quid debeo facere et quid debeo sperare, faciant me Dominationes Vestras certiozem, nec obliviscantur mei Paternitates Vestrae. Cum his cupio Paternitates Vestras quam foelicissime valere. Datum currenti calamo ex Domo vestra die 8 Januarii Anno 1606.

Paternitatum Vestrarum humillimus cliens Joannes Ivanchan.

Post scripta. Domini cives Tyrnavienses ad festa quendam sacerdotem nomine Benedictum N.,<sup>16</sup> qui erat sacelanus Domini Zuhay,<sup>17</sup> adduxerant Seliam, qui per festa tam conciones, quam sacra in superiori palatio peregit satis solemniter cum magna frequentia hominum; qui iterum nos derelinquit in festo Epiphaniae Domini;<sup>18</sup> post cuius discessum de novo iterum more solito inchoavi sacras conciones, quibus finitis semper facio commemorationem, ut dominus Deus tandem post multas tribulationes Paternitates Vestras ad pristinum statum adduceret.

In hac praeterita aestate in tanta periuria sacerdotum quater administravi sacramentum Baptismatis, bis sacramentum Matrimonii, aliquoties introduxi mulieres in Ecclesiam post partum, fretus tamen quattuor minoribus ordinibus, quos accepi ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino piae memoriae, defuncto Joanne Kuttasi.<sup>19</sup> Nam per totam aestatem usque ad hoc tempus nec vestigia sacerdotum apparebant in his partibus; quare necessitate coactus debui facere, prout etiam Tyrnaviae ordine sum confessus confessario, qui rem gratam Deo dixit me fecisse. Quare paternitatibus vestris etiam volui scribere, petoque consilium, quid sim facturus; nam illi, qui audiunt Romanam Ecclesiam, nullo modo volunt baptizari suos infantes cum haereticis, sed ad me ferunt. Itaque rogo, ut me per praesentium exhibitorem certiozem facerent; nam non sine magna effusione

lachrimarum miserrimae illae oviculae, quae audiunt Romanam Ecclesiam deferunt suos infantes ad haereticos perducatores. [!] Ubi autem ego habuero auctoritatem extra necessitatem bapuzandi a Paternitatibus Vestris, id faciam. Quaedam vidua, nomine Nagy Gasparné quam officiosissime salutem Paternitates vestras. Datum Scliae 10 Ianuarii apud Candelam Anno 1606

Magister Vester

Joannis Ivanchan.

Erroribus parcam in tantis miseriis, in quibus sum commissis. Foelicem responsum exspecto, sed tamen sub rosa fiant omnia; nam etiam per Michaellem Zelnichay ob certas causas nolui meas literas expedire ad Paternitates Vestras.

*Hátlapján címzés:* Reverendo Admodum Domino Patri Sandor Bono, ac Patroni mihi plurimum observando

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 94., 95., 101r. et v. Eredeti

1. A levél maga január 8-án, a post scriptum január 10-én íródott. Egybetartozásukat azonban a Michael Zelnichayra vonatkozó azonos megjegyzések kétségtelessé teszik. Róla lásd még a 253. iratot.
2. Joannes Ivanchanról lásd korábban a 336. és a 346/12. iratot. A 367. dokumentumból az derül ki, hogy ez a licenciátusként szolgáló ifjú 22 éves volt. Bizonyára rokona a győri nagyprépost, majd knini püspök Joannes Ivanchannak. Ez utóbbi résztvett a lőcsei misszióban (285. irat), s a Collectio Hevenesiana 41. f. 55. szerint Hetesi Pethe Márton unokaöccse volt.
3. A megszólításban többekhez, nyilván a Bécsben menedéket talált többi jezsuitához is szól.
4. A jezsuiták 1605 áprilisának végén hagyták el Vágsellyét. Vö. 1605-ös évkönyv.
5. Nem tudjuk ki volt. A levél ugyan utal arra, hogy a Bécsbe igyekvő Michael Zelnichay és Horvát Mikula élőlőszóval is megerősítheti a benne foglaltakat, ám a levél végén mégis azt írja Ivanchan, hogy nem rájuk bízta.
6. December 27.
7. Karácsonyi, *Ferences rendtörténet*, I. 209 egy 1774-ben keletkezett s a pozsonyi kolostorban őrzött *Antiquarii provinciae S. Mariae in Hungaria ordinis minorum s. p. n. Francisci strictioris observantiae collectanea* c. kéziratra hivatkozva azt írja, hogy a ferenceseket 1605. december 31-én Illésházy István űzte ki. 1607. április 12-én tértek aztán vissza. Lásd még a 367. iratot.
8. Közelebbit nem tudunk róla. Az 1620-as években egy dunántúli Szondi János nevű református lelkészről vannak adatok: MPEA, VIII. IX. passim.
9. Michael Zelnichay a vágsellyei jezsuiták tanítványa lehetett, s szerepel a Mária kongregációba 1602-ben felvettek jegyzékén.
10. Közelebbit nem tudunk róla. Lásd még a 365. iratot.
11. Galántához közeli falu.
12. Nyilván Dengeleghy Mihályról, Bocskay hajdúkapitányáról van szó.
13. November 1.
14. Közelebbit nem tudunk róla.
15. November 10.
16. Közelebbit nem tudunk róla.
17. Szuhay István egri püspök.
18. Január 6.

19. Kutasy János 1597-től 1601. január 16-án bekövetkező haláláig volt esztergomi érsek. A négy kisebb rend az ajtónálló (ostiarius), a felolvasó (lector), az ördögűző (exorcista) és az oltárszolga (acolythus). A licenciátusok jogköre négy fő területre terjedt ki: a keresztelelésre, a házasság megáldására, az egyházkelőre és az avatásra. Vö. Juhász, *Licenciátus*, 38–39., 43.

### 351

1606. január 8. Libkovice

[Báthory Zsigmond nyilatkozata a jezsuitákról]

*A gyakori vádolások ellenében tanúsítja, hogy nem a jezsuiták és személy szerint Carrillo beszélték rá a lemondásra, s Erdély elhagyására. Ők éppen az ellenkezőjére törekedtek.*

Cum ad nos saepius perlatum<sup>1</sup> fuerit non deesse multos, qui vel causis earum rerum, quae in Transylvania superioribus annis contigerunt ignoratis, vel certe in nato calumniandi stadio Societatem Jesu, atque ex ea particulariter Admodum Reverendum Patrem Alphonsum Carrilliam accusent palam, clamculumque in conventiculis falso crimentur, dictitentque autores eos nobis fuisse, ut Principatu Transylvaniae abdicato Regno excederemus. Nos, qui eidem Societati plurimum debere, libentissime fatemur, cuius amorem in nos, intemeratamque fidem, spectatam, cognitamque habuerimus, nostrarum esse partium duximus eius vicissim famae atque existimationi consulere. Hinc igitur manu propria scriptis nostroque secreto sigillo confirmatis testatum omnibus esse volumus, nihil unquam huiusmodi nobis ab ea Societate, et nominatim ab Admodum Reverendo Patre Alsphonso Carrillio fuisse suasum, sed contra potius instituisse omnes, humiliterque supplicasse, ut consilium de profectioe susceptum deponeremus, quorum tamen optimis, fidelissimisque consiliis, cur non obtemperaverimus, obstiterunt nonnulla ea quidem magna momenti, quae hoc loco ob iustissimas et gravissimas causas commemorare non est ut debeamus. Datae Libkovicij 8. Januarii 1606.

Sigismundus Princeps m. p.

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 59. Eredeti

*Modern átírat:* Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, 82/C/III. 568.

*Kiadva:* Veress, *Carrillo*, II. 609.

1. Nem tudunk közelebbit arról, mi tette aktuálissá a nyilatkozat megfogalmazását. Báthory Zsigmond színreléptetésére Bocskay ellenében ugyanis csak később születnek elképzelések. Lásd a 405. iratot. E nyilatkozat Rómába érkezéséről lásd a 370. iratot.

## 352

1606. január 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

*Sajnálkozik az erdélyiek betegségén, de örül, hogy legalább a helyükön vannak. Levele továbbítását kéri Argentinek.*

...De patribus Transylvanis denique certiora accepimus, et quamquam invale-  
tudini ipsorum compatimur, tamen gaudemus adhuc ibi esse, et sperari meliora,  
quod Dominus Deus concedat. Iuvandi erunt si commode poterit, et Reverentia  
Vestra dirigat si licebit litteras nostras<sup>1</sup> ad Patrem Argentam, quas cum his mit-  
timus in manus Reverentiae Vestrae. ...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 216. Fogalmazvány

1. Lásd a következő iratot.

## 353

1606. január 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argenti erdélyi tartományfőnök-he-  
lyettesnek Gyulafehérvárra

*Örül levelének, bár sajnálja, hogy gyengélkedett. Reménykedik a béke eljöttében.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 215. Fogalmazvány

*Kiadva:* Argenti, 122.

## 354

1606. január 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Florianus Avancinus rektornak Laibachba

*A már általa is többször figyelmeztetett Nagy Istvánt igyekezzen megfigyelmezni.*

Vidi litteras Reverentiae Vestrae datas 28 Decembris et exemplar scripti  
Patris Stephani Nagy ad Reverentiam Vestram,<sup>1</sup> quod expendi, ut oportebat, et  
quia iam binas<sup>2</sup> ad illum dederam, expectabo, quid illis acceptis subsecutum sit.  
Interim iuvandus paterne erit in spiritu, et curandum, ut intelligat officii religiosi  
rationem, et promptam liberalemque voluntatem offerat Domino Deo. Prout au-

tem videbit Reverentia Vestra esse necessarium, scribat ad nos vel ad Patrem Provinciale et moneat Patrem Stephanum, ut coram Deo studeat ambulare in via perfecta, quod ille concedere dignetur omnibus ad suam gloriam et propriam utilitatem salutemque multorum. Quodque reliquum est, in suis precibus et sacris sacrificiis orent pro me.

Romae 14 Januarii 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 216. Fogalmazvány

1. Egyik sem maradt ránk.
2. Lásd a 337. és 344. iratot:

### 355

1606. január 15. Kolozsmonostor  
A kolozsvári jezsuiták tiltakozólevele

*A kolozsvári jezsuiták nevén Fejérvári Dósa Gáspár tiltakozik amiatt a szerződés miatt, amely Tholdalagy György és Chazkay Farkas között jött létre a jezsuiták egykori jobbágya ügyében.*

Retractatio et inhibitio Dominorum Jesuitarum per provisorem Casparem Fratrem<sup>1</sup>

Nos Requisiteores literarum et literalium instrumentorum in Sacristia sive Conservatorio Conventus Monasterii Beatae Mariae Virginis de Colosmonstra, repositarum et locatorum, ac quarumlibet iudiciarum deliberationum, legitimorumque mandatorum Serenissimi Domini Domini Stephani Dei gratia Hungariae et Transylvaniae Principis necnon comitis Siculorum etc. Domini nostri clementissimi exsecutores memoriae commendamus per praesentes, quod discretus Caspar Albensis provisor bonorum et iurium possessionarium Reverendorum Patrum Societatis Jesu in Transylvania existentium in sua, et Admodum Reverendi Patris Joannis Argenti viceprovincialis eiusdem Societatis per Transylvaniam commisarii personis et nominibus, nostram personaliter venientes in praesentiam per modum solennis protestationis contradictionis prohibitionis recusationis et retractationis, nobis significavit, qualiter ipse certo et revera intellexisset providens Gallum Chazkay<sup>2</sup> alias Biiro jobbagionem ipsorum cum Egregio Georgio Tholdalaghi de Gereomonostra,<sup>3</sup> ratione restitutionis cuiusdam jobbagionis ipsorum Patrum addictitii videlicet Providi Nicolai Forma vocati in possessionem ipsorum Colosmonstra nunc residentium, proxime praetentibus diebus hic Colosvarii sub vinculo sexaginta florenorum ubilibet in bonis ipsorum exigentium, quendam compositionem et transactionem celebrasset, in praeiudicium et derogamen iuris eorundem Dominorum patrum damnumque manifestum. Unde facta huiusmodi protestatione idem Caspar Albensis, eandem compositionem et



transactionem revocandam, retractandam cassandam et in omnibus punctibus articulis annihilandam. Simul etiam annotatum Georgium Toldalaghi a praemissae compositionis et transactionis observatione vinculiue praescripti exactione, vel qualicumque prosecutione inhibendum duxisset, prout revisavit, revocavit, cassavit et annihilavit, inhibuitque contradicendo et contradixit inhibendo ac reclamando publice et manifeste coram nobis harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Sabbatho proximo ante Dominicam secundam Epiphaniae Anno domini Sexcentesimo Sexto post millesimum.

*Mai lelőhely:* MOL Protocollum B.M.V. de Colosmonostra 16. f. 146. Eredeti. Mikrofilm: 1582.

1. Fejérvári Dósa Gáspár provizor korábbi hasonló intézkedéséről lásd a 182. iratot.
2. Lásd korábban a 18. iratot.
3. Közelebbit nem tudunk róla.

### 356

1606. január 16. Prága

Giovanni Ferreri pápai követ Cinzio Aldobrandini bíborosnak

*Tudatja, hogy Antonio Marietti jezsuita nem akarja az erdélyi fejedelmet – akinek gyóntatója és tárgyalásokon képviselője – anyagiakkal terhelni, ezért arra kéri a pápát, hogy évi 100 scudót folyósítson neki. Döntést vár az ügyben.*

Il Padre Antonio Marietta Giesuita,<sup>1</sup> che è stato confessore, e compagno nella varia fortuna del Principe di Transylvania, si trova tuttavia concesso dal Padre Generale a trattar i negotii del Principe, ma perché il Principe resta povero,<sup>2</sup> onde egli hà per bene di non lo gravare et iamdio di spesa, e perciò se ne stà nel Collego di Praga<sup>3</sup> ordinariamente andando da lui quando ne ha bisogno, è caduto in pensiero di supplicare la Santità di Nostro Signore in consideratione delle fatiche fatte per servizio della republica christiana, havere un poco di tratenimento, per essemplio d'un cento scusi l'anno. Io li ho esibito la spesa d' un servitore che tiene in casa mia per non fare questa dimanda a Nostro Signore, ma egli me ne hà fatto tanta istanza, che son stato sforzato dirlo a Vostra Signoria Illustrissima, lasciando alla sua prudenza il rapresentare o no questo negotio...<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* AV Fondo Borghese II. 170. f. 34. Másolat

*Kivonat:* Meyer, *Nuntiaturberichte*, 646.

1. Lásd erről legutóbb a 269. iratot.
2. Báthory Zsigmond e periódusban írott feldolgozatlan panaszlevelei: MTAK Kézirattár, Ms. 422., 423.
3. További részletek Marietti fáradozásairól: Meyer, *Nuntiaturberichte*, 647.

## 357

1606. január 16. Grác  
 Joannes Decker gráci rektorhelyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Vélemény Pázmány Péter két téziséről.*

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 104. Eredeti  
*Kiadva:* Szabó, *A teológus Pázmány*, 340–341.

## 358

1606. január 21. Bécs  
 Ferdinand Alber bécsi rektor Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Az év elején megkezdett béketárgyalásokon valószínűleg az év közepéig tartó fegyverszünet születik. A jezsuiták státusának visszaállítását Bocskay pártja ellenzi, abba pedig semmiképpen sem akarnak beleegyezni, hogy anyagilag károsan érintse őket. Könyörögniök kell istenhez, hogy Mátyás főherceg ne egyezzen bele a vallásszabadságról szóló cikkely elfogadásába.*

...In pacis tractatione ab initio huius anni adhuc versantur, qui eam rem agunt; quo fructu, certi quod scribam, adhuc non habeo. Induciae ad medium annum ut fertur prorogandae, antequam cum rebellibus et Turca plene concludatur, periculosae videntur, quod tempus sit armis tunc rem agere, nec hostes occasionem praeterire soleant.<sup>1</sup> Quoad Societatem, adversarii, cum pro eius in Ungariam restitutione commissarii caesaris<sup>2</sup> instarent, nostri desistere vellent, responderunt tandem Botzkaiani,<sup>3</sup> se conscientia impediri, ut consentiant in nostrorum reditum, qui toti simus in propaganda catholica religione, posse quoad hoc Caesarem facere, quod velit. Nihil vero dependet Caesarea Maiestas quoad nostrorum restitutionem ab eorum consensu. Et volet, non dubito, sedem nostram in Hungaria nos recipere, etsi in triginta millibus a Botzkayo aliis haereticis iam oppignoratam et traditam; conductum cum aliorum praelatorum, episcoporum et ecclesiasticorum bonis etiam factum est ab eodem, nec de restitutione facienda in praesenti tractatione satis convenire possunt. Feret igitur Societas, etiamsi restituatur communem sortem, et panem tribulationis comedet.

Caput de libertate religionis, quoad romanam, lutheranam, calvinianam, quam adversarii urgent, postremum erit in hac pacis tractatione. In eo, ut non concedatur haereticis, quod maxime Serenissimus Matthias procurat, ardentibus precibus a Domino flagitandum est.<sup>4</sup> Servietque huc pacis, pro faelicis anni auspicio, literis 24 Decembris datis, facta imprecatio. Quae ut nobis eveniat, Societatis sa-

crificiis precibusque, quibus et me humiliter commendo, Reverenda Paternitas Vestra officere velit. Viennae 21 ianuarii 1606. ...

*Mai leldhely:* ARSI Germ. 180. f. 108r–v. Eredeti

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. 312.

1. A január 7-én megkezdődött tárgyalásokon január 15-én jött létre fegyverszünet.
2. A császári küldöttség vezetője Forgách Ferenc volt.
3. Illésházy István és Mladossevith Horvát Péter.
4. Alber további tevékenységéről ebben az ügyben lásd a 359–361. iratot.

### 359

[1606. január ? Bécs]

Ferdinand Alber bécsi rektor Melchior Khlesl bécsi püspöknek<sup>1</sup>

*Egy katolikus úrral együtt aggódik amiatt, hogy az I. Ferdinánd király alatti gyakorlat szentesítésével Illésházy és az eretnek prédikátorok teret nyernek. Ez utóbbi már eretnek prédikátort is helyezett Pozsonyba a ferencesek templomába.*

Reverendissime Domine

Adfuit hac hora nobis nobilis Dominus Ungarus saecularis apprimo catholicus, cum magna lamentatione, quod adversarii obtinuerint: ut (ubique) maneat sicut tempore Ferdinandi etc. Heu nobis, dicit iste. Statim vi huius ubique inducentur ubique praedicantes, ubi hactenus non fuerunt; et faciet Illeshazy, quod promisit ascendens, ut statim iam revertens ponat Possonii praedicantem in templo monialium. Idemque fiet alibi, et tantundem erit ac si fuisset absolute concessa libertas religionis. Haec Reverendissimae Dominationi Vestrae statim significanda putavi.<sup>3</sup> Cui me humiliter commendo Reverendissimae Dominationis Vestrae servus in Domino

Ferdinandus Alber

Urgent quod tempore Ferdinandi et Maximiliani non fuerit ubique libertas, imo in paucissimis locis.

*Címzés:* Reverendissimo Domino Viennensi Episcopo etc.

*Mellette későbbi kézzel:* [Melchiori Kleselio. Ferdinandus Alber; cui respondet Kleselius. De pacificatione Viennensi 1606.]

*Mai leldhely:* EOL, I. a 24.; 4., 17. Eredeti

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, Szittyay-hagyaték D. 43.

1. A datálatlan irat minden bizonnyal 1606 januárjában született. Erre nem csupán abból következtetünk, hogy január 7-én kezdődtek meg a béketárgyalások. Döntőnek az Illésházyról elmondottakat tekintjük: a 350. irat 7. jegyzetében feltüntetett forrás szerint ő 1605. december 31-én valóban eltávolította Nagyszombatból a ferenceseket. A mostani levelünk pozsonyi terveiről beszél, de a következő iratban kiderül, hogy szó volt Nagyszombatról is.
2. A láthatóan jól értesült, nem régen katolizált katolikus nemes talán az a Forgách Zsigmond, aki 1605 november–decemberében Korponán képviselte a császárt, s aki áttérése óta szoros kapcsolatban volt a jezsuitákkal. Lásd erről: Kruppa Tamás: *A Tíz okok megjelenésének hátteréről*, Balassi Bálint–Dobokay Sándor: Campianus Edmondnak tíz okai, Bp. 1994. 243–244.
3. A további részletekről lásd a kifejtettebben fogalmazó 360. irat jegyzeteit. Azt egyébként, hogy a jezsuiták milyen feszült figyelemmel követték a béketárgyalásokat az a rövid feljegyzés is igazolja, amely Carrillotól származik. Lásd: Veress, *Carrillo*, I. 658–659.

### 360

[1606. január ? Bécs]<sup>1</sup>

Ferdinand Alber bécsi rektor Melchior Khlesl<sup>2</sup> bécsi püspöknek

*Föltétlen hasson oda, hogy a békeszerződésben ne szerepeljen az ubique formula, mert ez az eretnekek térhódításához vezet, amelynek előjelei Illésházy István intézkedései. Erre az a legjobb megoldás, ha a jó előre fölkészített Mátyás főherceghez megjárt szott spontaneitással összeköti az ubique és az omnibus formulát, s Ferdinánd valamint Miksa királyok valóságos szándékára hivatkozva mindkettő mellőzésére tesz javaslatot. Hivatkozzon arra, hogy a császár ezt semmiképpen se fogadná el, a török veszély pedig mindenképpen szükségessé teszi a megegyezést.*

Propter Deum et Christi sanguinem tollatur (ubique), alioqui habent adversarii, quod volunt. Dicere namque maneat religio ubique sicut fuit tempore Ferdinandi Maximiliani etc. idem est quod dicere: Quod tempore Ferdinandi etc. alicubi in Ungaria licuit, ut scilicet alicubi in Ungaria essent praedicantes haeretici; id in posterum ex resolutione praesenti licitum sit ubique, sive in tota Ungaria, ut scilicet ubique possunt esse praedicantes. Unde quod Reverendissima Dominatio Vestra pro conscientia Serenissimi et propria cavere voluit, ne scilicet talis concessio fieret in id maxime incideret. Sicque assequeretur intentum Illéshazii, qui sicut ascendens ad hanc tractationem, induxit praedicantes Tyrnaviae, Selliae et alibi,<sup>3</sup> revertens vero triumpharet et tum iam positos confirmaret, tum alios alibi induceret, licet enim ubique et heri quidem aliquid simile Illésházi alicubi insinavit. Sicque totus labor Dominationis Vestrae hucusque adhibitus inanis esset cum lachrymabili damno ecclesiae et Christi religionis.<sup>4</sup> Quid ergo remedii? Ni aliud Reverendissimae Dominationi Vestrae occurat, istud videtur superesse, ut Serenissimus statim per Dominationem Vestram informatus, quando offerretur ei Serenitati articulus de religione, tanquam motu proprio pronuntiet: se jam ante declaravisse, quod nolit consentire in particulas (omnibusque et ubique). Prout ergo sublatum (omnibus) ita tollendum esset (ubique), cum eandem vim habeat.

Nec posse quidem se in conscientia, quod tempore Ferdinandi et improbatum factum alicubi, ut stilicet alicubi in Ungaria tolerati fuerint praedicantes. Id iam concedere, ut fiat ubique. Et propterea tollendum hoc (ubique) quemadmodum et omnibus. Nec posse jure se opponere adversarios. Si enim permittatur illis, ut petunt quod fuit tempore Ferdinandi etc. et aliorum piissimorum regum Ungariae, irrationabiliter petunt, ut aliter hoc illis permittatur, nam a Ferdinando etc. fuit permissum seu toleratum. Quare tollenda omnino utraque particula, cum eandem vim habeat etc. Male etiam abutuntur clementia Serenissimi, qui cum aegre consenserit, ut exprimantur nomina illorum duorum regum, hanc concessionem vix habent apponendis illis vocibus: quae minime ex mente sunt illorum duorum regum, et multo minus suae Serenitatis. Constat Caesaream Maiestatem indignatam fuisse, quando intellexit concessionem quoad religionem iam proxime per Bocskaium factam in Transylvania.<sup>5</sup> Quomodo accipiet, si idem pene hic resolvatur. Saltem adversarii talem resolutionem non firmo fundamento ex concessis facere possint. Multorum relatione jam etiam Turca congregat militem et copias, quibus contra has partes utatur. Quid si ergo pax cum Turca, quod aliqui timent, non fiat, vel facta ab ipso, ut alias, non servetur? Nonne dolendum tunc, cum clade ab illo expectanda et strage Christianorum, etiam religionis iacturam fecisse. Et forte conniventia haec iram Dei provocare posset, ut det nos in praedam inimici. Christus Dominus confirmet Reverendissimam Dominationem Vestram ad tuendam in praesenti discrimine eius ecclesiam.

*Mai lelőhely:* EOL, I. a 24.; 4., 18. Eredeti

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, Szittyay-hagyatéék D. 43.

1. A levél datálásához lásd a 248/6. irat 1. jegyzetét.
2. A püspököknek a tárgyalásokon játszott szerepéről lásd MOE, XI. 545., 629., 632–633., 864–872.
3. Nagyon valószínű, hogy ezekről az eseményekből Joannes Ivanchan licenciátus Dobokay Sándorhoz írott leveleiből értesült Alber. Lásd a 350. iratot. A nagyszombati protestáns prédikátorok, illetve iskolamester személyéről egyébként Asztalos András nagyszombati polgár 1608. március 6-án Szenci Molnár Alberthez írt leveléből értesülünk: „...im ismét 2 esztendeje leszen, hogy Tomas Patko samariai mesterönk, predicatorunk penig Martinus Hollosi mindazulta fogva, volt collégája egy esztendeig Michael Suri, de az ostia miatt nem alkhatának meg.“ (Vö. Dézsi, *Szenci Molnár*, 253. továbbá 330.) A további irodalomról lásd a legfrissebb összefoglalást: Heltai, *Heidelbergi peregrinusok*, 28–32.
4. Az ubique végülis bele került a bécsi egyezés szövegébe: „Ad primum. Religionis negotium ubique in Hungaria in eo statu relinquatur quo tempore divorum quandam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Hungariae felicissimae recordationis fuit.“ MOE, XI. 852. A megfogalmazás háttéréről és a későbbi értelmezési vitákról lásd: Péter Katalin, *Az 1608. évi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága*, Papok és nemesek Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból, Bp. 1995. 129–151.
5. Nyilván arra utal, hogy 1605 szeptemberében tartott országgyűlésen Bocskay visszaállította a korábbi erdélyi törvényeket. Lásd EOE, V. 307., valamint a 347/6. iratot.

## 361

[1606. január ? ?]

Melchior Khlesl bécsi püspök Ferdinand Alber rektornak Bécsbe

*Fölségesen panaszkodik a levelében emlegetett katolikus férfiú: a császár és pénze az ő oldalukon áll. Az eretnekeknek vissza kell adniuk mindazt, amit elvettek a katolikusoktól, s végül majd nekik lesz okuk a panaszra.*

Reverende Pater, quod scriptum est, scriptum est, lamentetur bonus vir, quantum velit et faciat ille, ut sui deponant arma, frangant foedus cum Turcis, nos autem habeamus alium imperatorem et pecunias. Nobis non est curandum, quod iste vel ille clamet, satis est quod textus faciat pro nobis suo tempore et loco: Non turbetur cor vestrum neque formidet.<sup>1</sup> Wir haben den Suchai heute auch ledig gemacht das er nit fier das Recht darf erscheinen. Omnia loca ab illis vi occupata tenentur restituere, ergo et monasterium Franciscanorum et alia omnia.<sup>2</sup> Non moveor istius Ungari lamentatione propter ubique, credat mihi, magis haeretici lamentantur. Faciamus pacem in nomine Domini, tali occasione omnibus satisfacere impossibile est Vale.<sup>3</sup>

Melchior Klesl

*Mai lelőhely:* EOL, I. a 24.; 4., 7. Eredeti

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, Szittyay-hagyaték, D. 43.

1. János 14/27.

2. Ehhez lásd a 360. irat jegyzeteit.

3. Khlesl egyébként meglehetősen ambivalens szerepet játszott a béketárgyalások idején. A harcias nyilatkozatok mellett a kompromisszumot elfogadni akaró leveleket írt például Giovanni Ferreri pápai nunciusnak. Ezek egyikét közölte az MOE, XI. 864–871. A másikat a nuncius alábbi, 1606. február 12-én Borghese bíboroshoz írott levélrészlete referálja: „...Il Cieselio in una sua lettera mi dice solamente, che l’articolo di religione era malamente concluso, onde egli ha procurato che Sua Altezza lo tenga sopra dise, che però era toccato a lui a disputare più volte con gl’Ungari, et haveva dato una scrittura a Sua Altezza, della quale ne mandò copia a Vostra Signoria Illustrissima e mi acerta che si vincerà questo punto; ma degl’altri pregiudiciali non ne parla, se nonche aggonje che si è ottenuto che i padri giesuiti restino, et che i vescovi quali tengono vescovati siano consiglieri come prima dal che ne sesse che tutti gl’altri sono esclusi conforme all’ articolo...” AV Fondo Borghese II/170. f. 77.

## 362

1606. január 23. Grác

Pázmány Péter Böjti István németújvári református prédikátorhoz<sup>1</sup>

*Úgy értesült, hogy Böjtit sérti a Tíz bizonyosságban leírt állítása, miszerint Luther az ördögtől származik. Ezt az állítást most újabb érvekkel igazolja.*

Paria literarum ad Stephanum Böyti Ecclesiasten Ujvariensem.

Erudite Domine, salutem a salutis autore, et foelix novi anni auspiciam etc.

Ut ad te, vir erudite, scriberem, longe religione et vitae instituto abiunctus, et quod caput rei est, ignotus ad ignotum, fecit et laudata saepius tua humanitas, qua, non literarum solum commercia, sed et sermonum, libens admittis, et vero etiam libelli cuiusdam mei occasio. In eo enim, illud tibi vel maxime displicere accepi, quod folio 8. scripto consignarim, legisse me, qui Lutherum incubo daemone natum tradant. Id tanquam paradoxum, a communi sensu abhorrens, magno cum aliorum plausu, exsibilare te audio.

Miratus sum, et vix etiamnum in animum induxi meum, te ea aetate, eo rerum usu in eo haesisse. Principio enim, si singula caute dispicias, videbis, me nihil ea de re affirmasse. Docui evidenter plerosque veterum ac recentiorum haeresiarcharum daemonis commercio infames fuisse. Docui ex ipsis Lutheri et Zvinglii scriptis primum Lutheranismi ac sacramentarii dogmatis magistrum daemone fuisse. Docui tota vita, in morte, post obitum, vel Luthero, vel eius cadaveri, familiariter adhaesisse malos genios. Addidi, legisse me apud quosdam incubo ipsum Daemone progenitum. Nullum, quo id assererem, verbum addidi, quin potius, velut ea omnia, quae aliunde sumpseram, minus aestimarem, addidi: *Sed mittamus haec omnia, ipsius de se testimonium audiamus*. Quid hic damnes? Quod legisse me dixerim, quae legi? Legi sane apud eos, quos in margine citavi, legi apud alios, quos adferre marginum angustiae non patiebantur. Praeteolus certe, quadraginta ab hinc annis, eo ipso loco, quem in margine notavi, sic habet. Sunt, qui Lutherum scribant incubo natum, qui eius matrem, balnei publici servulam, oppresserit, sed cuius fidei sit, nescio. Legitur tamen in eius vita, a fidedigno Domino Cochlaeo conscripta, quosdam ita literis mandasse. Verum fides sit penes lipsicam illam matronam, cui eius mater fuit notissima. Ad hanc historiam alludere alicubi Erasmus, non est a fide alienum etc. Haec ille. Serrarius quoque in capite 6. Tobiae q. 4. ita ad verbum habet. Quid de Luthero dicam, quem ex incubo sese in balneo, cui ancillabatur, concepisse, propria mater professa est, quemadmodum in editis Lipsiae libris Petrus Sylvius testatur, nec ipse etiam Lutherus inficiatur? Cum enim ei tam infamem, nefariumque ortum obiecisset Cochlaeus, quid homo, alioqui lingua calamoque petulantissimus, et in maledictorum ac conviciorum plaestra nemini unquam cedens, victorque perpetuus, quid inquam respondit? Nihil plane, nisi, ut ipsemet Symposiacorum capite 28. recitat, hoc unum, quod paulo post, futilissimum intelligemus, non posse simul et mulieris esse filium, et ex incubo procreatum. Haec ille. Andreas vero Richlicus in Thesibus de Paulo et Juda Thesi 14. de Juda, ita habet: Et ut illud relinquam, quod partim Lipsiae, partim Dresdae quondam editus Petrus Sylvius libro 15. folio 3, et libro 28 folio 3 explicavit, eum incubo Diabolo natum fuisse, duo certe summi Imperatores Carolus 5. et Maximilianus 1., diabolicae eum consuetudinis non obscure notarunt. Iste quidem, dum eum a se procul abduci iuberet, quod in eius humeris insidentem diabolum videret. Bredembach libro 7. Collat. c. 41. Ille vero, dum eum non hominem, sed diabolum, qui hominis personam induerit, in publico et solemni Edicto Vormatiensi anno 1521 appellavit. Haec ille. Denique ne

singulos perseguar, Martinus Delrio libro 2. Disquisitionum Magicarum 915, Fontanus in historia sacra de Statu religionum, autorem laudat huius Luthericae prosapiae.<sup>2</sup>

Vides igitur, quot, qualesque viros refero, apud quos hanc ipsam rem legi. Salva ergo est fides mea, cum id, quod me legisse docui, in tam diversis legerim.

At enim id<sup>3</sup> te iudice fieri nequit. Cur vero? Augustinum summum etiam te iudice virum, audi ita loquentem 15. de Civitate cap. 23.: Creberrima fama est, multi expertos, vel ab eis, qui experti sunt, de quorum fide dubitandum non est, audisse affirmant, Sylvanos et Faunos, quos vulgo Incubos vocant, improbos, saepe extitisse mulieribus, et eorum expetisse et peregisse concubitus. Et quosdam daemones hanc assidue immunditiam efficere, plures talesque asserunt, ut hoc negare impudentia videatur. Haec Augustinus. Lutherus vero Colloquiorum mensalium, Edit. Isleb. anno 1566 per Urbanum Gaubisch, cap. 28. de daemone, folio 300 b. ita habet: Succubae sunt, quae explent cum diabolo libidinem, quales sunt pleraeque veniferae et sagae. Nota est historia de faemina Nannetensi, quam D. Bernardus post sexennium ab inita prava cum daemone societate liberavit, ut in eius vita libro 2., cap. 6. habetur. Quid quod Josephus Judaeus, Justinus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Lactantius, Cyprianus, Eusebius, Methodius, iam olim malos genios foeminis commixtos, et ex iis gigantes progenitos dixerunt, quos ut tuo et meo labori parcam, citatos invenies a Pamelio in 1. paradoxo Tertulliani. Idem D. Thomas et eius asseclae I. parte qu. 50. a. 2. ad 6., et post alios Molina 1. illa qu. 50. a. 1. Idem Scotus, Durandus, Gabriel et caeteri 2. d. 8. Idem plerique physici, ut Valesius, Condrinchus, Magius, Campesius. Idem iudicum tribunalia docent, et publicorum maleficiorum quaesitores, qui in causis veneficarum haec crebro audivere, quos late referunt Delrio, eo, quem ante citavi loco, et Serarius in cap. 6. Tobiae qu. 2., qui Lutherum quoque cap. 24. Symposiacorum ita loquentem refert:<sup>4</sup> Audivi a Joachimo Friderico Imperii Electore nobilem quandam in Germania familiam esse, quae a daemone propagata sit. Et ut idem Serrarius qu. 4. refert, Arturum et Merlinum Caesarius, Abulensis, Vincentius a daemone progenitos referunt, Homerum Aristoteles libro 3. Poetices, Plutarchus in eius vita, et ex eo, praefatione in Homerum, Politianus: Servum Tullium Plinius libro 36 capite ultimo, Alexandrum Plutarchus in eius vita, quin et Hunnorum quosdam ex Faunis progenitos Jornandes et Luitprandus tradidere, quos apud Delrium videre potes. Quomodo igitur res tam trita et vulgata fugere te potuit? quomodo admirationem parere?<sup>5</sup>

Qua vero ratione id fiat, ut assequare, sic habeto. Daemones vi sua et ex propria substantia generare nullo modo possunt; nam nec corporei sunt genii illi, nec sexus discrimine seiuncti, ideoque nec semen ullum proprium habent. Attamen possunt, vel vita functorum corpora resumere, vel ex aëre aliisque elementis (ut et boni Angeli) palpabilia corpora ad carnis similitudinem formare, illa movere pro libitu, calefacere, circumferre. Possunt semen verum ab hominibus fusum accipere, summa celeritate ac cura deferre, et ne subtilissimi spiritus semini congeniti evanescant, diligentissima custodia communire, et demum in subiectas, instar naturalis emissionis, transfundere, et eius beneficio generare. Nihil enim



est in his omnibus impossibile, ut proinde iure merito dixerit Augustinus, summa est impudentiae, haec in dubium revocare.

Sufficere haec pauca arbitror pro eius, de qua agimus, difficultatis intelligentia. Utinam caetera, quae tibi eo in libello displicent, scirem, efficerem profecto, ut facti mei rationem intelligeres. Ita enim apud animum tuum statuas velim, quod si crassa illa et impudentissima mendacia, quae mei libelli folio 38. Calvino attribui; si lata illa ad interitum via, quam complanasse Calvinum folio 25. 26. docui; si horrendae illae blasphemiae contra Deum, contra Dei filium, quorum memini folio 64 et 69; si sexcenta similia, quae ex Calvino attuli, Calvinus non sint: fateor me calumniam fecisse Calvino; si vero ipsissima sunt Calvinus sensa et placita, negare non potes, vir eurdite, crassis et enormibus erroribus scatere eam, quam tu propugnandam suscepisti, Calvinus doctrinam.

Quare ego te per animae tuae salutem, per canum illud mentum oro, obtestorque, ut omni praecudio seposito haec sola (si alia nolis) capita, quae attigi, diligenter considera, et quam periculoso loco res tua sit, vide. Mors iam prae foribus. Iuventutem apud nos, virilem aetatem apud Lutheranos decrepitam in Calvinus castris egisti. Probasti omnia, scio, securiorem viam non reperisti, quam sanctis illis (etiam confessione vestra) Augustinis, Cyprianis, Ambrosiis, Chrysostomis etc. calcatam, hanc insiste viam, si eo, quo pervenisse hos credis, cupis venire. Cave, ne et aliorum, quorum tecum ruinam trahis, debitor fias.

Haec tibi, vir humanissime, spero non ingrata fore; si quid tamen molestum accidat, parce affectui, parce amori meo, quem in te propensum semper, si voles, experieris. Deus te donis coelestibus augeat, et in effacto corpore renovet, ut aquilae iuventutem tuam. Vale.

Graecii, 23. Januarii 1606.

Petrus Pazmany.

*Címzés:* Erudito Viro, Domino Stephano Böythy, Ecclesiasticae Németh-Ujvariensi, Domino amico observandissimo.

*Mai lelőhely:* Pázmány, *Az mostan tamat...* c. művének üres lapjai a MTAK-ban. Jelzet: RMK Qu. 239.

1. Mivel történeti jegyzetekre vállalkozunk, a mű részletes jegyzetelését nem tekintettük feladatunknak. Ez különben is csak a levelet megőrző *Tíz bizonyág* (RMNY 933.) elemzésével lenne lehetséges, hiszen ez nem csupán a levelet tartalmazza, hanem azzal összefüggően Pázmány különböző időpontokban írt margináliáit is. Lásd: Büky Béla, *Hogyan korrigált Pázmány Péter*, Magyar Nyelv, 1962. LVIII. 346–353.
2. Pázmány margináliája: „Henricus Sedulius Franciscanus in Apologia adversus Alcoranum pro libro Conformitatum libro 1. Cap. 3. n. 3. Lutherum incumbit daemone natus. Authores citat Cochlaeum et Lindanum. Vide etiam supra fol. 9. 6. Panthaleonem Severinum et ab eo citatum Genebrardum.“
3. Pázmány margináliája: „Lipsius quoque libro 1. Stoicae Philosophiae cap. 20.: Lactantius – ait – Justinus, Clemens Alexandrinus, Eusebius, Tertullianus, Severus Sulpitius genituram

geniis adscribunt, et foeminis jungi, easque implere putant. Exempla et testimonia etiam hodie multa illuc et etiam de literis sunt in hac Ioviano exempla.“

4. Pázmány margináliája: „Plutarchus quaestionum Convivalium 8. cap 1. contendit impleri posse foeminas a geniis. Idem Plutarchus in Numa. Utrunque ex Egyptiorum sensu id probat.“
5. Pázmány margináliája: „Bornemissza Péter Tomo 4. Concionum. Az ördögi kísértet. Folio 721. b. in fine: Az ördög lidércz módra latorkodik az emberrel. Folio 810.: Hallottam, hogy az ördög némely asszonynyal lakozott és efféléknek fiok született, és azok minemű ördögösök voltak. Folio 900.: Lidércz ördögürül is csudákat mondhatnék, és aszfélékről, kik özvegyek lévén, ura képében a sátán hozzá járt és vele játszadozott.“

### 363

1606. február 4. Krakkó

Kivonat Joannes Korczenius Dobokay Sándorhoz írott leveléből

*Az Oroszországból érkezett Andreas Lanicius nagy feltűnést keltett külsejével is. Dimitrijtól hozott levelet, s követsége a kereszténység javát fogja szolgálni. Járt a királynál is. Könnyekig meghatotta a krakkói jezsuitákat beszámolójával, amelyből az derül ki, hogy Lanicius és társa a válságos helyzetekben is a végsőkig kitartott Dimitrij fejedelem mellett.*

Ex litteris Patris Joannis Korczenii<sup>1</sup> datis Cracoviae 4. Februarii 1606. ad Patrem Alexandrum Dobokai

Venit ad nos Cracoviam desideratus charissimus noster Pater Andreas Lanicius<sup>2</sup> noster quondam connovitius dictu mirum quam gratus non nostris tamen omnibus, sed externis etiam viris primariis eius fuerit adventus. Vix hominem cognovimus propter barbam prolixam, quam more Moscovitico nutrit, et habitum quo tam usus est instar Poppi (sacerdotis nomen est apud Moscos) Moscovitici. Crucem inauratam ferebat appensam ad pectus tanquam Vladika illorum. In rebus Serenissimi Demetrii discedit ad Sanctissimum Dominum Nostrum cum litteris, quae autem in commissis habet pleraque sunt ad commune bonum christianitatis.<sup>3</sup> Dolenter bonus Princeps fert calamitatem Hungariae et christianitatis, offert pro hoc bello pecuniam, militem, se suasque vires. Vix loqui cum eo potuimus praeterquam nocte eo, quod viri primarii illum plane nobis eruperent. Heri fuit apud Regiam Maiestatem et apud Serenissimam.<sup>4</sup> Vere isti patres, qui in Moscoviam penetrarunt, admirabilia et inaudita tentarunt. Vix a lacrimis temperare potuimus, cum referentem audivimus, illum belli tam varium et luctuosum successum, omnes Poloni milites, ubi Cozaci perfidi, perfide et fraudulenter se in acie gessissent, deserere omnino decreverant Demetrium; conclamatum ab illis, omnes ut in Poloniam redirent, alioqui si faceret secus illorum aliquis, in partes ab omnibus dissecaretus. Solus plane cum fuisset in tentorio Demetrius, ab infirmo rediens tum Pater Nicolaus in eum incidit flentem, procidit ad pedes Patris, flebili voce eum alloquitur, Pater Nicolae (Oyze Mikula nie opustaite mene)

nolite me relinquere. Venit ad suum Pater Andreas Pater Nicolaus, flere uterque incipit; tandem re Deo commendata se accingunt itineri, summo mane cum essent cohortes polonicae iam instructe, versus Poloniam veniunt ad duces Polonorum, quibus valedicunt cum lacrymis, nos (inquiunt) pergimus in Moscoviam; hoc permuti duces flere et ipsi amare incipiunt; et tandem unus cum sua cohorte. Patres eunt in Moscoviam, se coniciunt in pericula, et nos illos deserimus? Ego non deseram, me qui velit sequatur; et statim mutata voluntas multorum. Deus inquiunt dabit suam benedictionem, quandoquidem tam constantes habemus sacerdotes.<sup>5</sup> Valere Vestram Reverentiam cupio. etc.

*Mai lelőhely:* OSZK Fol. Lat. 3606. II. f. 131r. Másolat

1. A krakkói jezsuita Dobokayhoz fűződő kapcsolatairól nem tudunk további adatról.
2. Andreas Lanicius Nicolaus Cyrowski társaságában 1604 novemberében csatlakozott Áldimitrijhez, majd mindketten missziós tevékenységet fejtettek ki Moszkvában. Mostani küldetéséről további részletek: Wielewicki, *Dziennik*, 69., 11., 113., 121.; Meyer, *Nuntiaturberichte*, 688., 730.
3. Áldimitrij politikai terveiben 1605 őszétől került előtérbe a törökök elleni európai összefogásban való részvétel. Lásd erről további irodalommal: Borys Floria, *Rokosz sandomierski a Dymitr Samozwanec*, *Odrodzenie i Reformacja Polsce*, XXVI. 1981. 69–81. Szántó István Áldimitrijhez fűződő reményeihez lásd a 366. iratot.
4. Wielewicki, *Dziennik*, 111. is megemlékezik arról, hogy III. Zsigmond király magához rendelte, s Rómába indulása előtt alaposan kifaggatta a jezsuita atyát.
5. A lengyel közvélemény megosztottságáról, majd sokak dezertálásáról lásd: Jarema Maciszewski, *Polska a Moskwa 1603–1618. Opinie i stanowiska szlachty polskiej*, Warszawa, 1968. 74–76.

### 364

1606. február 6. Prága

Giovanni Ferreri pápai követ Scipione Borghese bíborosnak

*A bécsi béketárgyalásokról úgy véli, hogy a magyarok tudatában vannak, hogy II. Ulászló-féle törvények hatáson kívül helyezését nem érhetik el, de nem mondanak le arról, hogy elfogadtassák a lutheránus és a kálvinista egyházak létét, ami annyi, mintha visszavonnák a mondott törvényeket. Korábbi követeléseiket más formában próbálják elfogadtatni. El akarják zálogosítani az egyházi javakat, tudván, hogy a király nem akarja, az egyház pedig nem tudja majd kiváltani azokat, miáltal az ez utóbbi megfosztatik a vagyonától. A vágsellyei kollégiumért Illésházy 37 ezer forintot kér.*

Quanto alla trattazione della pace di Vienna, habbiamo che circa al primo articolo di libertà di coscienza, sapevano gl' Ungari istessi, che non se gli concederebbe specificamente l' abolitione degl' articoli del Re Ladislao<sup>1</sup> et altri, ma che non desisterebbero cos' facilmente dalla pretensione, che fossero admesse le sette

Elvetiche et Luterana, che tanto è, come s' annullassero i sudetti decreti, cos' vanno studiando di rippropon sempre quegl' articoli, nei quali trovano grande oppositione, in altra forma che contenga l' istessa sustanza, come avviene anche negl' articoli dell' escender i Vescovi, Giesuiti, et altri sacerdoti, poiché propongono d' haver impegnati tutti i beni Ecclesiastici, e perciò dimandano che o il Regno li disimpegni, o vero lo facciano gl' istessi Ecclesiastici, perché sanno, che ne'l Regno vorrà, né gl' Ecclesiastici potranno disimpegnarli, et con questa via gli terrano esclusi dal possesso, e per il Coleggio di Scelle de Padri Giesuiti domanda l' Eliasasi 37 millia fiorini, che dice havervi presi sopra quei beni...<sup>2</sup>

*Mai lelőhely:* AV Fondo Borghese II. 170. f. 63. Másolat

*Kivonat:* Meyer, *Nuntiatuberichte*, 658–659.

1. Nyilvánvalóan nem Ulászló, hanem II. Lajos lutheránusok elleni törvényeiről van szó, amelyek megszüntetését a felkelők valóban követelték. Vö. MOE 11. 482–483.
2. A vágsellyei kollégiumról illetve Illésházy Istvánról van szó. A jezsuiták ellenében tett intézkedéseiről lásd legutóbb a 360. iratot. Vágsellye elzárókosításáról lásd a 269/13. irat 19. jegyzetét, a turóci prépostság megszerzéséről a 367. iratot.

### 365

1606.<sup>1</sup> február 8. Vágsellye

Joannes Ivanchan Dobokay Sándor vágsellyei rektornak Bécsbe

*Január 16-án kelt levelére válaszol. A vágsellyei bíró és Horváth Miklós egy eretnek prédikátort hozott be a városba. A prédikálástól is eltiltották volna őket, ha a hajdúk nem keltek volna védelmükre. Az ő támogatásuk következtében nő a katolikusok száma. Királyfaluban Vistoki Mihály támogatását is élvezve, új harangot állított fel. Eckius művéből kér egy példányt, Costerust már megkapta.*

Salutem utriusque vitae foelicitatem exopto Paternitati Vestrae.

Literas<sup>2</sup> Paternitatis Vestrae 16. Januarii ad me scriptas non tantum semel, sed bis et pluries legi, ex quibus non solum voluptatem, sed etiam vires magnas asumssi. Faxit Deus omnipotens, ut illa quae vellem literis mandare viva voce brevi enararem. Hoc tamen sciat Dominatio Vestra ut Judex Seliensis cum Horvat Mikula<sup>3</sup> ultima dominica Bacchanaliorum novum seductorem conduxerunt, cui promiserunt dare per annum fl. 70, metretas autem tritici 200. Hic seductor totis viribus instabat, ut me ex civitate eiicerent ac conciones prohiberent, sed nihil efficere potuit. Eodem die dominico in pomeridiana concione publice dixit nullo modo se posse pati in civitate reliquias Jesuitarum. Sed milites Haidones, qui audiunt Romanam Ecclesiam, me confortabant promitentes si necessitas postulaverit, etiam sanguinem effundere penes me, et sacrosanctam Romanam Ecclesiam. Hoc autem audiens nominatus seductor una cum Iudice

nihil ausi sunt attentare. Laus Deo ter Optimo Maximo in dies crescit numerus Catholicorum adeo, ut iam palatium non possit nos capere, sunt omnia plena, atrium, palatium, gradus ita, ut iam debeo, cum fient meliora tempora, inferius in atrio concionari, quia locus superius non possit nos capere. Potestatem mihi in gratiam Paternitati Vestrae a Reverendissimo Domino Stephano Zuhay Episcopo Agriensi baptizandi, concionandi, copulandi et introducendi concessam bene intellexi.<sup>4</sup> In Királyfalu<sup>5</sup> 8 die mensis praesentis campanam novam cum Haidb-nibus eiusdem pagi erexi in templo, quod videns seductor Seliensis, multum dolet intellegens, quod illi Királyfaluienses nihil volent solvere, nec indigere illius servitio. Dominus provisor Vistoki Mihaly<sup>6</sup> dedit mihi domum penes hortum, in qua pueros doceo. Hoc etiam non parvum nominatus Plutonis famulus dolet. Habeo autem ad 50 pueros. Caetera viva voce exponam. Cum his cupio Paternitatem Vestrum quam faelicissime valere. Datum Seliae apud candelam ex domo vestra in die Carnisprivii.

Cliens humillimus Joannes Ivanchan.

P.S. In superioribus literis rogaveram Dominationem Vestram ut si fieri posset, mitteret mihi Dominatio Vestra Ecchium de controversiis, sed prout ex literis Domini Podari Benedik<sup>7</sup> intellexi, misit Paternitas Vestra, sed mihi non dederunt, sed tantum Costerum.<sup>8</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 156–157. Eredeti

1. A datálás nem tünteti fel, melyik évben keletkezett. Ez azonban bizonyosan 1606, mert Dobokay 1605 májusától tartózkodott Bécsben.
2. Nem maradt ránk. E levél valószínűleg válasz volt Ivanchan január 8-án írott beszámolójára. (350. irat)
3. Közelebbit nem tudunk róla. A bírót nem ismerjük, Horvát Mikuláról lásd a 350. iratot.
4. Ezt kérte Ivanchan fent említett levelében.
5. Nyilván a Vágsellyéhez közeli Nyitra vármegyei Hontkirályfalváról van szó.
6. Közelebbit nem tudunk róla.
7. Joannes Eckius: *De controversiis* című a korban többször megjelent munkájáról van szó.
7. Podári Benedek vágsellyei provisor szerepel a Mária kongregáció névsorában. Lásd a 253. iratot.
8. Franciscus Costerus katolikus polemikus. Munkáját közelebbiről nem tudtuk meghatározni.

### 366

1606. február 16. Olmüc

Kivonat Szántó István leveléből<sup>1</sup>

*Az a szándék, hogy a Magna Hungariában lakó ösökhöz eljussanak, megvalósulni látszik. Dimitrij moszkvai fejedelem ugyanis két jezsuitát küldött követségbe a*

*pápához. Felajánlotta továbbá, hogy egy kollégium jöhet létre Oroszországban, s hogy minden vagonát a katolikus hit védelmére fordítja.*

Ex literis Patris Stephani Aratoris, datis Olomutii 16. Februarii 1606.

Quod multum diuque desideravit Reverentia Vestra, ut ad nostros antiquos proavos in maiorem Ungariam proficisciretur, fortasse breve noti composuerit. Nam Moscoviae Princeps Demetrius optimus Catholicus misit ad Pontificem legatos duos ex patribus nostris, qui nomine suo obedientiam illi deferrent, qui nuper hic apud nos hospiti sunt.<sup>2</sup> Idem bonus Princeps cogitat collegium extruere pro Moscorum conversione in Moscovia et arma contra Turcas monire totumque thesaurum suum amplissimum pro defensione catholicae Ecclesiae expendere.<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* OSZK Fol. Lat. 3606. II. f. 131v. Másolat

1. A csak kivonatban ránk maradt levél címzettje ismeretlen. Az első mondata alapján aligha lehet azonban Carrillo, vagy Acquaviva, hiszen nostros antiquos proavos-ról beszél. Így a rendfőnök június 17-án kelt levele (387. irat) bizonyára nem erre válasz, hanem egy másik, a javaslatot Rómába is elküldő Szántó Arator levélre. A címzett tehát egy magyar jezsuita lehetett. Gondolhatnánk arra a Pápay Jánosra, akit – mint a későbbi iratokból kiderül (lásd Kruppa Tamás, *A jezsuiták és az őshaza*, *De la umanism*, 43–46.) – nagyon foglalkoztatta az őshaza kérdése. Ő azonban ekkor a levelezéstől elzárt Erdélyben volt. Az a körülmény, hogy mai lelőhelyén más Dobokayhoz írott levél kivonata is megtalálható (lásd a 363. iratot) valószínűvé teszi, hogy ő a címzett.
2. Mint a 363. iratból kiderül, csak egy jezsuitát (Andreas Lanicius) küldött követségbe Rómába a moszkvai fejedelem. A másik (Stanislaus Kryski lásd Wielewicki, *Dziennik*, 113.) Krakkóban csatlakozott hozzá.
3. Lásd erről a 363. irat jegyzeteit. Szántó Istvánnak az őshazával kapcsolatos lelkesültsége külön tanulmányozást igényel. Bizonyos azonban, hogy ez nem volt friss keletű fellángolás, hiszen Szántó közreműködött abban, hogy Báthory István számára lemásoljanak a Vatikánban bizonyos iratokat, közöttük Franciscus Richardus Julianus barát jelentése alapján készült beszámolóját Magna Hungariáról. Lásd *Monumenta*, I. 672.

### 367

1606. február 18. Bécs

Dobokay Sándor Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*A bécsi tárgyalásokon a Bocskayt képviselő Illésházy István és Mladossevith Horváth Péter elérte amit akart, mindenütt szabadon működhetnek az eretnekek. Ennek a katolikusok számára gyászos következményei látszanak Nagyszombatban és Pozsonyban. Megölték Újlaky Lajos veszprémi püspököt, menekülésre kényszerítették Pethe Márton kalocsai érseket, fogságba ejtették a váradi és a pécsi püspököt. Rátették kezüket az egyházi javakra, s hatalmas összegeket követelnek értük. Mindez föltétlen szükségessé teszi, hogy a legközelebbi országgyűlésen megjelenjen a pápai nuncius is. A horvátországi főurakhoz hasonlóan a magyarországi katolikusok szá-*

*mára is brévét kellene a pápának írnia. Még a lutheránus Thurzó György is a legnagyobb kegynek tekintené, ha ilyen brévét kapna. Megküldi a vágsellyei licenciátus hozzá küldött leveleit.*

Optarem Pater Admodum Revende, si (quod sperabam) tarditatem meam in rescribendo ad litteras Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae excurrente decembri Roma datas,<sup>1</sup> laeto aliquo nuntio compensare possem, sed, o dolor, nil nisi luctus, nil nisi moeror et lamentatio bonorum omnium, timor quem timebamus, evenit nobis. Duo legati Stephani Bochikay, Dominus Stephanus Illieshazy Lutheranus et Petrus Mladosovitthy Calvinianus, in grave praeiudicium, imo certissimum (ni Deus occurrat) catholicae religionis et status ecclesiastici in Ungaria exitium, quae voluerunt, hic obtinuerunt. Obtinuerunt nimirum libertatem, ut vocant religionis, vere autem re ipsa haeresum exitialium in Ungaria ubique, ita iam nihil prius, nec antiquius habebunt haeretici, quam ut ubique cathedras statuunt pestilentiae suae.<sup>2</sup> Et de facto calviniani ministri in civitate Tyrnaviensi occuparunt templum et monasterium Sancti Jacobi, fratrum ordinis Sancti Francisci. Idem in alio oppido factum, unde etiam fratres ex familia Sancti Francisci eiecti, et ministri haeretici substituti. Posenii quoque regia civitate lutheranus praeco, non ita pridem, Lutheri venena licenter et impune spargere caepit. Bona ecclesiastica pene omnia Dominus Stephanus Illieshazi, partim amicis et cognatis, partim aliis tam tetrae factionis et rebellionis incentoribus titulo pignoris dedit, partim ipsemet pro se usurpavit.<sup>3</sup> Sic non satis erat Bochikayanis Reverendissimum bonae memoriae Ludovicum Uylakj Episcopum Wesprimiensem<sup>4</sup> in arce propria obtruncare, caput in summum dedecus et opprobrium Dei ac hominum e muro suspendere; Illustrissimum Archiepiscopum Colocensem piaie recordationis Martinum Pethe fugientem bonis omnibus et vita fere exuere, quam Viennae aerumnis et doloribus afflicto finivit tamen faeliciter;<sup>5</sup> alios praeterea duos Reverendissimos Episcopos Variadiensem et Quinqueecclesiensem capere, captivos pessime habere, quorum ille hodieque (in miseriis confectus vivere desierit) captivus habetur; nam Quinqueecclesiensis tandem rogatu Serenissimi Regis Poloniae dimissus, Cracoviae huic aerumnosae vitae in exilio finem fecit mense Januario;<sup>6</sup> non satis erat, omnia ad quae penetrare potuerunt templa, monasteria, capitula, episcopatus expilare et contaminare. Ecclesiasticos pene omnes una cum episcopis sedibus suis eiicere, nisi postquam haec infanda et his detestabiliora facinora perpetrarunt, illud etiam in tractatione pacis proemii consequerentur, cum poenam meriti essent, ut bonorum ecclesiasticorum ipsi manerent domini, neque ea legitimis dominis, episcopis videlicet, virisque aliis ecclesiasticis iuxta ac saecularibus regi suo fidis restituerent, nisi eam pecuniae summam, quam ipsi pignori praescripserunt, pro eorundem bonorum redemptione deponerent. Rem lacrimis dignam, hostibus regni regisque ex eorum bonis, qui regi integram fidem servarunt, praemia decerni. Sed hoc viderint ii, quorum interest. Ad nostra venio.

Collegii Selliensis seu Praepositurae Thurociensis bona, in triginta octo milibus florenorum ungaricorum oppignorata, a diversis possidentur, neque restituentur donec dicta pecuniae summa modernis possessoribus persolvatur.<sup>7</sup> Quis

autem ea persolvēt? Nemo, nemo. Nos quidem certe nunquam poterimus. Unde enim? Summa omnium oppignoratorum bonorum tam ecclesiasticorum, quam aliorum excedit numerum centum quadraginta millium tallerorum.

Comitia regni futura dicuntur ad vigesimam tertiam diem Aprilis,<sup>8</sup> in quibus agent sine dubio haeretici omni studio et vigilantia, ut quod coeperunt, religionem catholicam opprimant, omnia iura, omnes immunitates ordinis ecclesiastici convellendo. Et valent plurimum ipsi multitudine, solertia, autoritate, potentia. Iamque mea opinione ita rem omnem suam institutam habent, ut plus dimidio facti sui habere mihi videantur. Quare Pater Admodum Reverende Deus in primis ardentem assidueque orandus est, ut suis auxilio adsit,<sup>9</sup> consiliaque dissipet malignantium, tum omnia ex parte catholicorum media, quae quoque modo iuvent adhibenda, ut non praevaleat sathanas. Non dubium Sanctissimo Domino Nostro, Christi Domini Nostri Vicario, ubi de tanto rei catholicae et extremo discrimine Sanctitati Suae constiterit, salutem Ungariae cordi futuram.

Valde fuerunt animati proceres Croatiae cum a Sua Sanctitate brevia<sup>10</sup> acceperant, quibus ad fidem Caesariae Maiestatis integre servandam commonefiebant, neque modo dubitare licet, vehementer omnium animos accensum et armatum iri ad rem catholicam omni ope tuendam et promovendam, si eiusmodi cohortatione, non illos tantum, sed alios etiam Ungariae proceres maxime catholicos dignetur Sua Sanctitas; quin ex lutheranis novi magnatem, qui cum in exemplum brevis apostolici ex iis, quae Sua Sanctitas ad magnates Croatiae miserat, incidisset, dixerit se reliquiarum sanctorum loco habiturum esse, si se quoque tali brevi Sanctitas Sua dignaretur. Vir hic est Magnificus Georgius Turzo<sup>11</sup> Consiliarius Caesariae Maiestatis, Comes Comitatus Arvensis, et est Ungarus; qui cum quamdiu hic multa mihi intercessit familiaritas, nec infrequens de rebus ad fidem salutemque spectantibus sermocinatio. Vir est singulari humanitate et prudentia, quique in tota Ungaria fere prae omnibus aliis gratia, opibus, autoritate potest plurimum.

Juvenis<sup>12</sup> de quo alias perscripsi ad Vestram Paternitatem Admodum Reverendam, qui scilicet Selliae murum pro domo Dei se opposuit, non is est, quem esse inaudieram; est scilicet ille, de quo ante, aetate provectior, utpote natus annos circiter viginti duos, sed zelo Dei mirifice incensus. Id ut Admodum Reverenda Paternitas Vestra noscat liquidius, quia eidem Paternitati Vestrae me rem non ingrattam facturum confido, mitto eidem litteras dicti juvenis ad me datas, quae eius et fervoris et simplicitatis Deo placitae indices existunt. Nunc ista habui, quae ad Paternitatem Vestram Admodum Reverendam perscriberem, quod superest, me Admodum Reverendae Paternitati Vestrae ad sacris Deum precibus et sacrificiis commendo vehementer.

Viennae 18. Februarii 1606.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae servus et indignus filius

Alexander Dobokay



*Modern átírat*: MTAK Kézirattár, Szittyay-hagyaték ms. 25/VII. 10.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 314–317.

1. Lásd a 336. iratot.
2. A február 9-én elfogadott megegyezés sérelmezett pontjáról lásd a 360. irat 4. jegyzetét.
3. Az itt részletezett eseményekről lásd a 350., 359–361., 365. iratokat.
4. A Bocskay hajdúi által megölt püspökről vö. Nagy, *Katonai történet*, 279. A körülötte kialakult legendaképződésről érdekesen tanúskodik a krakkói jezsuita rendház diáriumának alábbi részlete: „Vespremiensi etiam episcopo eadem Bocskaianae rebellionis rabies caput a cervicibus abscedit et e fenestris ad populum eiecit. Exstant in arce Sümegensi expressa sceleris vestigia, ubi muri episcopi sanguine aspersi, quoties abrasuntur, toties, quasi sudarent, cruentari dicuntur.“ (Vö. Wielewicki, *Dziennik*, 110.; Veress, *Évkönyvek*, 226.)
5. Hetesi Pethe Márton haláláról lásd legutóbb a 336. iratot.
6. Migáczy Miklós és Zalatnoky György fogságba eséséről lásd a 346/3. iratot. Ez utóbbi felett egyébként 1606. január 30-án a híres lengyel jezsuita szónok, Piotr Skarga mondott gyászbeszédet. (Vö. Wielewicki, *Dziennik*, 111.; Veress, *Évkönyvek*, 227.)
7. Lásd erről a 364. iratot.
8. Az április 24-re összehívott, majd június végén eredménytelenül fölsozlott pozsonyi országgyűlésről van szó.
9. Ennek jegyében sürgették a katolikus püspökök, majd külön Forgách Ferenc is, hogy a pápa küldjön követet az országgyűlésre. E levelek egyébként a Dobokayéval sokszor szó szerint megegyező szóhasználatú ecsetelik a magyarországi katolicizmus sanyarú sorsát. Vö. a magyarországi püspökök 1606. február 20-án V. Pál pápához intézett levelét. Kiadva MOE, XII. 36–40. és Forgách F. levele Ferreri pápai követhoz (AV Fondo Borghese III. 7 c. f. 222 r–v.) Ránk maradt ugyanakkor Alphonso Carrillo másolatában egy ismeretlen által a pápai nunciusnak írott levél is, amely hasonló érvekkel próbálja meggyőzni őt az országgyűlésen való részvételről. Lásd a 376. iratot.
10. A horvát főrendek mellett külön brévért kapott Mátyás főherceg is. (Vö. MOE, XI. 544.)
11. A későbbi nádor (lásd róla legutóbb a 323. iratot) idézett nyilatkozata egészen meglepő adat.
12. Joannes Ivanchan, akinek csupán az a két Dobokayhoz küldött levele (350., 365. irat) maradt ránk, amelyeket ő Rómába továbbított.

### 368

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Istvánnak Laibachba

*Helyesli, hogy az engedelmesség útjára lépett. Biztos abban, hogy megfelelő feladatot kap a rendben.*

Ut priores litterae<sup>1</sup> Vestrae Reverentiae nos valde sollicitos reddiderant ob periculum, quod imminere ipsi cum dolore videbamus, ita posteriores nos exhilaraverunt vehementer, quod intellexerimus ex iis mutationem dexterarum excelsi factam in Reverentia Vestra. Quamobrem ipsi gratulamur, et nobis atque adeo gratias agimus divinae bonitatis immortales. Bene vero sperare volumus et nobis

polliceri, conatum Reverentiae Vestrae deinceps non defuturum, ut cooperetur tantae gratiae seque studeat idoneum operarium reddere Societati ad maius obsequium divinum et proprium in via perfectionis progressum. Aedificati autem valde sumus prompta illa significatione indifferentiae, quam omnino necessarium esse optime videt Reverentia Vestra. Credimus porro Patrem Provinciale respondisse, quod ad studium attinet, et non dubitamus, quin Reverentia Vestra libenti animo susceptura sit, ut ex Domini manu quicquid ille in Domino melius esse iudicaverit. Nos ad illum ea de re non scripsimus, quia Reverentia Vestra exposuit nobis iisdem litteris se cum illo egisse et responsum brevi expectare. Erit vero nobis pergratum audire Vestram Reverentiam pergere alacriter in via Domini et conservare debitam in omnibus indifferentiam, quae ut experientia quotidie magis ostendit, multo maiorem fructum et meritum reportat, quam magna doctrina. Dominus Deus augere ipsam dignetur omni cumulo caelestium gratiarum, et optatem illi concedat laetitiam spiritualem.

Romae 18 Februarii 1606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 211. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk. Nagy Istvánról lásd legutóbb a 354. iratot. Ügyével egyébként a rendfőnök március 18-án Carrillóhoz írott levele újra foglalkozik: „De studiis Patris Stephani Nagy rescripsi pridem ad Reverentiam Vestram et nihil praeterea nunc addendum occurrit, nisi ut iuvetur in Domino prout indigere existimabitur...” (ARSJ Austr 2. I. f. 222.)

### 369

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber bécsi rektornak Bécsbe

*Örül a jobb híreknek. Reméli, hogy a béke az egyház javára lesz.*

Accepi litteras<sup>1</sup> Vestrae Reverentiae datas ultimo Decembris, quae de publico statu paulo meliora continebant, cum tranquilliora omnia hac hyeme viderentur, et de pace agi significarent, quam quidem optamus esse utilem rei catholicae et honorificam, pro qua et preces Domino Deo offerimus...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 217. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk, így azt sem tudjuk, hogy a fegyverek nyugvásán kívül milyen jobb híreket közölt.

## 370

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

*Elhatározta, hogy Mariettit Rómába rendeli. Erről írt neki, valamint Báthory Zsigmond fejedelemnek is. Javasolja, hogy Lucarit állítsa helyébe. Döntsön arról, engedje-e Nagy Istvánnak, hogy folytassa tanulmányait.*

Patrem Mariettum<sup>1</sup> evocare decrevimus Romam, cum eius opera simus usuri, quare Reverentia Vestra poterit illum mittere, cum commodum erit. Scribo autem ad Serenissimum Principem,<sup>2</sup> ut liceat cum bona gratia Suae Serenitatis id facere, et spero assensurum, scribo et ad eundem Patrem Mariettum,<sup>3</sup> ut propterea remitti posse putemus sine alia dilatione, expeditis negotiis cum beneplacito Serenissimi. Porro illi dandus erit loco Patris Marietti aliquis alius de nostris, prout ex consolatione ipsius fore videbitur, et quidem Pater Lucari,<sup>4</sup> quem Reverentia Vestra nominabat, idoneus fore videtur, ac nos deinde admonendi erimus. Testimonium<sup>5</sup> tam honorificum Suae Serenitatis de nostra Societate missum a Reverentia Vestra accepimus, et asservabitur, atque exemplar mittetur ad Patrem Gretzerum,<sup>6</sup> prout Reverentia Vestra suggerebat...

...Labaci Pater Stephanus Nagy<sup>7</sup> optaret prosequi sua studia, unde remotus est; ait se scripsisse ad Reverentiam Vestram, cuius nos prudentiae permittimus, ut fiat quod in Domino iudicabit. Quod si in decretis manendum videatur, ille certe animandus erit et consolandus, ut libenter acquiescat, et in Domino adiuvetur: atque ad nos scribendum de successu...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 218. Fogalmazvány

1. Lásd róla legutóbb a 356. iratot.
2. Lásd a következő iratot.
3. Lásd a 372. iratot.
4. A korábban Vágsellyén tevékenykedő Lucari (lásd a 116. iratot).
5. Lásd a 351. iratot.
6. A polihisztor Jacobus Gretser jezsuitáról (1563–1625) van szó. Lásd: Koch, *Jesuitenlexikon*, 732–734.; Sommervogel, III. 1743–1809.
7. Róla lásd legutóbb a 368. iratot. A Carrillóhoz írott levele nem maradt ránk.

## 371

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Báthory Zsigmondnak

*Értesíti arról, hogy Mariettit Rómába rendelte. Gondoskodni fog helyetteséről.*

Ut Serenitatem Vestram hisce litteris interpellare audeamus, nostrum exhibendae illi reverentiae, quod pro debita et assidua observantia facimus ex animo, semper in magni beneficii loco habituri, quicquid Vestra Serenitas mandare dignabitur. Deinde vero desiderium evocandi huc Patrem Joannem Antonium Mariettum,<sup>1</sup> cui, si cum bona gratia Serenitatis Vestrae liceret, aliqua haberemus negotia committenda. Quia vero in hac parte post obsequium divinum praecipua ratio habenda nobis est huius ipsius bonae gratiae Vestrae Serenitatis idcirco, non audeamus ullo modo id aliter petere, tametsi dissimulare non possumus, quin multam gratiam debituri essemus, si id impetrare liceret. Neque vero deesse patiemur aliquem alium de nostris patribus, siquidem fuerit ex consolatione et satisfactione Vestrae Serenitatis aliquem habere, atque adeo scripsimus ad Patrem Provincialem, ut studeat obsequi Vestrae Serenitati, cuius ad nutum erimus omnes paratissimi. Haec his litteris complectenda videbantur, et bene speramus hoc ad cetera Vestrae Serenitatis beneficia facile accessurum. Quod reliquum est, multos annos cumulunque verae felicitatis optamus a Domino Deo Vestrae Serenitati.

Romae 18 Februarii 1606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 219. Fogalmazvány

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 313.

1. Az ügyről lásd az előző levelet.

### 372

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Antonio Mariettinek Prágába

*Értesíti arról, hogy Rómába rendelte. A szükséges teendőket Carrillo tartományfőnöktől vagy Ferdinand Alber bécsi rektortól tudja meg.*

Quoniam occasio data est nobis occupandi Vestram Reverentiam in nonnullis negotiis ad divinam obsequium pertinentibus, evocare huc ipsam decrevimus, qua de re tum ad Patrem Provincialem scribimus, tum ad Serenissimum Sigismundum,<sup>1</sup> cuius cum bona gratia id fieri posse speramus, atque adeo ut succedat ex animi sententia, confidimus Vestram Reverentiam curaturam. Proinde expectabimus ipsam, ubi commodum erit, primo quoque tempore, et disponendus erit dextere ac prudenter Serenissimus, ut hoc ad cetera beneficia accedere nobis patriatur aequo animo et libenti. Ubi autem opportunum erit, Vestra Reverentia se in iter det, et in quibus opus erit, agat cum Patre Provinciali vel si is abesset forte e provincia, cum Patre Ferdinando Albero Viennensi Rectore. Nos autem ipsam

expectabimus, et ex animo felicem successum et felix iter a Domino precam nosque vicissim commendamus precibus et sacris sacrificiis  
Romae 18 Februarii 1606.

*Mai lelhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 219. Fogalmazvány

1. Lásd az előző leveleket.

### 373

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Georgius Mysiusnak Bécsbe

*Tanulmányai befejezéséről a tartományfőnök dönt. Megértette, miért tartja fontosnak Aquinói Szent Tamás tanulmányozását. Az arianusokkal megfertőzött hazájának megsegítéséről is a tartományfőnökkel tárgyaljon.*

De desiderio Reverentia Vestrae studia absolvendi rescripsi alias, quae Domino videbantur, nimirum agendum esse cum Patre Provinciali, cuius est in milibus omnia ex propinquo expendere et facere, prout in Domino visum expedire.<sup>1</sup> Postea litteras iterum accepi a Reverentia Vestra, rationesque videlicet saltem privato studio primam Sanctae Thomae partem notam habere optarum laudo quidem bonum zelum iuvandi patriam Arianis infectam, sed id totum mittendum videtur dispositioni Patris Provincialis, cui exponet omnia Revere Vestra et pro sua religiosa virtute atque indifferentia expectet, ut a Domini quicquid ille decreverit.<sup>2</sup> Pergat vero magno animo in occupationibus ipsius diligentiaeque commissis, et in suis precibus ac sacris sacrificiis oret pro  
Romae 18 februarii 606.

*Mai lelhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 220. Fogalmazvány

1. Lásd a 321. és 331. iratokat.

2. Rendkívül érdekes, hogy az unitáriusok ellen hangolt Mysius – úgy látszik – Aquinói Tamás tanulmányozásával készül cáfolásukra. Alapos cáfolóirat elkészítését azonban még valószínűleg nem tartották aktuálisnak (lásd *Jezsuita missziók*, II. 50; Enyedi György *Explicationes* c. munkáját már 1600-ban elküldte Rómába *Ca numenta*, IV. 463., 465.)

## 374

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Klagenfurtba

*Reméli, hogy Scherer áthelyezésével megoldódnak a nehézségek. Üdvözli Jagnathoviust.*

Scripsit<sup>1</sup> ad nos Reverentia Vestra 8 Januarii de pertinentibus ad Patrem Galium Scherer,<sup>2</sup> quae consideravimus, et commendata erunt uti par est, quia autem audio alio vocandum esse, et fortasse iam evocatum, bene sperare volo quieta magis fore omnia, et disciplinae rationem felicius esse successuram. Expectabo autem certiora. Gaudeo porro dari operam, ut debita paulatim dissolvantur, quemadmodum Reverentia Vestra significabat. Quia vero ad eas litteras nihil occurrit aliud, salutem meo nomine Patrem Nicolaum Jagnathovium,<sup>3</sup> cuius litteras item accipi et expendi ut oportebat, atque in suis precibus et sacris sacrificiis orent pro me.

Romae 18 Februarii 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 221. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk.
2. E közelebről nem ismert ügyről lásd korábban a 328. és 333. iratot. A levélben jelzett áthelyezés valóban megtörtént, hiszen 1607-ben már nem szerepel a klagenfurti névsorban.
3. Lásd róla *Catalogi*, I. 698. és a 410. iratot. Levele egyébként nem maradt ránk.

## 375

1606. február 18. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntatónak Grácba

*Megkapta a Bocskay levelezéséről készült másolatokat.*

Postea accipi ultimas Reverentiae Vestrae cum exemplari litterarum Serenissimi ad Boskay et vicissim vidique eas perlibenter, precorque Dominum ut omnia bene succedant...<sup>1</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 221. Fogalmazvány

1. A rend római levéltárában őriznek két levelet (Epp. Ext. 30, ff. 50r–51v.). Az egyiket Bocskay István írta Kassán 1606. január 2-án özv. Mária főhercegnőnek a kezdődő béketárgyalásokról. A második Mária válaszevele. Lehet, hogy ezekre utal Acquaviva. Az előbbi magyar fordításban kiadva: Bocskai, *Levelek*, 181–182.

## 376

[1606. március eleje?]

Alphonso Carrillo tartományfőnök Giovanni Ferreri pápai követnek

*A nyitrai püspök helyesnek látná, ha a legközelebbi országgyűlésen Mátyás főherceg támogatására egy követ is megjelenne a szentszék és a császár képviselőjében. A leghelyesebb lenne azt sugallni a császárnak, hogy a prágai nunciust küldje ki.*

Ex literis N. N.<sup>1</sup>

Reverendissimus Nitriensis censet consultum fore, ut Nuntius Apostolicus aliquis Serenissimo nostro in comitiis Hungariciis adsit ad recuperandum, si possibile sit, quae circa religionem Catholicam in hac pacis tractatione sunt amissa.<sup>2</sup> Cum praesertim Reverendissimus Cleselius, ut ipse Reverendissimo Nitriensi dixit, illis comitiis non intererit, bene autem petentibus etiam hoc Hungaris, primus hic inter seculares consiliarios, quem ut talem Reverentia Vestra quando hic est, solet visitare, qui nimium fuit pro Hungaris in tractatione pacis, non habita ratione religionis.<sup>3</sup> Et certe ipso primario existente in comitiis, deteriora expectanda forent, nisi adsit aliquis cum auctoritate Sedis Apostolicae et Caesariae Maiestatis, quo Serenissimus in omnibus, quae ad religionem pertinent, nitatur. Nuntium autem hoc nomine ex Urbe expectare forte nimis tarde foret, et praeterea motum faceret inter Hungaros, quasi velit se Sanctus Pontifex ingerere. Forte etiam consideratio foret, quo ad Caesarem Maiestatem. Videbatur igitur haec expeditior et securior ratio Reverendissimo Nitriensi, si per aliquem Caesariae Maiestati suggereretur, quandoquidem in praeiudicium religionis catholicae multa in proxima pacis tractatione decreta sunt, quam per omnia salvam tueri rex Hungariae iuramento obligatus est, ne quod timendum est, in proximis comitiis plane evertatur, occurri posse, si Caesaria Maiestas ut rex catholicus Hungariae motu proprio Serenissimo Archiduci in proximis comitiis Hungaricis Illustrissimum Nuntium Pragensem adesse velit, a quo omnia, quae circa religionem et ecclesiam in iis movebuntur, dependeant. Et de hac voluntate Suae Maiestatis constet etiam regnicolis.<sup>5</sup>

Illustrissimo et Reverendissimo Monsignore Osservantissimo

Il contenuto de sopra è parte de una lettera che ho ricevuto, il che iudicai dovere comunicare con Vostra Illustrissima facendola reverenza del Collegio.

Di Vostra Illustrissima et Reverendissima affezionatissimo servo Alfonso Carrillo

*Mai lelőhely:* AV Fondo Borghese III. 7. c. f. 227. Másolat

*Kivonat:* Meyer, *Nuntiatgeberichte*, 696.

*Kiadva:* Veress, *Carrillo*, I. 387–388.

1. A közelebről nem datált irat másolat, a végén olvasható olasz nyelvű szöveg azonban Carrillo kezétől származik. E szöveg szerint egy olyan levélrészletet közöl a pápai követtel, amelyet valamelyik rendtársa hozzá írott leveléből emelt ki. Megírásának időpontja a benne foglaltak alapján 1606 március elejére tehető.

2. Forgách Ferencnek erről a tervéről lásd a 367. irat 9. jegyzetében említett dokumentumok. Az ügy háttéréről: MOE, XII. 8–18.
3. Ferreri ide a következő margináliát írta: „Forsi intende de Trau.“ Ezek szerint Paul Trauts tanácsosról van szó. (Vö. MOE, XII. 9–10.)
4. Maga Mátyás főherceg hevesen ellenezte ezt a tervet. Forgách Ferenc Ferreri követhetett írásából (1606. március 20.) az derül ki, hogy a főherceg komoly szemrehányásokkal lette miatta. (Vö. Meyer, *Nuntiaturberichte*, 695–696.; MOE, XII. 10–14.)
5. A tervet végül is Rómában is elvetették. (MOE, XII. 14–18.; Meyer, *Nuntiaturberichte*, 698.) Károlyi Árpád szerint abban, hogy Ferreri is elvetette, szerepet játszott a „bécsi jászaiták rendházának embereket és viszonyokat jól ismerő okos főnöke“ is, aki egy bizonyos jelentést fogalmazott volna meg ebben az ügyben. Károlyi tehát Ferdinand Albrecht gondolt, de ilyen iratot nem ismerünk, s erre nem utal az a Ferreri által Borghese bíborshoz írt levél sem (Meyer, *Nuntiaturberichte*, 685.), amelynek tartalmából Károlyi erre következtet. (Vö. MOE, XII. 15–16.)

## 377

1606. március 14. Gyulafehérvár

Giovanni Argenti jegyzéke a gyulafehérvári kollégium benedeki szőlőjé bérlőiről

*A jegyzék felsorolja azokat, akik Hegyszőlő hegyén három esztendőre bérből szőlőkerteket.*

*Mai lelőhely:* MOL, EFL XXII. szekrény H. 95. sz. Eredeti. Mikrofilm: 32450  
*Kiadva:* Argenti, 199–201.

## 378

1606. április 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Báthory Zsigmondnak Libkovicére

*Megköszöni, hogy Mariettit elbocsátotta. Gondoskodni fog helyettesítőjéről.*

Obligavit nos sibi vestra Serenitas novo beneficii vinculo, quod et si qua difficultate tamen concesserit nobis, aequo animo Patrem Joannem / Mariettum, cuius opera in aliis quibusdam negotiis uti destinamus. No  
... gratias idoneis gratias agere Serenitati Vestrae de hac benic



*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 223. Fogalmazvány

*Kivonat:* Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 313.

1. Az ügyről lásd a 370. iratot, amelyből kiderül, hogy Ludovicus Lucarit szánták Marietti helyére.

### 379

1606. április 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Bécsbe

*Örül, hogy Mariettust elbocsátotta a fejedelem. Küldi Pázmány tételeinek cenzúráját. Nagy Istvánt le kell csendesíteni.*

Patrem Mariettum iam expeditum esse a Serenissimo guademus, et per litteras gratias agimus eius Serenitati...<sup>1</sup> ... Censura ad propositiones Patris Pasmani hic facta est, et mittetur prout opus erit...<sup>2</sup>

...Pater Stephanus Nagy curandum erit, ut acquiescat, quandoquidem ultra pergere in studiis iudicio omnium minime debet...<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 223–224. Fogalmazvány

1. Lásd legutóbb a 378. iratot.
2. A tételek megérkezését február 18-án Deckerhez írott levelében nyugtázta a rendfőnök: „Propositiones illae duae Patris Pasmani, quas Vestra Reverentia notabat, hic expendantur, et respondebitur quod in Domino visum erit...” (ARSI Austr. 2. I. f. 219.)
3. Lásd legutóbb a 370. iratot.

### 380

1606. április 12. Bécs

Venceslaus Hermannus<sup>1</sup> Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Carrillo jellemzése. Bár a rendtársak tisztelete övezi, vannak kifogásolható vonásai: túlságosan indulatos, nem hallgat végig másokat, hosszú buzdító beszédeket tart, érzéketlen társai panaszaíránt, kapkod. Többek szerint túlságosan kedveli a magya-*

*rokat. Azt is eltűri, hogy különböző alkalmakkor hosszan ünnepeljék. Helyesnek látná, ha mostani útja során szóbahozná a rendfőnök, hogy pihennie kellene.*

Quod ad personam ipsius [Provincialis] attinet, ut et alias, ita quoque iam scribo: eum videlicet suo munere conari rite fungi, ac omnibus quantum advertere potui esse gratum. Haec in illo non probantur: quod in choleram quandoque erumpat, quod in consultationibus loquentes inturbet, quod in exhortationibus faciendis sit longus (licet monitus a me) quibus, aliis molestus, quod in itineribus faciendis, cum molestia sociorum haud levi, et detrimento valetudinis suae, valde sit festinus; quod difficultates proponentibus sociis non faciles praebeat aures, quod erga hungaricam nationem magis quam alias videatur affectus, quae duo ex aliis quidem audivi, sed ita se minime habere puto. Saltem quae opinio sit aliquorum de illo, pono; quod denique in scholis visitandis excipi se a iuvenibus nimis effusa laudatione sui, quamquam sciam humilitate id sua contemnere, patiat, quod ideo significo, quibusdam id tanquam insolens displicere, et num Reverendae Paternitati Vestrae probetur, ut id relinquatur et in consuetudinem abire sinatur. Conantur enim illum quam honorifice, tum carminibus, tum cantu excipere, et vero per modum alicubi dialogorum. Et quoniam laboribus tot exantlatis merito quietem aliquam iam obtinere deberet, Reverenda Paternitas Vestra, si interea dum in Hispanico<sup>2</sup> est itinere occupatus, de ea, si videatur poterit cogitare, quam scio illi fore gratissimam, utpote quam saepius desiderare ipsum cognovi, sed ob perfectionem obedientiae retinendam, etiamsi mors obeunda, nunquam eam a Paternitate Vestra rogabit...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 121. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték 25/VII. 12.

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C. 82/7. III. 569.

1. Venceslaus Hermannusról lásd a 267. iratot.
2. Carrillo 1606 áprilisának közepén indult el Spanyolországba elsősorban azzal a céllal, hogy pénzt szerezzen a spanyol királytól Bocskay ellenében. E kiküldetés részletei még jórészt tisztázatlanok. A kiküldetésre vonatkozó iratok egy részét kiadta Veress, *Carrillo*, I. 610–615., továbbiakról lásd Szittyay Dénes anyaggyűjtését. (Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, III. C 82/8.) A politikai háttérrel lásd MOE, XII. 258., 409. A Francev, *Grada za povijest*, 13. által közölt forrás szerint egyébként kísérője a később az erdélyi misszióban (*Jezsuita missziók*, 524.) fontos szerepet játszó Móry István volt.

## 381.

1606. április 12. Prága

Szalay István Sennyey Pongrácnak<sup>1</sup>

*A Sennyey István taníttatására szánt költséget eljuttatta Ingolstadtba. Az ifjú Sennyey jó előmenetelt mutat, de tanára ösztönzésére nem akar a konviktusban lakni. Tanácsot kér, hogy az olcsóbb konviktus, vagy a drágább városban lakást részesítse előnyben.*

Spectabilis ac magnifice domine domine.

Szolgálatomat ajánlom Nagyságodnak mint uramnak.

Ingolstadiumban<sup>2</sup> letéttetem az Pater rector keziben annyi ott való apró pénzt, mennyit ér három száz verett tallér, az melyet pedig Nagyságod Bécsben Pater Dobokai kezében adott volt, az itt való Pater rector fel vitte a helyében. Irta vala Nagyságod énnekem a minap, hogy Sennyei István uramat az convictusban szerzeném, mihelyt el fogyna az a pénz, melylyel Nagyságod innét Prágából, eleresztette vala őket ez dolgot én promotealtam az Pater rectorral, de Sennyei István uram, nagy ellent tart az convictusban való bemenetelre, az mint Nagyságod meg érti az Pater rector leveléből,<sup>3</sup> melyet küldök Nagyságodnak, azt hiszem hogy mind az mestere ingerléséből vagyon én itt mindeneket megjelentettem Kornis Uramnak<sup>4</sup> Ő Nagyságának és azt itéljük, hogy az Martinust<sup>5</sup> el bocsássa, és az convictusban egy báró német urfival legyen Sennyei István uram, oly moddal, hogy az kettőnek egy értelmes, tökéletes, inspectorok azaz paedagogusok legyen communibus impensitis, a mint jelenti az ott való Pater rector. Mindazonáltal megirtam az Pater rectornek hogy ha azt itilné, hogy Sennyei István uram igen megszorodnék ezen az változáson, és hogy ha az városban jobban proficiálna az német és deák szóban, tehát hadná az városban, ha szinte nagyobb költséggel lenne is, mert Nagyságod, mind ebben az fogatkozásban is inkább nézne Sennyei István hasznára, hogy sem mint az elmulandó kevés költségre. Valamit azért cselekedzik ebben az dologban az pater rector megjelentem Nagyságodnak, ha penig történék az városban való maradása, mennyi költség menjen Sennyei Istvánra harmad magával, megérti Nagyságod az Pater rector leveléből, ha penig az semináriumban bemegyén kevesebb költséggel éri meg sokkal, mely mennyi lészen meg irom Nagyságodnak, ha történék bemenése. Nagyságodnak azt irhatom hogy én nekem fölette igen dicséri Sennyei Istvánt az Pater rector, mind elméjében, német szóvában, diligentiajában, szeretteti magát, csak az Isten éltesse, elhittem, hogy oly indolasse vagyon, kit én rég látul fogva megismertem, hogy Nagyságodnak erőmére és gloriájára leszen. Az urfiak igen elfogyának, tartozunk ezeket az országnak felnevelni, én tavol létemben is mindeben örömet, és fideliter szolgállok neki, vagyon is haszna oda való irásimnak.<sup>6</sup> Azt bánom hogy együtt nem vagyok vele mert megmutatnám, hogy Sennyei Istvánnak, Nagyságod távol létében soha senki jobb szivel és hasznosban nem szolgált; Kornis uram ő Nagysága igen orvosoltatja az podagráját, eum bona spe avertendi. Marcus Vajda<sup>7</sup> uram is itt vagyon. Nagyságod az gyűlésben<sup>8</sup> pro Dei gloria, et catholicae ecclesiae digni-

tate, mindenben interponálja auctoritását, im az patereket magyar országból és Erdélyből excludálják, eo ipso res catholica corrui.

Evel Nagyságodnak mint uramnak ajánlom örökké való szolgálatomat. Pragae 12. Aprilis 1606.

Vestrae Magnificentiae servus indignus

Stephanus Zalay mp.

*Címzés:* Spectabili ac magnifico domino domino Pancratio Sennyey de Kis Sennye, consiliario aulico atque bellico sacratissimae caesareae maiestatis. Domino mihi semper observandissimo.

*Mai lelőhely:* Veress Endre adata: Báró Sennyei-család Levéltára, Zempléni ág. Fasc. 20. n. 15. Kolozsvár. (Az eredetit nem sikerült fellelnünk. Veress átiratában közöljük.)

*Kivonat:* Lojda, *Adalékok*, 298.

*Modern átirat:* MTAK Veress-hagyaték, 426. f. 310–132.

1. A Sennyey István tanulmányaira vonatkozó levél háttéréről lásd Veress, *Iskoláztatás*, 6–15. További érdekes levelek szintén Veress másolatában: MTAK Kézirattár, Veress-hagyaték, 426. Lásd még Veress, *Carrillo*, II. 387–389. A későbbi győri püspök kötetünkben korábban a 329. irat 2. jegyzetében szerepel.
2. Szalay István ingolstadti újtjáról többet nem tudunk. Lásd róla legutóbb a 279. iratot.
3. Ez nem maradt ránk.
4. A Bocskay felkeléskor Erdélyt elhagyni kényszerülő Kornis Boldizsárról lásd legutóbb a 313. iratot.
5. Martin Wontschinról van szó, aki Ingolstadt előtt Bécsben és Prágában is praeceptor volt. Veress által csak részben felhasznált levelei és számadásai az 1. jegyzetben jelzett források között.
6. Nem maradtak ránk.
7. Petru Czerczel havasalföldi vajda fiáról van szó, aki Erdélyben élt, s Kornissal valamint Sennyeyvel együtt menekült a királyi Magyarországra. Vö. Veress, *Basta*, I. 588. Szamosközy, *Kézirat*, 81., 101.
8. Nyilván az ezekben a napokban kezdődő pozsonyi országgyűlésről van szó.

1606. május 25. Bécs

Ferdinand Alber bécsi rektor Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Befejeződött a kassai országgyűlés. A mellékelt dokumentumból látható, hogy semmi jóban sem reménykedhetnek. Béke csak akkor lesz, ha mindenben engednek Bocskayéknak. Ezt jól látja Serra pápai nuncius, de világossá teheti a rendfőnökhöz igyekvő Carrillo is.*

...Absolvit diaetam suam Bozkay, quam Cassoviae superiori mense magno conventu ordinum regni habuit.<sup>1</sup> E qua legati mittuntur ad Serenissimum,<sup>2</sup> ut denuntient, quomodo resolutiones in tractatione pacis hic initio praesentis anni habitae a Botzkayo ipsiusque adhaerentibus acceptae sint, et quatenus eas admittant vel non admittant. Censuris ad illas resolutiones ab orthodoxis Hungariae (hunc sibi iam titulum vendicat caetus calvinisticus Botzkayanus) adhibitis mentem suam declarant. Earum exemplar cum his Paternitati Vestrae mitto.<sup>3</sup> Quae ex illis dolenter dispiciet, pacis cum rebellibus, maximo milite instructis, spem nullam superesse, nisi omnia ipsis concedantur, tunc vero Caesariae Maiestati praeter titulum regis nihil mansurum, corona scilicet, omni autoritate privatam, et catholicam religionem e regno exterminandam. De reditu autem episcoporum, praelatorum aliorumque ecclesiasticorum, nostrae Societatis in Ungariam sperandum non esse. Illustrissimus Dominus Serra<sup>4</sup> scopum harum censurarum optime perspiciet, et quae in iis obscuriora sunt, aperire poterit etiam Reverendus Pater Provincialis Carillus, quando ad Paternitatem Vestram veniet...<sup>5</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 143. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték 25/VII. 13.

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 318.

1. Az április 16–május 16. között tartott országgyűlésről van szó.
2. Bocskay Illésházy Istvánt és Mladossevith Horváth Pétert küldte Mátyás főherceghez.
3. A levél mellett a következő dokumentum található: „Censura Bozkay sibi que adhaerentium, qui se orthodoxos Ungaros appellant, ad resolutiones in pacis tractatione proxime Viennae factas.“ Ez a korponai országgyűlés határozatait, Mátyás főherceg válaszát, valamint a kasai határozatokat pontonként egymás mellett tartalmazza. Lelőhely: ARSI Germ. 180. f. 116–118. r.
4. Giacomo Serra mellett (lásd róla a 323. iratot) hasonló szellemű jelentéseket írt Rómába Stefano Ferreri prágai pápai követ is. Vö. Meyer, *Nuntiaturberichte*, 725–746.
5. Carrillo Spanyolországban keresztüli római újtjáról lásd a 380. iratot.

### 383

1606. június 3. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Bocskay küldöttei megérkeztek Bécsbe egy a korábbinál valamivel mérsékeltebb irattal. A három vallás szabadságához s a jezsuiták kitiltásához azonban ragaszkodnak. Bocskay csapatai készen állnak e pontok kikényszerítésére. Sokan engedményekre hajlanak, hogy legalább Auszriát megtarthassák. A magyar példa azonban veszélyes lehet. Az ausztriai rendek már nem is szavazták meg a segítséget. Grác is ki van szolgáltatva a betöréseknek.*

Ante octiduum Paternitati Vestrae misi censuram Botzkay ad resolutiones in tractatione pro pace hic factas,<sup>1</sup> quae ante adventum nuntiorum Botzkay ex diaeta Cassoviensi ad Serenissimum Archiducem nostrum huc allatae fuerant. Advenerunt postea ii nuntii, eademque quae censuris illis continentur, valde prolixo scripto,<sup>2</sup> sed alicubi modestiore, et non sub censurae nomine ad Serenissimum attulerunt, cuius conclusio est: debere Serenissimum et Caesaream Maiestatem Botzkayo in omnibus et per omnia eo scripto contentis satisfacere ante comitia hungarica, secus ad haec accedere se nolle, et armis intentum consecuturos. Maxime vero urgent, et absolute in toto regno libertatem triplicis religionis habere volunt: Romanae, Lutheranae et Calvinianae; articulos vero posteriores, qui extant in constitutionibus regni, deleri, cassari. Botzkayum, in omnibus postulatis quoad eius personam contentari, ut ipsi loquuntur, Jesuitas denuo in regnum non recipi. Exercitus Botzkaianus ad cogendum omniaque depopulanda in procinctu et in finibus est. Ex parte nostra nullus miles. Propendent iam fere omnes, ut pro pace obtinenda et conservanda saltem Austria cum caeteris provinciis amissa Ungaria concedantur postulata, etiam quoad libertatem religionis, et timeo ne iam hoc sit statutum. Exemplum vero Ungarorum et hasce provincias confestim imitaturas in postulanda libertate religionis. Sicque haeresis invalescet, et Turcae, iusto eius castigatori viam sternet. Provinciales seu status Austriae nihil hucusque se resolverunt, ad auxilium ferendum pro arcendis hostibus prout scripto Serenissimi requisiti fuerant. Graecii non minus omnia exposita sunt periculo, nullae vero copiae vel vires ad resistendum. Et quia hoc ipso tempore irruptiones hostium timentur et dispersiones propter illas nostrorum Graecii et alibi fieri possent, cunctaque turbari; quae omnia Dei bonitas Paternitatis Vestrae precibus conciliata avertat...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 151r–v. Eredeti

1. Lásd az előző irat jegyzeteit.
2. Az Illésházy és Mladossevith Horváth Péter által betérjesztett irat közölve: MOE, XII. 422–425. és 427–430. Lásd még az előző dokumentum 3. jegyzetét.

### 384

1606. június 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szentgyörgyi Jánosnak Laibachba<sup>1</sup>

*Levelével együtt megkapta Scherer írását is. A megfontolást igénylő ügyben később válaszol. Értesítést kér az újabb fejleményekről.*

Cum litteris<sup>2</sup> Vestrae Reverentiae accepi quae adiunxerat scripta a Patre Gallo,<sup>3</sup> et omnia sunt expensa diligenter, neque aliud responsionis occurrebat, nisi orandum esse Dominum ut suo cum divino auxilio adesse dignetur. Significa-

bitur autem suo tempore superioribus, si quid occurreret nobis, et optamus, ut Reverentia Vestra pro sua parte precibus et ope, qua opus esse superioris iudicaverat, illum iuvare studeat, nosque certiores faciat pro debita Societati fidelitate, sicuti facturam esse nobis certo persuademus. Ceterum quoad eas litteras aliud non occurrit, hic me precibus et sacris sacrificiis commendo.

Romae 10 Junii 1606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 226. Fogalmazvány

1. Szentgyörgyi János ekkor Laibachban grammatikát tanított. Ezt megelőzően Vágsellyén volt (*Catalogi*, I. 794.).
2. Nem maradt ránk, így azt sem tudjuk, milyen ügyről van szó.
3. Bizonyára az ekkor Klagenfurtban tevékenykedő Gallus Schererről van szó, s e levél talán összefüggésben van Nagy Jánossal való konfliktusával. (Lásd a 374. iratot.)

### 385

1606. június 10. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*Rájuk bízva, hogy a főurak kérését teljesítve elbocsájtják-e Pázmányt Pozsonyba vagy máshova. A turóci konventről írottakat és Zanitius véleményét megkapta. Ha visszatérésük visszaadásától függ, természetesen meg kell tenni.*

De Patre Pasmano mittendo Posonium vel secus, cum ibi expectatur a magnatibus, permitto Reverentiis Vestris, si idoneus iudicatus erit, nam sine dubio superior socium habere debebit, et hic esse poterit, modo iudicetur istic expedire. ...<sup>1</sup>

...De conventu Thurocziensi vidi, quae binis litteris<sup>2</sup> Vestra Reverentia scripsit, addito et iudicio Patris Zanitij.<sup>3</sup> Atque haec responsionis gratia occurrunt. Status rerum publicarum hoc tempore talis est in Hungaria, ut dubitemus de conventu et nostrorum restitutione minime agendum. Sed si Deus vellet restitutionem pendere ex acceptatione conventus, acceptetur sine difficultate; quia alias post diuturnam consultationem statutum fuerat, ut acceptaretur cum conditionibus tunc missis, ut credimus Reverentiae Vestrae notum esse.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 228–229. Fogalmazvány

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 319.

1. Nem tudjuk, kik hívták haza. Mindenesetre csak 1607 szeptemberében tért vissza Magyarországra.
2. Nem maradt ránk.

3. Zanitius korábbi munkája a prépostságról a 176. irat. Most nyilván nem erről van szó, hanem arról, hogy újabban sürgette a prépostság visszaszerzését. Lásd a 402. iratot. A prépostság egyébként ekkor már Illésházy kezén volt. (Lásd legutóbb a 367. iratot.)

## 386

1606. június 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Dobokay Sándornak Bécsbe

*Jó és rossz híreket egyaránt kapott. Beszámolót vár a vágsellyei ügyekről s erről legutóbb írt a tartományfőnök-helyettesnek is. Tetszésére volt a beszámoló arról az ifjúról, aki Vágsellyén távollétükben védi az egyházat.*

Quas pridem litteras<sup>1</sup> Reverentia Vestra dedit ad nos de variis miseriis et lucuoso rerum Selliensium statu, acceperamus et expectabamus aliquanto meliora, quod spes pacis et restitutionis affulgere videretur, ut quidem ex aliquorum litteris significabatur. Verum postea audita sunt non ita bona, quae causa est cur valde sollicito animo simus, et Domino Deo preces offeramus pro statu meliori. Expectabo autem a Reverentia Vestra relationem aliquam et praesertim de Selliensibus rebus nostris, de quibus et proxime nonnihil rescripsimus ad Patrem Provincialem, quod attinet ad conventus Thuroczienses.<sup>2</sup> Utinam succedant tempora, quae merito bonos omnes exhilarare possint. Interea preces intermittendae non sunt, quas Dominus exaudire dignetur. Saluto vero ex hac occasione Reverentiam Vestram et placuit nobis vehementer ea relatio de illo, qui se murum opposuit pro ecclesia Dei, cum Sellia nostri abessent.<sup>3</sup> Deus conservare dignetur servos suos ad maiorem sui nominis gloriam et confusionem inimici. Quod reliquum est, oret pro me Reverentia Vestra in suis precibus et sacris sacrificiis.

Romae 17 Junii 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 229. Fogalmazvány

1. Lásd a 367. iratot.

2. Lásd az előző iratot.

3. Joannes Ivanchanról lásd legutóbb a 367. iratot.

## 387

1606. június 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Szántó Istvánnak Olmücbé

*Helyesli azt a tervet, hogy magyar jezsuiták menjenek Oroszországba. Az ügyben azonban óvatosan kell eljárni, amint ezt a lengyel tartományfőnöknek és az Oroszor-*



*szágban lévőeknek is megírta. Aggódva olvasta a hajdúk betöréséről írottakat. Üdvözli Thomas Wilianust.*

Pervenerunt ad nos litterae,<sup>1</sup> quas Vestra Reverentia dederat ex occasione bonae spei, quae oriebatur circa Moschoviam, et vidi quae pro bono suo zelo nobis suggererat, ut nimirum patres Hungari eo mitterentur, cum alioquin ob temporum turbationes istic futuri ociosi videantur. Et quidem optaremus posse mitti multos, et Domino gratias agimus, quod parati operarii facile reperirentur, sed progrediendum est valde considerate et sensim, ne ab initio omnia magis perturbarentur, quod item rescripsimus et ad Patrem Provincialem Poloniae saepius, et ad illos, qui sunt iam in Moschovia.<sup>2</sup> Interim igitur Domino negotium commendamus, et Reverentia Vestra pro sua caritate idem faciet. Precamur etiam imprimis, ut pax optata redeat in Hungariam, utque omnia prospere componantur. Quae superioribus mensibus Vestra Reverentia scripserat de bello haidonico, accepta item fuerunt, et ex aliorum litteris audieramus cum eo dolore, quem merito rei gravitas et pericula postulabant.<sup>3</sup> Dominus Deus nos adiuvaré et consolari dignetur. Salutet Vestra Reverentia meo nomine Patrem Thomam Wilianum,<sup>4</sup> cuius litteras item accepi, et orent pro me.

Romae 17. Junii 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 231. Fogalmazvány

*Modern átírat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Rádáy-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/6. III. 352.

1. E mára elveszett levél tartalmáról lásd a 366. iratot.

2. E leveleket kivonatolja Wielewicki, *Dziennik*, 125–126.

3. Valószínűleg a hajdúk korábbi morvaországbeli betöréseiről lehet szó.

4. Williams, Thomas angol jezsuitáról lásd *Catalogi*, I. 819.

### 388

1606. június 17. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Káldy Mártonnak Brünne

*A novíciusok által végzendő gyakorlatok ügyében a tartományfőnökkel tárgyaljon. Ugyanez vonatkozik a gazdasági ügyeikre is. Egyetért azzal, hogy a harmadik évüket töltsék – amennyiben lehetséges – más kollégiumba kerüljenek. Üdvözli Martinus Ignatiust és Cristophorus Schattavaeust.*

Vidi quae Reverentia Vestra scripsit<sup>1</sup> ad nos in Aprili de exercitiis, quae non obeunt novitii, et fortassis obire possent, ut eundo ad forum, ad hospitalia, ad pagos et quidem de pagis obstare militem dolemus, in hospitalibus permixtas esse mulieres viris incommodum est, ad forum ire non video quid incommodi sit, sed Pater Viceprovincialis<sup>2</sup> commodius considerabit, et statuet quod in Domino

iudicabit. Agat igitur Vestra Reverentia cum illo, ut et de personis idoneis ad agendum cum externis, deque aliis pertinentibus ad oeconomiam, quae minus bona Reverentiae Vestrae videbantur. Patres tertii anni si alio mitti commode possent, ne cum novitiis agerent, nobis quoque utile videretur, sed excusamus Patrem Provincialem, qui temporibus adeo provinciae turbulentibus, non potest ita commode statuere de hac re. Verum proponat hoc Vestra Reverentia Patri Viceprovinciali, qui saltem considerabit, quid expediat, et fieri queat, et nos admo- nebit. Salutet porro meo nomine Patrem Martinum Ignatium<sup>3</sup> et Patrem Christophorum Schattavaeum,<sup>4</sup> quorum litteras item accepi, et gratae acciderunt, atque orent pro me.

Romae 17 Junii 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 231. Fogalmazvány

1. Nem maradt ránk, ismerjük viszont Káldy e problémáról január 7-én írott levelét, amely a 349. irat.
2. Carrillo távollétében ekkor Ferdinand Alber intézte az ügyeket.
3. Vö. *Catalogi*, I. 696.; II. 65.
4. Lásd róla a 349. iratot.

### 389

1606. június 19. Grác

Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntató Claudio Acquaviva rendfőnöknek  
Rómába

*Korábbi levelétől eltérően lát reményt a békére. A Bocskay által Bécsbe küldött Illésházy csak a vallás és a nádor ügyében képvisel makacs álláspontot. A jezsuiták jövője ugyanakkor kétséges részben Illésházy, részben az őket nem szerető katolikusok miatt. A hajdúk megvásárolhatók.*

Hactenus scripsi fere de desperata pace.<sup>1</sup> Iam vero refertur Viennae iterum recudi pacem, quam omnino omnes fere sperant, inter nos et Hungaros et Turcas. Praecedenti posta misi summam articulorum,<sup>2</sup> quos sibi volebant confirmari Hungari Patri Procuratori,<sup>3</sup> ut Vestrae offerret. Iam Hungari iterum remittunt de sua obstinatione. Nam Boschai iterum misit Illezasium,<sup>4</sup> qui est belli inceptor et pacis fabricator, cum potestate concludendi omnes articulos cum Serenissimo Matthia praeter duos, nimirum de religione et Palatino. Volunt enim Hungari habere religionem liberam, hoc est Lutheranam, Helveticam et Romanam, ut sit liberum illis per duas ire ad Tartara. Adhuc de Jesuitis est disputatio, sed valde timo, quod nihil fiet, quia Illezasius semper fuit noster hostis infensissimus, qui semel voluit abripere nobis bona nostra in Hungaria, et quia vendidit, et habet pecunias, non admittet Jesuitas.<sup>5</sup>

Equidem omnes catholici Hungari magnates, qui urgent pacem, stabunt pro nobis. Sed reformido quosdam Viennae, qui medius fidius sunt, et parum curant religionem, et Jesuitas non amant. Haidones vellent sub Imperatore stipendia merere, si solvantur illis 3 menses. Qui certe Haiducones facile ad nos traducentur, si habeant pecunias. Quod dudum fecissent, si data fuisset pecunia; nec esset ista tumultus hungaricus, si milites habuissent solutionem...<sup>6</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 156. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték 25/VII. 14.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 321.

1. Ez az elveszett levél nyilván a kassai országgyűlésről kapott hírek alapján íródhatott.
2. Valószínűleg a MOE, XI. 752–763. közölt dokumentum egy másolatáról van szó.
3. Joannes Montanus Mollensisről lásd korábban a 197. iratot.
4. Bocskay Illésházy vezette küldöttsége június 5-én érkezett Bécsbe.
5. Lásd a vallásszabadságra vonatkozó szövegváltozatokról készült összeállítást: MOE, XII. 495–510. Ismeretes ugyanakkor, hogy a bécsi béke csupán a birtokoktól tiltotta el a jezsuitákat. A békét megelőző napokban született dokumentumok között Károlyi Árpád (MOE, XII. 188–194.) két fontos jezsuita iratot említ: *Il modo di restaurare la religione in Ungaria per l'anno 1606.* és *Rationes ob quas Societatis Jesu religiosi ex Ungaria excludi non debeant.* Tóth, *Emlékiratok*, 51–59. majd magyar fordításban S. Varga Katalin, *Verancsics Faustus, Machinae novae és más művei*, Bp. 1985. 326–350. által közölt első mű azonban bizonyosan nem jezsuita szerzőtől származik. Szerzőként Verancsics vagy Francesco Diotalevi (vö. Kruppa Tamás, *Adalékok Verancsics Faustus csanádi püspök életrajzához*, Vár ucca tizenhét 1994/3. 154–157.) jöhet számításba, s egyáltalán nem bizonyos, hogy 1606-ban keletkezett. A másik mű kötetünk 392. irata.
6. A hajdúk megvásárlására vonatkozó kísérletekről vö. Nagy, *Katonai történet*, 252–253.

### 390

1606. június 23. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Befejeződtek a békétárgyalások, de még nem hozták nyilvánosságra a megálapodás szövegét. Idézi a jezsuitákra vonatkozó bekezdést, amely szerinte Illésházytól származik. A következő országgyűlés dönt a különféle javak visszaszolgáltatásáról, de semmi jóban sem reménykedhetnek.*

Conclusa est haec altera etiam tractatio pro pace, cum graviore forte laesione jurium ecclesiae et religionis catholicae ac praecedens, ut fertur, et nimis certum est, quia articuli necdum sunt publicati.<sup>1</sup> His Caesarea Maiestas forte non subscribet.<sup>2</sup> Sic pax nulla erit, hostesque ni Deus avertat, nos oppriment, quia ad resistendum vis nulla. Quoad Societatem in articulis, aut nihil omnino, aut haec solum quae sequuntur: Sicut Ungari non consentiunt, quod jesuitae in regno jura

stabilia seu possessionaria possideant, ita sua Maiestas juribus suis et publicis constitutionibus insistit. Cusus hic est articulus ab Illeschazio, qui bona collegii Selliensis partim ad se rapuit, partim oppignoravit.<sup>3</sup> In comitiis proximis dicitur transigendum de stabilium recuperatione, quae aliis inscripta sunt, et manebunt ut fertur, donec redimantur ab iis, qui recipere ea cupiunt, et quorum sunt propria, cuiusmodi sunt etiam bona collegii Selliensis. Eo deterioris haec conditionis, quod nec ad veros dominos redire illa velint rebelles, nec collegium, si restituatur, ex bonis stabilibus, sed certa aliqua pensione assignata vivere et sustentari. Ut ita restitutionis collegii spes vix reliqua, nisi alia ratione Deus hanc reducat...<sup>4</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 180. f. 158. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték 25/VII. 15.; Rendtartományi Levéltár, D 77.

1. A levél a békekötés napján íródott.
2. Ismeretes, hogy Rudolf császár aláírta ugyan, de külön nyilatkozatban korlátozta érvényét.
3. Illésházy akciójáról lásd legutóbb a 385. iratot.
4. A levél mellékleteként Ferdinand Alber elküldte a bécsi béke MOE XII. 512–524 alatt közölt szövegét, valamint egy feljegyzést arról, hogy Illésházy mit csikart ki maga számára a békekötés során. Ennek szövege a következő: „Quae Stephanus Illeshazy in tractatione pacis pro sua persona extorsit et impetravit. 1. Duo oppida, Sancti Georgii et Bazin, quae ipsi inscripta sunt in florenis 268.000, ut scilicet haec oppida possideat, quoad summa praedicta a Sua Maiestate ei numeretur. 2. Decimas horum oppidorum, quae facile quottannis 10.000 florenorum conficiunt, quae donatio decimarum durabit usque dum Archiepiscopus Strigoniensis a Sua Maiestate nominetur. 3. Arx Trenchinensis cum decimis Cheitae et Uylak. 4. Arx Hodolin in Moravia et quicquid damni passus est in eius arcis proventibus toto tempore, quo fuit in exilio, a Sua Maiestate refundetur. Conficiunt haec omnia summam prope 400.000 florenorum.“ (ARSI Germ. 180. f. 159–160.)

### 391

1606. június 28. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Ismételt tudósítás a békekötésről. A jezsuiták sorsáról a következő országgyűlés dönt. Ha erre sor kerül, ajánlatosnak látja, hogy Pázmány vegyen részt a házfőnök oldalán. A turóci konvent ügyében a rendfőnök akarata szerint járnak el.*

Conclusum est in perfecta iam tractatione altera, ut sit pax. Hanc sperare licebit, si Imperator et Botzkayus tractationem et articulos in ea confectos probabunt. Reiecta sunt non pauca in tractatione, inter quae etiam de reditu Societatis in Ungariam, ad proxima secutura Ungarica comitia, in quibus de iis concludatur.<sup>1</sup> Haec si fient, adiungam, si consultum videbitur, Socium Patri Superiori<sup>2</sup>

Patrem Pazmanum...<sup>3</sup> De conventu Thuroziensi agetur iuxta mentem Paternitatis Vestrae, si res postulabit...

*Mai leldhely:* ARSI Germ. 180. f. 164. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár, Szittyay-hagyaték 25/VII.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 323.

1. Végülis a magyar rendek megbízottai hagyták jóvá szeptember 23-án a bécsi békét.
2. Dobokay Sándorról lehet szó, aki kiüzetésig a vágsellyei kollégium rektora volt.
3. Erre már csak azért sem kerülhetett sor, mert a szeptember 13-i bécsi részgyűlésre a jezsuitákat nem hívták meg. Pázmány Magyarországra küldésének tervéről lásd a 385. iratot.

### 392

[1606. első fele Bécs?]

Okok, amelyek miatt nem szabad a jezsuitákat kiűzni Magyarországról<sup>1</sup>

*1. Az első érv a vallás szabadságának követeléséből adódik. Ebből, s a szabad prédikátor-tartásból nem lehet kizárni a jezsuitákat sem. 2. A második érv az lehet, hogy a hasonló helyzetben lévő Erdély a jezsuiták benntartása mellett döntött. 3. A méltányosság is azt követeli, hogy a császárnak legyen annyi joga, mint alattvalóinak, akik szabadon dönthetnek arról, hogy milyen papokat tartanak. Ő egyébként a rend behozásával csak Ferdinánd király azon törvényét hajtotta végre, amely az elpusztult egyházak és kolostorok jövedelmeiből iskolák felállítását rendelte el. 4. A rend rendkívül hasznos volt a különböző rangúak tanításában. 5. Ha a magyarok előszeretettel tanítatják gyermekeiket a jezsuitáknál, akkor sokkal logikusabb, hogy ez az országon belül történjék, mint külföldön. 6. A magyarok a legújabb események miatt sok helyütt gyűlöletessé váltak, ezért nem tanácsos fiaikat külföldre küldeniök. 7. A magyarok rossz hírét kelti, ha ezt az olyannyira érdemesült rendet minden jog ellenére kitiltják. 8. Ha mégis kitiltják a jezsuitákat, legalább azt el kell érni, hogy javaik az egyház kezén maradjanak. 9. Nem igazak azok a vádak, hogy a jezsuiták kapzsiak lennének, hogy sok pénzt kivittek volna az országból, s hogy túlságosan belekeveredtek volna a világi ügyekbe.*

Rationes ob quas Societatis Jesu Religiosi ex Ungaria excludi non debeant

Prima ratio ducitur ex ipsa postulatione Ungarorum non catholicorum, qui postulant sibi permitti libertatem religionis, nimirum ut liceat cuique qualem velit ministrum religionis suae in sua ditione habere, seu Lutheranum, seu Helveticum, seu Romanae fidei. Cum igitur religiosi Societatis Jesu Romanam fidem profiteantur, multique sint ex ipsis Ungaris Romanae fidei, qui eos ad hanc ipsam fidem et religionem Romanam apud se se docendam, praedicandam et conservandam expetant, aequum est, ut liceat et his, quos optant religionis suae ministros habere, cum id communiter omnibus licere velint, imo sine horum iniuria Socie-

tatis Jesu religiosi excludi non poterunt, cum non sit ratio, cur aliis liceat habere ministros, quos libuerit, his vero non liceat.

Secunda ratio ab exemplo recenti. Hoc ipso praesenti rerum statu, in quo nunc versatur Ungaria, censuit Transsylvania Societatem clericorum Societatis Jesu apud se retinendam esse, quam si exitio sibi fuisse experta, aut futuram esse arbitrata fuisset, ac non potius emolumento et ornamento, eam sine dubio complexa non fuisset, pari igitur ratione et Ungaria debet eam complecti.<sup>2</sup>

Tertia ratio ex ipsa aequitate rei. Si non potior aequa saltem ratio debet haberi in hac caussa a Sacrae Caesareae regiaeque Maiestatis Domini Nostri Clementissimi et fidelium eius subditorum Ungarorum, quod igitur ipsi licere sibi volunt in habendis qualibuscunque religionis suae ministris, cur id prohibeant Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati alias deterior foret conditio suae Maiestatis, quam subditorum eius, quod omni rationi et aequitati adeoque humanitati et honestati repugnat.

Ceterum quod Sacra Caesarea Regiaque Maiestas iure optimo, iure suo, iure videlicet patronatus sui regii proprio Societatem Jesu in Ungariam introducendo respectu boni publici, ad instituendam nimirum iuventutem Ungaricam in litteris iuxta ac pietate christiana fecit, fecit id exemplo augustissimorum quondam Ungariae Regum praedecessorum suorum, qui ex aliis christianis regnis diversorum Deo dicatorum hominum familias pro suo erga Dei cultum honoremque promovendum zelo in hoc ipsum regnum advocarunt, eorundemque monasteria amplis redditibus dotarunt, quo omni alia cura soluti expeditius ac liberius Deo rebusque divinis se se impenderent, Maiestatemque divinam universo regno assidue propitiarent.<sup>3</sup>

Sed neque aliud Sacra Caesarea Regiaeque Maiestas in hoc toto negotio spectavit, quam ut iuxta articulos sub divo Ferdinando imperatore, avo suo communi omnium regnicolarum consensu conditos ex bonis et proventibus ecclesiarum, capitulorum conventuumque desertorum seu vacantium scholae erigerentur, viri docti et probi, instituendae iuventutis gratia conducerentur et alerentur, quo sic pristina orthodoxa passim celerius repulluaret.<sup>4</sup> Quod si fecisses Ungaria stares [...] florens necque in hosce labyrinthos et laqueos, quibus implicita, inops consilii et anxens gemis (e quibus o utinam Deus pro sua misericordia se cito expediat) unquam temetipsam induisses.

Quarta ratio ab utilitate, quae in regnum universum manat a Societate ipsa. Instituit enim haec Societas et erudit universam Ungariae iuventutem, nobilem, ignobilem, divitem, pauperem, gratis, nullam mercedem laborum suorum vel expe- tendo, vel oblatam hoc nomine, admittendo et instituit magna cura et industria, magno denique iuventutis in bonorum litterarum honestissimorumque progressu morum, quod testabitur Transylvania, testabitur vel ipsa Ungaria, quae si quos in quocunque statu et ordine viros habeat eruditione praestantes, sicuti habet, id uni merito Societati Jesu acceptum ferre debet.

Quinta ratio ab ipsa necessitate. Ut enim Ungari faeliciter regnum administrent, opus habent viris ingenuarum litterarum scientia instructis, quod ut consequantur, absentibus ab Ungaria religiosis Societatis Jesu necessitas ipsis in-

cumbit, suos liberos ad exterarum nationes magnis suis impensis ablegandi. Et vero etiam in exteris regnis et provinciis, ut plurimum eorum liberi ab religiosis dictae Societatis magno affectu et studio gratis instituti et eruditi, in patriam magna parentum cum voluptate docti redeunt. Si gratum ergo Ungaris est extra Ungariam suos liberos ab Societatis huiusce hominibus honestissimis moribus imbui et bonis litteris instrui, cur non idem domi gratum et iucundum existat?

Sexta ratio. Debent et illud Ungari secum cogitare ac reputare, quomodo erga se se, tum vicinae tum longius etiam remotae nationes affectae sint, postquam tam gravi atque[!] videmus a sua natione, tragoedia excitata, toti Christianitati iniuriosi extiterunt, ut hinc intelligant minime consultum fore liberos suos longius a patria litterarum causa amandare, ut enim nihil aliud periculi subsit, saltem certe (quoad diurnitatem temporis memoria facti intermoriatur) tam atrox et exitiosa tempestas a parentibus concitata, liberis ipsis omni semper occasione, non sine insigni contumelia et probro obiectabitur, iis certe nominibus innocentes liberi, quibus nollent ob facta parentum ab aversis a se se nationibus iure vel iniuria appellabuntur, ut inter nationes sic affectas vitam ipsis necesse sit vivere acerbissimam.

Septima ratio. Cum florentissima quaeque Christianorum regna viros Societatis huius expetant, eamque tanquam sibi utilem et honorificam complectantur, cogitare debent Ungari, quae de se orbis Christiani sententia futura sit, si hosce homines adeo utilitati et ornamento Ungariae studentes, legum et consuetudinum regni observantes, in pace et in bello onera communia ferentes, innoxios nulla causa, odio duntaxat religionis catholicae (caecus enim sit, qui hoc non videat) quam pro sua quisque parte magno studio propagare conantur, hostiliter ex Ungaria eiectos etiamnum eius aditu velint prohibere.

Octava ratio. Atque ut Societas ista ex Ungaria excluderetur, illa tamen bona, quibus Sacra Caesarea Regiaque Maiestas eam in Ungaria donavit, in ecclesiasticum aliquem virum, cum ecclesiastica bona sint devolvi, necesse esset, qui quidem ex omnibus eis bonis, praeter se familiamque suam vix ullum pro communi regni bono alet, cum interim Societas tot bonarum artium professores ad universam Ungaricam iuventutis institutionem alat, tot insuper ecclesiae Dei ministros tam utiles ac necessarios, qui quam praedicando, quam scribendo pro Dei Ecclesia omnibus eius adversariis murum se se opponent.

Ultima Ratio. Ab inanitate obiectionum, quas adversum Jesuitas quidam comminiscuntur. Atqui enim Jesuitae (inquiunt) nonnulli, avidi nimis bonorum temporalium eis nimia cura amplificandis nimium quantum occupantur, pecuniam congerunt, eam ex regno exportant, rebus saecularibus se se immiscent, adsunt etiam principibus et cum iis versantur. Facilis et in promptu est ad haec responsio. Et ad primum quidem. Si enim ab ecclesia Dei, nominatim a Praepositura Thurociensi iniuria temporum distracta et alio aversa bona, diligentia qua possunt perquirunt, et ab iis, apud quos repererint, recuperare student, faciunt id, quod universum Ungariae regnum anno 1550 a Ferdinando Imperatore scripto articulo expetivit, tum cum publica sua constitutione id egit, ut episcopi et praelati bona

ab ecclesia distracta perquirerent, atque ut iis Regia quoque Maiestas autoritate sua Regia praesto adesse dignaretur, rogavit.

Ad secundum. Figmentum est prorsus inane, quod nulli omnino in mentem venire potuit, nisi qui ignoret, quantum pecuniae in expeditiones bellicas tot annis continuatas, in aedificia extruenda Thurocii et Selliae in lapides, lateres, calcem ceteramque materiam in artifices, et reliquas operas, in sacram templorum suppellectilem, in bibliothecam, in Societatis homines, quos solos praeter familiam necessariam 30 aluerunt, expendere sunt coacti, adeo ut etiam nunc [...] neque parva pecuniae summa maneant, tantum abest, ut vel congesserint, vel in exteris provincias transmiserint.

Ad tertium. Cum Deo militent a negotiis saecularibus tractandis omni studio abstinere studere, quod si rem familiarem suam curent, si bona ecclesiae intra[?] temporum et hominum emissa recuperare conantur, id necessitate compulsi faciunt, ea tamen ratione, ut nihil interim de assiduitate et diligentia iuventutem erudiendi et formandi, eam ob causam remittant.

Ad quartum, si aliqui e Societate christianis principibus adesse soleant [...] voluntas principum et dignatio, qui eorum operam rebus ad salutem pertinentibus expetunt, alioqui [...] eorum iucundissimum est, vel cum infimae sortis hominibus conversari, eosque omni studio et charitate in rebus animarum suarum restituere et ad sempiternam vitam dirigere. Sed ut demus vera esse, quae nulla parte vera sunt, non quid propterea aequum est tam gravi poena eos mulctare velle? Poena scilicet, quae non nisi ob crimina laesae maiestatis, ob pacis publicae turbationem in iuridice condemnatos decerni solet.

*Hátlapján:* Rationes cur Societatis ex Ungaria excludi non debeat.

*Mai lelőhely:* MOL E 152. Acta Eccl. Irreg. 27. d. 9. t. f. 2–5. Fogalmazvány

1. A közelebbről nem datált és szignálatlan, másolatban ránk maradt irat felső részén az 1606-os évszám szerepel. Károlyi Árpád (MOE, XII. 190–193.) szerint az 1606-os június tárgyalások idején közkezen forgott katolikus körökben, s Forgách Ferenc környezetében keletkezett.
2. Az 1606-os kolozsvári áprilisi országgyűlés után még nyitott kérdés maradt az erdélyi jezsuiták sorsa. Lásd a 425/1. iratot. Iratunkon egyébként egy későbbi kéz a következő margináliát fogalmazta meg e pont mellé: „Haec ratio, nisi sane firmatis nostris in Transylvania, secura non est.“
3. Vö. *Monumenta*, II. 918–920.
4. Károlyi Árpád szerint az 1550. évi 19. törvénycikkéről van szó. (MOE, XII. 190.) Vö. Zsilinszky, *Vallásügyi tárgyalások*, 49.



1606. július 8. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Megküldi a bécsi békének a vallásra vonatkozó pontjait. Javukra szolgálhat majd, hogy az első pont a vallásszabadság megadását a császár beleegyezéséhez köti. A császár ugyanis ezt sohasem fogja megadni. Fontos, hogy erre ne ébredjenek rá ellenségeik. Hasonló megoldás kínálkozik a jezsuitákra vonatkozó 8. pont esetében. Az sem várható, hogy a 14. pont szerint megfosztassanak az egyháziak javaiktól. A további cikkelyek méltánytalansága nyilvánvaló, erről Carrillo is számot adhat Rómában. Nem tudni, a császár aláírja-e. A rebellesek nem szűnnek meg fegyverrel fenyegetőzni.*

Ex articulis, qui in proxima conclusione pacis cum rebellibus conditi sunt, eos cum his Paternitati Vestrae mitto, qui ad religionem, episcopos, Societatem nostram, statum regni et personam Botzkay pertinent aliis omissis, qui privata quorundam dominorum Ungarorum componunt.<sup>1</sup> In primo articulo circa religionem, quia is super resolutionem Sacrae Caesariae Maiestatis fundatur, ideo suo tempore infringi is poterit, quia eiusmodi resolutionem de libertate religionis a Caesarea Maiestate emanavisse Ungari docere non poterunt, ut ex diligenti indagine habitum est, antequam hic articulus permetteretur. Hoc effugium ne adversariis iam innotesceret, et hoc ipsum quoque excluderent, omni diligentia cautum est. Parum in octavo articulo praesidii habetur pro restitutione Societatis, et inscriptiones bonorum, prout de iis in articulo 14. habetur, nunquam forte tollentur, ut bona ad veros possessores redeant, atque sic episcopi, Societas alique manebunt spoliati. Indignitatem aliorum articulorum quivis depraehendet. Et Pater Provincialis noster Romam assecutus, plenam circa haec noticiam Paternitati Vestrae praebere poterit.<sup>2</sup> Non scitur adhuc de Caesarea Maiestate, num his articulis subscribet. Non desistent tamen rebelles vi et armis cogere. Eo res sunt redactae ob peccata...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 19. Eredeti

1. A bécsi béke említett cikkelyeiről készült másolat megtalálható: ARSI Germ. 180. f. 159–160.
2. Az áprilisban Spanyolországba induló Carrillo augusztusban érkezett meg Rómába. Lásd a 380. iratot.

1606. július 8. Bécs

Dobokay Sándor vágsellyei rektor Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Sajnálkozik, hogy nem tud biztató fejleményekről számot adni. A bécsi béke Ferdinánd Alber által megküldött pontjai aggasztóak. Mégis reméli, hogy a következő országgyűlés visszahívásuk mellett dönt. Vágsellyén üldözik a katolikusokat, az említett ifjú is elmenekült. A törökkel tárgyalók kivételével a főurak visszatértek birtokaikra. Augusztus 15-én döntenek az országgyűlés ügyében. Kétségek között hányódik sorsukat illetően.*

Litteras Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae nudiustertius accipi, eas nimirum quas 17 Junii Roma dedit,<sup>1</sup> quibus ego ita respondere vellem, si qua ratio suppeteret, ut inde Admodum Reverenda Paternitas Vestra nonnullam animo voluptatem capere posset, quod ita demum fieret, si de statu publicae rei christianae melius, quam hactenus composito quidpiam liceret perscribere. Sed quod ea de re perscribam, vix quidquam magnopere habeo. Scio Reverendum Patrem Viceprovincialem nostrum potissima in negotio ineundae pacis tractatum puncta descripta ad Vestram Admodum Reverendam Paternitatem mittere,<sup>2</sup> quae sane sollicitudine potius, quam solatio animum Reverendae Paternitatis Vestrae afficiant, necesse est, ac nisi meliora in futuris Ungariae comitiis nobis promitteremus eventura, fors omnis de Ungaria cogitatio ulterior deponenda esset. Verum neque dum penitus despondi animum, spero Societatem nostram favente Deo in Ungariam restituendam, nisi Deus ingrattam erga sua beneficia gentem penitus abiecerit. Selliae quo loco sit res catholicorum, non omnino perspectum habeo. Nuper quidem aliquid istic turbatum inaudieram, iuvenemque illum de quo alias pro viribus partes catholicorum sustinentem, ad necem conquisitum aegre fuga sibi salutem invenisse, an ibi consistere hucusque potuerit, necdum scio.<sup>3</sup> Unum illud constat vehementer catholicos premi ab haereticis. Si quid praeterea deinceps dignum Admodum Reverenda Paternitate Vestra accepero, perscribam diligenter.

Ad me quod attinet, valeo ut soleo, et expecto hic mutationem dexteræ excelsi,<sup>4</sup> qua procellam istam statuat in auram. Proceres Hungariae, qui huc ad conficiendum negotium pacis convenerant, plerique omnes hac septimana quisque in domos suas abiire, praeter eos qui commissarii mittentur ad Turcam, cum eo quoque pacem aliquam initari.<sup>5</sup> Ceterum dicta dies est 15 Augusti, ad quam iterum huc revenire debeant proceres Ungariae, ac tum demum forte de comitiorum regni Ungariae tempore aliquid decernetur. Incerto mihi de futuro rerum eventu et inter spem metumque haerenti tempus fastidiosum est, nisi quod occasionem habeam vacandi mihi, hoc otio, hoc modo minime optato. Nunc quod his addam, non habeo. Unde me Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae charitati paternae eiusdemque sacris sacrificiis et precibus commendo vehementer. Viennae 8 Julii Anno Domini 1606.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae servus et in Christo filius

Alexander Dobokay

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 21. Eredeti

1. Lásd a 386. iratot.
2. Lásd a 393. iratot.
3. Joannes Ivanchanról lásd legutóbb a 386. iratot.
4. Zsolt. 76. 11.
5. A résztvevők névsora: Nagy, *Katonai történet*, 366.

### 395

1606. július 8. Róma

Claudio Acquaviva Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*Tegyen javaslatot Nagy István és Páris András ügyében.*

...De Stephano Nagy<sup>1</sup> et Andrea Paris,<sup>2</sup> qui Labaci sunt, vidi, quae ultimis suis Vestra Reverentia exponebat 14 Junii. Excubetur interim, et remedia, quae idonea videbuntur adhibeantur ad eos iuvandos; et scribatur deinde ad nos, ut deliberare possimus.

Graecio pridem missae fuerunt ad nos propositiones quaedam Patris Pasmani, nimirum humanum suppositum, quod assumptae humanitati deest, formaliter superaddit naturae positivam entitatem et rationem, qua natura subsistit. Secunda. Purus homo cum quavis gratia Dei, ne ad aequalitatem quidem potuisset pro peccato<sup>3</sup> [...]

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 235. Fogalmazvány

1. Róla lásd legutóbb a 379. iratot.
2. A Nagyváradon született Páris Andrásról. Lásd: *Catalogi*, II. 64., 698.
3. A levéltervezetnek ez a Pázmányra vonatkozó része törölve van. Ez a rész kiadva: Szabó, *A teológus Pázmány*, 347.; *Pázmány Péter emlékezete*, 29. A tételek teológiai értelmezése: Szabó, *A teológus Pázmány*, 287–291.

### 396

1606. július 8. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinandus Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*Az előző levélben említett két tétel részletesebb kifejtése.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 235. Fogalmazvány

*Az egészében törölt levéltervezet kiadva: Szabó, A teológus Pázmány*, 347.

## 397

1606. július 10. Grác

Joannes Decker Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Megküldi a Pázmány tételeiről folyt vita iratait.*

Mitto his adiunctas consultorum literas, itidemque iudicia censorum supra responsione cuiusdam e nostris patribus ad theses ex universa theologia depromptas. Ex quo postremas ad Reverendam Paternitatem Tuam superiore trimestri dedi...  
...His non adiunxi literas Patris Petri Pasmanni consultoris, quod se dicat, nihil habere quod scribat.<sup>1</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 30r–v. Eredeti

1. Vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 29.

## 398

1606. július 10. Grác

Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntató Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*A béketárgyalások befejezéshez közelednek. A megyés püspökök megmaradnak a királyi tanácsban. A jezsuiták maradhatnak, de javaikról a következő országgyűlés dönt. Az erdélyi küldöttek, s különösen Telegdy a jezsuiták maradása érdekében lépnek fel. Az előző napon Ferdinánd főherceg kancellárja is Bécsbe küldetett.*

Tractatio pacis adhuc in hodiernum diem durat, sed res pene confecta est, et quanto diutius protrahitur severitas conditionis temporalium, religio aliquantum deducitur in melius, et speramus, quod ita deducetur, ut habeant catholici melius. Episcopi, qui habent bona temporalia et ecclesias, manebunt consilarii regis et intererunt comitiis et consiliis regiis. Titulares vero non erunt. Jesuitae manebunt in regno, sed de illorum bonis, quae sunt locatae pro 38 mille talerorum, agetur in comitiis ad principium Augusti.<sup>1</sup> Transylvani status et ordines per suos commissarios<sup>2</sup> egerunt cum Boschay, ut Jesuitae retineantur in provincia, idque actum est per catholicos proceres et maxime per unum Dominum Telegdi, qui fuit aliquando Viennae sub me convictor, ut intellexi.<sup>3</sup> Hesterno die missus est cancellarius a Serenissimo Principe nostro Viennam, ut tractet etiam ex parte principis negotium pacis. Hodie vel paulo post audiemus conclusiones...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 36. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár, Szittyay-hagyaték 25/VII. 17.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 324.

1. Lásd legutóbb a 391. iratot.
2. Az április 24-i kassai országgyűlésre küldött erdélyiek névsorát lásd a 425/1–2. iratban. Az ott leírtak szerint a jezsuitákat Kendy István, Sarmasághy Zsigmond és Trauzner Lukács védelmezte.
3. A Telegdy-család ekkor élő tagjai közül az erdélyi kormányzó Rákóczy Zsigmond felesége (Telegdy Borbála) testvérének, Jánosnak két fia (Ferenc illetve Gáspár) jöhet szóba. Ezekről azonban nincsenek adataink, így új információ az is, hogy valamelyikük Bécsben tanult. Vö. Nagy, XI. 141–143.; Eckhardt Sándor, *Két vitéz nemesúr Telegdi Pál és János levelezése*, Bp. 1944. 6–12.

### 399

1606. július 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*Küldi a Pázmány téziseire írott cenzúrárt.*

*Mai lelőhely:* ARSI 2. I. f. 236. Fogalmazvány

*Kiadva:* Szabó, *A teológus Pázmány*, 348.

### 400

1606. július 22. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*A Pázmány téziseire írott cenzúra rövid összefoglalása.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 236. Fogalmazvány

*Kiadva:* Szabó, *A teológus Pázmány*, 348.

### 401

1606. július 24. Grác

Pázmány Péter Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Mint a kollégium tanácsadója csak most ír, mert betegsége korábban akadályozta. Ha a rektor cseréjére valóban sor kerülne, mindenképpen a saját provinciájukból*

*kellene kikerülnie. A mostani rektor nem mentes a hibáktól. Kedveli a rendtagokat olykor sértő szójátékokat, s hiányzik belőle a gondosság. Ennek tudható be, hogy egy nemrégén vásárolt külvárosi házuk jórésze összedőlt.*

Admodum Reverende in Christo Pater, Pax Christi.

Jussus ut ad Paternitatem Vestram ex officio consultoris collegii scriberem, quia superiori hebdomada cum caeteri patres scriberent, per infirmitatem non licuit, nunc primum scribo. Et quod quidem ad statum totius collegii spectat, illud Paternitati Vestrae significandum duxi.

Nescio unde aut qua ratione, omnibus in collegio innotuit, fore brevi, ut rector collegii mutetur, aliusque ex alia provincia sufficiatur in eius locum. Quod an ita sit, nec ne, haud equidem scio vel curo. Quaedam tamen hac occasione dici audio, quae Vestram Reverendam Paternitatem scire expedit, cum ad ipsum Societatis institutum pertingat. Scio enim quantum expediat, ut superiorum iudicio, personae Societatis, quacunque ex provincia sint, dummodo eiusdem matris filii sint, praeficiantur et collegiis et aliis muneribus Societatis. Caeterum, quia et audita ante sunt, et etiam recenter audiuntur eiusmodi subinde verba, ab iis potissimum, qui aliunde acciti sunt, neminem in hac provincia esse, qui collegio huic praefici possit, ideoque acciri aliunde. Hoc vero dictum, vix credat Vestra Paternitas, quam turbavit multos, et avertit animos ab externis, praesertim quia experimento docti sunt, nonnihil praesumere et quodam cum neglectu, si non contemptu subinde alios rexisse, qui ea opinione imbuti huc venerunt, neminem sibi parem hac in provincia esse, nec enim, si quis foret, opus fuisset ipsos aliunde acciri. Haec enim talia interdum per aliquam imprudentiam dicta, quae et charitatem laedunt, et ab aliis quoque similibus animum avertunt.<sup>1</sup>

Deinde iudicarem quoque a Vestra Paternitate monendum nostrum Reverendum Patrem Rectorem, ut etiam iocando, a verbis parum religiosis temperaret. Verbi gratia: nuper in quadam exhortatione reprehendens quosdam, qui interdum tempore recreationis conveniunt seorsim, addidit: Juxta illud N quaerit A, hoc est, Nequam quaerit angulum. Et alias etiam in familiari sermone ioco audivi fratrem quempiam vocari ab ipso Nequam, quod praesertim in Germanico pessime sonat, multumque turbatos audivi quosdam propter illud, quod in exhortatione dictum retuli.

Praeterea in admittendis et alloquendis nostris multi maiorem facilitatem et lenitatem desiderant in superioribus, longe vero maximam in cura rerum necessariorum. Quanquam enim bona voluntas Patris Rectoris non desit, quia tamen ad officiales non ita attenditur, ut par esset, hinc interdum quotidiani defectus multi oriuntur, praesertim cum aliqua officialium inter se mala intelligentia intercurrit. Ex eo autem, quod officialibus non attenditur, fit interdum, ut non levia damna accipiat collegium, sicut et nuper admodum per meram incuriam domus suburbanae, non pridem coemptae, magna pars corrui, cum minus caute fossa alta fit per imprudentiam, in loco fundamentis vicino. Ex quo factum, ut denudarentur fundamenta, domusque rueret.<sup>2</sup>

His me Paternitatis Vestrae precibus et sacris sacrificiis multum commendo.  
Graecii 24 Julii 1606.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae servus in Christo

Petrus Pazmany m. p.

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 53r–v. Eredeti

*Kiadva:* Hanuy, I. 14–15.

1. Gisbertus Schevichavius valóban visszakerült a következő évben a rajnai provinciába, s helyére Florianus Avancinus lépett. (*Catalogi*, I. 623.; II. 741.) Lásd még a 419. iratot.
2. A rendfőnök válasza a 414. irat.

## 402

1606. július 28. Jindřichuv Hradec

Johannes Zanitius Dobokay Sándornak Bécsbe

*Mivel a békeszerződés mégsem tiltja ki a rendet Magyarországról, a címzett járjon el a tartományfőnök-helyettesnél, hogy az eszközöljön ki levelet Mátyás főhercegtől Lippay János személyéhez. Ebben parancsolja meg a turóci prépostság javainak visszaszolgáltatását. Értesítést vár, szükség van munkájára visszatérés során, amelyet minél előbb meg kell szervezni.*

Reverende in Christo Pater

Pax Christi

Heri accipi, quas Reverentia Vestra 25. huius ad me dedit,<sup>1</sup> ex quibus intellexi ex parte miserabilem statum ecclesiastici ordinis in Hungaria, quem divinam bonitatem penitus deserturum (nisi ipse ordo sibi desit) non arbitror. Excerpti articuli non omnino Societatem exclusam ex Hungaria continent, licet adversarii omnis iustitiae et pietatis contradicant, et non consentiant, qui non modo in Hungaria, sed ne quidem in toto orbe terrarum eam extare quam maxime percuperent. Quare mi Reverende Pater, si iam pax confecta est et licet cuique libere in Hungaria versari, Reverentia Vestra instet apud Reverendum Patrem Viceprovincialem, ut obtenta audientia a Sua Serenitate obnixè petat etiam literas praeceptorias ad Dominum Joannem Lippay,<sup>2</sup> Personalem Praesentiam Suae Maiestatis, tanquam iudicem regni ordinarium, quibus ei praecipiat, ut acceptis literis praeceptorii ad omnia bona Praepositurae Thurocziensis una cum nostris aliquibus accedat, et ibidem convocatis iudicibus oppidorum et villarum cum universis subditis Praepositurae, eisdem nomine Suae Serenitatis et auctoritate Suae Maiestatis tanquam eiusdem in iudiciis authentica persona serio procipiat et mandet, ut sicut alias Societatem pro illorum veris ac legitimis dominis (ex donatione et libera collatione iuris patronatus Suae Maiestatis) terrestribus agnoverunt, ita et in

posterum cum omni eo iure, quo hactenus a Societate bona Praepositurae possessa fuerint, agnoscere, et observare debeant ac teneantur, non obstantibus quorumvis illegitimatorum praetensionibus.<sup>3</sup> Et quia non sumus exclusi per auctoritatem Suae Maiestatis et Suae Serenitatis, et quia in articulo est statutum, quod inhaereat suis iuribus regiis Sua Maiestas, ideo ne per nostram negligentiam aut commiventiam diuturniorem exclusionem patiamur.<sup>4</sup> Reverentia Vestra cum Reverendo Patre Viceprovinciali det operam, ut obtineant tales litteras, quibus obtentis statim mihi significet, an mea opera vel aliquo auxilio indigeat in negotio conficiendo, quam fortasse non inutilem ego censerem, si eiusmodi literae concedentur. Nam cum illis necessario adeunda essent omnia bona Praepositurae, et nostris impensis esset deducendus Dominus Personalis praesentia antequam vel nova comitia<sup>5</sup> indicerentur, vel se magis illegitimi bonorum invasores in eis firmarent, et Societatem extra bona Praepositurae degentem, tempore comitiorum facilius penitus excluderent. Reverende Pater iam tempus est laborandi, et Societatem revocandi, proinde laborate omnibus modis tam apud Suam Serenitatem, quam apud dominos consiliarios maxime apud Krenbergh,<sup>6</sup> ut tales litteras obtineatis, quas nisi obtinueritis, signum manifestum erit Societatem nolle restitui ab iis, qui se dicunt amicos, et non sunt. Saluto Reverendum Patrem Viceprovincialem reverenter, Patrem Forro,<sup>7</sup> Patrem Mollensem<sup>8</sup> et omnes alios Reverendos Patres et charissimos fratres, quorum sacrosanctis sacrificiis et precibus, ac imprimis Reverentiae Vestrae me valde commendo. Novodomi 28. Julii Anno 1606.

Vestrae Reverentiae Servus in Christo

Joannes Zanitius

*Hátlapján címzés:* Reverendo Patri in Christo Patri Alexandro Dobokai Societatis Jesu Sacerdoti.<sup>9</sup>

*Mai lelőhely:* MOL E 150. Acta Eccl. Irreg. 27. d. 9. t. f. 56r–v. Eredeti

1. Nem maradt ránk.
2. Lippay János 1604–1616 között volt királyi személynök. Lásd Nagy, VII. 127.; Jenci, *Levelek*, 251–252.; MOE, X. 346., XI. 372.
3. Zanitiusnak a turóci prépostság ekkor Illésházy kezén lévő javai megszerzésére vonatkozó terveiről lásd legutóbb a 385. iratot.
4. Itt jegyezzük meg, hogy a BEK Collectio Hevenesiana T. 34. f. 238v-n a következő kivonat olvasható az 1606-os osztrák tartományi gyűlés jegyzőkönyvéből: „Actio quinta die octava Aprilis postmeridiano hora secunda. – Propositum est post tres supradictas punctas quarto, an nomine congregationis videatur referendum ad Admodum Reverendum Patrem Nostrum de Selliensis collegii translatione in aliquam civitatem Hungariae tutiorem ab hostili incursu, si contingat, ut speratus, nostros in regnum restitui. Et visum est paene omnibus id curandum eo vel maxime, quod praesens rerum status capto a turcis Strigonio, ideo [...] affligitare cum inde periculum maximum Selliae immineat, nec facile speratur illi tempore etiam longiori aestimanda.“
5. Lásd erről a 391. irat 30. jegyzetét.



6. Julius Krenberg császári tanácsosról lásd MOE, XII. 378., 504.
7. Forró Györgyről lásd legutóbb a 306. iratot.
8. Lásd róla legutóbb a 389. irat 3. jegyzetét.
9. Nem tudtuk a szövegbe illeszteni az alábbi, a margón található, ám bizonyosan a szerzőtől származó mondatot: „Obtentis litteris principis praeceptorii ego omnino necessariam fore etiam fundationem Suae Maiestatis iudico, et Cromlovio afferendam una cum reliquis privilegiis. Quam, si ita Reverendus Pater Viceprovincialis ita[!] iudicaverit, ego facile huc transferre et hinc Viennam perferre potero. Videat Reverentia Vestra, ut nihil pratermittatur, quicquid hac in re expedire iudicaverit, ne postmodum nostros paeniteat amisisse occasionem.“

## 403

1606. augusztus 5. Róma

Claudio Acquaviva Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettesnek Bécsbe

*Fájlalja, hogy nincs lehetőségük arra, hogy kapcsolatot tartsanak fenn az Erdélyben lévő jezsuitákkal. Talán Báthory Zsigmond közbelépése segíthetne.*

Quia porro video nostris Transylvanis non dari potestatem scribendi et communicandi cum superioribus,<sup>1</sup> doleo vehementer et censeo agendum cum Serenissimo Sigismundo,<sup>2</sup> ut is ope et consilio iuvet. Nam etiam apud Turcas et infideles, qui versati sunt et versantur, possunt scribere suis temporibus de suis rebus, uti ius est, neque vero nos id agimus, ut scribantur publica, sed tantum ea, quae ad directionem pertinent, et instituti nostri propria sunt. Expectabo magna sollicitudine, quid gestum sit in hac parte...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 238. Fogalmazvány

1. Lásd erről korábban a 347/3. irat 27. jegyzetét, valamint a 332. iratot. Hírek is csupán kivételesen jutottak ki Erdélyből a jezsuitákra vonatkozóan. Erre példa Thomas Dormannus Český Krumlovból 1606. április 4-én Rómába küldött alábbi levélrészlete: „...Transylvanos nostros adhuc in provincia in bonis duorum collegiorum residere, obiter accepi. Tam illos quam me paulo post quasdam exercitationes valetudinis procurandae causa, subiturum, Reverendae Paternitatis Vestrae suorumque sacris sacrificiis ac precibus etc.“ (ARSJ Germ. 180. f. 120.)
2. Báthory Zsigmond ekkor Prágában tartózkodott. Lásd a 405. iratot.

## 404.

1606. augusztus 5. Zágráb

Simon Bratulic zágrábi püspök Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Kéri közreműködését abban, hogy a Bécsben a filozófiai tanulmányokig eljutott Paulus Jagustichot felvegyék a római Collegium Germanicum et Hungaricumba. Az íjjáról további információkat Raphael Cobencelius adhat.*

Reverendissime in Christo pater.

Singularis benevolentia, et perspectus in me Paternitatis Vestrae Reverendissimae affectus facit, ut audacter, si quid occurrit, ab eadem petere ausim, eoque magis, quo promptiorem et inclinatiorem in me deprehendo. In praesenti illud vehementer paternitatem Vestram Reverendissimam rogo, velit sibi commendatum habere Venerabilem Paulum Jagustich,<sup>1</sup> subdiaconum et Canonicum Ecclesiae meae Zagrabiensis, suoque favore et gratia efficere, ut inter alumnos Sancti Domini Nostri Hungarorum in Collegio Germanico locum habere possit.<sup>2</sup> Juvenis est modestus et moribus omnino compositis. Viennae in Collegio Societatis vestrae a primis fere rudimentis ad philosophiam progressus, deinceps Sacrosanctae Theologiae operam impendere intendit. De quo si plura Reverendissima Paternitas vestra scire avet, informari poterit a Reverendo patre Joanne Raphaelo Cobenczelio,<sup>3</sup> eius in philosophia professore. Ego nihil aliud addo, nisi tam gratum futurum, atque mihi, si praestaret, ut Paulus Jagustich voti compos fiat. Dabo in super operam, ut ad omnem occasionem Paternitati Vestrae Reverendissimae totique Societati, mea promptissima studia reddam testata. Quod superest Reverendissimae Paternitati Vestrae fausta cuncta et multam salutem a Deo exoptans, eiusdem me precibus et sacrificiis commendo, responsum ab eadem brevi expectaturus. Zagrabiae 5 Augusti 1606.

Reverendissimae paternitatis Vestrae

Uti frater in Christo,

frater Simon Episcopus Zagrabiensis m.p.

*Hátlapján címzés:* Reverendissimo in Christo patri, patri Claudio Acquaviva Societatis Jesu Praeposito Generali et fratri in Christo observantissimo.

*Mai lelőhely:* ARSI Epp. Ext. 16. 84r-v. Eredeti

1. Talán azonos azzal a zágrábi kanonokkal, akit Veress, *Olasz egyetemek*, 120. 1604-ben még Bolognában regisztrál. Lásd még a 412. iratot.
2. A püspök legutóbbi ilyen kérésére lásd a 228. iratot.
3. Vö. *Catalogi*, I. 707.

1606. augusztus 6. Prága

Bernardinus Brigantius<sup>1</sup> Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Felkereste kollégiumukat Forgách Ferenc nyitrai püspök. Szerény körülményeikkel meglegedve folytatott beszélgetést a rektorral és több más rendtársával. Nem tudni egész pontosan, csupán saját püspöksége vagy az elviselhetetlennek látszó béke megakadályozása ügyében érkezett ide. A nemrég elhunyt érsek házában Prágában tartózkodik az a Báthory Zsigmond, aki fejedelemhez méltó ellátást vár a császártól. A császár egy alkalommal fogadta, de nem tudni, mi történt. Szalay István gyakran tárgyal az itt lévő magyarországi és erdélyi urakkal. Gyakran kap leveleket Bécsből.*

... Questa mattina pure è venuto al collegio l'Illustrissimo Monsignore Forgach Vescovo di Nitria in Hungaria,<sup>2</sup> quale per esser ancor lui di si illustrissime sangue e cancelliere dell' Hungaria etc., da bell' esempio a chi lo vede non solo di modesta conversatione fra molti senza troppo fasto etc., ma anco di forte generosità christiana, parlando con molto zelo in universum, dove conosce trattarsi dell' honor della religione, poco caso facendo delli torti, et ingiurie, che tanto in fatti, quanto in parole ha patito, mentre in quella provincia si industriava introdurre la Compagnia Nostra, e dilatar la santa fede, come più alla distesa da littere di altri. Vostra Paternità credo havrà già havuto relatione. Ha mangiato con noi nel nostro refettorio assai alla semplice spendendosi nel sol tempo della prima e poi ha fatto recreatione con alcuni di questi padri del collegio e con il Padre Rettore<sup>3</sup> assai alla bona e alla domestica. Non so certo perché si trattenga al presente tanto qui a Praga, essendo già un mese se non più, che ci è giunto, se sia o per rispetto di giustificare qualche causa con l'Imperatore, o per consulte delle cose del suo vescovato, non so quanto ben trattato dall' hungari, o pure per le conditioni della pace, le quali, come intendo son tanto intollerabili, et incompatibili con la dignità, offitio, esercizio e profitto della sancta fede catholica, che se l'Imperatore, o la Arciduca Matthia per suo ordine in Vienna, dove dicono, che convengono per l'una, e per l'altra parte, l'ammette, è rumor constante, che non solo sia per rimeterci dell' honor suo Cesare, e chi è per lui in questo traffico, ma per sentirne anco smacco, danno e dolore tutte le membra di Christo in queste parti, o finalmente se ad istanza del Principe Sigismondo di Transilvania,<sup>4</sup> qual' ancora è un pezzo che chiamato da Sua Maestà da Lebocoviz sua rocca, è qui in Praga dimostrando se ben con non poco splendore e magnificentia in casa dell' Arcivescovo<sup>5</sup> poco fa defonto di bon memoria, havendo dato ordine Sua Mestà che se li proveda secondo il decoro d'ogni copia di supellettili, argentarie, massaritie, serventi eccetera, facendoli portar i piatti dalla sua propria medesima cucina con assitenza anco se bisogna, de suoi proprii paggi, con mensa di più sotto il Baldachino, con apparato in somma sforgiato e degno di tal prencipe. Una volta sola si sa in corte che l'habbia sia hora dato audentia, e questa molto secreta, incerto però l'evento

e rivoluzione delle cose ch' habbino insieme risolute o differite ad altre consulte o private di pochi, o publiche di consiglio commune, et in tempi più commodi.

Il Padre Stephano Zalai,<sup>6</sup> che adesso si trova qui al nostro collegio, e tratta spesso con varii signori hungari e transilvani,<sup>7</sup> ne potrebbe far sapere qualche cosa a Vostra Paternità più a minuto; se però non l'ha fatto fin' adesso, come quello che anco da Vienna riceve spesso lettere da varii tanto hungari, quanto transilvani circa di questi trattati...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 69v–70r. Eredeti

*Kivonat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték, 25/VII.

1. Lásd róla legutóbb a 189/6. iratot.
2. Forgách Ferenc júliusi prágai útja elsősorban azt akarta megakadályozni, hogy a császár aláírja a békeszerződést. Lásd MOE, XII. 254–255.; Ackermann, *Forgách Ferenc*, 47.
3. A prágai kollégium rektora ekkor Jacobus Geranus volt. Lásd róla legutóbb a 340. iratot.
4. Báthory Zsigmond újbóli színreléptetéséről is szó volt ebben az időben. Lásd: MOE, XII. 266–268.
5. Az elhunyt prágai érsek Zbiegnev Zbynko volt.
6. Itteni ténykedéséről lásd legutóbb a 381. iratot.
7. A következők a legfontosabbak: Sennyey Pongrác és Kornis Boldizsár Erdélyből, Balassa Benedek és Madocsányi János Magyarországról. Vö. MOE, XII. 253. A tervek során egyébként az is fölmerült, hogy Kornis legyen Erdély fejedelme, ő maga pedig Báthory Gábort hozta szóba. Lásd: MOE, XII. 261.; Ács, *Káthay*.

## 406

1606. augusztus 18. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Amikor Pázmány téziseinek cenzúráját megküldte Marcellus Pollardnak, egyben megparancsolta, hogy először Pázmánynak mutassa meg. Marcellus azonban azt írja, hogy Pázmány csak a rendfőnökkel hajlandó tárgyalni. Így újabb intézkedése szerint az ügyet hallgatás övezi, amíg nem intézkedik.*

Commiseram Patri Marcello,<sup>1</sup> quando censuram propositionum Patris Pasmani misi, ut eam censuram primo omnium det Patri Pasmani, ut is cogitet modum suavem, et doctrinam illam secundum censuram aliis professoribus et discipulis manifestandi et retractandi id, quod praescribitur. Postea Patri cancelario<sup>2</sup> etiam praescribetur, ut executio non discrepet. Scribit de hoc Pater Marcellus in haec verba. Patri Pasman dedi Reverentiae Vestrae literas legendas cum censura, qui Reverentiae Vestrae responderi noluit. Nihil horum se facturum, quae in literis insinuantur, sed cum Reverendo Patre Nostro Generali rem transac-

turum. Scripsi propterea Patri Vicerectori, ut censuram ad se recipiat, et res in silentio maneat, donec Paternitas Vestra responderit...<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 79. Eredeti

*Modern átírat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték, 25/VII. 18.

*Kivonat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 325.

1. Marcellus Pollard. Vö. *Catalogi*, II. 58.

2. Joannes Decker, aki egyben a kollégium vicerektora is volt. Vö. *Catalogi*, II. 58.

3. Vö. *Pázmány Péter emlékezete*, 29.

#### 407

1606. augusztus 21. Grác

Pázmány Péter Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Válasz arra a cenzúrára, amelyet a renfőnök korábbi két tételére írt.*

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 81–82.

*Kiadva:* Hanuy, I. 16–19.; Szabó, *A teológus Pázmány*, 349–352.

#### 408

1606. augusztus 26. Bécs

Ferdinand Alber tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Báthory Zsigmond segítségével javasolja az erdélyiekkel megszakadt kapcsolat helyreállítását. Reméli, hogy Pázmány engedelmeskedik a cenzúrának. Bécsbe megérkeztek a békéért jótálló tartományok képviselői. Félő, hogy az eretnekek a magyarok példáját követve más tartományokban is követelik majd a vallásszabadságot. Az a hír járja, hogy az alsó- és felső-ausztriai rendek csak ennek fejében szavazzák meg az adókat a török ellen. Belső háború fenyeget tehát, amelyet a török kihasználhat.*

...Quoad nostros in Transylvania varias vias tentavi, ut possit esse aliqua communicatio, nihil vero effeci. Puto omnino sub paena interdictum illis, et forte iuramento adstrictos, ne quicquam scribant vel accipiant. Agetur hoc nomine cum Serenissimo Sigismundo, probabiliter autem eius Serenitas in hoc iuvare nos poterit.<sup>1</sup>

Pater Pasman spero parebit censurae, quoad illas propositiones.<sup>2</sup> Adsunt Viennae commissarii non tantum ex regno Bohaemiae, verum etiam ex Silesia, Moravia, Marchia, ut concludatur tandem cum Ungaris rebellibus de pace iuxta articulos in proxima tractatione conditos.<sup>3</sup> Ipsi vero Ungari nondum comparent, expectantur autem. Difficilis omnino futura est haec tractatio, haereticis omnem conatum adhibituris, ut exemplo Ungariae ipsi quoque in suis provinciis libertatem religionis extorqueant. Et iam quidem status ex superiori et inferiori Austria in magno numero hic praesentes, hoc fixum habere dicuntur, nec alia ratione auxilia contra hostes suppeditaturi, quin etiam catholicismum omnibus modis deprimere statuerunt.<sup>4</sup> Contra hos, quia catholici, licet multo iis numero et potentia inferiores, etiam se coniunxisse dicuntur, ut armis etiam resistent. Intestinum bellum forte exortum, Turcis novam adferret facultatem ad provincias occupandas...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 83. Eredeti

1. Lásd erről legutóbb a 403. iratot.
2. Lásd legutóbb a 407. iratot.
3. Az eredetileg augusztusra tervezett, de csak szeptemberben megvalósult összejövetelére a júniusi megállapodás jegyében került sor. Lásd MOE, XII. 311–340.
4. Az osztrák rendek állásponjtjáról később külön levelet is írt Alber. (Vö. MOE, XII. 377.) Veress, *Carrillo*, II. 387. ezt tévesen a tartományfőnöknek tulajdonítja.

## 409

[1606. szeptember ?<sup>1</sup> Kolozsmonostor?]

Giovanni Argenti Claudio Acquavivának Rómába

*Csaknem két esztendeje nem kapott levelet. Reméli, hogy a béke megkötésével helyreállhat kapcsolatuk is. Beszámol Andreas Paulisic haláláról.*

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 2. f. 53. Eredeti

*Kiadva:* Argenti, 132.

1. Veress a közelebről nem datált levelet december 16-ra keltezte, ez azonban bizonyosan téves. A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a bécsi béke megkötése és a jezsuiták Erdélyből való kiűzetése közötti időpontra kell helyeznünk.

## 410

1606. szeptember 2. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Nagy Jánosnak Klagenfurtba

*Köszöni a címzett és Jagniathovius által küldött híreket. A temető megőrzéséről a tartományfőnökkel tárgyaljon.*

Habeo litteras Vestrae Reverentiae et Patris Nicolai Jagnathovii<sup>1</sup> in Julio datas;<sup>2</sup> ut autem libenter ea rescivimus, de quibus duxerant certiores fieri nos oportere, ita suo tempore expectabimus, dum scribant iuxta officij rationem. Ceterum quod redderemus, nihil admodum erat, ut propterea haec sint salutandi gratia Reverentia Vestras. Quod facio ex animo. De cemeterio quod non videtur expedire, ut conservetur, agat Reverentia Vestra cum Patre Provinciali, qui statuet, quod in Domino iudicabit, vel significabit nobis, quod oportebit. Quod reliquum est, precibus et Sacrosanctis Sacrificiis is Reverentiarum Vestrarum me commendo.

Romae 2 sept. 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 241. Fogalmazvány

1. Lásd róla a 374. iratot.
2. Egyik sem maradt ránk.

## 411

1606. szeptember 4. Grác

Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntató Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*A béketárgyalások kimenetele kétséges. A jótálló tartományok képviselői összegyűltek. A császár Trautson helyére Forgách Ferencet állította, mivel nem akarja megengedni a vallásszabadságot. Ugyanakkor ezt sürgetik az ausztriai rendek is. A császár vér szerinti fejedelmeként fogadta Báthory Zsigmondot. Fogadta Forgáchot is. A török fegyverben áll.*

Quae scribam de pace hic, quae cuditur, nescio. Ita agitur, ut vix sciatur, quid futurum sit. Conveniunt Viennae commissarii provinciarum harum Boemiae, Moraviae, Austriae, nostri Principes his diebus hinc discesserunt.<sup>1</sup> Caesar, ut audio, amovit a tractatione pacis Dominum Trausenium<sup>2</sup> et unum alium, vultque interesse Episcopum Nitriensem Forgaz maxime et alios episcopos, quos noluerant admittere hactenus tractatores pacis. Caesar videtur nolle admittere libertatem religionis. Interim una cum Hungaris Austriaci haeretici urgent libertatem religionis. Quid futurum sit, Deus noverit. Caesar ad se vocavit Pragae Principem

Sigismundum Bathorium,<sup>3</sup> quem ut principem sanguinis tractat benigne et confiderent. Episcopo Nitriensi Forgaz dedit benignam audientiam.<sup>4</sup> Interim Turcae in armis dicuntur esse. Agitur cum illis per commissarios, ut abstineant ab armis, donec concludatur vel pax vel bellum...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 86. Eredeti

1. A szeptemberi bécsi megbeszélésekről lásd a 408. iratot.
2. Korábbi konfliktusára Forgáchcsal lásd a 376. iratot.
3. A Báthory Zsigmondra vonatkozó tervekről lásd a 405. iratot.
4. A MOE, XII. 255. szerint ez nem jött létre, csupán egy feljegyzést adott át Forgách, amelyet a titkos tanácsban fel is olvastak.

## 412

1606. szeptember 9. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Simon Bratulić zágrábi püspöknek

*Támogatólag intézkedett annak érdekében, hogy Paulus Jagustich bekerüljön a Collegium Germanicum et Hungaricumba.*

Semper quidem optavimus prodire posse e Collegio Germanico suo tempore idoneos operarios, qui in istis partibus obsequium divinum et religionis causam promoverent divina aspirante gratia, sed hoc tempore idem expetimus eo ardentius, quo difficilium bellum contra ecclesiam Dei communis hostis molitus est. Etsi autem eo deducta videntur omnia, ut modicum omnino auxilii afferri posse videatur a fidelibus Dei servis, tamen animis cadendum non est, et ad brachii divini opem confugendum precibus fidelium, quod quidem nos ex nostra parte ut fieret iam diu ordinavimus, et interea formandi, qui cum maturum erit, educantur ad bella Domini strenue gerenda. Praeter alios igitur, qui in collegio sunt, ut admitteretur etiam venerabilis Dominus Paulus Jaguzich, quem Reverendissima Dominatio Vestra ultimo nobis commendavit, agi iussimus cum Patre Rectore Collegii Germanici, quem non dubitamus iam rescripsisse de eo, quod oportebat, et quidem ubi fuerint huc missa examen et quae de more solent, speramus fore, ut satisfiat optimis desideriis Reverendissimae Dominationi Vestrae, quibus obsequi nos et debemus, et vero ex animo optamus. Pergat Societatem complecti solita benevolentia, et nos vicissim Dominum Deum precamur, ut multos annos ipsi concedere dignetur, ac demum uberem in caelo mercedem meritum.<sup>1</sup>

Romae 9 Septembris 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 242. Fogalmazvány

1. Az ügyről lásd a 404. irat jegyzeteit.



## 413

1606. szeptember 10. Bécs

Dobokay Sándor feljegyzése a provinciában észlelt hibákról

*A szegénységgel kapcsolatban az a véleménye, hogy az előljáróknak oda kell figyelniök, hogy senki ne szenvedjen hiányt. Az erkölccsel kapcsolatban úgy véli, hogy maradéktalanul be kell tartani a rendi regulát.*

...Duo quaedam adnotabo.

1. Alterum est circa paupertatem, quae ob sollicitudinem necessariorum, quam de se aliqui interdum suscipiunt, aliquid pati posset, eo quod superiores non ea forte diligentia, qua par esset, necessaria ipsis provideant, in vestitu, calceisque similibus ex. Remedium est in promptu, ut superiores servant suam regulam; qua iubentur ipsimet inspicere necessitates subditorum; subditi quoque iuxta regulam non erubescant significare de suis necessitatibus.

2. Alterum est circa puritatem. Ea in conversatione cum externis, qui familiares sunt, ut discipuli pueri, nisi nostri aliqui sanctam illam regulam, quae etiam ioro tangi quemcumque vetat, servant exacte, aliquid detrimenti facile capiet. Remedium est seria et opportuna inculcatio observationis regulae de non tangendo. Imo vero in hunc finem, ut enitatur omnes angelicam puritatem imitari subinde, omnibus nostris exhortationes faciendas esse in communi utile iudicarem; ut cum sollicitudinem superiorum omnes in communi adverterent, rem tantam magis magisque cordi acciperent.

*Mai lelőhely:* ARSI Hist. Soc. 137. f. 181. Másolat

*Fotómásolat:* MTAK Szittyay-hagyaték 25/VII.

*Modern átirat:* Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték C 82/6. III. 326.

## 414

1606. szeptember 16. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

*Fájlalja, hogy az a hír terjedt el, hogy a tartományban senki sem alkalmas az ottani rektori tisztt betöltésére. Segítsen a téves vélekedés megszüntetésében.*

Dolemus auditas fuisse voces illas in isto collegio, quod nullus ei regendo in provincia aptus esset, quae res nonnullarum fuit causa alienationum, ut Reverentia Vestra scribebat 24 Julii.<sup>1</sup> Admonendum autem eum(!) curavimus eum, qui hoc dixit, nam etiam si difficultates ob defectum personarum experiremus, tamen similia evulganda non sunt ob aliorum aedificationem. Sed spero composita esse iam omnia, et illam alienationem cessisse viribus fraternae caritatis, quam ad rem allaborabit etiam Reverentia Vestra pro sua parte, ut nihil supersit, quod commu-

ni bono obesse posse videatur. Quod autem extrernos aliqui existimarint sibi tribuisse, quasi soli possent in ista provincia gubernare, id quoque displiceret si demonstrarent. Verumtamen excusamus interdum simplicitatem, et nollemus opinionem communem esse, ubi forte unus aliquid simile iudicare visus esset, nam ea opinio communi gubernationi obsesset valde, cum alioquin caritas postulet, ut invicem nos iuvenus et abundantia penuriam sublevet mutua cum vicissitudine. Fieri autem potest et verisimile est ex ista provincia alio tempore mitti posse aliquos, qui necessitati aliorum opem ferant. Proinde Vestra Reverentia si quos alieniores animadverteret, faciet ex communi bono, si tales suspiciones eximere penitus pro maiore Dei gloria studebit. Quod quidem mihi persuadeo libenter et efficaciter esse facturam. Cetera omnia, de quibus ad me scribebat aliam responsum non postulabant. Si quid autem esset, quod Patre Provinciali proponendum videretur, faciat commodo suo, et oret pro me in suis precibus et sacris sacrificiis.

Romae 16 Septembris 606.

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 245. Fogalmazvány

*Kiadva:* Hanuy, I. 765–766.

1. Lásd a 401. iratot, amelyre válasz a mostani levél.

## 415

1606. szeptember 22. Kassa

Bocskay István fejedelem Giovanni Argenti, Káldy György és jezsuita társaik részére

*Felszólítja őket, hogy 15 napon belül minden Erdélyben levő jezsuitát gyűjtsenek össze Kolozsmonostorba. Ezt követően Argenti és Káldy keresse fel őt Kassán.*

*Mai lelőhely:* MOL, EFL, Gyulafehérvári Káptalan Levéltára. Liber Regius Christophori Báthori I. 69r.; BEK, Collectio Hevenesiana T. 45. f. 525–526. MOL Mikrofilm: 1581.

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 570

*Kiadva:* Argenti, 123–124. A további kiadások felsorolását lásd ott. Magyar fordítás közölve: Bocskai, *Levelek*, 234–235.

1606. október 9. Grác

Bartholomaeus Viller főhercegi gyóntató Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*A béke megkötetett. Követek indultak a törökhöz a béketárgyalásokra. A magyarokkal megkötött békétől semmi jót sem remél. Az eretnekek az egyházi javak megszerzésére törekednek. Magyarországon a jezsuiták javait Illésházy István szerezte meg, s 52000 tallér lenne szükséges kiváltásukhoz. Erdélyben Bocskay kegyelméből két helyen még maradhatnak. Elmarasztalja a lagymatag katolikusokat, akik lehetetlen helyzetbe hozták az egyházat.*

Hactenus a duabus septimanis non scripsi, et ratio fuit, quod res incerta et dubia fuit atque pacis tractatio.<sup>1</sup> Et iam cum pax sit facta inter Hungaros et nos anceps et dubia, nescio quid debeo iudicare de futura inter nos et Turcas, ad quos iam iverunt praecedenti septimana commissarii Caesarii et provinciarum, ut antea futurum insinuavi.<sup>2</sup> Ego, ut verum fatear, etsi in omnibus rebus propemodum desperatis non desperem, tamen in ista pace Hungarica videor nihil boni sperare posse, cum ita sit facta, ut nihil habent episcopi et ecclesiastici, quod sperent de recuperatione suorum bonorum. Omnes haeretici et schismatici hoc tempore in hoc laborare videntur, ut nervos omnes, hoc est bona immobilia auferant ecclesiasticis, ut sic non habeant locum, ubi ponant vivendi et pedes et modum. Mirabilis videtur esse haeticorum et schismaticorum hoc tempore coniuratio. In Hungaria omnia bona ecclesiastica sunt haeticis ascripta, ita ut non habituri sint, unde vivant ecclesiastici. Nostra bona in Hungaria sunt inscripta Elezasio<sup>3</sup> pro 50 mill. vel 52 mill. et hoc in perpetuum, quousque nos reddamus illa 52 mille tallerorum vel Elezasio vel suis haeredibus. Sed quis reddet? Caetera bona ecclesiastica tali modo sunt inscripta diversis haeticis et hostibus religionis catholicae, fere autem omnia habet Elezasio, author pacis et belli sive rebellionis. Nostri autem adhuc in duobus locis in Transylvania manent sub gratia Boschai.<sup>4</sup> Haec est summa pacis factae per haeticos et tepidos catholicos, nescio an illis peiores. Ita a nobis ipsis prodimur. O miserum reipublicae christianae statum. Iam iverunt illi praecipui tam haeretici quam catholici, qui cuderunt pacem Hungaricam ad Turcas. Videbimus, quid referent. Nihil boni spero. In Deum unum spero. Unus catholicus vir, cum essent in consilio tractatione pacis: Protestor me non consentire huius pacis conclusionem. Alter quidam catholicus dixit: puto, si rebelles postulassent, ut vos domini abscinderetis virilia, abscindissetis, ita estis facti effaeminati. Satis est. Taceo cum fletu et summo dolore...

*Mai leldhely:* ARSI Germ. 181. f. 107r–v. Eredeti

1. A szeptemberi bécsi tárgyalásokról lásd a 408. és a 411. iratot.
2. A zsitvatoroki békéhez vezető tárgyalások október végén kezdődtek.
3. A jezsuiták által gyűlölt Illésházy vagyonszerző ambícióiról lásd legutóbb a 390. iratot.
4. Ekkorra Bocskay már Kolozsmonostorra rendelte az erdélyi jezsuitákat. Lásd a 415. iratot.

## 417

1606. október 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Pázmány Péternek Grácba

*Örül a tézisei következtében kialakult vita lecsendesedésének.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 248. Fogalmazvány

*Kiadva:* Szabó, *A teológus Pázmány*, 353.

## 418

1606. október 14. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Ferdinand Alber bécsi rektornak Bécsbe

*Pázmány tézisei ügyében később intézkedik. Aggódik a békefeltételek miatt. Reméli, hogy a békekötés után helyreállhat a kapcsolat az erdélyiekkel, továbbá hogy Nagy István ügyében már intézkedett.*

Quod attinet ad Patrem Pasman, vidi, quae Reverentia Vestra significabat, et quidem is iam scripsit ad nos, et eius litterae considerabuntur, uti par est, et postea significabitur, quod in Domino visum erit.<sup>1</sup>

Negotia publica nos habent sollicitos. Accepi scriptum<sup>2</sup> a Reverentia Vestra missum circa negotium pacis et conditiones. Utinam Dominus omnia convertere dignetur in melius et in bonum catholicae rei. De nostris, qui sunt in Transylvania, non habeo, quod addam, nisi dolere nos occasionem litterarum et commoditatem communicationis necessariae sublatam esse.<sup>3</sup> Expectabimus eventum rei post pacem. Pestis, quae grassari cepit in istis partibus, nos item sollicitos habet. Preces offerimus Deo pro vobis, et certiora expectabimus ac meliora. De Patre Stephano Nagy<sup>4</sup> iam credo Vestram Reverentiam cogitavisse diligenter Labaci, quo se scribebat excursuram. Agat cum Patre Provinciali,<sup>5</sup> et significet etiam nobis, quod pro eius bono et Societatis item bono in Domino iudicabit. Interim iuvetur et invigiletur, prout oportebit...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 249. Fogalmazvány

1. Lásd legutóbb az előző iratot.

2. Lásd a 408. iratot.

3. Lásd a 416. irat 4. jegyzetét.

4. Lásd róla legutóbb a 395. iratot.

5. Carrillo ezekben a napokban érkezett vissza nagy útból, ám azonnal Prágába ment, s az innen Spanyolországba írt levelei arról tanúskodnak, hogy intenzíven foglalkozott a politikával is. Lásd Veress, *Carrillo*, I. 388–390.

## 419

1606. október 18. Róma

Claudio Acquaviva Alphonso Carrillo tartományfőnöknöknek Prágába<sup>1</sup>

*Küldi Florianus Avancinus rektori kinevezését Grácba. Helyesli, amit az ottani nyugalom megteremtése érdekében tesz. Örömmel értesült arról, hogy Pázmány nem tanítja a kifogásolt tételeket. Helyesnek tartja Decker figyelmeztetését arra, hogy ne emeljen elsietetten és megalapozatlanul kifogásokat. Tegyen meg mindent a viták megelőzése érdekében.*

..Patentes pro rectore Grecii novo<sup>2</sup> fieri iussimus, et vel cum his, vel proxime mittentur. Pertinebit ad Reverentiam Vestram illum dirigere et iuvare, ut opus esse iudicabit. Pax ut sit inter nostros, item curandum erit, et quod attinet ad doctrinam, spero fore, ut deinceps omnia sint quieta, et professores officio suo satisfacturos. De Propositionibus duabus Patris Pasmani missa fuerat censura,<sup>3</sup> postea accepi eum non docuisse illos, quod et Reverentia Vestra testabatur, et quia censebat monendum Patrem Deckerium, ut prudenter et mature procedatur in opinionibus notandis, praesertim ut constet prius an traditae revera sint, ne quieti officiator, Vestra Reverentia prudenter admonere illum poterit, prout opus esse in Domino iudicabit, et alioquin ut ne deponat debitae vigilantiae curam iuxta officium suum, quo nihil quantum fieri poterit, a vero scopo et solida doctrina deflectatur. Spero autem omnia cum divina gratia bene habitura esse, et incommodis ac dissensionibus occursum iri, deinceps quod quidem ut ex animi sententia succedat, enixe precamur Dominum Deum...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 251. Fogalmazvány

1. Lásd az előző levél 5. jegyzetét.
2. Florianus Avancinus kinevezésének előzményeiről lásd a 401. és 414. iratot.
3. Az ügyről lásd legutóbb a 418. iratot.

## 420

1606. november 6. Kassa

Bocskay István fejedelem elrendeli a jezsuiták kiűzését Nagyváradról

*Tudatja az illetékesekkel, hogy a vár november 22-i átadásával egy időben el kell távozniuk a városból a felsorolt jezsuitáknak, valamint a katolikus világi papoknak.*

Stephanus Dei gratia Hungariae Transylvaniaeque princeps et Siculorum comes etc. Universis et singulis fidelibus nostris, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis, Nobilibus, comitibus, vice comitibus et iudicibus nobilium quorumcunque comitatum, capitaneis, belliductoribus, campiductoribus, cen-

turionibus, decurionibus, castrorum et excubiarum magistris, eorumque subiectis quibusvis militibus, praefectis, provisoribus, castellanis, arcium et aliorum quorumvis locorum officialibus, tricesimatoribus; pontium, passuum, vadorum, viarumque custodibus et eorum rectoribus, prudentibus item et circumspectis magistris civium; iudicibus, villicis, et iuratis civibus, quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum; cunctis etiam aliis, quocunque officio, dignitate et praefectura fungentibus, ubivis in ditione nostra constitutis et commorantibus, praesentes visuris salutem et gratiam nostram. Posteaquam Septectabiles ac Magnifici, Generosi, Egregii et Nobiles Cyprianus a Concin et Joannes Baptista a Pezzen<sup>1</sup> Capitanei et universi strenui, Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis in arce nostra Varadiensi constituti praesidiarii milites, longissimae et angustissimae obsidionis nostrae iniurias, fidem praefatae Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis debitam observantiam, infracto animo per integrum biennium fortiter se nobis opposcentes pertulissent, tandem postpositis hostilibus quibusvis machinationibus extrema inedia coacti de ditione praedictae arcis Varadiensis vigesima secunda die huius mensis Novembris citra omnem tergiversationem fienda sincere nobiscum concluderunt. Unde cum ex severa de exterminatione patrum et sacerdotum Jesuitici ordinis dominorum regnicolarum, in generalibus eorum comitiis facta constitutione etiam Patribus Valentino Lado, Joanni Aucipiti et Michaeli N.<sup>2</sup> ac aliis sacerdotibus pontificiis, in praedicta arce nostra Varadiensi existentibus, regno hoc nostro exire necesse sit, proinde vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus eosdem, ubique medio nostri transeundo cum omnibus secum habitis rebus libere, pacifice et citra quodlibet impedimentum dimittere et per vestros dimitti facere, imo eisdem de equis, curribus, tuta comitiva et victualibus sufficientibus prospicere ac providere, modis omnibus debeatis et teneamini. Secus sub amissione capitis et omnium bonorum minime faciendi: Parasentibus perlectis, exhibenti restitutus.

Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die sexta mensis Novembris. Anno Domini Millesimo sexcentesimo sexto.

Stephanus mpr.

Simon Pechy secretarius mpr.

*Mai lelőhely:* MOL E 152. Acta Jes. Reg. Resid. Varad. fasc. 37d. fasc. 3. XVIII. századi másolat: BEK Collectio Kaprinayana T. LXXI. f. 443. Eredeti

1. Várad átadásáról további irodalommal: Nagy, *Katonai történet*, 361. Cyprian Concini vicekapitányról lásd korábban a 270. iratot. Joannes Baptista Petz korábban a kassai gyalogos helyőrség parancsnoka volt.
2. Váradon ekkor Joannes Auceps, Ladó Bálint és Michael Kagerus tartózkodott. Távozásuk körülményeiről lásd a 425/6. iratot. Lásd még MOE, XII. 411.

## 421

1606. november 11. Český Krumlov

Ferdinand Alber bécsi rektor Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Mivel Nagy István esetében semmilyen eszköz sem vezet célra, szükségessé válik elbocsátása a rendből.*

...Labaci Patrem Stephanum Nagy<sup>1</sup> nihil melius constitutum reperi, nec capacem monitionis, qui non agnoscat errores, et viam prosequatur parum instituto accommodatam, inditiaque det turbati et laesi nonnihili iudicii, qui defectus sua ratione agendi et oblectandi in Societate crescere posset, et magnas molestias creare. Quam igitur aliquoties petivit dimissionem, ultro etiam offerenda videretur...

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 133. Eredeti

*Modern átirat:* MTAK Kézirattár Szittyay-hagyaték, 25/VII.; Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/8. III. 328.

1. Lásd róla legutóbb a 418. iratot.

## 422

1606. november 29. Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Alphonso Carrillo tartományfőnöknek Prágába

*Javaslatokat tesz előléptetések ügyében. Szalay István és Pázmány Péter leteheti a negyedik fogadalmat.*

Quae de promovendis hic deliberavimus, hisce litteris complectar. ...Pater Stephanus Zalai<sup>1</sup> post aliquod tempus etiam promoveri poterit ad quatuor. Sed interim eodem modo examinandus erit, et ad nos examen mittendum. ...Pater Petrus Pasman promoveatur ad 4, si praemissa consultatione Reverentia Vestra viderit emendatum esse...

*Mai lelőhely:* ARSI Austr. 2. I. f. 251. Fogalmazvány

1. Szalayról lásd legutóbb a 405., Pázmányról a 419. iratot.

## 423

1606. december 16. Kraków

Giovanni Argenti tartományfőnök-helyettes Claudio Acquaviva rendfőnöknek Rómába

*Beszámol újbóli kiűzetésükről Erdélyből. (A szöveg tömör összefoglalása a 425. iratban foglaltaknak.)*

*Mai lelőhely:* ARSI Germ. 181. f. 149v–r.

*Modern átirat:* Rendtartományi Levéltár, D 77.; Ráday-gyűjtemény, Szittyay-hagyaték, C 82/7. III. 572–575.

*Kiadva:* Argenti, 124–128.

1. Veress ugyanerre a napra datálva egy másik olasz nyelvű levelet is közöl (*Argenti*, 128–131.). Ez a datálás azonban bizonyosan téves. A levél tartalmából egyértelműen kiderül, hogy 1608 decemberében íródott.

## 424

1606. december 30.<sup>1</sup> Róma

Claudio Acquaviva rendfőnök Giovanni Argentinek

*Örül, hogy végre hírt kapott róluk. Reméli, hogy a továbbiakban eljutnak majd a levelei hozzá.*

*Mai lelőhely:* ARSI Austr 2. I. f. 252. Fogalmazvány

*Kiadva:* Argenti, 132–133.

1. A levelet Veress december 20-ra datálva közli, ám ez bizonyosan téves, mivel a kézíraton 30-a szerepel.



### Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából 1606

1. Az év elején a Kolozsvár környéki falvakba jártak ki a szentségeket kiszolgáltató és prédikálni. A nagyhéten és húsvétkor közel ezer ember jött ki hozzájuk a városból. A környező nemesek közül is sokan felkeresték őket. Vass Ferenc és Trauzner Lukács böjtöléssel és lelkigyakorlatokkal töltötte el náluk a nagyhetet. Amikor Vass értesült arról, hogy Bogáthy Menyhért halálán van, néhány atya kíséretében átment hozzá Radnótra. Itt érte el őt a halál. Előtte azonban odahívatta feleségét (Bogáthy nővérét), aki eretnek volt, megeskette, hogy katolikus szertartás szerint temetteti el Monostoron. A temetésen részt vett a kormányzó és a kolozsvári országgyűlésen jelen levő katolikus urak java is. Az országgyűlés a béketárgyalások ügyében ült össze. Az elnöklő Trauzner és Sarmasághyt választotta meg a nemesség küldöttének Bocskayhoz. Amikor ezek értesültek arról, hogy egyesek a vallás ügyét is napirendre akarják tűzni, a megbízás visszaadását helyezték kilátásba. A kormányzó megígérte, hogy a vallás ügyét későbbre halasztják, s csak az ariánusok ellen helyezett kilátásba intézkedéseket. Az ellenkező fél mégis megpróbálkozott egy olyan ellenük irányuló törvény elfogadtatásával, mely megtiltaná, hogy a lelkipásztorok birtokokkal rendelkezzenek. Trauzner közbenjárására a kormányzó ezt is levette a napirendről.

2. Argenti az országgyűlés befejezte után lelkigyakorlatokkal és meditációkkal erősítette az övéit mind Monostoron, mind Gyulafehérvárott. Amikor Gyulafehérvárról Monostorra ment, Enyeden szállt meg egy katolikus házában. Itt társával együtt Krisztus mennybemenetele napján misét tartott. A kálvinista püspök feltűzelte ellenük a népet, s megrohanták volna a házat, ha a bíró nem lép közbe. A két kézműves ugyanakkor ügyesen védte azt a jogát, hogy bárkit vendégül láthat, s házában úgy tiszteli Istent, ahogy helyesnek tartja. Az is kiderült, hogy a püspök dühét az váltotta ki, hogy korábban már a kormányzó katolikus felesége látogatása idején is volt katolikus mise Nagyenyeden. A Kassára érkezett küldöttek előtt a fejedelem erősen panaszkodott a jezsuitákra. Elsősorban levelezésüket róttá fel. Trauzner védte őket. Ezt joggal tehette, hiszen már korábban elhatározták, hogy a legrövidebben, a közügyeket egyáltalán nem érintve írják. Másrészt a hozzájuk intézett levelek egy kötegét egy magyarországi katolikus barátjuk elégette. Az erdélyi küldöttek ugyanakkor nem fogadták el, hogy a békefeltételek közé bekerüljön a jezsuiták kiűzése Erdélyből is.

3. Életgyónást tett náluk egy székely kálvinista fiatalember, aki összetűzésbe keveredett a kolozsvári ariánus iskola rektorával. Követte őt az ariánus püspök fia is, akit az apja nem tudott ebben megakadályozni. Kijártak misézni a környező falvakba. Hozzákezdtek a templom rendbehozásához. Felállították a Kolozsvárról kimentett oltárképet. Az évfordulóra megfestették Loyolai Ignác és Xaveri Ferenc képét. Monostor missziós állomásként működött. Két jezsuita és egy Székelyföldről érkezett pap Gerenden és környékén végezte eredményesen a missziós munkát. Szent Ignác napján meggyógyítottak egy ördögöktől megszálalt fiatalembert. A hajdúk betörései miatt ugyanakkor tanácsosabbnak tartotta Gyulafehérvárra küldeni az atyákat, majd később maga is oda ment. Itt kapta meg a fejedelem szeptember 20-i parancsát arról, hogy tizenöt napon belül hívja össze az összes jezsuitát Kolozsmonostorra, ő maga pedig Káldy társaságában siessen Kassára. A hálátlan Haller mindentől meg akarta fosztani a Gyulafehérvárról elinduló jezsuitákat, de a méltányosságot tiszteletben

tartó, s a jezsuitákat megkönnyező kormányzó ezt nem engedte. A parancsot teljesítve október 14-én indultak el Kassára. Kísérőjük Jász Ferenc, a kormányzó familiárisa volt. Talán a szintén Magyarországra igyekvő Sarmasághy közelsége mentette meg őket a rablók támadásától.

4. A bíró ugyan nem akarta beengedni őket Kassára, de október 23-án Szokoli Péter udvarmester a fejedelem elé vezette őket. Ő színellett barátsággal fogadta, majd a fejedelmi tanácsba küldte a jezsuitákat. Itt Kellemesi Mihály közölte velük a fejedelem parancsát: saját biztonságuk érdekében el kell hagyniuk Erdélyt. Válaszában Argenti közölte, hogy tudomása szerint Magyarországon sem a jezsuiták okozták a vallási zavargásokat, ők pedig Erdélyben bizonyosan semmit sem tettek a fejedelem ellenében. A tanácskozás során Káldy magyarul fejtette ki, hogy nem féltik biztonságukat. A tanácsosok azonban ragaszkodtak a fejedelem parancsához, s csak a határidőről és az útvonalról tárgyaltak. Ennek során Argenti kifejtette, hogy mivel nem önként távoznak, mindenről a fejedelemnek kell rendelkeznie. Amikor két tanácsos a fejedelemhez távozott, az ottmaradtak egyike megmondta Argentinek, hogy azok a levelek ébresztettek gyanút a fejedelemben, amelyeket a felkelés elején fogtak el. Ezeket a németek írták Argentinek. Alaghy Ferenc ugyanakkor elmondta Káldynak, hogy Bocskay távol tartotta őt attól a tanácsüléstől, ahol a kiűzést elhatározták. A fejedelem ekkor azt parancsolta nekik, hogy adják írásba, ha nehézségeik vannak a távozással. Ebben azt kérték, hogy velük együtt távozhassanak barátaik, másrészt egy olyan fejedelmi bizonyáglevelet, amely bizonyítaná, hogy nem valamely vétek miatt kell elhagyniuk Erdélyt. A válasz azt tartalmazta, hogy nem vihetik magukkal ingóságait és kegytárgyaikat, mivel ezek a fejedelem tulajdonát képezik. Az a láda egyébként, amelyet korábban Kassára menekítettek Erdélyből, már Bocskay kezébe került. Másrészt a fejedelem úgy intézkedett, hogy ők maguk már nem térhetnek vissza Erdélybe. Argenti ezután levelet írt az övéinek, valamint az erdélyi nemesekhez, hogy gondoskodjanak biztonságos távozásukról. Ezután felkereste Péchi Simont. Őt kérte meg arra, érje el a fejedelemnél, hogy visszatérhessen az övéihez Erdélybe. Péchitől megtudta kiűzésük valódi okát. Brassóban elfogtak egy Váradról kiszökött német katonát, akit Haller tartott fogságban. Ez azt vallotta, hogy szökéséről tudtak a jezsuiták is. Az is kiderült, hogy elfogott leveleik semmi terhelőt nem tartalmaztak az erdélyi jezsuitákra. Az ariánus Hallert tehát ugyanúgy a gyűlölet vezette, mint Bocskayt, az erdélyiek pedig a zsarnokság áldozatává váltak. Péchinek sikerült elérnie, hogy visszatérhessenek. Kísérőjük Dobai Tamás lett. Kolozsvárott Bornemisza Gergelynél szálltak meg, majd további két biztos, Gellény Imre és Filstich Péter közreműködésével elkészítették a fejedelem által kért jegyzéket javaikról. Argenti sok mindent szétszított a városban lévő javaikból. A könyvek közül sokat a mintegy negyven főnyi székely papságnak adott. Úgy tettek ugyanakkor, mintha minden könyvet elvinnének, pedig sok kegyes munkát hagytak az arra méltóknál. Ugyanakkor Péchi Simon is kapott néhány könyvet.

5. Sokan keresték fel őket azokban a napokban, de különösen Kendy István és Sarmasághy Zsigmond volt segítségükre. Megjelent náluk az ariánus szuperintendens fia is, akit megkeresteltek, s aki megígérte, hogy hű marad az egyházhoz. Egykori társa nem látszott állhatatosnak. Szent Márton napján Argenti latinul tartott, de magyarra fordított prédikációval búcsúzott a hívektől. Ebben kiűzetésüket Jézus Egyiptomba meneküléséhez hasonlította, kifejtette, hogy olyan ártatlanok, mint Jézus volt, másrészt biztosította őket, hogy lélekben mindig velük lesznek. A hallgatóság megsiratta őket, s még az ellenfeleiknek sem tetszett, hogy jogtalanul úzték ki őket. Kato-

naság kísérté őket, és Sarmasághy, valamint Kamuthi Balázs Lengyelorszáig is elment volna velük, ha a jezsuiták engedték volna. Krakkóig velük ment viszont Bornemisza Gergely hasonló nevű fia, Trauzner Lukács pedig melléjük adta fiát, hogy katolikus országban folytassa megszakított tanulmányait. Nagybányán, majd Szatmáron és Zemplényen át Homonnára mentek. Itt a távol lévő Homonnay György hazaérkezését nem tudták bevárni, de a prefektus emberségesen bánt velük. Innen Argenti újból sikertelenül kérte Bocskaytól, hogy adjon bizonyáglevelet ártatlanságukról. Végül az eredeti tervet megváltoztatva egyenesen Lengyelországba mentek. Krakkóból karácsony előestéjén érkeztek meg Olmübe.

6. Útközben is terjesztették a katolikus kegyességet. Így Nagybányán Kornis Zsigmond felesége, Váralján Kornis Boldizsár és felesége áldozott náluk. Homonnán már misét is mondhattak, hiszen itt Homonnay György szép templomot tart, ahol magyar és szláv nyelven is miséz egy pap. Őt Prágában térítették meg, s bár rokona ellenzi vallását, ő még a nőszülésről sem akar hallani. Az út hatalmas eszések közepette zajlott le, s csoda, hogy a betegeskedő Petrus Domaldovič túlélte. Időnként a latrok és hajdúk is veszélyeztették őket. A Tisza-Bodrog közben különösen veszélyes helyzetbe kerültek, mert itt állomásoztak a Nagyvárad alól elvezényelt, de Zemplén vármegyébe be nem engedett hajdúk. Bocskayt a jezsuiták elleni gyűlölet és hatalmának féltése vezette. Nehezen viselte el, hogy már Medgyesen nem tudta keresztülvinni tervét, de a kassai országgyűlésen még világosabbá lett számára, hogy az erdélyiek nem csatlakoznak a magyarországiakhoz a vallás dolgában. Hogy miért éppen az adott időpontban döntött így, az nem világos. Az eddigieken kívül egyesek Perneszy Anna megtérítését említik okként, mások szerint a javaikra vágott. A kálvinista papok mindenestre folytonosan szították benne a gyűlöletet. A vár megadásával az ott lévőknek is távozniuk kellett. Joannes Auceps azonban megbetegedett, s Serényi Ferencnél maradt felépüléséig. Ladó Bálint most sem távozott el, most Csáky István özvegyénél kapott menedéket. Michael Kagerus Olmübe ment.

[1.] Post dies festos ineunte anno 1606 sacerdos ad nostros pagos ivit, conciones habuit, confessiones audivit, angelorumque panem distribuit. Adeo autem simplices illae animae ad pietatem excitatae sunt, ut laboribus relictis totos dies in templo fuerint, cum tamen tantum frigus esset, ut eo homines obrigescerent. Vix ullus fuit, qui animam confessione non expiarit. Et cum in uno pago tres a confessione se subtraxissent, veniam rogarunt, seque non subterfugiendi sed melius parandi gratia id fecisse, affirmarunt. Nam cum a multo tempore confessi non essent, ut rite conficerentur, plus temporis requiebant. Quamprimum tum se ad Monostor ea de causa concessuros promiserunt. Sacerdos in uno pagi (in tribus enim sacra ministravit) amplius centum (quod in Transylvania miraculi instar esse potest) pane caelesti recreavit.

In Paschate magna similiter in Monostor frequentia fuit. Et ipso dominicae resurrectionis die in concione numerati ex civitate circiter mille. Adfuerunt etiam nobiles multi, quorum aliqui, ne sacro illo tempore sacris privarentur, ex locis, ubi habitant, unius diei biduique itinere ad nos confluxerunt. In pago quoque a dominica palmarum ad tertium usque post resurrectionis diem fuerunt nobilissimae nonnullae matronae, quae etsi in vicina civitate domicilium habent frequenterque ad nos religionis causa veniunt, ut commodius tamen toto illo tempore sibi

et Deo vacare possent, rusticanis hospitiiis contentae fuerunt, ut nimirum humiles in humili loco humilem Christum facilius invenirent.

Duo etiam insignes viri, Franciscus Vas<sup>1</sup> et Lucas Trausnerus<sup>2</sup> per illam maiorem hebdomadam magna apud nos cum diligentia et maiore cum fructu primae hebdomadae exercitia peregerunt. Quorum primus quasi ex hac vita sibi migrandum esse praeviderat, ut sibi apud nos eo tempore esse liceret, summis precibus per litteras a patre Viceprovinciali petierat. Ut autem orationibus suis coelos penetrare posset, eas acuit non solum debita ciborum abstinentia, sed alia etiam voluntaria assumpta corporis castigatione. Cum vero absolutis exercitiis factaque confessione et communione totos illos dies festos nobiscum esse vellet, ecce nuncius, qui ipsius affinem Melchiorem Bogathium<sup>3</sup> Radnotch in extremis laborare asserit. Ad eum igitur die Martis post dominicam resurrectionis<sup>4</sup> summa cum celeritate profectus est, ut illi in ea necessitate adesset, in spiritualibus iuaret, etsi tempus vel opportunitas permisisset, patres ad eundem accerseret (poterat enim illud iter tunc uno die confici). Statim atque illuc pervenit, cum aegroto de salute animae agere caepit. Cum vero ab eo ad aliam domus partem, ubi illi hospitium designatum erat, divertisset *vixque caenam sumpsisset*, vehementissimo repente morbo correptus, mortem sibi adesse cognovit. Ergo uxorem, quae Bogathii soror erat, ex arce sua octo ungaricis milliariibus distante vocavit.<sup>5</sup> Illa statim accurrit, et fratrem iam mortuum, maritum de vita desperatum offendit. Qui non prius alia de re cum ipsa se acturum affirmavit, quam ipsa ei iureiurando promisisset, scilicet curaturam, ut catholice (est enim haeretica) in templo nostro Monostoriensi sepeliretur. Quod illa et promisit et diligenter praestitit. Patrem etiam Viceprovincialem per quondam catholicum salutavit, eique nunciavit, se quieto animo esse, quia res suas iisdem diebus in Monostor composuisset, et vere composuerat. Cum enim pridie, quam inde discederet, cum eodem patre, qui illum exercuerat, de modo se a peccatis praeservandi ageret, inter alia: Me moriturum, inquit, scio, horam ignoro, sed operam dabo ut quacumque hora mors venerit, me paratum inveniat. Ab eo tempore vix octavum attigit diem. Uxor igitur promissi memor, cadaver duxit ad Monostor, et quia generalia comitia Claudiopoli celebrabantur,<sup>6</sup> provinciae gubernator<sup>7</sup> magna nobilium comitante corona ei obviam processit et funus ad Monostor deduxit. Die post dominicam resurrectionem decimo quinto,<sup>8</sup> quo die, cum nobiles fere omnes catholici, qui in comitiis erant, mane exivissent, ut in Monostor sacris officiis interessent, commode accidit, ut sacris atque concione absolutis, funus non, procul a finibus nostris abesse moneremur. Quam plurimi igitur obviam ad fines usque processimus, et ibi more catholico cum multis luminibus, quae nobiles catholici ferebant, funus instruximus. Cum vero ad templum pervenissemus, ab alio sacerdote alia de mortuo et morte concio habita est, cui cum Gubernatore tanta omnium ordinum frequentia interfuit, quantam generalis ipse regni conventus praestare potuit.

Quia de comitiis mentionem fecimus, illud addemus, eo tempore facta fuisse, ut regnum ipsum responderet articulis, quos de pace Principi Caesar obtulerat quosque idem Princeps ex Ungaria miserat, ut provincia ea in re sensum voluntatemque suam explicaret.<sup>9</sup> Comitiis autem praeerat Trausnerus, qui etiam cum

Sarmasaghio legatus a nobilitate ad Principem delectus erat. (Alios legatos consiliarii, alios siculi, alios delegerant Saxonicae civitates.)<sup>10</sup> Versatum erat ad ultimum diem, quo comitia et absolvenda et disolvenda erant, quando ad Sarmasaghii Trausnerique aures pervenit fore ut de religione, de qua ne verbum quidem toto comitiorum tempore factum erat, ageretur. Iverunt ergo ad Gubernatorem, et coram eo protestati sunt, si contra religionem catholicam vel quoscumque ministros eius agendum fuisset, quacumque tandem ratione id fieret, se nulla ratione Ungaricam legationem obituros, etiamsi id vita ipsa redimendum fuisset. Iuravit Gubernator de religione ne verbum quidem futurum, in praesenti de pace aut bello agendum. Negotium religionis in aliud tempus differendum. Illud quoque addidit, neque catholicae religionis assertores, neque lutheranos (sub his calvinianos comprehendit) umquam turbatum iri, de aliis iudaicae sectae (arianis scilicet) blasphemis professoribus nihil se tutum polliceri posse, quandoquidem de illis Imperator expressam fecisset monitionem.

Cum autem paulo post regnum de more convenisset, pars adversa articulum obtulit, ne ulli animarum pastori bona in Transylvania possidere liceret, et pro ratione antiquum testamentum attulit, cuius sacerdotes optimi illi theologi nunquam bona possedissee affirmabant. Nobiles catholici sese opposuere et nulla ratione se hoc permissuros asseruere, nam cum praeter Societatem nulli alii bona possiderant (proventus enim suos ex certa quadam decimarum quota habent), manifestum erat, articulum illum in odium Societatis et catholicae religionis est excogitatum. Cum vero bona, quae possidet Societas, illi a rege Stephano et aliis principibus absque ullius iniuria pro collegiorum fundatione collata essent, sine iustitiae violatione ab ea auferri non potuisset. Trausnerus autem suo et collegae nomine (is enim cum Gubernatore responsum audivisset, ut se ad iter pararet, ad arcem suam concesserat), quod coram Gubernatore protestatus fuerat, in facie quoque provinciae protestatus est. Quare articulus ille deletus est et silentio involutus.<sup>11</sup>

[2.] Absolutis autem comitiis, cum nonnulla quiete fruerentur patres, expedire iudicavit pater Viceprovincialis, ut post multas et graves tum periculorum tum aliarum occupationum distractiones nostri vires spirituales instaurarent, et cum aliqua singulari spiritus renovatione animos suos arctiori caritatis vinculo Deo copularent. Rerum igitur omnium externarum cura in uno collocata, ipse cum reliquis, qui in Monostor erant, ab omnibus iis, quae animum a rebus spiritualibus distrahere poterant, prorsus se segregavit, et primae hebdomadae exercitia maiore qua potuit diligentia perfecit, tum alias meditationes addidit, desumptas tum ex ipsomet exercitiorum libro, tum ex praecipuis regularum constitutionumque nostrarum partibus, quae nimirum eo collineabant omnes, ut voluntas nostra et ad finem nostrum sincere amandum et ad media nobis ad instituto nostro praescripta caste complessenda excitaretur. Huius autem spiritualis exercitationis scopus ille fuit, ut hac ratione vel ira divina placaretur, vel certe si aliud Deo videretur, nostri et ad propriam proximorumque salutem et perfectionem procurandam ardentiores et ad patiendum pro Christo animosiores redderentur. Libenter quidem iubileum,<sup>12</sup> quod universae christianae reipublicae a summo pontifice communicatum esse intellexerant, suscepissent, sed quia vix nomen audierant et

conditiones ignorabant, tantum thesaurum optare quidem, assequi vero non potuerunt. Non tamen defuit illis occasio ditandi suas meditationes indulgentia illa, quae Societati superioribus temporibus promissionibus concessa fuit, et ante duos annos renovata.<sup>13</sup> Cum autem Pater harum meditationum cursum in Monostor absolvisset, statim Albam ivit, et ne ullus in hac spirituali refectioe ieiunus maneret, illum<sup>14</sup> qui pro aliis in exterioribus vigilaverat, secum duxit, ibique quod in Monostor factum fuerat, perfecit. Quod sane utrobique non sine magna animorum consolatione et, uti speratur, fructu spirituali successit.

De missionibus autem inferius suo loco dicetur.<sup>15</sup> Hisce ergo absolutis, cum Pater Viceprovincialis ad Monostor ob alia negotia properaret, Enyedini apud quemdam pellionem, virum bonum, catholicum et amicum pernoctavit, et mane tum quia semper ita consuevit, tum quia erat dies gloriosae Christi ascensionis<sup>16</sup> sacer, in loco decenti, antequam discederet, celebravit. Sacro interfuere duo, qui soli in toto oppido sunt catholici, hospes, et alter quidam vitrearum fenestrarum artifex. Hoc non latuit calvinianum superintendentem, qui ibi velut in calvinistarum metropoli residet.<sup>17</sup> Et est ille, qui in comitiis Medgiensibus, uti suo loco dictum est, contra Societatem egit. Die igitur dominico sequenti pro concione in duos illos catholicos (cum tamen pellionis uxor proprie ipsius uxoris sit soror) adeo populum concitavit, ut contio tota furere coeperit, et ut catholicorum domos invaderet, duce ministro extemplo sese proripuerit. At oppidi iudex, vir prudens et patris Viceprovincialis certas ob causas observans, cum praecipuorum nonnullis plebem antevertit, neque permisit, ut nullus ex arce (templum enim patriae more intra arcis maenia continetur) egrederetur. Atque ut commodius seditionem sedaret, per suos nuncios catholicos accersivit. Erant illi simul in domo pellionis, ubi singulis diebus festis concionis tempore convenire solent, et pellio, qui legere novit, pios quosdam in evangelica sive comentarios sive conciones (postillas appellat) audiente altero percurrerat. Cum ergo vocati ad portam arcis pervenisent et frementem illam turbam non sine admiratione conspexissent, iudici sese praesentarunt. Tunc minister eos arguere coepit, quod domi patres recepissent. At pellio ad iudicem conversus: Tu, inquit, illos ad me divertisse non igrasti (quin et foenum pro equis dederat). Si ergo hospitium illis dare non licebat, cur me non monuisti? Monitus enim aliud forte cogitassem. Cui iudex: De hospitio, inquit, non est quaestio. Nam et ego eos, si ad me venirent, libentissime exciperem. Subdidit minister. Ego quoque libenter domo mea haberem, malleque, ut ad meas quam ad tuas diverterent aedes. Scilicet, inquit pellio, adeo illos amas, ut in eorum fronte tuas perfringeres nuces (ungarice proverbii venustatem hoc habet).<sup>18</sup> Verum si hospitium illis dare mihi licuit, quare in me tantam procellam excitastis? Ad haec minister: Quia idoldatriam exercere non licuit. Quod cum tu permiseris, a peccato non excusaris: et propterea dignus es, qui puniaris. Tum pellio: Non sunt, inquit, patres sicut bruta animalia, qui comedant et bibant, et nil de Deo cogitent: divino illi servitio sunt mancipati, quocumque eunt, pietatis exercitia secum ferunt, et sicubi quiescunt, tempus frustra non terunt, sed suas ad Deum preces fundunt, eique debitum sacrumque cultum praestant. Quae ergo humanitas esset mea, si illis hospitium darem, eorum autem religiosa officia per-

turbarem. Ut sacrum facerent, permisi. Et in posterum, quotiescumque ad me divertent, ut faciant, permittam. Quis me prohibeat? Semel mihi monendum est, sed nimium foelix sim, si quod naturae debeo, Deo persolvam.

Haec homo ille et genere humilis et aspectu contemptibilis et, quod caput est, inquilinus, tanta cum libertate protulit, ut iam adversarii non magis illius factis irascerentur, quam animi magnitudinem atque constantiam admirarentur. Quamobrem minister alio deflectens: Non tam, inquit, tibi succenseo, quam socio tuo, qui cum ovis mea esset, ab ovile meo ad catholicorum gregem transivit. Ad haec socius silentium rumpens: Absit, inquit, ut umquam ovis tua fuerim, et utinam te numquam vidissem, non enim diaboli laqueis irretitus essem. Sed spero fore, ut quibus modis me illaqueasti, illos brevi solvat ipse Deus. Inter hos autem inde orta contentio erat, quia bonus ille sacrorum antistes et ministeriorum dispensator hominem litterarum expertem, et inter turcas, quorum ab ineunte ad virilem usque aetatem captivus fuerat, educatum, cum foemina, alteri vero nupta, matrimonii vincula, seu ut verius dicamus, adulterii scelere innodaverat. Ille autem a patribus veritatem edoctus, de illa dimittenda cogitabant.

Iam vero iudex, cum populi furorem deferbuisse adverteret, eos verbis hisce dimisit: Non prohibemini, inquit, recipere patres, verum ab iis quia populo offendiculum praebere possunt, caveatis. Ibant igitur illi, si non gaudentes, quod pro nomine Iesu contumeliam passi fuissent, sane veluti triumphantes, quia in nomine Christi diaboli ministros confundissent. Quare cum nonnulli eorum gestientem laetitiam indigne ferrent, iudicem compellerunt, ut illos ipse sua compesceret auctoritate. Sed iudex, cui pax cordi magis erat, quam religio, illos excusans, hos quiescere iussit. Tanta autem est in hisce partibus iudiciaria potestas, ut contra iudicem hiscere, sit veluti regiae maiestatis reum sese constituere. Cur autem minister ille has turbas concitaverit, non sola ea causa fuisse existimatur, quod pater, ibi tunc celebrasset, alia et sane fortior affertur. Cum enim post resurrectionem Domini Gubernator Alba Claudiopolim ad comitia iret, secumque uxorem duceret,<sup>19</sup> sacerdos<sup>20</sup> noster, qui tunc Albae concionabatur, in ipso Gubernatoris comitatu ad Monostor venit. Cum autem pernoctassent Enyedini, mane, cum esset dies dominicus, Gubernatoris uxor patrem rogavit, ut sacrum et concionem haberet. Quod ipse in hospitio suo fecit. Quare dum Gubernator ad haereticam concionem iret, uxor ipsius ad catholicam se contulit. Res fuit notissima, nam etiam ex platea concio audiebatur, sed nullus impedire est ausus. Cum ergo bonus minister equum, ut est in proverbio, percutere non posset, ephippium verberare voluit,<sup>21</sup> et ideo populum contra innocentes illos excitavit.

Interea cum legati transylvani Cassoviam pervenissent, et Trausnerus, Sarmasaghius et Kendius,<sup>22</sup> qui cum consiliarius esset, pro consiliariorum ordine legatione fungebatur, apud Principem essent, cum illis de Societate graviter conquestus est Princeps. Cum vos, inquit, vere catholicos esse, non ignorem, sciatis velim, patres contra me machinari, neque eorum litteras interceptas habere. Tum Trausnero: Moneas, inquit, illos ut a scriptitando abstineant, neve mihi occasionem ab amicitia discedenti praebeant. Illos ego quietos conservo, illi quiescere non possunt. Cui Trausnerus: Ac tutum faciam. Verum non possum non vehe-

menter mirari. Perspectissimum enim habeo patrum consilia ab huiusmodi rebus esse alienissima. Forte litterae illae non ab ipsis sunt scriptae, sed ab aliis ad ipsos datae. Quod si ita est, quid culpa in ipsis est, cum eos, qui in eorum potestate non sunt, ne scribant, prohibere minime queant. At princeps: Est, inquit, ut dixi, sed ad alia transeamus. Ea igitur de re moniti patres, cum antea semper ab iis scribendis, quae ad publica negotia spectabant, abstinuissent, et in caeteris quoque parcissimi fuissent, siquidem magnam earum litterarum inquisitionem fieri non ignorabant: deinceps ne vel minimam suspicionis umbram darent, ab omnibus omnino necessariis etiam atque privatis abstinere coeperunt. Cum autem haec litterarum suspitio quam periculosa esset, amicos non lateret, inde factum est, ut cum fasciculus, in quo et Reverendi Patris Generalis et Patris Provincialis et aliorum litterae alligatae erant, per Patrem Provinciale Poloniae mitteretur, et in Ungaria ad manus cuiusdam qui nec inter amicos, nec inter nobiles ultimum locum tenet, maium circiter pervenisset, ipse, quia tunc litteras transmittere nobis non tutum, retinere autem sibi periculosum iudicabat, eas omnes combussit, seque hoc fecisse postea per amicum patri Vicepronviciali nunciavit. Quod sane illi gravissimum fuit, cum a tanto tempore nihil litterarum a suis superioribus acceperit.<sup>23</sup>

Quod autem spectat ad comitia Cassoviensia, illud unum ad rem nostram facit, quod cum Hungari Societatem in Ungariae regno extinguere vellent, hocque inter conditiones Caesari pro ineunda pace offerendas referrent, atque instarent, ut Transylvaniae nomine legati Transylvaniae in re secum consentirent, illi non solum non assenserunt, sed sibi nihil cum illis quoad religionem commune esse testati sunt, atque ea de re Transilvanorum consilia ab ungarorum consiliis longe diversa esse asseruerunt.<sup>24</sup>

[3.] Iuvenis quidam annos viginti circiter natus patria siculus et religione calvinianus, dum Claudiopoli apud arianos studeret, cum rectore<sup>25</sup> scholae contentionem quandam habuit. Ad Monostor igitur venit, ubi paucis diebus veritatem edoctus patres rogavit, ut in Monostor sibi ea ratione confessioni sanctae instituendae vacare liceret ut, si fieri posset, nec homines interim in mundo esse, intelligeret. Annuerunt patres et illi primae hebdomadae exercitia tradiderunt. Quae in summa solitudine ipse perfecit. Eorum autem terminus fuit confessio generalis. Hunc imitari volens socius eius, filius ipsiusmet ariani superintendentis, semel vel bis ad nos venit.<sup>26</sup> Quare apud rectorem scholae accusatus, tum propter alia, tum propter hoc in scholis ipsis tamquam in carcere fuerat inclusus. Verum cum a parente liberatus privato studio operam daret, saepius ad nos ventitabat, et iam cum de religione statuisset, se ad baptismum praeparabat. Quod cum pater animadvertisset, ex improvise eum ad partes prorsus haereticas ablegavit, eo scilicet nomine, quod civitatis iudex<sup>27</sup> eum capere et propter religionis suspicionem acerbè punire vellet. Sed quia iuvenis est prudens bene inclinatus, piorum librorum, quos in collegii excidio rapuit, studiosus, et erga Beatam Virginem ita affectus, ut quotidie parvum eius officium recitet, speramus fore, ut Deus illi viam ostendat, qua diaboli laqueos evadat. Quod factum est, uti suo loco dicemus.



Ex Sicilia venit ad nos quidam sacerdos<sup>28</sup> qui, cum tandem non absque gravi animae suae et aliorum periculo iam multos annos pastoris officium se exercuisse agnovisset, et propterea conscientiae suae consulere vellet, tamdiu apud nos manere constituit, donec et pro se et pro aliis sufficientem instructionem accepisset. Adventus eius charus fuit. Et ut facilius iuvante Deo voti sui compos fieret, ab animae purgatione initium facimus. Tradita igitur illi exercitia spiritualia, ipsius ingenio et aetati proportionata, et postquam generalem confessionem fecisset, earum rerum instructio a primis fundamentatis illi tradi caepta est, quas sacerdos absque gravi peccato ignorare non potest.

Cum pagi nostri nos pro sacerdote urgeant, et Pater Viceprovincialis unum tantum socium in Monostor habeat, qui diebus festis abesse non potest, ipse iisdem diebus cum uno fratre pagos alternis vicibus adit, ibique celebrat, et frater concionatur. Sacerdotis quoque opera, de quo modo loquebamur, ut pluribus simul satisfiat, utitur.

Templum Monostoriense ante aliquot annos fulmine tactum esse, et tecto maiorique ex parte fornice carere, supra diximus.<sup>29</sup> Hoc anno illud instaurare coepimus, ut et sanctuarii fornix adhuc integrum a coeli iniuria defendamus, et templi partem aliqua, interim donec totum absolvimus, uti possimus. Quia vero opus arduum est et difficile, mirantur multi, quod cum incertum sit, an in provincia mansuri simus, huiusmodi tamen sumptus faciamus, hoc maxime tempore, quo neque pecuniis abundamus, neque rerum ad aedificandum necessarium copiam habemus. Illis nos et nostra omnia Deo esse dicata, et templum esse Dei domum, Deum autem mansurum, nemini Deum agnoscenti dubium esse, respondemus. Quam autem partem teximus, eandem intus renovavimus. Vitreas fenestras a militibus, ut plumbum pro bombardis acciperent, destructas refecimus et satis elegans altare instruximus. Ereximus enim illam eundem Crucifixi imaginem, quam alibi in templo Claudiopolitano fuisse diximus,<sup>30</sup> et hinc inde praeclaras beatorum patrum nostrorum Ignatii et Xaverii cum nonnullis vitae eorum miraculis apposuimus. Pictor, qui eas depinxit, minime vulgaris est.<sup>31</sup> In eo tamen opere seipsum superavit. Nec mirum cum non tam lucri, quam pietatis causa pinxerit, et dum pingeret, mirum in modum se se erga sanctos affici sentiret. Opus autem universum eo tempore absolutum est, ut die, quo anniversaria Beati Ignatii obitus memoria recolitur,<sup>32</sup> et in templo celebrare et generalem communionem instituere potuerimus, et quia Monostor residentiae potius, seu missionis, quam collegii formam habet, missionum, quas in peractis antea exercitiis nobis proposueramus, indulgentias communicavimus, et inde missionum veluti initium fecimus, quas deinceps hac ratione continuavimus.

Primum duo e nostris ad Sarmasaghium in Gherend<sup>33</sup> iverunt, ubi et quos antea converteramus, confirmarunt, et alios de novo non ex eo solum, sed ex vicino etiam pago catholicis adiunxerunt, qui purgatis animi sordibus caelesti pane cum reliquis recreati sunt. Cum autem ad loca alia aditus non pateret, ad pagos nostros nos ipsi convertimus, et iis, a quibus panis temporalis nobis ministratur, caeleste manna rependimus. Hic autem erat missionis modus: In uno loco tribus vel quatuor diebus manebamus. Summo mane rustici, antequam ad labores

exirent, dato campanae signo ad templum conveniebant, et sacrum concionemque audiebant, similiter vesperi cum domum rediissent, iterum in templo concionem habebant. Interdiu vero duo sacerdotes confessionibus audiendis operam dabant, et frater unus rudiores modo privatim, modo in circulo erudiebat. Conciones autem erant proposito fini accommodatae, videlicet de gravitate peccati, de modo confitendi et communicandi, fideique articulos, praecepta, modum orandi et alia huiusmodi ad salutem necessaria explicabant. Dies autem aliquis festus pro generali communione constituebatur. Hac in re opportuna fuit sacerdotis siculi opera, qui ipse quoque huiusmodi exercitiis non mediocriter ad animarum salutem procurandam se animari sentiebat.

Hoc eodem tempore casus accidit magna commiseratione dignus. In iis Ungariae partibus, quae sub Turcarum ditione sunt, iuvenis quidam honesto loco natus uxorem duxit. Quo facto adeo iram cuiusdam foeminae, cuius filiam recusaverat, incitavit, ut miserum iuvenem diabolicis artibus in eum statum deduxerit, ut ob continuas daemonis infestationes eum vivere taederet. Quare insano errore delusus cacodaemonem invocat eique corpus et animam dedicat. Ergo furiis agitated uxorem in campum blande evocat; eamque honesto loco natam naribus amputatis turpissime foedat. Illa domum rediens, coelum clamoribus implet. Parentes accurrunt, qui re intellecta armati iuvenem petunt. Ille fuga sibi consulit, et huc illucque oberrans tandem male daemonis consilio laqueo collum inserit, seque ex arbore suspendit. Sed vestis rumpitur, et ipse a demonibus caesus, semimortuus relinquitur. Igitur coniugis cognati, qui illum ad mortem persequebantur, hominem inveniunt illaqueatum, terrae allisum, anhelantem, prorsus cum morte colluctantem. Quare suspicati quod erat, iram in misericordiam mutarunt, iuvenemque solari caeperunt. Qui tandem quasi reviviscens rem totam aperuit. Domum itaqua delatus est, et ne manus sibi inferret, vitae custodes adhibiti. Sed ille saepius a demone illusus custodes illusit. Decies enim fune trabibus alligato se suspendit, sed semper vel funis fractus vel supervenienti domesticis liberatus fuit. Semel etiam clibanum pro panibus coquendis accensum manibus pedibusque repens ingressus est, ab igne tamen praeter superciliorum ambustionem illaesus, non sine magna Dei misericordia abreptus est. Consulti sunt pro huius salute praedicantes haeretici, verum cum nulla salus apud ipsos sit, nullam misero dare potuerunt. Quare tandem inspirante Deo ex longinquis illis partibus ad Monostor venit ipso die Beato Patri Ignatio sacro.<sup>34</sup> Cum sacerdote nostro agit, a quo multorum dierum spacio in veritate catholica eruditus, generali confessione totius vitae maculas eluit, et Deo iuvante sanitatem mentis est consecutus, et a daemones faucibus liberatus.

Dum nostri pergerent in suis exercitiis, ecce nonnulla ab haidonibus prope Monostor comissa sunt latrocinia, sparsusque est rumor constantissimus, omnes illos, qui in provinciae finibus morabantur, provinciam invasuros. Pater igitur Viceprovincialis uno retento secum socio reliquos Albam Iuliam securitatis gratia dimisit, et paulo post cum et latrones recessisse et timorem illum falsum esse comperisset, Albam ipse quoque profectum est, ut ibi de rebus nostris consultaret. Cogitabat enim aliquam scholam in Monostor aperire, ne diutius istius collegii

fructibus sine studiis nostri fruerentur. Vix illuc pervenerat, cum monetur Gabrielem Hallerum<sup>35</sup> (is est affinis Principis et summus bonorum omnium in Transylvania administrator) ex Hungaria, quo paulo ante iverat, rediisse, et cum Claudio-polim pervenisset, patrem ipsum Viceprovincialem in Monostor requisivisse, verum eo absente nihil quidem ibi ulli iudicasse, alios tamen et ipsum et famulos ipsius pro certo affirmasse, ut Societas e regno migraret, Principem omnino stauisse. Et quia uti, fieri solet, veritati semper hominum sermo aliquid addit, patri nunciabatur, migrationis terminum a Principi praefixum non se extendere ultra triduum. Cogitabat pater statim sese ad Monostor conferre, verum cum ipsum Hallerum Albam venturum intellexisset, eum expectavit. Qui postridie (fuit dies tertia octobris) Albam venit Principisque litteras hasce patri reddidit.<sup>36</sup>

[.]

Pater iis lectis, dum de quibusdam cum eodem Hallero conferret, nihil ipse de machinationibus, quarum in litteris fit mentio, se intellexisse iureiurando ultro affirmavit. Cum tamen, ut suo loco dicitur,<sup>37</sup> ipsemet earum auctor meritissimo iure existimetur. Pater tum propter itineris securitatem, tum ne timere videretur (qua in re amicorum etiam consilium sequutus est), praefixum tempus praevenire potius, quam praeterire volens Albensia componere coepit. Ea in re adiutorem optimum ipsum Hallerum habuit. Ex cuius mandato provisor Albensis bona omnia sequenti die occupavit atque ita occupavit ut nec res, quas habebamus in pagis efferre, nec pecunias, quas subditis mutuas dederamus, exigere possemus. Illis enim, ut nobis honorem quidem, nulla tamen in re obedientiam praestarent, mandatum erat. Quod cum Gubernatori significatum esset, mandavit provisorio, ut nobis nostra ex pagis efferre permetteret. Dedit ille ea de re litteras<sup>38</sup> ad hominem, quem in pagis collocaverat. Verum cum nos postridie discessuros intellexisset, aliis litteris priorem commissionem revocavit, nec currum rusticanum, quam nobis usque ad Monostor concesserat Gubernator, dari permisit, ut nimirum hac ratione patribus gratiam referret, a quibus semel a suspendio liberatus fuerat. Cum Hallerus (qui ut avaritia sic impietate cum suo Principe certat) ageret cum Gubernatore, et diceret illi gubernator melius facturum Principem, si in illa sua infirmitate (erat enim rumor ex morbo, quo laborabat nequaquam convalescere posse) de anima sua cogitasset, et iesuitas in pace reliquisset, respondit Hallerus, immo quia in eo statu est, antequam decedat, Transylvaniam a tribulis expurgare statuit. Gubernator autem, etsi religione dissentit a nobis, tamen quia est aequitatis amans, hoc factum reprehendit, pro quo eundem cum uxore lacrimatum esse, ipsamet uxor Patri Viceprovinciali affirmavit.<sup>39</sup>

Discessit igitur pater cum reliquis relicto collegii templique custode antiquo patrum famulo, viro fideli et pio. Hic quotidie templum aperiebat, et catholici diligentius quam umquam accedebant et devote orabant. Diebus vero festis tamdiu genuflexi in silentio orabant, et solitum tam concionis, quam sacrorum tempus explerent. Sed patres prosequamur, qui eo die ad Sarmasaghium in Gherend pervenerunt, et inde postridie post sacra et concionem, erat enim dies dominicus, sese ad Monostor contulerunt, ubi rebus et tempus ferebat, constitutis die 14 octobris Pater Viceprovincialis in Hungariam cum Patre Kaldio discessit. Pro duce

itineris dederat illis Gubernator Franciscum Jaz<sup>40</sup> virum nobilem, catholicum et ipsius Gubernatoris familiarem. Is cum propter negotia quaedam eo die discedere non posset, sed se postridie eos assecuturum promitteret, praecesserunt patres, quos trium dierum itinere comitatus est Sarmasaghius, qui ea occasione possessiones quas in Ungaria habet, visitavit. Primo die in Mako pago nostro pernoctarunt, ut ibi postridie (dies dominicus erat) sacrum et concionem haberent. Cum autem diverso rectioreque itinere sequeretur, ductor eos antecessit, et arduum montem, qui Meszes appellatur, quique Transylvaniam ab Ungaria dividit, superavit. Patres autem cum serius iter aggressi essent, nec montem eo die pertransire possent, citra eum in quodam valachorum pago pernoctarunt. Intellectum est postea, latrones quosdam triduo in sylvis patres, ut eos spoliarent, expectasse, impedimento tamen non fuere, vel quia iam discessissent, vel quia patres, ut primo illo die in nostro pago pernoctarent, magno facto circuitu diversum et insolitum iter fecerant, vel certe quia multos equites et ipsum Sarmasaghium videntes, e latebris exire ausi non sunt. Reliquum iter etsi per loca periculosa, tutum tamen fuit.

[4.] Cum igitur prope Cassoviam essent, in proximo pago manentes ductorem praemisissent, qui Principem de eorum adventu moneret. Ex eo multa percunctatus est Princeps, et cum patribus eo die in eodem pago manendum esse dixisset, iudicem<sup>41</sup> civitatis vocavit, cui et patribus de commodo honestoque hospitio provideret, mandavit. Cum autem ille responderet, patres Societatis in civitatem non esse admittendos. Aliud, inquit Princeps, fieri non potest. Eos ego vocavi. Triduo hic mansuri sunt. Tu igitur de hospitio provideas, quod cum feceris, renuntia mihi, ut videam, an commodum delegeris et honestum.

Interim se parabant patres etiam ad extrema pro innocentia et religione ferenda. Fuerant enim a primariis quibusdam viris moniti, cum illis severissimo actum iri. Quam opinionem confirmavit ipse quoque ductor, cui dixerat Princeps supra hominum cogitationem esse ea, quae machinati fuerant patres. Verum omnium opinionem fefellit, siquidem longe alia ratione egit. Nam cum die sequenti (fuit 22 octobris) civitatem ingressi essent patres, et eo die quievissent, postridie mane ad eos misit suum aulae praefectum, Petrum Szokoli,<sup>42</sup> qui suo nomine eos honorifice salutaret et ad colloquium invitaret. Is tanta vultus et gestuum hilaritate verborumque humanitate eos excepit, ut non homines invisos, sed charissimos amicos excipere videretur. Illi exposuit pater se in Transylvania eius litteras accepisse, et quidquid in eis mandatum erat, executum fuisse, iamque ad ipsummet, ut eius voluntatem intelligeret, accessisse. Ille ad patrem Kaldium conversus: Intellexi, inquit, quod dixit pater, et quia Latine respondere nequeo,<sup>43</sup> tu charissime frater, dicas illi, quod ipse fecit, mihi gratum accidisse, caeterum meminerit ipse, quantas difficultates anno superiore passus fuerit, cum ego essem praesens in Transylvania. Quas omnes hactenus ita sopivi, ut toto hoc tempore nihil molestiae sitis passi. Iam scitote, me gravissimas ob causas vos huc advocasse. Quas tamen non ego vobis manifestabo, sed eas, ut ex consiliariis meis intelligatis, volo. Per Georgium igitur Szeccium,<sup>44</sup> qui praesens erat, et consilio tunc praesidebat, ad locum consilii patres duci iussit.

Qui cum consedissent, consiliariorum coecus ille Michael Kellemessi<sup>45</sup> haec Principis nomine dixit, patres nimirum latere non posse, Principem tam in christianorum principum numerum fuisse cooptatum, neque itidem eos ignorare posse, hisce temporibus regnum Hungariae multas calamitates passum esse, earumque originem fuisse articulum quemdam de religione superioribus annis in Posoniensibus comitiis conclusum, cuius articuli auctores existimabantur fuisse patres.<sup>46</sup> Addebat Societatem ex vicinis provinciis expelli (Poloniam intelligebat, ex qua Societatem eiici spargebant eiusdem Societatis hostes),<sup>47</sup> demum patrem Viceprovincialem meminisse potuisse asserebat anno superiore, ut Societas e Transylvania migraret ab ipsismet Transylvanis tentatum fuisse, Principem tamen hactenus patres defendisse. Iam vero cum regnicolae saepius de Societate aggre-dienda et opprimenda cogitassent, iis autem Princeps semper restitisset, ac propterea non levem illorum indignationem incurrisset, nolens in posterum aut maiorem suorum subditorum indignationem, si iis diutius obsisteret, incurriere, aut iniustam aliquam sibi a christianis principibus, si ipso etiam invito Societati aliquid accideret, notam iniuri, hanc ultimam et irrevocabilem suam regnique sententiam esse patribus significabat, ut e Transylvania Societas cederet universa.

Quod hic Ungarice, Latine exposuit pater Kaldius. Quem pater Viceprovincialis, antequam responderet, semel, bis ac tertio, num eam ultimam esse Principis voluntatem asseruisset senator, interrogavit. Tum ad singula hoc pacto respondit: Se non latere Principem iam esse principem, neque se ignorare regnum Hungariae gravissimis calamitatibus afflictatum esse, at utrum articulus ille miseriarum causam praebuisset, id sane ignorare, se enim quid in Transylvania fieret, scire, quid vere alibi, latere. Patres autem illius articuli auctores fuisse, hoc longe magis negare, se scire, illud solum certo constare, patres in comitiis illis nullas sive consiliarium sive senatorum partes obire potuisse. Sed quicquid sit, inquit, de rebus Ungaricis, scio, quid in Transylvania fecerim ego, quid alibi egerint alii, ignoro. Sicuti, quid in aliis provinciis fiat, iterum atque iterum plane me ignorare assero. In illud enim, ut in Transylvania cum sociis inculpate vivam, viribus totis incumbo.

Iam ad illud, quod maius pondus habet, venio. Fateor me anno superiore difficultates non leves habuisse. Fateor, et non absque grata animi recordatione fateor me Principis clementia ad hunc usque diem a multis periculis et molestiis liberatum fuisse, atque ut eadem clementia me sociosque meos conservare velit, etiam atque etiam peto. Permittat Princeps, ut maneamus. Reliquorum sive odia sive molestias parum curamus. In Transylvaniam enim venimus, non ut pericula fugiamus, sed ut tamquam in propria patria pro Dei honore animarumque salute extrema quaeque subeamus. Et vero si nihil contra bonum regni egimus, si nulli iniuriam fecimus, si in omnibus innocenter viximus, quo iure, qua iustitia e regno pellemur? Nos in provincia fuimus, ut Principi et regno serviremus. Quod pro viribus fecimus et in posterum facturos pollicemur. Quod si obsequia nostra refutentur, et omnino a Principe, ut discedamus, constitutum sit, nos quidem et precibus agere et Principis iustitiam implorare, et causam nostram innocentia nostra

tueri possumus, armis autem resistere non valemus. In manibus enim ipsiusmet Principis positi sumus.

Hic cum nescio qui ex consiliariis illud ungarice urgeret, nos in summo vitae discrimine versari et propterea Principem, ut nostri rationem haberet in eam sententiam, ut migraremus, venisse, eadem lingua respondit pater Kaldius: nos in manibus nostris semper animam nostram portare, neque de nobis nos esse sollicitos, ubique enim terrarum Deum, quem coleremus, reperturos, at vehementer dolere vicem illarum animarum, quae fidei nostrae commissae, a nobis desertae, daemonis praeda remanerent. Multa alia dicta fuerunt, sed frustra, cum apud huiusmodi homines nullus esset rationi locus. Uno enim verbo se ab omnibus expediebant: ita Principem statuisset, aliud fieri non posse. Timebat Princeps, ne si alii iniuriam nobis intulissent, iniusti Principis notam apud principes christianos incurreret. Id autem non timebat, si ipse alios praeveniens, per summam iniustitiam gravissima nos iniuria afficeret, christiani principis leges omnes violaret, apertissimamque tyrannidem exerceret. Nam etiamsi verum fuisset (quod tamen falsissimum erat) Transylvanos nos opprimere velle, non propterea debebat illo nos expellere, sed potius innocentes ab iniquis invasoribus defendere, atque pacto hoc se dignum, qui in christianorum principum numerum connumeraretur, ostendere. Verum uti haeresinae veritatis lucem aspiceret, excaecatus erat, sic avaritia (ecclesiasticis enim inhiabat bonis) ne iustissimas rationes perciperet, quasi alter pharao, cor induratum habebat. Consilarii vero ita sese ad ipsius nutum fingebant, ut ne bene agerent, plane intelligere nollent, immo in eo toti erant, ut sicuti ex Ungaria, sic ex Transylvania Societatem expellerent. Cum tamen eam esse mentem Principis assererent, ut Societas quamprimum, tuto tamen e regno cederet, patres interrogarunt, quantum temporis satis fuisset ad iter parandum, postquam ad suos in Transylvaniam pervenissent, unane an duabus hebdomadis contenti fuissent.

Ac haec pater: Si, inquit, hoc iter mihi sponte mea suscipiendum esset, de tempore cogitarem. Verum quia alieno arbitratu suscipiendum est, alieno etiam arbitratu statuatur, tempus oportet. Si enim omnino amittenda est Transylvania, parum refert, citiusne an serius una vel altera hebdomada amittatur. Cum praeterea quaerent, quonam itinere proficisci vellent, in hocque Principem illi satisfacere velle affirmarent, eodem fere modo respondit pater: Si, inquit, ex Transylvania mea voluntate discederem, iter quoque mihi deligerem, sed cum discessus sit coactus, iter eligat, qui me, ut discedam, cogit. Cum autem illi dicerent, Principis sententia iter illud tutissimum esse atque expeditissimum, quod Claudio-poli in Poloniam tendit Nagybanya Szakmar et Homonna, et proinde ut illud facerent, consulere, tum pater ad ea, quae ipsimet consilarii de nostra ex Polonia eiectione dixerant, alludens: Et quomodo, inquit, tuto Poloniam ingrediemur? At illi: Tutissime, inquit, iam enim pacatissima sunt omnia. Qua in re, quia mendacia curtos, ut aiunt Ungari, pedes habent,<sup>48</sup> in repugnantibus priorum dictorum laqueis sese involverunt boni consilarii.

Cum autem duo ex illis ad Principem ivissent, ut eius mentem circa bona Societatis explorarent, ex consiliariis unus, qui prope patrem Viceprovincialem

sedebat, dixit illi: suspicionem de illo natam esse ex eo, quod initio turbarum interceptae fuissent nonnullae Germanorum litterae ad eum directae.<sup>49</sup> Alter Franciscus Alaghi<sup>50</sup> (hic catholicus est) patrem Kaldium accessit eique narravit. Principem eo die, quo Societatis eiectionem conclusit, eum vocasse haecque dixisse: Quia es meus consiliarius, mihi que, sicuti ego tibi, iureiurando es astrictus, nihil te celare neque possum neque debeo. Scias igitur, hodie contra papistas agendum esse; scio te turbatum iri tuumque suffragium contrarium futurum; tamen nihil efficere poteris, ut hodie a senatu abstineas, consultius erit.

Interea qui ad Principem iverant, redeunt et ut patres, si quas difficultates habent, eas in scriptis exponant, Principem ipsum mandare referunt. Quod ut illico fiat, negotium eodem die expediendum asserunt.<sup>51</sup> Discesserunt patres, et praeterea quae ad bonorum dispositionem spectabant, duo petierunt: alterum ut si qui amici ex Transilvanis patres comitari vellent, id illis concederet Princeps; alterum cum Pater Viceprovincialis sibi conscius esset, neque se neque quemquam eorum, qui sub sua cura in Transylvania vixissent, ulla in re contra regnum peccasse, quin imo pro viribus et ratione sui status illi sedule inservisse, idcirco Principem propter Deum et propter illam aequitatem, quam tamquam iustus christianusque princeps colere debet, orabat, ut testimonium daret, se non dimittere patres propter crimen ullum, quandoquidem nullum illis obiiciebatur, sed ob illas easdem causas, quas ipsius Principis nomine patri ipsi retulerant eiusdemmet Principis consilarii. Postridie mane consilarii (vocatis ad se patribus) nomine Principis ad oblatas petitiones (illa una excepta, in qua innocentiae testimonium petebatur) responderunt, atque ita responderunt, ut summa eam avaritia laborare non obscure significarent. Nam non solum possessiones, sed etiam quidquid ibi natum esset vini, tritici et similium, sicuti et templi clenodia ad Principem spectare debere asseruerunt. Addiderunt praeterea, Principem de patrum in Transylvaniam profectione mutasse consilium, proptereaque cum eos redituros sparsus esset rumor, periculum fuisset certissimum, ne in itinere a latronibus interficerentur. Ad haec patres responderunt: Quoad clenodia templi nihil esse, quod ad Principem, ad Societatem ipsam non spectaret, quae cum in Transylvaniam venisset, templum rebus omnibus nudum recepisset. Quo ad fruges, quicquid esset, id totum fere ex propria industria et propriis sumptibus esse perceptum, cum hoc tempore a nobis subditi potius, quam a subditis nostri adiuti essent. Verum quicquid esset de huiusmodi rebus, patres more apostolico discedere fore paratos; amissa enim Transylvania de reliquis bonis, immo de vita ipsa parum esse sollicitos. Quoad reditum et quomodo, inquirunt, patres qui in Transylvania sunt, tuto egredientur, si nos redeunt pericula manent? Providebit, inquirunt consilarii, Princeps, qui etiam probat, ut praeter comites, quos ipse dabit, amici quoque vos comitentur. Quia de templi clenodiis mentio facta est, illud addemus ante Botskaianas turbas a Transilvanis patribus ad Cassovienses securitatis gratia missam esse magnam cistam sacris, iisque aureis et argenteis votis ac caeteris ornamentis, gemmis et auro ditissimis plenam. Cum vero patres illi in Cassoviensi defectione discederant, cistam amico cuidam commendarunt. At cum Bots-

kai civitatem ingressus esset, nescio cuius opera res proditae ad eius manus pervenerunt.<sup>52</sup>

Sed ad patrem Viceprovincialem redeamus. Qui cum adverteret, quare Princeps reditum illi in Transylvaniam prohiberet, praevideret autem vix fore, ut socii ipso absente pericula itinerum evaderent, ut illis, quantum in se erat, prospiceret, primum famulum dimisit, qui summa eum diligentia in Transylvaniam iret, patresque, ut rebus omnibus compositis se ad iter pararent, moneret; atque ad praecipuos quosdam nobiles litteras<sup>53</sup> dedit, quibus eos rogabat, ut patribus in ea necessitate adessent, eosque, si opum fuisset, comitarentur. Tunc Principis secretarium, Simonem Pétsium<sup>54</sup> adivit, eumque rogavit, ut sibi auxilio esset, ut in Transylvaniam redire posset. Princeps, inquit, vitae meae prospicere vult, sed sciat velim me cum meis mori malle, quam sine iis vivere. Tria me movent ad hoc procurandum mei fratres, tuus princeps et catholici Transylvani; nam quoad meos, scio me absente non exiguum fore confusionem eosque pericula non evasuros. Quoad Principem, quia cum profiteatur se honeste nos dimittere velle, ne in hoc reliquos christianos principes offendat; hac ratione nec honeste dimittet, et omnes aequitatis amatores offendet. Quoad catholicos, quia sicuti vos multos esse, qui nos odio prosequantur, asseritis, sic nos verius forte plures a quibus amemur, reperiri affirmamus; qui merito aegre ferent, cum et me detineri audiant et reliquos indebito modo dimitti videbunt. Hocque eo gravius eos afficiat cum ne minimum quidem crimen nobis obiectum, sed gratis omnino demissos esse cognoscent. Quae de re si Princeps vel querimonias vel quid aliud, quod illi displiceat, audierit, id non Societati, ut solet, sed sibi ipsi imputare debet. Quia vero ex consiliariorum verbis rebus inhiari nostris adversi, illud scias velim me non de rebus, sed de personis tantum sollicitum esse. Adiungatur mihi, si placet, vir aliquis honestus, qui mecum sit measque actiones observat, quique de rebus Principis arbitrio disponat. Mihi satis erit, si cum fratribus meis esse potero. Et si quid erravero, cum e Transylvania exivero, in Hungaria, hoc est in Principis manibus ero. Tu igitur vel cum Principe agas, vel ut cum eo possem ego agere efficias. Hocque tibi persuadeas, te neque in malos neque in ingratos homines beneficium esse collaturum.

Secretarius petitionis aequitatem se agnoscere respondit, operam suam promissit negotiumque tractandum ipse suscepit. Quare illi pater puncta, quae in charta scripta habebat, memoriae causa tradidit. Inter loquendum autem cum diceret ille hanc Societatis eiectionem ob Varadinense acceleratam esse, interrogavit eum pater, quid illud esset. Ipse admirans nullam, inquit, hac de re vobis mentionem fecerunt consiliiarii? Nullam, inquit, pater at ille: Tutis, inquit, dixerim auribus? Cum ergo pater eum confidenter loqui posse affirmaret, Coronae, inquit, in Transylvania captus fuit quidam Germanus, qui Varadino in Valacchiam ad Vaivodam<sup>55</sup> mittebatur. Hic, ut retulit Gabriel Hallerus, qui illum adhuc captivum tenet, fassus est, patres quoque, qui Varadini sunt, eius protectionis fuisse conscios. Quod cum consiliiarii intellexissent, ira commoti, decretum antea Societatis eiectionem non diutius differendam esse statuerunt.<sup>56</sup>

Tunc pater: Non minus consiliiarios hanc rationem subticuisse, nimis enim levis erat et regio senatore indigna, sed quare toties, inquit, sparsit Princeps se



meas interceptas habere litteras? Quare in litteris ad me datis machinationes in manibus nostris inventas esse scripsit? Ad haec ille: Nullas sane tuas unquam vidimus litteras, praeter quasdam, quas ad tuos patres scribebas, in quibus nihil aliud, quam te valere eosque ut per te orarent, rogare significabas; quae eadem, cum iam apertae essent, a me laceratae fuere. De his litteris supra mentionem fecimus, cum eas Cassoviae interceptas fuisse retulimus.<sup>57</sup> Quoad Hallerum non pauci rem eam ipsum finxisse suspicabantur.<sup>58</sup> Sed sive vera sive falsa fuerit, ex ea nihil aliud colligi poterat, quam ipsummet turpissime periurasse, quando in Transylvania patri se nihil de machinationibus, de quibus mentionem faciebant litterae, audivisse iureiurando asserebat. Non enim solum audiverat, sed machinationum ipsemet auctor fuerat. Nec mirum. Est enim fidei arianae, quae omnia divina aequae ac humana conculcat. Qua in re suo Principi mirum in modum se adaptat Hallerus. Botskai enim, ut iam observatum multisque exemplis confirmatum est, aliquem odio habet, continuo illum tamquam infidelem ac proditorem sigillat, ut hac ratione tiranidem fucato iustitiae colore tegat, et viam sibi ad innocentes perdendos aperiat. Hinc cum Societatem ab initio perdere statuisset, statim de nobis conqueri caepit. Ut dum nos sibi insidiari asseveret; insidias ipse nobis strueret. Quod idem cum Silvasio esse factum, alibi inuimus.<sup>59</sup> Et sexcenta haberemus exempla, si non nostra tantum, sed alia etiam persequeremur. Illud solum attingemus, Transylvanos in quo peccarunt, in eodem iusto Dei iudicio esse punitos. Cum enim ob tuendam (ut ipsi profitentur) libertatem Botskai adhaeserint. Libertatem adeo amiserunt, ut iam se non velut nobiles sub Principe liberos, sed tamquam vilia sub tiranne mancipia esse malo suo agnoscant. Verum his missis, ad nostra redeamus.

Secretarius igitur Principem adiit, qui rationibus victus, ut patres in Transylvaniam redirent, assensit. Iisque itineris comitem ac ducem addidit familiarem suum, Thomam Dobai,<sup>60</sup> virum nobilem et modestum atque ad huiusmodi negotia perficienda aptissimum. Huic sub honoris capitique amissione mandavit Princeps, ne quicquam incommodi a quoque patribus inferri permitteret. Et quia non solum eos in Transylvaniam euntes, sed etiam ex Transylvania egredientes comitari debebat, illi severe indixit, ut postquam in Monostor venisset, non ultra tertium vel quartum ad summum quintum diem patres ibi esse permitteret; et praeterea ut ex Transylvania egrediens ex itinere Principem ipsum moneret, ut ipse rex aliquo commodo loco supradictos duos patres ad se vocare posset. Quod idem patribus significaverat secretarius, cum ipsi instarent, ut Principi saltem valedicere possent. Hoc autem, ut docuit eventus, Princeps faciebat, ut et patrum congressum vitaret, eodemque ut in Transylvania modeste agerent, admoneret. In itinere, etsi per medios haidones transiverunt, nihil tamen incommodi acceperunt, quod divinae providentiae magis quam humanae industriaetribuendum est.

Die quinta novembris sub noctem Claudiopolim pervenerunt. Ductor enim Principis mandato illos prius ad civitatem quam ad Monostor duxit, ut videlicet inde duos alios commissarios, Emericum Geleny et Petrum Filstek<sup>61</sup> alibi adiungeret, et cum iisdem Societatis bona occuparet, quorum authenticum inventarium ad ipsum Principem mitteret.<sup>62</sup> Adventus patrum uti insperatus (famulus enim,

quem Cassovia praemiseraunt, iam ante quatríduam pervenerat eosque nequaquam redituros nunciaverat) ita amicis omnibus, maxime nostris, qui revixisse visi sunt, charissimus fuit. Ea nocte apud Bornemizzam<sup>63</sup> fuerunt, et postridie una cum commissariis ad Monostor se contulerunt, ubi nostris omnibus in unum locum congregatis exposuit Dobai Principem, ut pericula, quae nobis imminebant certissima praeveniret, statuisset, ut e regno migraremus, quod idem etiam nostrorum nonnullos optasse affirmavit.

Respondit pater Viceprovincialis se vehementer mirari, quod huiusmodi migratio optata diceretur a nostris, cum ipsemet Cassoviae pro mansione omnium supplicasset. Quare cum omnes praesentes essent, et de sua voluntate certissimum testimonium ferret, volebat eos omnes, qui aderant, testes esse non Societatem solum sed singulos Societatis homines contemptis periculis quibuscunque paratos esse manere, atque adeo invitos omnia discedere. Significavit praeterea Dobai Principis voluntatem esse, ut patres de domestica suppellectili pro voto disponerent, possessiones autem, fruges et animalia ad ipsiusmet Principis rationem detinerentur, et interea dum iter pararetur, ab ipsismet commissariis patribus necessaria subministrarentur; quibus tempore a Principe praefixo discedendum esse denunciavit.

His peractis domum visitarunt, et omnia in inventarium redegerunt sequentibus autem diebus, vocatis pagorum iudicibus diligentissime omnia inquisiverunt, eosque Principi iureiurando obstrinxerunt. Interim etiam Pater Viceprovincialis ingressus est civitatem, ubi res nostrae apud amicos erant, et de illis habita pauperum ratione, ut tempus ferebat, disposuit. Pro sacerdotibus etiam siculis, qui sunt numero quadraginta circiter, tot libros totque ex rebus ad templum spectantibus reliquit, ut eorum unusquisque nonnihil acceperit. Tres rhedas pro nostris instruxit, quas rebus melioribus oneravit, et praeterea duos currus, qui duo vasa selectioribus libris aliisque rebus plena veherent, conduxit. Quod propterea fecit, ut omnia secum ferre existimaretur, atque ideo res Societatis non quaerentur. Timebat enim libris, cum et praedicantes et studiosi et plerique alii inhiarent illis, et ipsemet secretarius multos petierit. Cui etiam ex parte satisfactum fuit. Reliqui, qui iustam bibliothecam instruunt, in bono loco collocati, pii tamen libelli omnes inter pios viros distributi.<sup>64</sup>

[5.] Magnus fuit illis diebus catholicorum ad templum concursus. Quamplurimi enim iam quasi divinatorum mysteriorum penuriam sentientes conscientiae rite lustratis coelesti pane sese adversus futuram famem munierunt. Multi etiam nobiles accurrerunt, ut patribus adessent, eosque, si opus fuisset, comitarentur. Inter omnes Stephani Kendy<sup>65</sup> et Sigismundi Sarmasachii<sup>66</sup> charitas eluxit. Adfuit etiam ille episcopi arianorum filius, de quo alias egimus,<sup>67</sup> qui cum nescio qua occasione arrepta Claudiopolim venisset, patres adiit, a quibus magno animi sensu et lachrimarum vi baptizatus fuit, religionemque catholicam se perpetuo conservaturum promisit. Quem, cum prudens sit et maturus, firmiorem futurum putamus, quam fuerit socium eius, qui magnam instabilitatis suspicionem dedit.

Tandem die B. Martino sacro, qui fuit undecimus novembris anni 1606, cum reliqui sacerdotes sacra fecissent, multisque divina distribuissent, ultimus cele-

bravit Pater Viceprovincialis fratresque communicavit, tum ad populum concionem expectantem (templum enim refertissimum erat, et ipsimet commissarii aderant) conversus latine in hanc sententiam, quam alter ungarice reddidit, loquutus est: Concionem, inquit, expectabatis, at iam tempus illud advenit, quo in silentio orandum magis, quam loquendum videtur. Tempus, inquam, illud adest, quo Iesu sociis imitandus est ipsemet Iesus, qui cum ex patria sua in Aegiptiacum exilium pelleretur, ne minimum quidem aut querelarum aut indignationis vocem emittens, sed cum matre sua sanctissima secretissima divinae providentiae consilia contemplans, non magis in Aegiptum corpore, quam in coelum meditatione ascendebat. Ut ergo illi similes sumus, quia ex patria nostra, ex patria, inquam, nostra, haec enim patria nostra est, hae nostrae aedes, ad alias nationes pellimur; ita in modestia quoque, humilitate, patientia ac tacita divinae providentiae contemplatione similes esse et volumus et debemus. Verum quia a vobis discedens non possum non vobis, quos omnes in visceribus Christi complector, valedicere, valedico et vobis in hac mea valedictione duo consilia omnium animis perpetuo conservanda relinquo.

Primum est, hanc nostram dimissionem in tanto nostrorum omnium dolore animorumque acerbitate, magnum quoque utrisque nostrum laetitiae et consolationis afferre argumentum. Nobis quidem, quia cum nulla vel minimi criminis umbra obiiciatur, nonne illud evidens restat, ut pro sola Christi causa patiamur, atque ita illi sicuti nomine, ita re ipsa similes efficiamur. Pro Christo autem pati, eiusque cruci afigi summam esse faelicitatem, ii soli ignorare possunt, qui Christum ipsum non agnoscunt. Vobis autem, quia eos animarum vestrarum doctores et pastores vos habuisse cognoscitis, qui severo examine probati et innocentes inventi, non alia de causa reprobati sunt, quam quia apud vos Christi causam defenderunt. Quod autem innocentes et inventi et iudicati fuerimus, id multis probare possemus, at instar omnium haec uno sit, quod nimirum tanta cum honestate, ut videtis, dimittamur; etenim si vel minima in re nos peccasse reperissent, numquam, hoc per certo habeatis, tam honeste dimisissent, Vae nobis extrema quoque intentassent.

Alterum est quamvis nos discedamus a vobis, vobis tamen neque templa neque sacerdotes defuturos. Quod si externa haec defuerint, vos ipsi sacerdotes, vos templa, corda ipsa vestra altaria erunt, super quae acceptissimas Deo vitae immaculatae hostias offeretis. Iesuitae quidem discedunt, at non discedit Iesus, qui petit a vobis, ut sancti sitis, et sanctitatis templa in cordibus vestris illi aedificetis, atque in vera eius religione catholica ad extremum usque caste et constanter perseveretis. Ipse vero omnibus diebus ad consummationem usque saeculi se vobiscum futurum, ut illum in omnibus afflictionibus pressuris atque tribulationibus vestris socium et adiutorem habeatis, pollicetur. Illud demum vos monitos volo, nos corpore quidem disiungi a vobis, at animo vobiscum manere coniunctissimos. Vos numquam deseremus, Transylvaniam Transylvanosque nobiscum feremus, ut ubicumque futuri simus, ibi vos quoque mentibus nostris insculpti, et precum nostrarum et omnium apud Deum meritorum participes sitis. Quod si umquam Deus dederit, et ad vos redire et omnia pro vobis praestare parati erimus. Pro qua

re vos, ut eamdem erga nos voluntatem conservetis, obsecramus. Atque ut quod hic proponimus, in coelis confirmetur, Deum ipsum, Virginem Matrem sanctosque omnes invocemus.

Istis dictis genua flexit et litanias respondentibus aliis recitavit. Ex patris verbis maximus in templo excitatus est fletus. Vix enim ullus fuit, qui non copiosas lacrimas profuderit. Et ipse pater insolita animi commotione correptus sermonem suum angustissimo verborum ambitu claudere coactus est, nec semel in ipsis precibus lacrimis cum aliis locum dare debuit. Postquam preces absolvisset, sacrasque vestes exuisset, dum paulisper orat, eum tempus abeundi esse monent commissarii. Igitur e templo, in quo magnus iterum renovatus est eiulatus, cum sociis exivit, cum quibus in tribus rhediis distributis iter incepit commitantibus non solum commissariis, sed universo ipso populo lachrymabundo. Nec mirum quod flerent amici, cum dolerent et inimici; non quidem quod e regno discederet Societas, sed quia modus discedendi displicebat. Quasi id nostrorum privilegiorum violatione suam quoque violari cernerent, malaque omnia sibi parari praeviderent. In Monostor autem mansit sacerdos ille siculus, qui apud patres erat. Utrum autem divina exercere permittatur, non constat adhuc.

Cum pervenissent ad fines Claudiopolitanos centum pixedarios pedites cum tympanis et vexillis, et nonnullos equites, qui patres pro securitate comitarentur, ab illa civitate paratos invenerunt. Hi Nagybyanyam usque itinere quinque dierum processerunt. Eisdem etiam comitatus est ad eum usque locum bonus Sarmasaghius et Blasius Camuthius,<sup>68</sup> qui in Poloniam usque ivissent, si vel necessitas fuisset vel patres permisissent. Cracoviam usque perrexit Gregorius Bornemizza, senis Bornemizzae filius.<sup>69</sup> Quod officium cum per aetatem praestare non posset pius Trausnerus, filium bonae indolis juvenem misit, eumque patribus commendavit. Cum enim nullum ditius religione catholica patrimonium se unico uniceque dilecto filio relinquere posse intelligeret, ut bene in ea fundaretur, voluit ut in regnis, in quibus floret, ad aliquod tempus viveret; et simul si fieri posset, intermissa ob temporum calamitatem studia repeteret.<sup>70</sup> Nagybyanya Claudiopolitani redierunt, et ab illa civitate totidem sclopetarii dati sunt, quibus Szakmariensis civitas, cum illuc perventum est, quinquaginta item pedites, arcis vero capitaneus totidem praesidiarios equites addidit. Hi venerunt usque Zemlin.<sup>71</sup> Inde enim superatis iam maioribus periculis, domum a Dobai remissi sunt. Acceptis ibi nonnullis qui patres ad Homonnam usque deduxerunt.

Homonnae tunc non erat Georgius Homonnai,<sup>72</sup> qui una cum Valentino Homonnai oppidum illud possidet. Discesserat enim ut Varadiense praesidium, quod iam arcem dederat, ex Ungaria deduceret.<sup>73</sup> Verum cum ex itinere patres illuc adventare intellexisset, per litteras et per famulos eos instantissime rogavit, ut Homonnae suum adventum expectarent, seque eos Cracoviam usque deducturos promisit. Homonnensis autem praefectus,<sup>74</sup> homo haereticus tanta cum charitate eos excepit, adeoque liberaliter tractavit, ut clare ostenderet, se nihil gratius suo Domino facere posse, quam ut in patres omnia officiorum genera conferret. Dum igitur patres Homonnae morantur (octiduum enim morati sunt), non tam ut Homonnaium expectarent, quam quia pater Viceprovincialis non nisi dimissus ex

Ungaria egredi volebat, dum (inquam) ibi morantur, Dobai, qui de ulteriori itinere instructionem nullam habebat, Cassoviam discessit. Per illum litteras ad Principem dedit pater, quibus se a seipso in hoc ultimo actu non tantillum quidem degenerasse protestabatur. Nimirum sicuti semper in Transylvania cum suis innocens vixerat, sic ex eadem cum iisdem innocens discedebat. Et propterea iterum innocentiae suae testimonium ab ipso petebat. Ad haec nihil responsi accepit pater, sed Homonnensi praefecto mandatum est, ut patres Eperiesinum versum deduceret, ut cum praesidio Váradinensi illuc properante coniungerentur. Verum cum patres aliud iter magis expeditum haberent acceptis a praefecto quinquaginta peditibus et decem equitibus, recta via Poloniam petierunt, cuius fines sex Ungaricis milliariis distabant. Superatis finibus Ungariae, spacio duarum horarum primam Poloniae civitatem, quae Jasliska appellatur, attigerunt, et inde Cracoviam iter continuarunt; tandemque Olomutium, quod est collegium Austriae provinciae, sub qua Transylvania continetur, in ipso nativitatis Domini pervigilio pervenerunt. Ibi summa cum charitate excepti non solum corporis vires, sed spiritum etiam renovatis in novo anno cum reliquo collegio votis instaurarunt.

[6.] Iter ita instituerunt patres, ut peregrinorum regulas servarent, et quia commoditas dabatur, quotidie superior celebraret, et reliqui sacerdotes communicarent. Fere ubique catholicorum semen invenerunt. Et Nagypanyae Balthassar Kornis,<sup>75</sup> qui Imperatori semper adhaeserat, et iam pace facta in gratiam cum Botskai redierat, atque in Transylvaniam proficiscebatur cum uxore et socru lectissimis foeminis, quae illi obviam venerant, communicavit. Quod idem postridie Varallyae Sigismundus,<sup>76</sup> eiusdem Balthassaris frater cum uxore praestitit. Exercitia catholica ex Monostor Homonnam usque nulla invenerunt. Ibi enim Georgius Homonnai, singularis virtutis et pietatis iuvenis, in sua arce templum pulchre instaurat, duosque sacerdotes, pro Ungaris unum alterum pro Sclavis cum non contemnenda musica[!] liberaliter alit. Ipse vero praeter zelum catholicae religionis, ad quam Pragae a nostris conversus fuit, et propter quam a potentiore cognato persecutiones patitur, adeo modestus est et verecundus, ut si quis ei vel de nuptiis mentionem faciat, erubescat, nec sine paena quemque ex familiaribus suis verbum minus honestum proferre permittat.

Tempus eiectionis non poterat esse incommodius. Tanta enim fuerunt eo tempore aquarum inundationes, quantas senes ipsi numquam se vidisse affirmabant. Pedites perpetue fere per aquas incedebant, quae non raro per integras horas non talos solum, sed et genua et femora ipsa superabant. Interdum rhedae ipsae submersae sunt, et res omnes madefactae. Nonnumquam etiam equi cum rhedis impetuosis in inundationum torrentes tranare debuerunt. Haec tanta coeli terraeque intemperies Patrem Petrum Domaldovich,<sup>77</sup> qui ante duos circiter menses in Transylvaniam venerat, et hydropisi laborabat, adeo graviter affecit, ut totus intumesceret, tantaque humoris copia ad guttur ascenderet, ut vix interdum non suffocaretur. Et tamen tanta fuit divina providentia, ut, licet in medio itinere pessime haberet, in fine tamen non multo deterius, quam in principio valeret.

In montibus, qui Transylvaniam ab Ungaria separant, congregati erant latrones Valachi, sed cum patres multo plures expectatione sua conspexissent ha-

bere comites, siluerunt. Circa Szakmar erant aliquot centeni Haidonum, qui dum patres ibi essent, ad civitatem venerunt, omnia lustrarunt, summamque suspitionem fecerunt. Sed neque ipsi quicquam tentarunt. Praedicans autem, cum dies dominicus esset, populo in concione vel ne patres saluaret, severissime interdixit. Sed nullum fuit maius periculum, quam inter fluvios Tibiscum et Bodrogh. Cum enim Germani, qui Varadini erant, discedere arcemque dare nollent, nisi ex vicinis locis recederent haidones, iusserat Princeps, ut verum mille et trecenti Tibiscum transirent, et ad remotiores partes se conferrent.<sup>78</sup> Cum autem Tibiscum transissent, contra eos insurrexerat comitatus Zempleniensis, qui ne Bodrogh transirent, impediabat. Inter illos igitur fluvios inclusi manebant. Hoc autem tempore ipsi quoque patres illac iter faciebunt, et cum alio tempore medio die uterque fluvius superari possit, eos neque biduo patres inundationum difficultatibus retardati transire potuerunt. Quo tempore semper in mediis illis haidonibus fuerunt, qui ex multis facinoribus inter omnes illius farinae latrones audaciae et ferocitatis palmam ferre creduntur. Et una nocte, ne in pagis cum ipsis commiscerentur, in campis pernoctarunt. Et sane non alio, quam divinae providentiae tribuendum est, quod oves lupis circumdatae incolumes evaserunt. Enituit etiam diligentia et prudentia ductoris Dobay, qui ita se gessit, ut omnium expectationem superarit. Difficultates enim, quae nulla ratione superari posse videbantur, superavit. Quarum illa minima non fuit, quod milites saepius, quando maxime necessarii erant, eum deserere voluerunt, omnes tum quia aquae eos deterrebant, tum maxime quia sibi ipsis ab haidonibus timebant, neque, ut patres defenderent, vitam morti obiicere volebant. Sed Deus, quae hominibus impossibilia erant, sibi facillimam esse ostendens praeter omnium opinionem, servis suis, ut ab Aegiptiis liberarentur, quasi mare rubrum aperuit.

Illud hic restare videtur, ut aperiatur, cur Botskai in re tanti momenti ad Transylvaniam spectante contra regni iura et contra iuramenta de non turbanda religione et unoquoque in suo statu conservando praestita, non Transylvanorum consilio, sed Ungarorum persuasione vel, ut verius dicam, propria auctoritate Societatem eiecerit. Cuius rei apertissima haec ratio reddi potest: Constituerat ipso ab initio Societatem eiicere, nec quiescere poterat, donec malitiam hanc suam consummaret, tum ob odium, quo religionem catholicam prosequetur, tum quia non videbatur sibi regnare, dum homines in regno haberet Caesariae Maiestati addictos. Viderat autem se Transylvanorum suffragiis hoc minime obtinere posse, quia cum modos omnes tentasset, nullus successerat.

Primum enim in comitiis Transylvanicis Meggyesini celebratis, ut suo loco dictum est, nihil intentatum reliquit, ut regni universi auctoritate Societatem expellere posset. Quod non solum non obtinuit, sed etiam spem omnem quicquam in posterum publico edicto contra Societatem impetrandi sibi praecidit. Adeo enim tunc Societas apud omnes purgata fuit, ut non facile, qui contra eam publice ageret, inveniri potuisset.

Id secundo in comitiis Ungaricis Cassoviae hoc anno celebratis tentavit. Cum enim, ut alibi diximus, de pace cum Caesare ineunda ageretur, et conditiones illi proponendae, quarum una erat, ut Societas in Ungaria locum non haberet, statu-

erentur, urgebantur legati Transylvanici, ut ipsi quoque provinciae suae nomine cum Ungaris in eodem articulo convenirent. At illi id se facturos constanter negarunt, et quoad religionem Transylvanos cum Ungaris nihil commune habere velle professi sunt.<sup>79</sup> Quare cum hic quoque conatus irritus fuisset, tertium modum aggressus est, minis nimirum agere coepit, ut hac ratione Societas perterrita sponte cederet. Verum cum hoc omnium minime valere intellexisset, aperte vim intulit, et sic tandem conceptum multo ante odii venenum evomuit. Ut autem suam impietatem colore aliquo vestiret, debiles illas, quas supra commemoravimus, causas confinxit. Quarum illa potissima erat, se Societatem eiicere ne ab aliis opprimeretur.

Odium igitur in catholicam religionem Societatemque nostram ut nostros, eiiceret, effecit. Cur autem hoc tempore id praestaret, variae causae afferebantur. Secretarius enim Germanum illum Varadino in Valachiam missum et captum in causa fuisse asserebat.<sup>80</sup> Alii conversionem Annae Pernyessi, foeminae nobilissimae (de qua in collegio Albensi) affirmabant.<sup>81</sup> Nonnulli, et forte verius, hoc inde ortum esse existimabant, quod cum ille Transylvaniam ingredi et in arce Gyaluensi (sunt bona episcopalia) morari vellet, Societatem in Monostor esse nolebat, tum ne illam in oculis haberet, tum ut bona ipsius, quae cum episcopalibus coniuncta sunt, usurparet.<sup>82</sup> Ad haec accedebant suggestiones tam interiores diaboli, qui ex incurabili morbo cito mortem adfuturam praevidens, eum ad hoc patrandum stimulabat, quam exteriores praedicantes haeretici,<sup>83</sup> qui, ut dicebatur, consilium illi dederant prorsus calvinisticum, ut nimirum, si tutus regnare vellet, Societatem eiiceret, et praecipuos catholicos de medio tolleret, ut hac ratione reliqui perterrefacti, a Christo ad Calvinum deficerent, eumque omnia suspitione liberarent. Quamvis autem hanc Societatis eiectionem catholicis gravissimam ac proinde sibi periculosam fere praevideret, quia tamen eam multa alia eaque difficilima temere tentata, illi foeliciter successerunt, hoc quoque tentare et tyrannidis mensuram explere veritus non est. Quod illi permisit Deus ad bonorum probationem, malorum punitionem, ipsius autem, uti credendum est, corporis et animi interitum graviorem atque celeriore.

Caeterum res Transylvanica eo loco sita est, ut brevi Societatem redituram sperent boni et timeant mali. Haec de Societate, quae in Transylvania fuit.<sup>84</sup> De patribus autem, qui Varadini fuerunt, aliud dicere non possumus, nisi illos quoque eodem tempore post difficilem diuturnamque obsedionem, reddita arce, ut cum praesidiario milite discederent, a Botsckai coactos fuisse. Eorum unus, pater Ioannes Auceps, cum in itinere gravissime aegrotaret in arce quadam nobilis catholici Francisci Serenyi,<sup>85</sup> donec convalesceret, relictus fuit. Alter, pater Valentinus Lado, ut alias, cum Societas e Transylvania reiiceretur, numquam procul abscessit, sed semper modo in vicinis provinciis, modo in ipso regno mansit, eandemque Societatem redeuntem excepit; sic in praesenti bonam occasionem nactus, apud primariam foeminam, olim Stephano Czaky uxorem,<sup>86</sup> veluti ipsiusmet Societatis sive pignus sive Simeon ipsomet Botsckai annuente remansit. Tertius pater Michael Kagerus<sup>87</sup> cum militibus tandem ipse quoque Olmucium post epiphaniam Domini pervenit.<sup>88</sup>

*Mai lelőhely:* ARSI Polonia 51. f. 59v–72r. Austr. 235. f. 83v–110r.  
*Szövegváltozat kiadva:* Veress, *Évkönyvek*, 151–174.

1. Lásd róla legutóbb a 347/5. iratot.
2. Lásd róla legutóbb a 347/6. iratot.
3. Lásd róla legutóbb a 288/4. iratot.
4. Április 22-én.
5. Vass Ferenc felesége Bogáthy Druzsianna volt. (Vö. Nagy, XII. 81., 84.)
6. A kolozsvári országgyűlés 1606. április 4-én ült össze.
7. Rákóczy Zsigmondról lásd legutóbb a 398. iratot.
8. Május 5-én.
9. Az országgyűlés aktái: EOE, V. 402–414.
10. A küldöttek a következők voltak: Kendy István, Sarmasághy Zsigmond, Trauzner Lukács, Gáspár János, Bedő István, Weiss Mihály, Brassai Bertalan. Vö. EOE, V. 409–410.; MOE, XI. 569.
11. A vallás ügye valóban nem szerepelt az előzetes proпозиciók között. Nem tudunk egyébként arról, hogy a februári békeszerződés jóváhagyását kísérő alkudozások során (vö. MOE, XI. 539–551., 623–645.) Rudolf kifejezetten az unitáriusok ellen emelt volna kifogást. Bécsben természetesen még a lehetősége sem merült fel annak, hogy a Magyarországon addigra jelentéktelenné vált unitáriusokkal foglalkozzanak. A kirekesztés lehetőségéig is csupán a kálvinisták jutottak el, amikor az egyes felekezetek megnevezése került szóba. (MOE, XI. 629.) Ezt a logikát követve próbált aztán fellépni Rákóczy az unitáriusok ellen. Március 7-én intézkedett az ariánusok és a szombatosok ellen, akik „Udvarhelyt kezdetek gyűlést és törvényt tartani, mely annak előtte nem volt”. (EOE, V. 401.)
12. Lásd a 329. iratot.
13. VIII. Kelemen pápa 1604. április 4-én kelt apostoli levele. (Vö. *Synopsis*, 129.)
14. A rendi katalógus (*Catalogi*, II. 66.) Pápay Jánost szerepelteti Gyulafehérvárott, ugyanakkor a 348. irat szerint csak egy világi pap maradt itt.
15. Ezeket a részeket az egyes évekhez osztottuk be.
16. Május 29.
17. Tasnádi Ruber Mihályról lásd a 347. irat 67. jegyzetét. Az 1592-es jezsuita évkönyv még Szászfenest említi az erdélyi kálvinisták székhelyeként. Vö. *Monumenta*, III. 871. Lásd még: Musnai László, *Aiud-Nagyenyed és református egyháza*, Aiud-Nagyenyed, 1936. 20., 40., 90. Az alábbiakban elmondott történet további szereplőit nem tudtuk azonosítani. 1605-ben mindenestre a nagyenyedi bíró az a Mészáros Gáspár volt, aki keményen lépett fel a terrorhadjáratot vezető Hoffkirchen ellenében. Lásd: Szamosközy, *Kézirat*, 167. és *Gyulaffy Lestár följegyzései*, ed. Szabó Károly. Bp. 1881. 40. (*Monumenta Hungaricae Historica Scriptores XXXI.*)
18. Margalits, *Magyar közmondások*, 121. Baróti Szabó Dávidtól adatolja: „Diót törne a homlokán, úgy szereti”, vagyis gyűlöli.
19. Az április 4-én összeülő országgyűlésről van szó, ahová Rákóczy Zsigmond felesége Tegledy Borbála társaságában igyekezett. A Gerendi Annát és Alaghy Juditot követő harmadik feleségről van egyébként szó, akit 1596. május 7-én vett el. Vö. Szabó, *Rákóczi Zsigmond*, 346. Lásd még a 348. irat 12. és a 398. 3. jegyzetét.
20. Ez talán Pápay János. Lásd a 14. jegyzetet.
21. Margalits, *Magyar közmondások*, 512., 579. Erdélyi Jánostól adatolja: „Nyerget ütök, hogy a ló érezze.”
22. Lásd a 10. jegyzetet.
23. Nem tudjuk, ki az a főúr, aki a Decius Striverius lengyelországi tartományfőnök útján küldött leveleket szétértpte. Az erdélyiekkel megnehezült összeköttetés ill. a Lengyelországon



- keresztúli kapcsolattartás tükröződik a levelezésben is: Lásd még a 297., 332., 403. és a 408. iratokat. Csak 1606 januárjából ismerünk olyan leveleket a rendfőnöktől, amelyek arról tanúskodnak, hogy valami hír mégiscsak eljutott Rómába: *Argenti*, 122. Az Erdélyből írt levelek sorsára vonatkozóan lásd az 57. jegyzetet.
24. Az eltérés persze elsősorban abban mutatkozott meg, hogy az erdélyiek az unitáriust is be akarták venni a három bevett vallás mellé, ami persze nem sikerült. Vö. EOE, V. 312.; MOE, XI. 628.
  25. A Lengyelországból behozott, s később püspökké is megválasztott Valentinus Radeciusról (Walenty Radecy) lehet szó, aki 1605 júliusától volt rektor. De felmerülhet Joó Márton is, aki 1607 februárjában rektorként mondott beszédet Bocskay temetésén. (Vö. Gál, *Unitárius kollégium*, II. 391–392.)
  26. A kálvinista ifjút (lásd róla még alább) nem sikerült azonosítani. Toroczkai Máté fia azonban az a Toroczkai János lehetett (lásd róla korábban a 189/2. irat 21. jegyzetét), akit egyes források (ETA, IV. 216–217.) szerint Kolozsvárott, mások szerint Désen (Jakab Elek, *Kolozsvár*, II. 698.; EOE, X. 203.) megköveztek a Krisztus ellen való káromlásért. Az adatokat összegyűjtő Kelemen Lajos, KM 1916. 181–183. szerint semmi jel sem mutat arra, hogy az 1630-ban ügyvédként előforduló Toroczkay István a püspök családjából való lenne.
  27. Ötvös András, aki a korábbi esztendőben királybíró volt. (Lásd a 347. irat 2. és 22. jegyzetét.)
  28. Talán azonos azzal az Árkosi Mihállyal, aki az előző évben is bejött Kolozsvárra. Lásd a 347. irat 7. jegyzetét.
  29. Lásd a 347/6. iratot.
  30. Lásd a 288/3. irat 25. és a 347/4. irat 42. jegyzetét.
  31. Nem tartja számon a szakirodalom.
  32. Július 31.
  33. Korábbi itteni tevékenységükről lásd legutóbb a 348. iratot.
  34. Július 31.
  35. Lásd róla legutóbb a 347/2. iratot. Október első napjaiban térhetett vissza Erdélybe. (Vö. EOE, V. 428.)
  36. Az itt következő, Kassán 1606. szeptember 22-én kelt levél legutóbbi kiadása *Argenti*, 123–124. Azóta megjelent magyar fordítása: Bocskai, *Levelek*, 234–235. Lásd a 415. iratot.
  37. Lásd alább.
  38. Nem maradtak ránk.
  39. A fenti részletek tehát Rákóczyné Telegdy Borbálától származnak.
  40. József Ferenc Forgách Zsigmond familiárisa.
  41. Thomas Sambsdorffer, vö. TT I. 1878. 287.
  42. Talán Szokoli Miklós fia. Nagy, X., 789. 1609-ig tud róla adatokat.
  43. Világos tehát, hogy csak válaszolni nem tudott latinul. Vö. Nagy, *Káthay*, 97., 107. „Talán kicsiny, de mindenképpen jellemző adalék szellemi érdeklődési körére, hogy a prágai udvarban eltöltött éveit ellenére élete végéig nem tanult meg latinul, ami pedig akkor alapfeltétele volt a humanista műveltségnek Magyarországon.”
  44. Szécsi Tamás Gömör megyei főispán és Perényi Borbála fia és többek közt Szécsi Mária apja, Bocskay udvari hadainak parancsnoka. Vö. Nagy, X. 533–534.
  45. 1595-ben Sáros megyei alispán. (vö. Nagy, VI. 171.) Károlyi a túlzó kálvinista prédikátorok támogatójaként említi. Vö. MOE, XI. 589.
  46. A híres XXII. törvénycikkre céloz. Vö. Károlyi, *Tanulmányok*, 154–226.
  47. Vö. EOE, XI. 410–411-ben felsorolt dokumentumok.
  48. Margalits, *Magyar közmondások*, 318. Csak a közismertebb változatra – „Hamarabb utóléri a hazug embert, mint a sánta kutyát.” – tud adatokat hozni.
  49. Más forrásokban nincs nyoma ezeknek a leveleknek.

50. Alaghy Ferenc a hasonló nevű Judith, Rákóczy Zsigmond második felesége unokatestvére. Vö. Nagy, I. 14.; TT XXIV. 1900. 437. Árulóként említi egy 1611-es protestáns históriás ének. Vö. RMKT XVII/1. 434. Lásd róla a 282/2. irat 9., 11., 12. jegyzetét.
51. E beadvány sem maradt ránk.
52. Lásd a 297. irat 5. jegyzetét.
53. Nem maradtak ránk.
54. Az erdélyi szombatosság megalapítójaként ismert, nagy politikai karriert befutott főúr. Monográfusa Dán Róbert, *Péchi Simon és az erdélyi szombatosok*, Bp. 1987. nem használja fel a róla az alábbiakban elmondottakat.
55. Radu Serban 1602–1610 között moldvai, majd 1611-től havasalföldi vajda.
56. Az 1606. november 22-ig a császáriak kezén maradt Váradról vö. Nagy, *Katonai történet*, 361. Arról, hogy Bocskay milyen nagy jelentőséget tulajdonított ennek az erősségnek, vö. MOE, XI. 577. Más források egyébként hallgatnak erről az epizódról. Nagyváradon egyébként Ladó Bálint és Joannes Auceps valamint Michael Kagerus tartózkodott. Lásd a 88. jegyzetet.
57. Lásd a 23. jegyzetet. Ott a hozzájuk küldött, itt az Argenti által írott levelek megsemmisítéséről értesülünk. Rendkívül érdekes, hogy ez utóbbit Péchi Simon követte el.
58. Lásd a 35. jegyzetet.
59. Szilvássy Boldizsár bebörtönzéséről lásd a 347. irat. 25., 26. jegyzetét.
60. Péchi bizalmas familiárisa lehetett, hiszen őt küldik Bocskay halála után a portán tartózkodó követhoz is. Vö. Dán, *Péchi Simon*, 124.
61. Ekkor mindketten a százak tanácsának tagjai. Gellény Imréről lásd legutóbb a 347/6. iratot. Petrus Filstich tekintélyes szász polgár volt. Vö. Binder, *Közös múltunk*, 203. A császáriak követe volt 1601-ben Báthory Zsigmondhoz, 1603-ban pedig Székely Mózeshez. Vö. Szamosközy, *Kézirat*, 116–118., 161., 162.
62. A felvett inventárium nem maradt ránk.
63. Lásd róla legutóbb a 347/4. iratot.
64. Vö. Jakó Klára, *Könyvtártörténet*, 30. Péchi Simon nyilván a kassai bizalmas beszélgetésen nyújtotta be igényét, hiszen később már nem találkoztak.
65. Lásd róla legutóbb a 425/2. iratot.
66. Lásd legutóbb a 33. jegyzetet.
67. Lásd a 26. jegyzetet. Ha igazak az ott elmondottak, az alábbiakban elmarasztalt ismeretlen társához hasonlóan ő is visszatért régi eretnokségéhez.
68. Kamuthy Balázs korábban Székely Mózes katonája, aki nagy sarcon váltotta ki magát, majd Bocskay egyik erdélyi biztosa lett. 1613–1624 között tanácsúr. Vö. Trócsányi, *Központi kormányzat*, 28.
69. Lásd róla a 189/4. iratot.
70. Az évkönyvbe bekerült szövegváltozatban így folytatódik: „Quod ipsum iuvenis magno ardore Olomutii aggressus iam prosequitur.“ (Veress, *Évkönyvek*, 170.) Az olmüci matrikulában 1607. március 1-i beiratkozással felvidéki magyarok társaságában meg is találjuk a nevét: Stephan Trausner Claudiopolitanus. Ezután azonban eltűnik a szemünk elől. Vö. *Album Studiosorum Baccalaureatum, Magistrorum Academiae Olomucensis*. f. 32v., Moravský Zemský Archiv Státní Oblastní Archiv Brno. Cerr. II. c. 6. Inv. c. 143. Hellebrandt, *Olmüc*, TT-XI. 1888. 196–208. listáján nem szerepel.
71. Nyilván Zemplényről van szó.
72. Lásd róla legutóbb a 347/5. irat 56. jegyzetét. Az alább prágai tanulásáról, s ottani áttéréséről közöltek eddig nem vette figyelembe a szakirodalom.
73. Vö. Bocskay levelét Rákóczy Lajosnak 1605. november 5-én a november 22-én kivonulást ígérő németek elkíséréséről: „A Tiszáig azért Bánffy Dienes uram öcsénk Imreffy János és Segnye Miklós uram lesznek mellettek kegyelmeddel. Innen pedig más rendbeli urakat

- adunk kegyelmed mellé.“ TT, I. 1878. 619. Nyilván az utóbbiak közé tartozott Homonnay György.
74. Lásd a 282/4. irat 19. jegyzetét.
75. Kornis Boldizsár (lásd róla legutóbb a 405. iratot) a bécsi béke értelmében térhetett haza. (Vö. EOE, XII. 226–228., 425.) A feleség Keresztúri Káta, Keresztúri Kristóf leánya, az anyós Kőrösi Ilona volt. Ez utóbbiról lásd a 66. és a 189/1. iratot.
76. A Boldizsárral együtt száműzetésben lévő Zsigmondról lásd a 126. irat 7. jegyzetét. Felesége Erdődi Pálffy Ilona, talán a híres Pálffy Miklós György vagy István nevű testvérének a leánya. Vö. Nagy, IX. 52. Ha egy nappal később áldoztak, mint bátyja Nagybányán, akkor ez nyilván Szinnyérváralján történt.
77. A rendi névsorban (*Catalogi*, II. 61., 575.) a teológiai hallgatók között szerepel az akkor húsz esztendőös horvát jezsuita. Rejtély, hogy miképpen jutott be a kiűzetés előtt két hónapra Erdélybe.
78. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 361.
79. Lásd a 10–11. és 24. jegyzetet. Az okokat némileg eltérő hangsúlyokkal tárgyalja a Krakkóból 1606. december 16-án íródott levél. Vö. *Argenti*, 124–128.
80. Péchi Simon elképzeléséről lásd az 56. jegyzetet.
81. Lásd erről részletesebben a 426. iratot.
82. A fejedelemnek a békekötés (1606 szeptember) utáni orientáció-váltását, Erdélybe készülődését a szakirodalom egyöntetűen vallja.
83. Az évkönyvbeli változatban ez egyes számban szerepel. A fejedelem udvari prédikátora Alvinczi Péter volt.
84. Az évkönyvbeli változat Bocskay halálát említi, majd egy példatár következik arról, hogy akik szerepet játszottak a jezsuiták kiűzésében (Székely Mózes, Tótházy Mihály) hamarosan meg is haltak.
85. Mint a 427/2. iratból kiderül, a közelebről nem ismert Serényi Ferenc (vö. Nagy, X. 158–159.) Tokajban adott menedéket Aucepsnek.
86. Wesselényi Annáról van szó, aki a későbbiekben is a jezsuiták pártfogójaként szerepel (vö. *Jezsuita missziók*, II. 266–269., 306., 307., 310., 418–420.), akinek inspirációjára éppen ebben az évben készül el bátyja, Wesselényi István egy jezsuita meditációs könyv fordításával. Vö. Báró Wesselényi István, *Az eljegyzett személyeknek paradicsomkertje*, kiad. Tóth Margit, Szeged, 1990. Adattár 28.
87. Lásd róla legutóbb a 420. iratot.
88. A távozók sorsára további információkat ad a 427/2. irat.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából  
Gyulafehérvár 1606

1. *Vízkeresztkor megkereszteltek egy másodjára katolikushoz férjhez menő ariánus asszonyt egész korábbi családjával. A kormányzó felesége második Eszterként járt közbe a bűnösökért. Közbejártak egy olyan kolozsvári szász érdekében, aki korábban kegyetlenül viselkedett velük, s most gyilkosság vádjával börtönbe ül, s aki kiszabadulván barátjuk lett. Elvesztették ugyanakkor Andreas Paulisicét, aki példáulan fegyelmezett, sok nyelvet tudó tagja volt a rendnek.*

2. *Hatalmas nyereség volt számukra Perneszi Anna áttérése. Ő katolikus szülőktől született, de Bocskay Erzsébet udvarhölgyeként, majd két eretnek úr feleségéként a kálvinisták nagy támogatója lett. Az ő költségén tanultak Németországban azok, akik vezető helyeken lettek lelkészek. Ő először csak támogatni kezdte a jezsuitákat, majd Bocskay figyelmeztetésére felhagyott ezzel. A kormányzó felesége és Szilvássy Boldizsár hatására végülis katolizált. Ez utóbbi azzal a feltétellel ajánlott neki-házasságot, hogy elnyeri hozzá Bocskay jóváhagyását és ugyanakkor katolizál. Bocskay fenyegetése és az eretnek papok kiátkozása ellenére végül is létrejött a házasság.*

Alba Julia

[1.] *Nobilis quidam catholicus ipso Circumcisionis die<sup>1</sup> uxorem antea ariana labe infectam ad sacrum lavacrum cum filio recenter nato duxit. Et quia alios grandiores liberos ex priore marito susceptos habet, illos quoque iam in catholica religione instructos ad baptismum cum prima commoditate se missuram promisit. Miseri nonnulli, qui superioribus annis vel fame victi, vel iniuriis lacessiti, furta et homicidia commiserant, a laqueo liberati intercedente quasi altera Ester (hoc est Gubernatoris uxore) apud Assuerum.<sup>2</sup>*

*Claudiopolitanus populus duabus partibus constat: Ungaris scilicet et Saxonibus. Quorum utriusque civitatis regimen, dignitatem et publica munere omnia aequae obire consueverunt. Unus<sup>3</sup> igitur, qui inter saxones magnus semper Societatis hostis fuit, nostram expulsionem e civitate in primis ursit, quique cum paucis ante mensibus pro absente iudice iudicem ageret, ut e patribus unus, qui in Monostor aegrotabat, tantisper civitatem ingrederetur donec tartari, qui illac faciebant iter,<sup>4</sup> transirent, nulla ratione permittere voluit. Hic, inquam, cum pro homicidio ab ipso patrato in carcere Claudiopoli detineretur, et in eius causa iuris forma magno ipsius praeiudicio non servaretur, Albam ut a Gubernatore ad iudices mandatum quoddam impetraret, affinem suum misit. Cum autem intercessere, quo maxime egebat, prorsus careret, cum ad patres direxit, quos ut ea in re patrociniū suum susciperent, enixe rogavit. Negotium utpote iustum et pium, ille idem pater, qui Claudiopoli exclusus fuerat, Gubernatoris uxori hac nomine commendavit, quod cum illo esset hostis noster capitalissimus, nos et eos bonos evangelicos supra caput illius incenderemus, illum modis omnibus iuvare cupiebamus. Illa caritatem Societatis admirata, statim cum marito egit, et quod petebatur, impetravit. Postridie igitur illo, qui venerat, cum facto nuncio ad captivum rediit, qui beneficio vic-*

tus, antiquum in Societatem odium deposuit, et iam liber patres Monostorienses amicitiae causa visitavit.

Magistrum Andream Paulichich cum patre Viceprovinciali provinciam ingressum esse anno 1603 suo loco diximus.<sup>5</sup> Hic dum vixit, tum in scholis tum etiam in concionibus, quando opus fuit, optime se gessit. Verum cum semper hec-tica quadam et a multis annis inveterata tussicula laborasset, superiore autumno eadem adeo vexari caepit, ut omnibus omnino laboribus impar esset. Verum quoad agendum infirmior, non ad patiendum fortior evadebat. Cum itaque gravissimum morbum hieme tota patientissime pertulisset, et primo vere carnis resolutionem indies appropinquare sentiret, naturam ipse desiderio praeveniens, spiritumque erectissimis amoris vinculis Deo coniungens ad supernam patriam aspirabat. Cui uni adeo intentus erat, ut ultimis vitae suae mensibus vitam praesentem nihil ad eum spectare credidisset. Tandem cum die 23 maii post saluberrimam sacri viatici refectionem<sup>6</sup> sacramque inunctionem solito gravius anhelare caepisset, addita est animae commendatio. Cum autem ad eum locum perventum esset: Subvenite sancti Dei, placidissime ipse extremum vitae suae edidit signum. Fuit vir plane religiosus, humilis, obediens, et magnus mundi ac sui ipsius contemptor. Dum ex Bohemia per Ungariam in Transylvaniam iret, per civitatem quandam iter fecit, quae a patria sua<sup>7</sup> adeo prope distabat, ut duabus vel tribus horis ire et redire potuisset. Et tamen cum ibi integra fere die substitisset sineque ullo incommodo parentem, quartum supra centesimum annum agentem, invisere valuisset, id non solum non curavit, sed ne verbum quidem de eo re vel cum superiore vel cum sociis fecit. Croata natione fuit, et cum in Bohemia aliquandiu moratus fuisset, adeo linguam perfeceat, ut optime idiomatica omnia suo finitima, ut Polonicum, Sclavonicum, Rascianum et similia calleret. Praeter has autem et Latinam ita Graecam et Ungaricam linguam noverat, ut hisce aequae facile et eleganter ac materna et loqui et scribere valeret.

[2.] Magnum hoc tempore cum Anna Pernezi<sup>8</sup> catholicae religioni lucrum accessit. Est haec foemina ob singularem prudentiam inprimis celebris. Parentes habuit ut nobilissimos, ita et catholicos.<sup>9</sup> Quare cum lacte veram quoque religionem imbibit. Verum cum in ginocaeo uxoris Christophori Bathorei, Transylvanicae principis esset,<sup>10</sup> secuta est dominam Calvinii labe infectam, ne ab ea, cui sanguine coniuncta erat, religione discreparet. Cum autem primis regni proceribus nupsisset,<sup>11</sup> eo pluribus se erroribus obruit, quo magis illis placere existimavit. Zelum igitur non vulgarem semper ostendit. Nam magnis sumptibus (ditissima enim erat) studiosos alebat in Germania, ut ii emenso studiorum curriculo vena Calvinii latius diffunderent in Transylvania.<sup>12</sup> Quorum aliqui tantum profecerunt, ut inter calvinistas primi habeantur, et primas in Transylvania cathedras obtineant. Iam vero cum secundo marito orbata esset, primaeque educationis scintillae reviviscerent, non solum catholicorum conciones audiebat, sed et dies festos et ieiunia (quae maxime odio sunt haereticis) studiose observabat.

Hoc advertentes haereticorum ministri primum illam, ne ut pussillos offenderet, neve suo nomini inconstantiae notam inureret, monuerunt. Deinde cum se contemni cernerent, eam ob quadragesimalis ieiunii observantiam pro concione

diffamarunt, convitiis et maledictis affecerunt, anathemate ferierunt, atque a caetu fidelium separarunt. Commune hoc telum haereticorum contra eos, qui spretis eorum somniis, veritatis lumen intueri incipiunt. Verum illa non solum ab incepto non destitit, sed etiam cum nostris de rebus ad religionem scilicet animaeque salutem spectantibus privatim agere caepit. Et ut suae erga religionem catholicam voluntatis signum aliquod praerberet, casulam pro nostro templo curare instituit. Cuius crux gemmis margaritis auroque adeo dives erat, ut hac tempestate vix quicquam in eo genere ditius esse possit. Dum autem nihil aliud expectatur, quam ut conversionis eius fructus divino spiritus sancti calore maturescat, en Botskai, qui cum ea tertio cognationis gradu coniuncta est, rerum potitus in Transylvaniam venit, eamque saeverissime monet, ut ab incepti desistat rebusque papisticis nuncium remittat.<sup>13</sup> Cessit foemina, et ad ingenium rediens haereticos fovere, catholicos infestare coepit.

Interea cum magnam familiaritatem cum Gubernatoris uxore contraxisset, et significavit se ab avita quidem religione non abhorrere, sed ob temporis iniuriam id profiteri non audere. Eam gravissimis verbis hortata est Gubernatrix, ne agnitam veritatem occultaret, neve Dei voluntati ob hominum gratiam resisteret; fore aliquando tempus, quo mortalium nullus eam vel excusare posset, vel defendere nunc iudicem omnium sibi conciliandum eum coram hominibus confitendo, ut ipse quoque coram Patro coelesti eam non erubesceret confiteri. Pendebat igitur animo, neutrique parti adhaerebat, cum tandem ut divinis rationes postponeret humanas, effecit Balthassar Sylvasius;<sup>14</sup> qui cum e duro carcere Botskaiano liberatus, in patriam rediisset, tertias illi nuptias ea conditione obtulit, si princeps Botskai matrimonium probasset, ipsa vero palam ad catholicorum castra sese recepisset. Assensum autem Botskai requirebat non solum, quia cum foemina sanguine iunctus erat, sed multo magis quia uti nulli magis, in Transylvania, quam illi credebat, sic nomini minus quam Sylvasio fidebat; quem etiam tamquam principatus aemulum suspectum habebat. Nuptias ille indigne tulit, verum nullum honestum titulum, quo matrimonium inter primariam foeminam primariumque virum impediret, reperire potuit. At cum eorum de religione consilium cognovisset, prorsus excanduit, seque foeminam adeo deplumaturum (ut eius verbis utamur) minatus est, ut eam facti paeniteret. Quae minae cum ad eius aures pervenissent, tantum abest ut currentem retardarint, quin potius (iam enim filialis timor servilem expulerat) mirum in modum excitarint.

Quamobrem ad metam properans templum adit, divinis interest saepius, cum sacerdote agit. Apud quem tempus a se confessioni destinatum antevertens, in Sancti Mathei pervigilio<sup>15</sup> totius ante actae vitae crimina deponit, ipso vero die apostolo sacro publice ad sacram synaxim accedit, comitante cum aliis piis foeminis Gubernatrice et laetantibus angelis, ut ipsemet Gubernator asseruit. Qui cum foeminae conversionem audivisset, angelos cum uxore sua laetari se existimare homo calvinista affirmavit. Ab initio haereticorum ministri, ne tantam patronam amitterent, omnia tentarunt, ut eam a proposito abducerent. Cum vero ipsius factum multorum sermone cognovissent, vehementer commoti conveniunt,

quidque facto opus sit, consultant. Et quia difficile erat sibi, quod displicebat, persuadere, rem melius explorare statuunt.

Unus<sup>16</sup> igitur (hic eius alumnus fuerat), caeteris ut doctrina celebrior, ita et audacia impudentior, tempore vesperarum, attonito similis, templum ingreditur. Subito omnium oculi in eum conversi, quid lupus in ovili quaerat, observant. Ille obambulans huc illucque oculos coniiciens, cum ad eam, quam ob plurima in se collata beneficia matrem vocare consueverat, venisset, stetit, totusque admirabundus in eam obtutum defixit. Orabat illa media inter gubernatricem, gubernatricisque sororem et filiam ingenue provoluta.<sup>17</sup> Quae rei indignitate nihil mota in caepto perrexit. Minister autem nobilissimarum foeminarum auctoritatem veritus, tam mutus e templo, tamque confusus, quam intraverat audax, excessit. Non tamen quievit, sed cum divino officio peractae foeminam domum se recepisse cognovit, aliis eiusdem farinae complicitibus secum assumptis eam adit, completque domum clamoribus. Videres ovem coram frementibus lupis constitutam nihil moveri, sed modeste quaedam refellere, quaedam prudenter surdis auribus praeterire, factique sui rationem reddere constanter. Hoc retulerunt illi, quod ipsa aromatum contusorum instar latius christianae pietatis odorem coepit diffundere. Prima quotidie templum adibat, multas horas precibus dicabat, parata pro Christo iacturam bonorum omnium facere, quae certo illi imminebat a Principe, e cuius gratia penitus exciderat. Peracto igitur catholicae religionis quasi tyrocinio nuptias celebravit, et magno bonorum exemplo piam cum viro vitam instituit. Hic nostrum bonorum operum cursum Botskai, ut alibi dictum est, interruptit.

*Mai lelőhely:* ARSI Polonia 51. f. 78v–80r., Austr. 235. f. 117r–121r.  
*Szövegváltozat kiadva:* Veress, *Évkönyvek*, 175–179.

1. Január 1.
2. Eszter könyve 7. fejezet. Eszter tehát Telegdy Borbála, a kegyetlen Assuerus pedig Rákóczy Zsigmond. Lásd legutóbb a 425/3. iratot.
3. Nem tudjuk, kivel estek meg az alábbiak. Ötvös András távollétében nyilván ifjú Heltai Gáspár királybíró helyettesített, ám ő róla sohasem tett említést korábban, kiűzetésükről írván. Az erről írottak jobban illenek Gellyén Imrére. Egyikőjük esetében sem ismerünk azonban az elmondottakat megerősítő más forrást.
4. Július derekáról vannak adatok a tatárok betöréséről. Vö. EOE, V. 316–317.
5. Lásd róla legutóbb a 249. iratot.
6. A betegek szentségéről van szó, amelyben szentelt olajjal megkeni a pap a beteg testét, majd a gyónás után magához veheti Krisztus testét.
7. Paulisic Nahácson született.
8. Veress, *Évkönyv*, 279 a következő jegyzetet fűzi ehhez a helyhez: „Huius Annae Perneszi – mirum in modum – nullum maritum novimus. De familia eius constat tantum, Gabrielem Perneszi de Osztopan anno 1584 capitaneum arcis Várhegy, dein Udvarhelyszék, serius arcis Kövár fuisse, in comitiis autem Colosvariensibus 10. Junii 1608 infidelitatis notae condemnatum esse.“ Hozzátehetjük azonban, hogy magát Annát sem sikerült azonosítanunk, hiszen ebből az időszakból Nagy, IX. 244–245., 521–522. sem szerepel ilyen nevű családtag. A kérdést azonban megvilágítja az az alább olvasható információ, hogy Perneszy Anna Szilvásy Boldizsárhoz ment feleségül. Szilvásy Boldizsár felesége ugyanis már jól ismert,

- Perneszy Erzsébetként. Nyilvánvalóan róla van tehát szó, s Argenti vagy tévedett a keresztnév megadásában, vagy pedig az Erzsébet és Anna nevet is használta a Perneszy lány.
9. A Dél-Dunántúlról Erdélybe került apa Perneszy István 1584-ben várhegyi commendáns, 1589-ben udvarhelyszéki főkapitány. Bethleni Bethlen Anna, annak a Bethlen Gergelynek a leánya, aki a még református Karádi Pált tartotta udvari papjaként. (Vö. *Bethlen-Anyakönyv*, 49–51.) Aligha voltak tehát a szülők katolikusok. Lásd: Kovács István, *Adatok az Osztopáni Perneszy-család nemzedék-rendjéhez*, TT, XV. 1892. 381–384.
  10. Bocskay Erzsébet (?-1581), a fejedelem testvére.
  11. Szilvássy Boldizsár előtt két férje volt. Gálffy János (?-1593), a Báthory Zsigmond által 1593-ban kivégeztetett és utolsó napjaiban egy önéletrajz is író főúr. Ő 1581-től a fejedelem belső emberei közé tartozott, majd Báthory Zsigmond nevelője és udvarmestere lett. A jezsuita dokumentumok (vö. *Monumenta*, II. 1053.; II. 891.; IV. 600.) többször említik, kiűzetésük egyik előmozdítójának tartják. Második férje Keserű János volt, aki 1603-ban hunyt el pestisben (vö. Nagy, VI. 229.)
  12. Mind az itt leírt mecenatúra, mind a további támogatás külön tanulmányozást igényel. Különösen Németország említése figyelemreméltó. Ez ellentétben van azzal, amit Szabó-Tonk, *Erdélyiek*, 253. állít arról, hogy fiúk, Gálffy István Itáliában tanult. Nagy, IV., 316. Péter, Ferenc és Kata nevű gyermekeikről tud.
  13. Ez nyilván 1605 augusztusában/szeptemberében történt, amikor Bocskay Erdélyben tartózkodott.
  14. Bocskay 1605. június 15-én verette bilincsbe Szilvássy Boldizsárt. Vö. Nagy, *Katonai történet*, 101. Lásd róla legutóbb a 425/4. iratot.
  15. Az áttérés tehát 1606. február 23-án történt meg a leírtak szerint Gyulafehérvárott. A leírt Bocskay fenyegetőzések fényében különösen izgalmas az a levél, amelyet Rimay János 1606. február 9-én az áttérésre készülők úrnőhöz intézett Kővárról, s amelyben arról ír, hogy Bocskay birtokadománnyal próbálta megvizsgálni a megkeseredett Perneszy Erzsébetet. Vö. Somogyi Dániel, *Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez*, AHLH X–XI. 1971. 51–52. A Bocskayhoz fűződő rokoni kapcsolatról: Szamosközy, *Kézirat*, 173.
  16. Sajnos nem tudtuk azonosítani.
  17. A fejedelemasszony leánytestvére a költőként korábban méltatott Telegdy Kata. Nagy, IX. 601. szerint Telegdy Borbálától nem született gyermeke Rákóczy Zsigmondnak.

## 427.

Részlet Argenti *De Societate Jesu* című munkájából  
A nagyvárad rezidencia 1604–1606.

*I. Várad két évig tartó ostroma idején az ott tartózkodó három atya kitűnő munkát végzett: Sokan tértek meg, egyre többen látogatják a szertartásokat; még a német és vallon katonák is a jezsuiták segítségével gyakorolják vallásukat. A nagy inséget tovább növelte a többnyire Svédországból odasereglett rossz életű nők szinte „boszorkányszombat”-szerű tevékenysége. Pestis tört ki ennek következtében, sokan meghaltak, de végül az engesztelő szertartások eredményeképpen minden jóra fordult. – 2. 1606. november 22-én, miután átadták a várat, a császáriak elvonultak. Egy atya egy özvegyasszony kérésére Nagyvárad közelében, egy másik egy megbetegedett katolikus úrnál Tokajban maradt. A harmadik – német – visszatért Ausztriába.*



[1.] Varadini si unquam antea, hoc maxime tempore, quo circumsessa ab hostibus arce,<sup>1</sup> omnia per circuitum armis strepabant, constit nostris operae non minimus fructus. Siquidem prater 500 Hungaros, qui nostros de rebus divinis extra et intra arcis moenia disserentes audiebant, adeo frequentes ad poenitentiae sacramentum veramque fidem properabant, ut spes haud dubia affulserit, proximo venturo biennio, si tranquillum a belli motibus habuissemus otium, universos tandem Varadienses ad Christi iugum reversuros fuisse. Licet enim tres sacerdotes nostri,<sup>2</sup> quicum tribus circiter millibus hominum in tertium usque annum obsidione cincti, nullo suorum aut scripto aut nuncio salutari, vel solatium aliquod habere potuerint, non ita tamen animo fracti fuerunt, ut suam militibus aliisque paterentur deesse industriam. Quare Germanis iuxta ac Vallonibus strenuam navantes operam, consilio et auxilio temporali simul, simul spirituali adfuerunt. Nam et conciones habitae et sacramenta ministrata et reliqua charitatis opera non sunt desiderata. Ab haeresi supra centum ecclesiae sunt restituti. Pars militum vagae assueta libidini, ut intra legitimi toti fines se contineret, inducta, pars a discordia inveterata ad stabilem concordiam reducta, pars denique a blasphemiae licentia, ludendi etiam potitandique consuetudine absterrita, ac nostri quidem obsidionis tempore secessione Hungarorum a Caesarianis facta, non solum usu fructu rerum omnium a subditis capiendarum, verum et possessionibus pagorum privati iam penitus erant. Deus tamen, qui suorum curam habet, ita de omnibus providit nobis, ut in pauperes quoque, quorum ingens semper numerus, ex omni genere eduliorum ac vini etiam partem liberaliter erogaremus. Et quamquam non semel in manus Haidonum prope iam nostri inciderant, semper tamen Deus optimus a periculo servavit immunes. Neque denegatum est officium iis, qui ob maleficia plectendi erant. Animatae sunt aliquando sagae ad rogam sibi destinatum ultro conscendendum, de quibus quia multa sunt admiranda, dicemus aliquid.

Toto propemodum biennalis obsidionis tempore, postquam fame stimulante equi, canes, feles, mures, lora cum pellibus ac vivo gramine absumpta fuerant, ut calamitas calamitati, vulnus vulnere adderetur, ecce tibi foeminae plures quadraginta, male omnes feriatas, ex Sueciae potissimum foecibus ceterisque terrarum lacunis, Varadinum confluunt, demonem, principem suum, nocte intempesta, ritu veneficarum solemniter in curru triumphali tanquam regem specie visibili et gratulabunda, ut ipsis videbatur, in arcem ad milites deducunt. Hic ergo illae toto biennio in exitium omnium aerem coniuratae, communem cum viis publicis et aquis infecerunt. Inde vero repente miles caetitate percuti, veneficio oris ac pedum, contractione item, seu collisione subita membrorum omnium intorqueri, diuturna capitis, pectoris totiusque corporis aegritudine conflictari, duo prorsus millia atque eo amplius carnificina ista extinxit, uno quandoque die quatuor aut sex, nonnunquam decem undecimve, eadem strigarum lue simul infectis ac e medio sublatis, cum vix quispiam in arce extiterit, cui immunem esse ab hoc malo daretur. Nostris quoque, postquam febre Hungarica laboraverant, cum insueto isto oris pedumque malo colluctandum fuit. Tantus porro biennali hac obsidione morientium fuit numerus, ut cum initio mille quingenti milites essent, ultimo qui egredierentur, vix 150 reperti fuerint. Quo tempore nostri sui obliti, charitatis memores,

quamdiu pedibus consistere, aut inniti scipionibus dabatur, aegris ac moribundis nunquam deesse, confessiones catholicorum excipere, haereticos et in his belli duces aliquod ad ecclesiae castra agregare, languidos verbo et ope in spem erigere, refractarios in officio continere, extremae unctionis et alia sacramenta, quibus oportebat, prompte et gratis (quod multi mirabantur) impartiri. Cum itaque furente hac lue iam res eo vergeret, ut de capite singulorum ageretur, unanimi nostrorum et magistratus supremi consensu coactis in unum singulis, de praesenti Dei vindicis in peccata animadversione commoniti omnes de vita quoque efficaciter in melius communtanda instructi sunt. Supplicatio etiam solemnisi ad omnia arcis propugnacula decreta est, loca singula, per quae transeundum, quoniam infecta fuerant, una cum puteis, aqua, sale, cera benedictis lustrata sunt et expiata, adiunctis exorcismis et precibus, ab ecclesia tali tempore fieri solitis. Mira res visa omnibus. Vix sacra haec exercitia peracta, et illico aquae ante pestiferae salubres effectae sunt, aer purgator redditus, aegrorum vultus ad valetudinem visus serenior, morientium numerus in dies imminutus, tandemque omne sublatum virus, paulo post recenti ex tabe confirmandis corporibus, boves ex praeda opima adducuntur tanto numero, ut inde et equis aliquibus, in summa panis inopia, ad finem usque obsidionis, victitare valuerint.

[2.] Tandem post diuturnae obsidionis labores, in rerum omnium penuria tradita Hungaris arce, nobis cum praesidio Caesariano migrandum fuit 22. Novembris Anni 1606. Superior noster prope Varadinum rogatu cuiusdam viduae magnificae remansit, alter ad Tokai apud catholicum virum magnificum vi morbi detentus, tertius Germanus cum militibus discedens rediit in Austriam.<sup>3</sup>

*Mai lelőhely:* Literae annuae, 572–574.

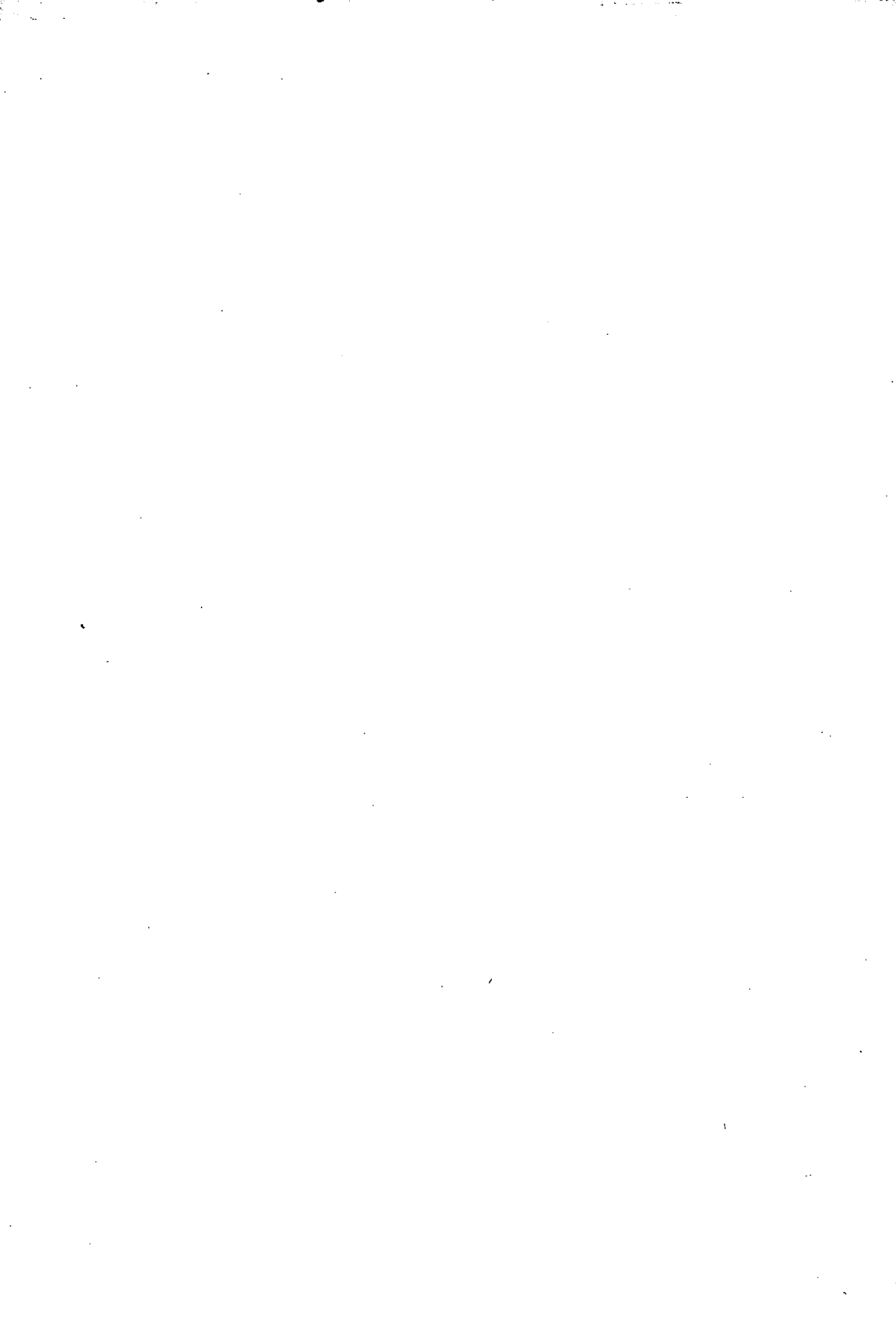
*Kiadva:* Veress, *Évkönyvek*, 179–181.

1. Erről lásd a 425. irat 56. jegyzetét.

2. Johannes Auceps, Ladó Bálint és Michael Kagerus. Lásd a 425/6. iratot.

3. A távozókról további információkat ad a 425/6. irat 85–88. jegyzete. Innen kiderül, hogy Ladót Wesselényi Anna, Aucepset pedig Serényi Ferenc vette pártfogásába.

# MUTATÓ



Abulensis → Tostatus, Alphonsus

Abaffy Erzsébet XXXIV

Acham 477

Ackermann Kálmán XXX, 211, 564

Acquaviva, Claudio jezsuita rendfőnök 314, 526

erdélyi ügyekben intézkedik 9, 10, 15–18, 29, 30, 34–36, 50, 51, 56, 57, 63, 64, 69, 70, 71, 77, 97, 98, 120, 121, 125, 134–136, 138, 139, 141, 142, 176–183, 185, 193–195, 199, 201–206, 214–217, 246, 254, 260, 264, 268–270, 273–275, 279, 284–287, 290, 291, 299, 300, 304, 305, 310, 313, 324, 348, 349, 353, 388, 412, 426, 473, 497, 511, 533, 536, 537, 561, 564–566, 575, 576, 584

magyarországi ügyekben intézkedik 16–18, 21–33, 37–41, 44, 45, 49–57, 62–65, 67–73, 76–81, 95–99, 101–108, 121–126, 136–141, 143–146, 175–178, 185–193, 195, 198, 199, 201, 208, 209, 213, 214, 219–222, 264, 268–270, 275, 276, 281–293, 296, 297, 302–307, 314–320, 322–324, 327, 328, 336–338, 347–353, 363, 369, 414–426, 429, 430, 432–434, 436–447, 450, 451, 457, 505, 506, 511, 512, 514, 526, 529–534, 537, 540–548, 553–557, 560, 562–573, 575

Ács Pál XXX, 20, 564

Adam, Stephan 386, 388, 389, 402

Ádámosi (Adalmosi) Gergely

Görgényben 242, 256

Adorján (Adrian) Szatmár vm. 342

Aegiptum → Egyiptom

Agtrbiciu → Egerbegy

agnus Dei 150, 224

Ágoston, Szent 520

Agria → Eger

Aiud → Nagyenyed

Alaghy Ferenc

Bocskay távoltartja a jezsuiták ügyétől 591, 602, 578

a ferencesek birtokán 358, 360, 362

segíti a jezsuiták menekülését Olaszliszkáról 358, 360, 362

Alaghy Judit 600

Alagona, Petrus jezsuita

házassági ügyeket tárgyal a pápával 299, 300

Alárd Ferenc 44

Alárd Mihály, Kolozsvári

Dobokay Sellyére várja 44

Fogarason 405–408

Görgényben 242, 256

Gyulafehérvárott 402, 405, 406

halála 259, 304, 305, 405, 406

kolozsvári hiányosságokat tesz szóvá 284, 285

*Alba Graeca* → *Nándorfehérvár*

*Alba Julia* → *Gyulafehérvár*

*Alba Regalis* → *Székesfehérvár*

Albensis, Gasparus → Fejérvári Dósa Gáspár

Alber, Ferdinandus XII

bécsi rektor 189, 190, 351, 352, 416, 423, 425, 436, 437, 442, 443, 532, 533

a békeszerződések ügyében 442, 443, 514–518, 530, 536, 540–543, 547–549, 553, 554, 559, 560, 565, 572

Carrillot helyettesíti 545, 546, 561, 565, 566, 575

Mátyás főherceg mellett tábori misszióban 42, 43, 52, 53, 67–70, 72, 78, 79, 81, 82, 94

pápai szemináriumok ügyében intézkedik 16

Pázmány tézisei ügyében 555, 557, 564–566, 572

Albertus Litteratus 155, 156, 184, 185

Alchi, Catharina

adómentességet kap a jezsuitáktól 409

Alchi, Elisabetha

adómentességet kap a jezsuitáktól 409

Alchi, Joannes 409

Áldimitrij orosz cár XIV

csatlakozni kíván a törökök elleni háborúhoz 522, 523

Szántó István terveiben 525, 526

Aldobrandini, Cinzio bíboros 69, 70, 76

alumnusokat ajánl 16, 66

Báthory Zsigmond ügyében 513

Erdély katolizálását szervezi 150, 153–155, 308, 309

Forgách Zsigmondról 332

a jezsuitáknak adandó felhatalmazások ügyében 308, 309

a kassai dóm elvételekor 265, 266, 293, 294

a kolozsvári pápai szeminárium ügyében 351

Aldobrandini, Gianfrancesco 74

*Aleman* → *Németország*

Alexandriai Kelemen 520, 521

Ali pasa 487, 498

*Almás* (Almas) 80, 81

Almásy Pál esztergomi kanonok 46, 47

*Álmosd* Bihar vm. 347

*Alsóárpás* (Arpašu de Jos) Fogaras vm. 126

*Alsógáld* (Gald, Galda de Jos) Alsó–Fehér vm.

a jezsuiták birtokrésze 8, 127

*Alsószeli* (Dolné Saliby) Pozsony vm.

birtokcsere Szélnyéért 49

a jezsuiták birtokvitáiban 46, 47, 75

alumnusok

Aldobrandini bíboros által ajánlottak 16, 66

Bratulic püspök alumnusai 138, 139, 143, 144–146, 296, 562, 568

a Collegium Germanicum et Hungaricum alumnusai 15, 16

Bodonyi János tanulmányai Rómában 154

ferences alumnusok

Olmücben 62

- Prágában 62  
 Georg Himmelreich Rómában 445–447  
 magyarországi alumnusok  
   Bécsben 16  
   Olmücben 16, 229  
 a nyitrai és esztergomi káptalan alumnusai Rómában 219–222  
 Paulus Jagustich Bécsben 562  
 Perneszi Erzsébet protestáns alumnusai 604–606, 608  
 Sennyey István tanulmányai Bécsben 539, 540  
 Szalay alumnust ajánl Rómába 438, 439  
 Telegdy Ferenc és Gáspár Bécsben 556, 557  
 Vágsellyén 95, 96, 275, 276, 290, 291  
*Alvinc* (Vintz, Vințu de Jos) 406  
   eretnek papja eltávolítandó 155, 156  
 Alvinczi Péter 603  
 Ambrus, Szent 521  
*Ampoița* → *Kisompoly*  
 Andaházy Gáspár szepesi kanonok  
   a lőcsei misszióban 378, 381  
 Andreassith Mátyás helytartósági ítélőmester 46, 47  
 Angelis, Bartolome 320  
*Anglia* 300  
 Apafi Farkas  
   Maiorius apostoli levélre ajánlja 151, 152  
 Apafi Gergely 152  
 Apafi Miklós 152  
*Aranyos folyó* 492  
*Aranyosgerend* (Gerend, Luncani)  
   Argenti és Káldi érinti Kassára menet 585, 586  
   Argenti Kolozsmonostorra viszi innen a jezsuitákat 465, 495  
   Bocskay átvizsgálhatja a jezsuiták itteni javait 486  
   Sarmasággy ide menekít néhány jezsuitát 387, 401, 404, 484, 498, 500, 503  
   Sarmasággy innen Kolozsvárra siet a jezsuiták megsegítésére 480, 498  
   1606-os itteni missziójuk 577, 585, 586  
*Ardud* → *Erdőd*  
 Argenti (Argentus), Giovanni IX, XVI, XVII, XXX, 188, 191, 194, 197, 202–204, 230–232,  
 254–257, 260, 261, 273, 276, 281, 289, 290, 291, 295, 302, 304, 324, 351, 362, 386, 387,  
 404, 412, 417, 426, 431, 463, 499, 500, 536, 566, 570, 576, 577, 601–604, 608  
 beszámolóí Erdélyről 256, 258–262, 386, 576  
 birtokrészt vesz Makón 276, 277  
 Bogáthy Menyhértet lelki vigaszban részesíti 577, 580, 600  
 búcsúprédikációja 578, 595, 596  
 Dinellit Kassára viszi 304, 305  
 első útja Erdélybe 230, 232, 233  
 erdélyi tartományfőnök-helyettes lesz 268–270, 273, 274, 284, 285  
 erdélyi tartományfőnök-helyettesként intézkedik 276–278, 295, 351, 352, 386–388, 402,  
 405, 412, 431, 440, 441, 511–513, 536  
 felhatalmazásokat kér az erdélyi jezsuitáknak 279–281, 299, 300, 302, 304, 309, 324, 426  
 fellépése a fogoly polgárok érdekében 387, 396, 397, 404

- Gyulafehérvárott 1606-ban 577, 582  
 a gyulafehérváriakat segíti 500  
 intézkedései Bocskay alatt 463, 466–468, 566  
 a jezsuiták kiűzésekor Kolozsvárott 234, 236–239  
 a jezsuiták 1606-os kitiltásakor 570, 576–579, 585–599, 601, 602  
 a kolozsvári kollégium lerombolásakor 202–204, 214  
 Lengyelországba menekül 242  
 a medgyesi országgyűlésen 465, 488–493  
 missziót tervez a Székelyföldre 351  
 prédikációi Krakkóban 246  
 segítséget ad Somlyóra 463, 469  
 segíti a kolozsváriakat 387, 395, 396  
 támogatja a székelyföldi katolikusokat 463, 468  
 tárgyalásai Bocskayval 465, 484–488  
 Torockón Krauseneckkel 387, 395  
 Trauzner megtérítésekor 386, 389–392  
 visszatérése Kolozsvárra 214–216, 231, 246, 386–388, 402  
 az 1605-ös kitiltáskor Kolozsvárról 464, 473–483, 496–499
- Arginus, Andreas  
 világi pap Kassán 287
- ariánusok → unitáriusok
- Arisztotelész 386, 389, 403, 520
- Árkosi Mihály székelyföldi katolikus pap  
 kolozsvári útja 463, 468, 577, 585, 586, 601
- Arnótfalva* (Arnutovce) Szepes vm.  
 Hetesi Pethe Márton adományai a jezsuitáknak 328, 329
- Arpaşu de Jos* → *Alsóárpás*
- Arturus 520
- Árva* vm. 528
- Assuerus 604, 607
- Asztalos András nagyszombati polgár 517
- ateisták  
 Krakkóban 246, 256  
 Trauzner ateizmusa 386, 389, 403
- Athenagoras 520
- Auceps, Joannes  
 birtokügyekben intézkedik 196–200, 298, 299  
 eltávolítása Nagyváradról 573, 574, 599, 579, 603  
 Erdélybe megy Carrillo vizitációjakor 271, 272  
 Nyáry Pál bizonyoságlevele számára 12, 13, 131–133  
 Serényi Ferenc mellett marad 579, 599, 603, 608, 610  
 Nagyváradon 7–9, 100, 101, 133, 134, 242, 256, 602, 608–610
- Augustinus → Ágoston, Szent
- Auperger, Hieronymus 42, 43
- Aurifaber, Casparus komáromi polgár  
 Molardt közbenjár ügyében a vágsellyei jezsuitáknál 36
- Ausztria* (Austria) 96, 100, 157–159, 163, 191, 260, 268–270, 278, 455, 505, 541, 542, 567, 608, 610



Avancinus, Florianus

esetleges erdélyi vizitációja 96, 97

gráci rektor 350, 351, 559, 573

rektor Ljubjanában 511, 512

Avila, Hieronymus 174

Baba Novák

megégetik Kolozsvárott 18, 19, 21

*Bács* → *Kisbács*

Bad, Stephanus

Sennyeyvel együtt Kötelenet a jezsuitáknak adja 128, 129

*Bágara* → *Bogártelke*

*Baia Mare* → *Nagybánya*

*Bajmóc* (Baymocz, Bojnice) Nyitra vm.

kiűzik az eretnekeket 370

Bakics Pál 413

Bal Jeromos XXXI

Balassa Benedek 564

Balassa Imre erdélyi vajda 152

Balassa László

Maiorius apostoli levélre ajánlja 151, 152

Balassi Bálint XIV, 516

Balázs Mihály XXX, 9, 322, 355, 403, 453

Baledic (Nagy) István jezsuita

elbocsátása a rendből 575

elsietett felszentelése 440, 441

fegyelméletlenségei 444, 445, 450, 451, 511, 512, 572

megjavul 529–531, 537, 555

Bálint István János XXX, 54

Bálint József XXXII

Bálint Sándor 385

Balogh Jolán XXX, 126, 404, 408, 504

Bánffy (Losonczi) Dénes 602

Bánffy (Losonczi) Ferenc 277

Bánffy (Losonczi) Péter

Makón birtokrészt ad el a jezsuitáknak 276, 277

Banfi, Florio XXX, 74

Bánhegyi János

Náprági küldötte Erdélyben 100, 101

Bánlaky (Breit) József XXX, 69, 74

*Banská Bystrica* → *Besztercebánya*

Bányai Sámuel jezsuita

a felső-magyarországi misszióban 370

halála 387, 400

Kolozsvárott 7, 9

Nagybányáról Kolozsvárra megy 386, 387, 400, 402, 404

Vágsellyén 297

*Barabant* → *Borbánd*

- Baraminus István 135
- Baranyai Tamás 135
- Barátszóló*  
szőlőhegy Olaszliszkán 328, 329
- Barberini, Matthias 313
- Barcsai András  
Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 113–115
- Bardejov* → *Bártfa*
- Bárdi László  
világi pap Kassán 286, 287
- Barniary, Samuel → Bányai Sámuel
- Baromlaka* → *Nagybaromlak*
- Baróti Szabó Dávid 600
- Bártfa* (Bardejov) 371, 376
- Bartolić, Georgius jezsuita  
Erdélyből eltávozik 371, 377, 386, 388  
a jezsuiták kiűzésekor Kolozsvárott 230, 234, 255  
Kolozsvárott marad 231, 242  
vitatott levele Kolozsvárról 464, 476, 497
- Barvitius, Joannes császári tanácsos 26, 27  
támogatja a jezsuitákat 95, 194, 195
- Basta, Giorgio XV, XVI, XXXIV, 259  
a bebörtönzött kolozsvári polgárok ügyében 387, 396–398  
brévék érdemeiről 150, 151, 153, 154, 232  
dialógusokkal köszöntik Vágsellyén 363, 365, 366  
Dobokayt segíti menekülésekor 454, 460, 462  
egy javaslat-sorozat valószínű címzettje 155, 156  
elhagyja Kolozsvárt 398, 404  
a jezsuiták közbenjárása nála a nemesek ügyében 387, 396–398  
jezsuitákat visz vallonjai mellé 260–262  
Kolozsvár megbüntetésekor 232, 252, 253, 257  
Kolozsvár tanácsának 142, 143, 146, 211, 212, 265, 272, 273, 277, 278, 464, 475, 497  
a kolozsvári kollégium lerombolásakor 203, 205, 206, 214, 256  
Lamormainit küldik vallon zsoldosaihoz 179–182  
levelet kap a rendfőnöktől 176, 177, 273–275  
oltalomlevelei a gyulafehérvári jezsuitáknak 39, 40, 124, 127, 128  
orgonát ajándékoz a jezsuitáknak 464, 479, 498  
a pápai felhatalmazások ügyében 300  
a politikai eseményekben 18–21, 40–42, 50, 51, 58–61, 79–81, 101, 113–116, 130, 131, 184, 230, 232, 254–257, 348, 349, 351, 354, 360, 362, 406, 425, 498  
támogatja a jezsuitákat 40–42, 50, 51, 126–129, 179, 180, 212, 213, 230, 232, 270, 274, 308  
Trauzner megtérítésekor 386, 391, 402, 403  
útlevelet ad Káldy Mártonnak 188  
Vágsellyén 363, 365, 366  
1604 húsvétján a katolikus nemesekkel Kolozsvárott 386, 393
- Báthory András bíboros 14, 104, 116, 156, 354, 408, 469, 496
- Báthory András  
ifj. Báthory István fia 115–116

- Báthory Anna** 116
- Báthory Boldizsár** 469  
 Fogarason támogatta a jezsuitákat 407, 408  
 Lengyelországban tanult 493, 499
- Báthory Gábor** 115–116, 153  
 prágai kísérlet fejedelemmé tételére 563, 564  
 Somlyón fellép a katolikusok ellen 463, 469, 470, 496
- Báthory István, Ecsedi** → Ecsedi Báthory István
- Báthory István fejedelem, lengyel király** 13, 407, 451, 452, 469, 493, 526, 581  
 adományai a jezsuitáknak 7, 8, 10, 128, 129, 154
- Báthory István, ifj.** 116, 469, 496, 499  
 felesége → Kostka, Zofia
- Báthory Kristóf** 469  
 felesége → Bocskay Erzsébet  
 síremlékének meggyalázása 50, 51
- Báthory Zsigmond XV,** 120, 121, 152, 154, 155, 165, 183–185, 407, 469, 602, 608  
 adományai a jezsuitáknak 7, 8, 109–112, 117, 118, 124, 127–129, 133, 134, 253, 330, 331, 335, 602  
 általa akarnak kapcsolatot létesíteni az erdélyi jezsuitákkal 561, 565, 566  
 jezsuitát kér maga mellé 75, 76, 79–81, 100, 101, 116, 117, 388, 402  
 Kolozsvárt ostromolja 79–81  
 levelet kap a rendfőnöktől 178, 179  
 Maiorist az erdélyi katolikus püspökség adminisztrátorává teszi 110, 111, 120, 121  
 Marietti a gyóntatója 75, 76, 100, 101, 136–139, 199, 208, 209, 216, 217, 304, 305  
 Marietti helyett Ludovicus Lucarit küldik mellé 531–533, 536, 537  
 Marietti közbenjár érdekében Csehországban 513  
 nyilatkozata a jezsuiták védelmében 510  
 a pápa közbenjár érdekében 337, 338  
 szülei síremlékének meggyalázása 50, 51  
 terv színrelejtetésére Bocskay ellenében 563, 564, 567, 568  
 utasítása Mariettinek 113–117, 129–131  
 1594-es leszámolósa a törökös párttal 488, 499  
 1598-as visszatérése 13, 14  
 1601-es menekülése 40–42, 49, 61, 354  
 1601-es visszahozatala 18–21, 354, 403
- Báthory Zsigmondné** → Maria Christierna
- Báthory Zsófia** 116
- Batizi András** 413
- Batthyány Ferenc** 322
- Bazin (Pezinok) Pozsony** vm.  
 Illésházy követeléseiben 548  
 a jezsuiták birtokvitáiban 46–48, 205
- Bebek Zsuzsanna** 116
- Bécs (Vienna, Wien)** 49, 52, 54, 55, 57, 65, 70, 71, 76, 78, 81, 82, 92, 97, 122, 123, 125, 163, 169, 178, 191–195, 199, 230, 232, 254, 268, 275, 278, 285, 302, 325, 327, 366, 386, 393, 415, 417, 420, 422–424, 426, 429, 433, 436, 443, 447, 452, 453, 506, 511, 514–516, 523, 524, 526, 530, 531, 533, 537, 539–541, 543, 544, 546–548, 553–557, 559–561, 564, 569, 572, 600  
 a kirándulások megtiltása innen Vágsellyére és Győrbe 95, 96

- a magyarországi jezsuiták menedékhelye 438, 439, 454, 455, 461
- Paulus Jagustich tanulmányai 562
- pápai szeminárium 16, 154
- pestis 442, 443
- Sennyey István tanulmányai 539, 540
- Szent István dóm 52, 72, 81–84
- Telegdy Ferenc vagy Gáspár tanulmányai 556, 557
- Velikai Gáspár tanulmányai 322
- az 1606 augusztusi megbeszélések 565, 566
- Bedecs** (Babecz, Bedeciu) Kolozs vm.
  - a jezsuiták birtoka 112
  - Sulyok Ferenc adománya 128
- Bedő István**
  - erdélyi küldött Bocskayhoz 581, 600
- Beke Antal XXX, 111**
- békétárgyalások
  - Bocskay és a Habsburgok között 451–453, 499, 514–518, 523, 524, 526–530, 535, 536, 540–542, 546–552, 554–557, 559–561, 565–568, 571, 572, 600
- Bektes pasa 115**
- Béla, IV. magyar király 47**
- Belgioioso, Giovanni XI, 338–343, 347**
  - a Bocskay-szabadságharc idején 338–343, 347–349
  - brevét kap szolgálataiért 289, 293, 308, 338, 339, 346
  - felesége menekülése Kassáról 339, 343, 371, 374, 376
  - a kassai eseményekben 30, 265–267, 278, 279, 291, 292, 306, 308, 325–327, 371
  - a lőcsei misszióban 378, 381
  - prágai tárgyalásai 416, 417
  - a rendfőnök köszönőlevele 292, 293, 306
- Belgium**
  - Halloix visszatérése 352, 353
  - jezsuiták mennek innen Erdélybe 191, 193, 194, 260, 261
- Belgrad** (Alba Graeca, Nándorfehérvár) 222, 224
- Bellarmino, Roberto**
  - a jezsuiták magyarországi sorsáról 435
  - levélváltása Pázmánnyal 421, 422, 430, 431
- Bellerus, Franciscus**
  - tevékenysége Szalkán 228, 229
- Belső-Szolnok vm. 152**
- Benczédi Gergely 404**
- Benda Kálmán XXX, 13, 69, 84, 347, 414**
- Benedictus katolikus pap**
  - Vágsellyére megy 506, 507
- Benic** → *Borosbenedek*
- Beregszász** (Beregovo) 414
- Berencs** (Branč) Nyitra vm. 320
- Berethes Máté**
  - adómentességet kap a jezsuitáktól 409
- Berini, Andreas**
  - a Mária kongregáció tagja 321

- Berlász Jenő 453
- Bernardinus (Bernardini), Ambrosius  
Argentivel visszatér Erdélybe 231, 246  
Lengyelországba menekül 242, 256
- Berzevicci, Michael  
a Mária kongregáció tagja 321
- Berzeviczy Erzsébet  
Sóváron a jezsuiták ellen 382, 384
- Besko, Michael jezsuita 370
- Beszterce (Bistrița) 231, 241, 256
- Besztercebánya (Bistricia, Novisolium, Banská Bystrica) 461
- Bethlen Anna 608
- Bethlen Gábor XVII, 308, 362, 497
- Bethlen Gergely 608
- Béza, Theodorus 260, 262
- Bezerédy Pál szepesi kanonok  
Homonnán 384, 385  
az olaszliszkai misszióban 358, 361
- bezoár  
Rómából küldik 38, 39, 55, 144, 145, 353
- Biandrata, Giorgio 389, 403
- bibliafordítás  
Szántó István bibliafordítása 283
- Bicho, Joannes 210, 211
- Biel, Gabriel 520
- Bihar *vm.* 12, 131, 196–198, 200, 298, 301
- Binder Pál XXX, 402, 497, 602
- Biró Sámuel kolozsvári polgár 404
- Bistricia* → *Besztercebánya*
- Bitskey István XXX, 52, 403, 422, 496
- Bocaius János XXX, 266, 267  
bíróként a protestánsok védelmében 325, 327, 338, 340, 347, 371–373, 377  
iskolamester Kassán 90, 91
- Bocskay Erzsébet Báthory Kristófné 604, 605, 608  
síremlékének meggyalázása 50, 51, 428
- Bocskay Ilona 408
- Bocskay István XVII, XIX, XXX, 13, 101, 152, 348, 352, 356, 358–360, 362, 386, 404, 412, 415, 417, 423, 425, 428, 441, 445, 461, 454, 467, 500, 506, 509, 510, 540, 601  
apológiája 386  
a béketárgyalások ügyében 436, 514, 515, 526–529, 534, 540–542, 546–548, 553, 556, 557, 571, 579, 598, 599  
a felkelés kezdeti napjaiban 338, 341, 347  
halála 603  
hódolásra biztatja Kolozsvárt 387, 402, 404, 405  
a jezsuiták behívásakor 1595-ben 493, 499  
a jezsuiták kitiltásakor Erdélyből 570, 571, 577, 578, 583, 584, 587–594, 597–599, 601, 603  
a jezsuitákat kitiltaná Magyarországról 434, 435, 454, 456

- kitiltja a jezsuitákat Nagyváradról 573, 574  
 Kolozsvárott 1605-ben 465, 484–487, 498  
 Kolozsvárt hódoltatja 463, 470, 496  
 a medgyesi országgyűlésen 465, 487–493, 579, 598  
 megbotránkozik Perneszi Erzsébet katolizálásán 579, 599, 604, 606–608  
 püspököket tart fogságban 454–456, 462  
 tárgyalása Vass Ferencsel és Sarmasággyal a jezsuitákról 464, 482, 498  
 tárgyalásai Argentivel 465, 484–488  
 visszaadja a kolozsvári javakat a városnak 431, 432, 464, 473–476, 480, 498  
 visszaadja a székesegyházat Gyulafehérvárott a reformátusoknak 428, 495, 499  
 visszatérése Magyarországra 465, 493, 494, 499
- Bodó Ferenc** 413
- Bodonyi István**  
 lefogatása 18–20
- Bodonyi János**  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151  
 római tanulmányai 152
- Bodrog-folyó* 598
- Bogártelke*, (Băgara) Kolozs vm.  
 a jezsuiták birtoka 7, 112
- Bogáthy Druzianna**  
 bár eretnek, testvérét katolikus módon temeti el 577, 580, 600
- Bogáthy Menyhért XVII**  
 Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 113–115  
 görgényi vára a jezsuiták menhelye 231, 241, 256  
 halála és temetése 577, 580, 600  
 a jezsuiták közbenjárának érdekében Bastánál 115, 232, 252  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Bogáthy Miklós XVII**  
 Báthory Zsigmond követe Bastánál 131  
 görgényi vára a jezsuiták menhelye 231, 241, 256  
 halála 20, 252, 257  
 közreműködik Báthory Zsigmond visszahozatalában 18–20  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Bohemia* → *Csehország*
- Bojnice* → *Bajmóc*
- Branč* → *Berencs*
- Bokros György**  
 a Mária kongregáció tagja 320
- Boldogasszony** → *Mária, Szűz*
- Bologna* 562
- Boncziday Gergely** kolozsvári városi tanácsstag 294, 295, 405
- Bónis György** 185
- Borbánd** (Barabant)  
 a jezsuiták részirtoka 127
- Borberek** (Vurpar)  
 eretnek papja eltávolítandó 155, 156
- Borghese, Scipione** bíboros  
 a béketárgyalások ügyében 518, 523, 524, 536

- a kassai eseményekben 308  
a magyarországi jezsuiták ügyében 434, 435
- Bornemisza Boldizsár**  
követsége Prágában 13, 14
- Bornemisza Gergely váradi püspök**  
elzáróztatja a karthauziak javait 329, 330
- Bornemisza István**  
adómentességet kap a jezsuitáktól 409
- Bornemisza Péter** 522
- Bornemissza Ferenc** 14
- Bornemissza Gergely**  
katolikus ifjú Kolozsvárott 240, 256  
Krakkóig megy a kiűzött jezsuitákkal 596, 602, 579
- Bornemissza Gergely kolozsvári polgár XVII**  
Argenti közbenjár érdekében Bastánál 387, 397, 404  
felajánlja házát a jezsuitáknak 464, 483  
kapcsolata Szuhay Istvánnal 256  
szállást ad a jezsuitáknak 578, 594, 602  
támogatja a jezsuitákat 231, 232  
védelmezi a katolikusokat Kolozsvárott 463, 464, 471–473, 475
- Bornemissza Gergelyné**  
csodás katolizálása 231, 240
- Boronkai János** 183, 184
- Boros István** 334, 335, 355
- Borosbenedek* (Benedik, Benic) Alsó-Fehér vm.  
a jezsuiták birtoka 7, 8, 109, 118, 127, 536
- Borosbocsárd* (Bochard, Bucerdea Vinoasă) Alsó-Fehér vm.  
az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 111
- Boroskrakkó* (Cricău) Alsó-Fehér vm. 156
- Borsa* (Borşa) Máramaros vm.  
itteni birtokadomány a jezsuitáknak 103, 104, 112  
telket vesznek itt a jezsuiták 118–120
- Borsa Gedeon** 4
- Borsovay Zsigmond** 103, 104
- Boser, Johann unitárius prédikátor**  
blaszfém prédikációi 463, 466, 495  
a katolikusok kigúnyolják tudatlanságát 463, 466, 495
- Bozius, Thomas**  
műve a kolozsvári kollégium pusztulásakor 255
- böjt**  
Kornis Boldizsár böjtje 386, 393, 403  
Maiorius véleménye időpontjairól 27, 28  
Rákóczy Zsigmond udvarában 500, 503  
Vass Ferenc és Trauzner Lukács böjtje 577, 580, 600  
Zehender böjti fogadalmi 416
- Böjti István** 518–522
- Branyiszko* (Braniczka, Pod Braniskom) Sáros vm. 376
- Brassai Bertalan**  
erdélyi küldött Bocskayhoz 581, 600

- Brassó* (Corona, Kronstadt, Braşov) 256, 354, 578, 592  
katolikus kollégium felállításának terve 155, 156
- Bratislava* → *Pozsony*
- Bratulić*, Simon pálos tartományfőnök  
alumnusokat küld 138, 139, 143–146, 296, 562, 568
- Braunsberg* (Braunsberga)  
pápai szemináriuma 154, 322
- Bredembach*, Tilemannus 519
- Brenner*, Fridericus  
gráci disputációja 421, 422
- bréve 150–152, 178, 279–281, 299, 300, 309–313, 324, 338, 339, 346, 527–529
- Brigante* (Brigantius), Bernardinus jezsuita 202, 286, 287  
jelentése Prágából 563, 564  
Lengyelországba menekül 231, 242, 256  
Lengyelországban gyógyul 246  
Lvovban marad 231, 246
- Brindisi*, Laurentius kapucinus szerzetes  
Székesfehérvár ostrománál 53
- Brno* → *Brünn*
- Broser*, Joannes  
magánháznál tartott unitárius prédikációi 232, 253, 257, 404
- Bruckner Győző* XXX, 381
- Brutus*, Johannes Michael  
Istvánffy véleménye történetírásáról 451–453
- Bruyckerius*, Laurentius jezsuita  
Carrillo titkára 193  
halála 336, 337
- Brünn* (Brno) 117, 255, 602  
Káldy Györgyöt ide szánják 191, 192  
Káldy Márton itteni tevékenysége 505, 506, 545  
Salkovitz Györgyöt ideküldik 38
- Brüsszel* (Bruuxselles, Bruxellis) 191
- Bucerdea Vinoasă* → *Borosbocsárd*
- Buda* 52, 53, 61, 68, 163  
Buda mellől keresi fel valaki a vágsellyei jezsuitákat 166, 168  
terv jezsuita kollégium létesítésére 157, 159, 165  
budai prépostság (praepositura budensis) 66
- Budatelke* (Ó-Újbuda, Budeşti) Kolozs vm. 104
- búcsú  
Kassán búcsút hirdetnek 89  
VIII. Kelemen búcsúja 355–357  
Maiorius javaslatában 150–153  
V. Pál búcsúja 438, 439  
teljes búcsú Bastának 150, 153, 232
- Bunyitay Vince* XXX, 153, 272, 427, 428
- Burghausen*, Nicolaus császári megbízott 95, 134, 183, 184, 391, 403
- Burjános* → *Oláhbujános*
- Büky Béla* 521



*Čachite* → *Csejte*

Caesarius, Joannes 520

Calepinus-szótár 502

Campesius, Joannes Antonius 520

Campianus, Edmundus XIV, 516

*Canisia* → *Nagykanizsa*

Canisius, Petrus XIV, 208

Capanides, Albertus jezsuita 505, 506

*Caposs* → *Kapos*

Capriolus, Thomas → Cavrioli, Tomaso

Carrillo, Alphonso XVII, 271, 273, 274, 278, 279, 281, 282, 284–287, 292, 327, 371, 377, 516, 526

Báthory Zsigmond nyilatkozata védelmében 510

erdélyi ügyekben intézkedik 15, 27, 28, 50, 51, 55, 56, 77, 97, 100, 120, 121, 138, 139, 179, 180, 185, 189, 191–195, 199, 201–203, 205, 206, 214–217, 264–266, 268, 269, 279–281, 286, 287, 290, 291, 302, 304–306, 324, 348, 386, 387, 402, 473, 497, 511, 533, 584

erdélyi vizitációja 10, 16–18, 40–42, 95–97, 264–270, 354

magyarországi ügyekben intézkedik 16, 17, 21–26, 29–31, 33, 37–39, 44, 45, 49–51, 54–57, 62, 63, 65, 89, 91, 93, 95–97, 99, 101–103, 123–126, 135–140, 145, 146, 160, 165, 185–193, 195, 201, 208, 209, 264–269, 275, 276, 278, 279, 282–284, 286, 287, 290, 291, 297, 300, 302–305, 307, 314, 315, 324, 327, 328, 334–337, 348–351, 369, 371, 372, 377, 415–417, 420, 421, 422, 424, 426, 429, 430, 432, 433, 440–444, 451, 454, 457, 458, 462, 505, 506, 512, 526, 529–533, 535–537, 575

spanyolországi és római útja 537, 538, 540, 541, 545, 546, 553, 572

véleményezése 537, 538

Carpa, Francisco Maria 174

*Cassovia* → *Kassa*

Castaldo, Francisco

váradai házát megszerzik a jezsuiták 54

Castorius, Bernardinus

a Collegium Germanicum rektora 219, 220, 296

Cauka 139, 140

Cavrioli (Capriolus), Tomaso (Thomas) ezredes 257, 386, 394, 404

Cegei Vass Ferenc → Vass Ferenc

Cegei Vass György → Vass György

*Český Krumlov* (Crumlovia, Krummau) 561, 575

menedékhely magyarországi jezsuitáknak 432, 436, 442

szegény diákok háza 72

Challay László

Szántó Istvánra hagyott javai 272

Chazkay Farkas 29, 512

Cheby, Nicolaus lovaskapitány 67, 69

*Cherekes* → *Kerekes*

*Cheriu* → *Nagykér*

*Chinari* → *Várhegy*

*Chinteni* → *Kajántó*

Chiorean, Joan XXXI

- Chobot Ferenc XXX, 16, 47  
*Chomutov* (Comotovia, Kommotau) 99  
 szegény diákok háza 72  
 Christophorus Literatus → Keresztúry Kristóf  
 Chynczewska-Hennel, Teresa 264  
 Chrysostomus, Joannes → János, Aranyászajú Szent  
*Cibinium* → Nagyszeben  
 Cibak Imre 413  
 Cito, Joannes Camillus építész  
 az osztrák rendtartományba jön 275, 276, 290, 291, 297, 424  
 Classovitiuș, Leonardus  
 Znióváralján 25, 26  
*Claudiopolis* → Kolozsvár  
*Cluj Napoca* → Kolozsvár  
*Cluj-Mănăstur* → Kolozsmonostor  
 Cobenczelius, Raphael Jacobus jezsuita 562  
 Coccius, Valentinus iskolamester  
 Kassára helyezik 287, 303  
 Coemans, Augustus XXXI, 217  
 Cochlaeus (Dobeneck), Johannes 519  
 Collegium Germanicum et Hungaricum  
 alumnusok Erdélyből 15  
 Bratulić püspök alumnusai 138, 139, 143–145, 296, 562, 568  
 figyelmeztetés a felvétel szabályainak betartására 15, 144, 145, 188, 189, 219–222, 296  
 Georg Himmelreich ajánlása 445–447  
 a nyitrai és az esztergomi káptalan alumnusai 219–222  
 Szalay alumnust ajánl 438, 439  
 Zanitiuș és a magyar püspökök alumnusai 188, 189  
 Collegium Romanum 422  
 Comineus, Philippus  
 Pázmány számára mintakép a történetírásban 448, 449  
*Comotovia* → *Chomutov*  
 Concini, Cyprian váradi vicekapitány 347, 574  
 Condronchus 520  
*Copșa Mare* → Nagykapus  
 Coreth, A. 327  
*Cornești* → Súlyomtelke  
*Corona* → Brassó  
*Corușu* → Nádaskóród  
 Costerus, Franciscus 524, 525  
*Cracovia* → Krakkó  
*Cricău* → Boroskrakkó  
 Croatia → Horvátország  
*Crumlovia* → Český Krumlov  
 Crusius, Jacobus jezsuita 333, 334  
 Crysteccus, Theophilus jezsuita 432, 442  
 Curtius, Quintus 449  
 Cyprianus, Thascius Caecilius 520

Cyrowski, Nicolaus jezsuita

Áldimitrij mellett 522, 523

Czeglédi Ferenc 384

Czeglédi Jakab

a nyitrai káptalan alumnusa Rómában 219–222

Czerczel, Petru havasalföldi vajda 540

Czoldy, Stephanus 288, 289

Csáky István

Erdély gubernátora 18–21, 79–81, 113–115

halála Kolozsmonostoron 465, 494, 495, 499

özvegye is támogatja a jezsuitákat 579, 599, 603

*Csanád* 309

*Csehország (Bohemia)* 116, 117, 337, 565–567, 605

*Csejte* (Cheita, Čachite) Nyitra vm.

Illésházy követeléseiben 548

Csepregi Mihály

a Mária kongregáció tagja 321

Csermák Béla 54

*Csíkszék* 262, 263, 354

*Csíkszentlélek* (Leliceni) 496

csodák 229

Deákiban 506–508

egy kolozsvári asszony csodás bűnhődése 463, 466

csodás előjelek Znióvárálján 454, 461

gulyájuk csodás megmenekülése Kolozsvárott 387, 401, 402

Nagyszombatban egy Mária kép előtt 506, 507

Petrus Sartor csodás bűnhődése Vágsellyén 506, 508

Sóváron 382, 383

Vásárhelyi Gergely szabadulása 358–361

Zehender csodás megmenekülése 339, 342, 343

*Csókakő* (Szakoky) Fejér vm. 82–84

Csonka Ferenc XXXI, 91

Daczó Ferenc 13, 14

*Dalmácia (Dalmatia)* 137, 139, 140, 169, 452

Damascenus

iskoladráma előadása Vágsellyén 166, 170

Dán Róbert 602

Dániel Imre 151, 155

*Daróc* → *Homoróddaróc*

Daróczy Ferenc XV

Bocskay mellett a jezsuiták szószólója 465, 486, 487, 498

Marcus Pitačić miszsiója a birtokain 34, 35

Dávid király 59

Dávid Ferenc 386, 389, 403, 471, 497, 498

Dávid Géza 74

Deák Farkas 20

*Deáki* (Diakovce) Pozsony vm.

keresztény ifjak csodás megmenekülése 507

Decker, Joannes jezsuita

beszámolót kap a lőcsei akcióról 332

Pázmány tézisei ügyében 281, 282, 304, 305, 324, 336, 337, 348–351, 514, 537, 556, 564, 573

*Dej* → *Dés*

Dellus, Nicolaus

világi pap Kassán 286, 287

Delrio, Martinus 520

Demetrius princeps → Áldmitrij cár

Dengeleghy (Tengeledi) Mihály hajdúkapitány 507, 509

Derecskei Ambrus 54

Dersffy Miklós 370

*Deuşu* → *Diós*

*Dés* (*Dej*) 601

*Déva* (*Deva*, *Diemrich*) 79, 80

eretnekek papja eltávolítandó 155, 156

országgyűlés 232, 253, 257, 497

Trauzner börtöne 386, 389

Dévai Bíró Mátyás 413

Dézsi Lajos XXXI, 370, 517

*Diakovce* → *Deáki*

diológus

Carrillo tiszteletére 537, 538

a Kolozsvárott megölt Emmanuel Niger emlékére 230, 234, 235

Vágsellyén 363, 365, 369

*Diemrich* → *Déva*

Dienes Balázs a jezsuiták jobbágya 300, 301

Dietrich, Nicolaus jezsuita 275, 276

*Dillingen* (*Dilinga*)

Bartolić alumnusai 144, 145

Dinelli (*Dinellus*), Simon jezsuita

Argenti Kassára viszi 304, 305

Kassáról Velencébe megy 305, 306

Lengyelországban gyógyul 246

Lengyelországba menekül 231, 242, 256

Lvovban marad 231, 246

Znióváralján 336

Dionantius (*Wragowicz*), Petrus jezsuita

apjának ellenállva nem lép ki a rendből 166, 170, 171

fegyelmezetlenségeket kifogásol 32, 33, 37, 38, 44, 45, 99

halála 454, 455

Mátyás főherceg mellett tábori misszióban 42, 43, 52, 53, 67, 69, 72, 81, 82, 94, 462

a rezidencia főnöke Znióváralján 283, 284, 416, 418

Szalkán 356, 357, 455, 462

Vágsellyén 24, 123, 192, 223, 227

Zágrábba megy 124, 125, 136, 137, 166, 169–171

Diotalevi, Francesco 547, 549–552

- Diós* (Deuşu) Kolozs vm.  
a jezsuiták birtokrésze 217, 218
- Dobai Tamás  
a jezsuiták kísérője kiűzetésükkor 578, 593, 594, 597, 598, 602
- Doboka* vm. 103, 104, 112, 118–120
- Dobokay Mihály 103, 104  
Forgách Ferenc titkára 209–211  
római útja 138–140
- Dobokay Sándor XIV, 104, 180, 322, 332, 352, 516  
alumnusokat ajánl 221, 440, 441  
a béketárgyalásokról 443, 526–529, 548, 549, 554, 555  
beszámolót kap Krakkóból 522, 523, 526  
betegeskedik 122  
Bécsbe beszámolót kap Ivanchantól 506, 517, 524, 525, 527–529  
Bécsben 433, 434, 443, 444, 539, 544, 559  
Český Krumlovban 436  
feljegyzése a provinciában észlelt hibákról 569  
felmentését kéri a rektorság alól 192, 282  
helytállása a hajdúk támadásakor 419, 454, 458, 459, 462  
a kalocsai érseki küldött ügyében 440, 441  
kapcsolata Thurzó Györggyel 527–529  
leheteti a negyedik fogadalmat 65, 136, 137, 145, 146  
a Mária kongregáció ügyében 313, 314, 316, 317, 322–324  
menekülése Végsellyéről 433, 434  
neki tervezett kátéajánlás 206–208  
országgyűlésen vesz részt 186, 192, 225–227, 368–370  
rektor Vágsellyén 23, 24, 31–33, 37–39, 88, 98, 99, 101–108, 122, 135, 140, 192, 201, 209, 211, 213, 214, 223, 227, 275, 276, 282, 305, 306, 364, 365, 370  
segítőket kér 44  
terv Forgách Zsigmondhoz küldéséről 348, 349, 419, 420  
tévesen neki tulajdonított feljegyzések 354, 355  
világi ügyekben intézkedik 95, 409
- Dóczy Fruzsina 361, 362
- Dolné Saliby* → *Alsószeli*
- Domaldović, Petrus  
betegeskedéséből csodás módon kigyógyul 579, 597, 603
- Dományházi Edit XXXIV
- domonkosok  
Gyulafehérvárott  
templomuk és iskolájuk a jezsuitáké 8, 428  
Kolozsvárott  
rendházuk a jezsuitáké 400, 404
- domus pauperum studiosorum → szegény diákok háza
- Dormannus, Thomas jezsuita 561  
Bastával elhagyja Kolozsvárt 386, 393  
Bornemissza Gergely ápolja 231, 240  
a jezsuiták kiűzésekor 230, 234, 255  
Kolozsvárott 7, 8, 9, 230, 234, 255  
Kolozsvárott marad 231, 242  
vitatott levele Kolozsvárról 464, 476, 497

- Dorothea Literati 197  
 Drágffy Gáspár 413  
 dráma  
   előadások Vágsellyén 84–86, 88, 170, 363, 369  
 Draskovics György kalocsai érsek 161, 165, 448  
 Draskovics János horvát bán 448, 449  
*Drăușeni* → *Homoróddaróc*  
*Duna folyó* 158  
 Duns Scotus, Joannes 520  
 Durandus, de Portiano 520
- Eck, Joannes  
   munkáját kéri Ivanchan 524, 525  
 Eckhardt Sándor XXXI, 386, 557  
 Emericus, Litteratus 104  
*Ecsed* 470  
 Ecsedi Báthory István XV, XXXI, 381  
   akadályozza a jezsuitákat 133, 134  
   a hajdúk pusztításairól 358, 361, 362  
   konfliktusa a somlyói katolikusokkal 463, 469, 470, 496  
*Edelény* Borsod vm. 347, 348, 425  
*Eger* (Agria) 452  
*Egerbegy* (Agîrbiciu) Kolozs vm.  
   az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183  
 egri káptalan  
   Kassán 338–340, 342, 371  
 egri püspökség 413  
*Egyiptom* 578, 595  
 éhínség  
   Erdélyben 232, 249–251, 387, 398, 399  
   a jezsuiták adományokkal enyhítik 387, 398, 399  
   Nagyváradon 608, 609, 610  
 Emericus, Agriensis → Solti Imre  
 Enődi Miklós  
   a Mária kongregáció tagja 320  
 Enyedi György unitárius püspök  
   Explicationes c. művét Rómába köldi Carrillo 533  
 Enyedi Lukács  
   követsége Prágában 13, 14  
 Enyedi Miklós  
   adományai a Mária kongregációnak 321  
*Eperjes* (Eperiesinum, Prešov) 339, 346, 371, 373, 376, 381, 382, 597  
   lutheránus papja 382, 383  
   ördögűzés 382, 383  
 Erasmus, Adam a császári biztosok titkára 330, 331  
 Erasmus, Joannes unitárius prédikátor  
   hitvitája Balthasar Fuchsiusszal 11  
 Erasmus, Rotterdamus 519

## Erdei Klára XXXI

*Erdély* (Siebenbürgen, Transilvania, Transylvania) 13, 21, 27, 29, 30, 35, 40, 41, 51, 56–58, 59, 60, 62, 63, 65, 71, 77, 79, 91, 93, 95–97, 100, 101, 104, 109, 112–116, 120, 121, 124, 126–128, 129–131, 136, 138, 139, 164, 172–174, 176–178, 195, 211, 216, 228–230, 233, 241–243, 245, 254–256, 258, 259, 262, 265, 266, 276, 286, 291, 292, 295, 306, 307, 331, 353, 355, 357, 363, 371, 372, 385, 386, 388, 389, 394, 401, 402, 404–408, 413, 416, 418, 423, 426, 428, 429, 431, 440, 452, 463, 469, 470, 472, 484, 487, 494, 510, 513, 517, 526, 540, 550, 552, 561, 563–566, 570, 571, 573, 576–579, 581, 588–595, 597, 598, 601, 602  
 az eretnekek helyzete 7, 10, 279–281, 310, 312, 489–492  
 az itteni jezsuiták vizitációja 9, 10, 16–18, 40–42, 56, 95–97, 264, 267–274, 278, 279, 284, 285, 348, 349, 354  
 javaslatok katolizálására 150–155, 212, 213, 282  
 jezsuiták küldése 56, 57, 65, 77, 97, 111, 141, 155, 156, 179–183, 191–194, 212–214, 260, 261, 270, 285  
 a jezsuiták megpróbáltatásai 201–206  
 a jezsuitáknak adott felhatalmazások 279, 280, 281, 299, 300, 308–313, 324  
 a kálvinisták helyzete 7, 465, 491, 492, 600, 604–607  
 katolikus püspökség javai 14, 110, 111, 153–155, 183–185, 599  
 a lutheránusok helyzete 492  
 nyomorúságának leírása 231, 232, 246–252, 257  
 az unitáriusok helyzete 7, 153, 154, 490–492

## Erdélyi János 600

## erdélyi katolikus püspökség

adminisztrátora Petrus Maiorius lesz 110, 111, 120, 121  
 a betöltés nehézségei 150, 152–155, 183, 184, 279–281, 308–310, 313, 489  
 bréve a püspök számára 151–155  
 javai 14, 110, 111, 151–155, 183, 184, 599

*Erdőd* (Ardud) Szatmár vm. 413

ereklyék 123, 168, 172, 224, 229, 353, 363, 367

## eretnekek

az ellenük folytatott küzdelem fontossága 66, 96, 518  
 engedélyezik a válást Erdélyben 279–281, 311  
 eredménytelenek az ördögűzésben 586  
 eretnek könyveket olvashatnak a jezsuiták 310, 312  
 helyzetük

Erdélyben 7, 10, 279–281, 310, 312, 489–492

Görgényben 231, 241

Gyulafehérvárott 258, 259

Kolozsvárott 386, 388, 389, 393, 394

Székelyföldön 262, 263

Krakkóban 246, 256

Magyarországon 456, 515–517, 571

Galgócon 363, 364, 367, 368, 370

Kassán 371, 372

Lőcsén 377–381, 456, 457

Nagyszombatban 506, 507, 515–517

Nagyváradon 13, 53, 54, 608, 609

Pozsonyban 515, 516

Sároson 382–384

- Sóváron 382, 383, 384  
 Székesfehérvárott 67, 69  
 Szepességben 369  
 Sztropkón 384  
 Vágsellyén 307, 506–508, 516, 524, 525  
 Zsolnán 355, 356
- Jacobus Litteratus tréfája az eretnek névvel 500–502  
 javaslatok megszüntetésükre Erdélyben 150–156, 212, 213  
 a katolikusok kiiktatására törekednek 464, 476, 489  
 lehetnek-e a jezsuitáknak eretnek alattvalóik 186–188, 303, 363, 367, 368  
 Mátyás főherceg seregében 67, 81, 82  
 a megyesi országgyűlésen 488–493  
 meggyalázzák a templomot Kolozsvárott 386, 393, 394  
 megtérítésük  
 Erdélyben 26, 27  
 Gyulafehérváron 258, 259  
 Kolozsvárott 386, 388–392  
 Székelyföldön 262, 263
- Magyarországon  
 Kassán 89, 90  
 Komáromban 89, 166, 169, 368  
 Sóváron 382–384  
 Vágsellyén 31, 84–86, 166, 168–171, 222, 224, 363, 365–367  
 Zágrábban 166, 169–171  
 Znióvárálján 171, 172, 355–357
- Érsekújvár* (Nové Zámky)  
 két kálvinista megtérítése 166, 169
- Esztergom* (Strigonium) 61, 157, 160, 162, 163, 165, 168  
 sikertelen béketárgyalások a törökökkel 38, 39  
 a törökök elfoglalják 439, 560
- esztergomi káptalan  
 alumnusai Rómában 220–222
- Eusebius, Caesariensis 521
- Fabricius, Georgius  
 a Mária kongregáció tagja 321, 322
- Făgăraș* → *Fogaras*
- Fallenbüchl Zoltán XXXI, 47
- Farkas Pál (Paulus) lovaskapitány 69
- Farnas* (Sfăraș) Bihar vm. 197
- Fechter, Leonardus segítőtestvér  
 Gyulafehérvár feldúlásakor 61, 60
- Fejér, Josephus XXXI, 300
- Fejér* vm. 109, 110, 118, 127
- Fejér Miklós katolikus pap  
 Kolozsvárott a jezsuiták kiűzésekor 234, 255  
 Somlyón 463, 469, 470, 496  
 térítése Kolozsvárott 468, 496



- Fejérvári Dósa Gáspár  
Görgényben 241  
a jezsuitákat képviseli birtokügyeikben 218, 219, 512, 513  
talán Nedecen misszióban 229  
Vágsellyén 185, 186
- Fekete János 155, 156
- Felnémeti Tamás  
a nyitrai káptalan alumnusa Rómában 219, 220
- Felső-Magyarország* 349, 353
- Felső-Németország* (Germania Superior)  
Kagerus innen megy Erdélybe 193, 194
- Felsőgáld* (Galda de Sus) Alsó-Fehér vm.  
a jezsuiták birtoka 109, 118, 127, 128
- Ferabosto, Petrus Augustus  
a Mária kongregáció tagja 320
- Ferdinánd, I. magyar király 130, 131, 413, 414, 515–517, 551
- Ferdinánd főherceg 414, 428  
adománya a jezsuitáknak 227  
a békeszerződések ügyében 556  
Kanizsa ostrománál 67–69, 72, 74, 77, 78
- Ferenc, Szent 228, 229, 526, 527, 529
- Ferenc, Szent Xavéri XIX  
képe Kolozsmonostoron 577, 585  
Zehender segítségül hívja menekülés közben 345, 375
- ferencesek  
Alaghy Ferenc birtokán 358, 360, 362  
Gyulafehérvárott 59, 61, 63  
a jezsuiták segítik Gyulay Márton tartományfőnököt 62, 69, 70  
kiűzésük Galgócra és Szokolcáról 454, 456, 462  
kiűzésük Nagyszombatból 506, 507, 509, 515, 516  
kiűzésük Pozsonyból 515, 516  
a nagyszombatiakat segítik a jezsuiták 228, 229  
Petz ezredes seregében 342  
Székesfehérvár ostrománál 53
- Ferencfi Pál jezsuita 505, 506
- Ferreri, Giovanni Stefano prágai pápai követ  
Báthory Zsigmond ügyében 513  
a béketárgyalások ügyében 518, 523, 524, 528, 529 535, 536, 541  
Forgách Zsigmondról 332  
a pápai felhatalmazások ügyében 302, 308, 309  
támogatja a kassai akciót 293, 294, 308, 338, 339
- Fil'akovo* → *Füle*
- Filstich Péter kolozsvári polgár 288, 289  
a jezsuiták kiűzésekor 1606-ban 578, 593, 602
- Flavius, Josephus 520
- Florești* → *Szászfenes*
- Floria, Borys 523
- Fodor Pál 74

- Fogaras* (Făgăraș) 18, 19  
 jezsuita misszió 405, 407, 408  
 Kendy Istvánt itt tartja fogságban Basta 397  
 temploma 407, 408
- Follaeus (Forlerus), Joannes Henricus  
 kolozsvárra szánt német hitszónok 16–18, 27, 28, 30
- Font Zsuzsa VIII, XIX, XXXIV
- Fontanus, Petrus 520
- Forgách Ferenc nyitrai püspök VIII, XXX, 332, 386  
 alumnusai Rómában 221  
 a békeszerződésekben játszott szerepe 514, 515, 528, 529, 535, 536, 563, 564, 567, 568  
 eljár a jezsuiták határvitájában 48, 204, 205  
 engedje Pázmányt Erdélybe 179, 180, 182, 183  
 a jezsuiták tartoznak neki 188, 189, 201  
 a kassai dóm elvételekor 266, 267  
 gabonát ad a szegényeknek 87  
 Georg Himmelreichet ajánlja a Collegium Germanicumba 445  
 jelenlétében tér meg egy lutheránus prédikátor Vágsellyén 85, 88  
 környezetében keletkezett irat a jezsuiták védelmében 549–552  
 megtéríti testvérét  
   Mihályt 222, 225, 227  
   Zsigmondot 363, 364
- Nyitrán házat ad a jezsuitáknak 209–211, 227
- Pázmány mellette 122, 138, 139, 169, 171  
 prágai útja 227, 563, 564  
 részt vesz a körmenetben Vágsellyén 85, 88  
 a Szent Szűz templom felszentelésénél 93  
 szerepe a vágsellyei Mária kongregációban 166, 170, 171, 313–320, 322–324, 363, 369, 457  
 a turóci prépostság ügyében 164, 165  
 a pozsonyi országgyűlésen 169  
 vizitációja Forrá Györggyel 38, 39, 89, 91, 227
- Forgách Imre 140
- Forgách Mihály  
 katolizálása 222, 225, 227
- Forgách Zsigmond 601  
 alattvalóit áttéríti 332, 348, 349  
 Dobokay helyett Szalay kerül mellé 349, 419, 420  
 erdélyi hadjárata 362  
 Forgách Mihály megtérésénél 225–227  
 megtérése 363, 364, 370  
 szerepe a béketárgyalásokban 434, 435, 515, 516
- Forma, Nicolaus 512
- Formica, Leonhardus bécsi nyomdász 206–208
- Forleus → Follaeus
- Forró György jezsuita  
 Bécsben 560, 561  
 bezoárt kér és kap 38, 39, 55  
 fellépése a visszasságok ellen 32, 33, 37, 38

- fogadalomtétele 126, 422, 423  
 intézkedik Salkovitz György ügyében 33, 38  
 megtérít egy lutheránus prédikátort 84–86  
 a pozsonyi országgyűlésen 169, 171  
 Vágsellyén 24, 99  
 vizitációja Forgách Ferencsel 38 39, 89, 91, 227
- Förster Jenő XXXI
- Fraknói (Frankl) Vilmos XXXI, 20, 91, 453
- Francev, Franjo XXXI, 125, 449, 538
- Franciaország* (Gallia) 71, 372, 388  
 Gonzaga a jezsuiták ottani patrónusát követi 51
- Francken, Christian 403
- Frangepán Gergely 413
- Frányaffy István szepesi kanonok  
 a lőcsei misszióban 378, 381
- Fráter István 341, 347
- Frattay Ferenc 55, 56
- Freitag, Gustav XXXI, 74
- Frey, Hyazinth 53
- Fricsy Ádám XXXII
- Fugger Mária, Pálffy Miklósné  
 két mezővárosát megtérítik 85, 88, 90
- Fullerus, Joannes  
 betegsége 79–81, 101–103  
 esetleges Erdélybe menetele 51, 56, 57, 65  
 a kassai misszióban 29–31, 40–42, 89–91, 94
- Fuchsius, Balthasar jezsuita  
 elhagyja a rendet 10, 11  
 levele Possevinonak 26, 27
- Fülek* (Fil'akovo) 452
- Fülöp, III. spanyol király 73, 74
- Gädälin* → *Kötelend*
- Gál Kelemen XXXI, 495, 497, 601
- Galánta* (Galanta) 509
- Gäläşeni* → *Tóttelke*
- Gáld*, *Galda de Jos* → *Alsógáld*
- Gálffy Pál a székelyek esperese  
 hivatalába vissza kell helyezni 155, 156
- Gálffy Ferenc 608
- Gálffy István 608
- Gálffy János 608
- Gálffy Kata 608
- Gálffy Péter 608
- Galgóč* (Hlohovec) Nyitra vm.  
 az eretnekek helyzete 363, 364, 367, 370  
 az eretnekek templomát elveszik 363, 364, 368, 370, 454, 456  
 Dobokay a hajdúk dúlásakor ide menekül 454, 459  
 a ferencesek kiűzése 454, 456, 462

- Galla Ferenc XXXI, 308  
*Gallia* → *Franciaország*  
*Gardonszőlő*  
 szőlőhegy Olaszliszván 328, 329  
 Gáspár János  
 erdélyi küldött Bocskayhoz 581, 600  
 Gaubisch, Urbanus 520  
 Gauchat, Patritius XXXI, 139  
 Gedey Péter 20  
 Gellény Imre kolozsvári főbíró 604, 607  
 akadályozza Argenti bejutását Bocskayhoz Kolozsvárott 484  
 a jezsuiták kiűzéseikor 230, 233, 255, 464, 480–482, 498, 578, 593, 602  
 a jezsuiták visszatérésekor 232, 253, 257  
 a medgyesi országgyűlésen 492  
 unitárius felesége 407, 408  
 a város Bocskaynak való meghódolásakor 472, 497  
*Gepiu* → *Gyapjú*  
 Geranus, Jacobus, a prágai kollégium rektora  
 Forgách Ferenczel tárgyal 563, 564  
 Georgius Himmelreich ajánlója 446, 447  
 Gerecsényi Lajos 13  
*Gerend* → *Aranyosgerend*  
 Gerendi Anna 600  
 Gerendi János 403, 404  
 Gergely, XIII. pápa 7–10, 318, 319  
*Germánia* → *Németország*  
*Germania Superior* → *Felső-Németország*  
 Gerochius, Balthasar jezsuita  
 Báthory Zsigmond mellé küldik 75, 76, 388, 402  
 Gyulafehérvárott 231, 242, 256, 258  
 halála 386, 388, 402  
*Gherla* → *Szamosújvár*  
 Ghrochay, Nicolaus lovaskapitány 67, 69  
 Giczy János 184, 185  
*Giläu* → *Gyalu*  
 Glavanovich, Georgius  
 a Mária kongregáció tagja 321  
 Gonzaga, Camillo Novellara grófja  
 Ferrante Gonzaga őt utánozza 51, 52  
 Gonzaga, Ferrante felső-magyarországi kapitány 40–42  
 Camillo Gonzaga példáját követi 51  
 a jezsuiták támogatója 29–31, 85, 89  
 káplánja Pázmány segítőtársa 79–81  
 Pázmány sokallja kíméletlen fellépését Kassán 50, 51  
 segítsége Znióváralján 93, 94  
*Goroszló* (Grosslau, Guruslau) Szilágy vm. 49, 61  
 Göcs Pál kolozsvári unitárius lelkész  
 a jezsuiták kiűzésénél 237, 255  
 Lengyelországba menekül 232, 253, 257, 483, 498

Gömöry Gusztáv XXXI, 53, 69

*Görgény* (Georgen, Gurghiu)

a jezsuiták menedékhelye 214, 219, 231, 232, 241, 252, 354

görgényi eretnek prédikátor

vádjai a jezsuiták ellen 231, 241, 256

*Grác* (Graetium, Graz) 25, 45, 77, 124, 126, 180–182, 203, 209, 264, 297, 314, 332, 347, 354, 414, 415, 418, 421, 425, 427, 429, 430, 435, 439, 514, 521, 534, 567, 571

az itteni pápai követ 289

Pázmány itteni téziseinek ügye 269, 281, 282, 288, 300, 302–305, 314, 315, 324, 348–351, 437, 450, 546, 555–557, 565, 572, 573

a rektor leváltása 557, 569, 570

szegény diákok háza 72

veszélyeztetettsége Bocskay idején 541, 542

Granatensis, Ludovicus

művei segítségével térítik meg Trauznert 386, 389, 403

műve Sarmasághy Zsigmond tulajdonában 498

Graver, Albert kassai rektor 91

Gretser, Jacobus jezsuita 531

Grimberger, Franciscus

a Mária kongregáció tagja 321

*Gurghiu* → *Görgény*

Gruppenberg László 53

Gryneaus, Johann Jacob 91

*Gyalu* (Gilău) 79–81, 496

az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 110, 111, 155, 183, 184, 599

*Gyapjú* (Gepiu) Bihar vm.

a jezsuiták birtokrésze 300, 301

*Gyergyószárhegy* (Lăzarea) Csík vm.

Kabos István itt hal meg 262, 263

*Gyergyószék* 263

Gyerőffy János 13, 14

gyógyítás

a jezsuiták csodás gyógyításai

Kassán 371, 372

Sóváron 382, 383

Vágsellyén és környékén 84, 86–89, 166–168, 222, 224, 363, 367

Znióváralján 91, 92, 171, 172, 229

gyónás

a jezsuiták gyóntatásai

Gerenden és környékén 585, 586

Kolozsvár környékén 577, 579, 580

Nagyváradon 608, 609

Nedecen 355, 356

Székelyföldön 262, 263

Vágsellyén 84, 86, 87, 91, 92, 166, 167, 223, 224, 363, 365–367

Vágtapolcán 385

Zágrábban 166, 169, 170

Znióváralján 171, 172, 228, 355–357

- Gyöngyösi János  
a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Gyöngyösi Pál  
a Mária kongregáció tagja 321
- Gyöngyösi Péter 217, 218
- Gyöngyösi Zsófia  
a jezsuiták gondnokságuk alá veszik 217, 218
- György, Szent 128  
temploma 92–94, 224
- Győr (Jaurinum) 52, 82, 95, 96, 157, 160, 162, 165
- Győrffy János lovaskapitány 67, 69
- győri prépostság 378, 381
- Gyula 347
- Gyulafehérvár (Alba Julia) 110–112, 116–118, 130, 131, 142, 143, 146, 181, 188, 255, 511, 536, 608  
Argenti 1606-os útja 577, 582, 586, 587  
Báthory Zsigmond adományai a kollégiumnak 109, 110, 117, 118, 127, 128, 330, 331  
Bocskay a reformátusoknak adja a székesegyházat 428  
a domonkosok temploma és iskolája a jezsuitáké 8, 258, 259, 428, 495, 500, 501  
az erdélyi katolikus püspökség itteni birtoka 110, 111, 183  
ferencesek 59, 61, 63  
az itteni jezsuiták oltalomlevele Bastától 39, 40, 124, 127, 128  
a jezsuiták helyzete 7, 8, 13–15, 100, 101, 258, 259, 405, 406, 495, 500–504, 604–608  
jezsuiták szőlőket adnak bérbe 536  
Káldy Márton tevékenysége 181, 354, 355  
kálvinista iskola 501, 504  
a káptalan tagjai és birtoka 59, 61, 127, 128, 155, 156  
a kollégium feldúlása 50, 51, 56–61, 63, 71, 201  
Lucas dominus betegeskedik 100, 101  
pápai szeminárium 109  
Sulyok Ferenc tevékenysége 354  
a székesegyház kifosztása 50, 57–61, 63, 71 az 1595-ös országgyűlés 499
- Gyulaffy Lestár 81, 600
- Gyulay Márton ferences tartományfőnök  
a jezsuiták támogatóik 62, 69, 70  
Loyolai Szent Ignác lelkiyakorlatos könyvét kapja 62
- Hain Gáspár XXXI, 381  
hajdúk  
Bocskay seregében 339, 343–345, 356, 358–360, 362, 373, 375, 376, 500, 545–547  
Dengeleghy Mihály hajdúi Deákiban 507  
az erdélyi eseményekben 57, 59–61, 79–81, 113, 586  
kiűzetésükkor fenyegetik a jezsuitákat 579, 598  
megtérítésük Vágsellyén 166, 169, 171, 222, 223  
pusztításuk Erdélyben 231, 232, 247–249  
rabolják a jezsuiták birtokait Znióváralján 91, 93  
Rédey hajdúi Vágsellyén 419, 454, 457–459, 462, 524, 525
- Hajóssy Pál conventi rekvizitor 294, 296

Haller Gábor küüllői főispán

Bocskay levelét viszi Argentinek 587, 601  
elűzi a katolikus papot Fogarasról 407, 408  
a megyesi országgyűlésen 488, 490, 499  
mesterkedései a jezsuiták ellen 587, 578, 592, 593

Halloix, Petrus jezsuita

elhagyja Erdélyt 352, 353  
Erdélybe megy 191, 193, 194, 260  
levele a rendfőnököknek 304

Hanuy Ferenc IX, XXXI, 42, 51, 80, 302, 328, 427, 449, 559, 565, 570

Hargittay Emil 362

*Háromszliács* (Slecha, Sliache) Liptó vm.

itteni tevékenységük 385

Hasszán nagyvezér 68, 69

Hauasely (Stephanus) → Nagy István

*Havasalföld* (Valachia) 153, 430, 592, 599

házassági ügyek

Argenti felhatalmazást kér a jezsuitáknak 279–281, 299, 300, 302, 310, 311  
Sóváron házassági ügyeket rendeznek el 382, 384

*Hegyszegszőlő*

szőlőhegy Olaszliszván 328, 329, 536

Hellebrandt Árpád XXXI, 229, 322, 602

Heltai Gáspár, ifj. 604, 607

Kolozsvár küldötte Bocskayhoz 472, 497  
könyvet visz el a jezsuita kollégium lerombolásakor 255

Heltai János XXXI, 259, 517

*Herbipoli* 17

Herepei János XXXI, 255, 257, 505

Hermann, Venceslaus jezsuita 337

véleménye Carrilloról 537, 538

*Hermannstadt* → *Nagyszeben*

Hertel János

Lipsius példányának további sorsa 498

Hetesi Pethe → Pethe

Heumondt, Joannes 370

Hevenesi Gábor VIII, 76

*Hévszamos* (Someșu Cald) Kolozs vm.

az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183

*Hidegszamos* (Someșu Rece) Kolozs vm.

az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183

Himmelreich, Georg

ajánlása a Collegium Germanicumba 439, 440, 445–447  
a Mária kongregáció tagja 320, 322

Himmelreich, Tiburtius tanácsos

fia a Collegium Germanicumban 438, 439, 400, 445, 446

*Hispania* → *Spanyolország*

*Hlohovec* → *Galgóc*

*Hodolin*

Illésházy követeléseiben 548

- Hoensbrock 462
- Hoffkirchen, Johann Adam von dévai kapitány  
 katonai akciói 1605 januárjában 600  
 szerepe Trauzner katolizálásában 386, 389, 403
- Hoffman, Georg császári biztos  
 engedélyezi az unitárius prédikációt 387, 402  
 Kolozsvárott 487  
 Kolozsvárról Szebenbe húzódik 387, 401  
 megerősíti Báthory Zsigmond adománylevelét 330, 331  
 Szebenben 387, 402, 405, 498  
 Trauzner katolizálásakor 386, 391, 403
- Hoffmann Gizella XIX
- Holl Béla XXXII, 34, 99, 384
- Hollósi Márton  
 Illésházy által Nagyszombatba vitt lelkész 517
- Holovics Flórián VIII, 283
- Homérosz 520
- Homonna* (Humené)  
 érintik 1606-os kivonulásuk során 579, 590, 596, 597, 602  
 menedék a jezsuitáknak 358, 361, 362, 382, 384  
 temploma 361, 384, 579, 597
- Homonnay Drugeth Anna  
 katolizálása Káthay Mihály nejeként 498
- Homonnay Drugeth Bálint 362, 462, 499, 596
- Homonnay Drugeth Fruzsina  
 Ecsedi Báthory István özvegyeként támogatja a katolikusokat 463, 470, 496
- Homonnay Drugeth György  
 közvetít Argenti és Bocskay között 465, 484, 485, 498  
 menedéket ad a jezsuitáknak 358, 361, 362, 382, 384, 385  
 Prágában tanult és katolizált 597, 579, 602  
 segíti a jezsuitákat kiűzetésükkor 579, 596, 603
- Homoróddaróc* (Daróc, Drăuşeni) Udvarhely vm.  
 az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183, 184
- Hompayczia* → *Kisompoly*
- Hontkirályfalva* (Királyfalu, Královce) Hont vm.  
 Ivanchan licenciátus itteni tevékenysége 524, 525
- hordozható oltár 67, 153, 154, 280, 310, 312
- Horvát Mikula vágsellyei polgár(?) 322, 506–509, 524, 525
- Horváth Gáspár  
 a vágtapolcai misszió kezdeményezője 385, 386
- Horváth Iván 496
- Horváth Mladossevith Péter  
 a békeszerződésekben játszott szerepe 514, 515, 526, 527, 541, 542
- Horvátország* (Croatia, Illyria) 447, 448, 451  
 V. Pál brevéje az ottani főrendeknek 526, 528, 529
- Hradiski, Joannes  
 a Mária kogregáció tagja 321
- Hradistenus, Daniel  
 a Mária kongregáció tagja 320



Hubert Ildikó 384

Huet, Albert 504

*Humené* → *Homonna*

*Hungaria* → *Magyarország*

Hurmuzaki, E. U. XXXII, 14, 20, 21

Huszár Péter

lefogatása 18, 19, 20

*Huszt*

a jezsuiták itteni tevékenysége 260–262, 452

Hübner, Adam jezsuita 297

*Iernut* → *Radnót*

Ignác (Ignatius) Loyola, Szent XIX

csodás ördögűzés születése napján 577, 585

képe csodát tesz 229

képe Kolozsmonostoron 577, 585

lelkigyakorlatos könyvét használják 364

lelkigyakorlatos könyvét kapja Gyulay Márton 62

Rivulinus ruhaereklyéiből kér 123

Zehender segítségül hívja menekülés közben 345, 375

Ignatius, Martinus jezsuita 545, 546

Ihász János váradi polgár 301

Illésházy István XII, 47, 140, 370, 499

a békeszerződésekben játszott szerepe 451–453, 514, 515, 526, 527, 541, 542, 546, 547

feljegyzés személyes követeléseiről 547, 548

kiűzéssel fenyegeti a jezsuitákat 410–412

megszerezte a túróci prépostságot 165, 523, 524, 526, 527, 543, 544, 547, 548, 560, 571

Nagyszombatból kiűzi a ferenceseket 506, 507, 509

Pozsonyból kiűzi a ferenceseket 516

templomvitája a jezsuitákkal 93, 94

Vágsellyét eladja Nagyszombat városának 462

*Illyria* → *Horvátország*

Imhoff, Karl császári biztos

Kolozsvárról Szebenbe húzódik 387, 401, 487, 498

megerősíti Báthory Zsigmond adománylevelét 330, 331

Szebenben 387, 401, 405, 498

Trauzner katolizálásakor 386, 391, 403

unitárius papot engedélyez Kolozsvárott 387, 402

Imreffy János

a váradi hadak kísérője 602

Bocskay követe Kolozsvárott 463, 470, 496

*Inaktelke* (Inoktelke, Inucu) Kolozs vm.

a jezsuiták birtoka 112

Sulyok Ferenc adománya 128

India

Nagy János ide készül 25

*Ingolstadt*

Sennyey István itteni tanulmányai 539, 540

Ipolyi Arnold XXXIII

- Ipolyszalka* (Szalka, Salka) Hont vm. 106, 107  
 betiltják a lutheranizmust 172, 173, 187, 188  
 Franciscus Bellerus itteni tevékenysége 228, 229  
 temploma 172, 173, 355, 356, 454, 455  
 térítés 228, 229, 355, 356, 454, 455, 462
- Isidorus, Stanislaus  
 a Mária kogregáció tagja 321
- iskola  
 a jezsuiták érdemei az iskolaügyben Magyarországon 157–165, 549–551  
 a katolikus iskolaügy Erdélyben 489
- katolikus  
 Gyulafehérvárott 7, 8, 258, 259, 495  
 Kassán 278, 279, 286, 289–294, 303, 307, 308, 338–340, 371, 372  
 Királyfaluban 524, 525  
 Kolozsmonostoron iskolaterv 586, 587  
 Kolozsvárott 7, 8, 184, 233, 235, 236, 238, 240, 253, 305, 306, 387, 399, 400, 463, 467, 474–476, 478, 481  
 Vágssellyén 85, 88, 95, 96, 157–164, 166, 167, 223, 227, 305, 306, 363, 369, 552  
 Znióvárálján 88, 122, 157, 158, 160–164, 171, 172, 559, 560
- protestáns  
 Gyulafehérvárott 500, 501, 504  
 Kassán 289, 290  
 Kolozsvárott 232, 253, 463, 467, 577, 584, 601  
 Lőcsén 332, 333, 380
- iskolamester  
 Erdélyben katolikusok legyenek 155, 156  
 Kassán a jezsuiták megingatják az eretnek iskolamestert 90, 91  
 a jezsuiták világi iskolamestere Gyulafehérvárott 258, 259  
 Kassára iskolamestert kérnek a jezsuitáktól 278, 279  
 Radecius a kolozsvári unitárius kollégiumban 584, 601
- Isolano, Giovanni Márcó székesfehérvári főkapitány 67, 69
- Istvánffy Miklós XIV, 190  
 levélváltása történeti művéről Pázmánnyal 447, 448, 449, 451–453  
 Pázmányt tájékoztatja a reformációról 413, 414
- Iisztambul* (Konstantinápoly) 240
- Itália* → *Olaszország*
- Iváczy, Joannes győri nagyprépost  
 a lőcsei misszióban 378, 381, 509
- Ivanchan Joannes vágssellyei licenciátus XIV, 322  
 tevékenysége 443, 444, 461, 462, 506–509, 517, 524, 525, 527–529, 544, 554
- Ivanics Mária 69
- Izabella (Isabella) magyar királyné 130, 131, 184
- Izvoru Crişului* → *Körösfő*
- Jacobinus János 185, 255
- Jacobus Litteratus  
 a jezsuitákat védi Gyulafehérvárott 500, 502–504
- Jagniathovius (Jagnothonius), Nicolaus jezsuita 534, 567

- Jagodich, Lucas  
a Mária kongregáció tagja 321
- Jagustich, Paulus  
alumnus Bécsben és Rómában 562, 568
- Jaitner, Klaus 70, 294, 435
- Jakab, Szent  
ferences kolostora Nagyszombatban 506, 507, 516, 518, 527
- Jakab Elek XXXII, 29, 254, 257, 404, 496–498, 601
- Jakab Frigyes választófejedelem 520
- Jakó Klára 21, 255, 498, 602
- Jakó Zsigmond VIII
- Jankovics József XXXV
- János, Aranyszájú, Szent 521
- János, Keresztelő Szent 241, 256  
róla elnevezett kolostor Menedékszirten 328–330
- János, Szent evangélista 479, 498  
temploma Csíkszékben 496
- japán missziók  
Kolozsvárra küldik az ezekről írt beszámolókat 27, 28
- Járai János torockói unitárius prédikátor 387, 395, 404
- Járai Litterátus Mihály 155, 156
- Jarosław* (Iaroslavia)  
Argentiek érintik 246  
Vásárhelyi ide menekül 351, 358, 361
- Jasliska*  
menekülésük során érintik a jezsuiták 597
- Jászai Gabriella XXXI
- Jaurinum* → *Győr*
- Jegenye* (Leghia) Kolozs vm.  
a jezsuiták birtoka 7, 112
- Jenei Ferenc 14, 101, 560
- Jenő* 114
- Jereök (Jeorense) Georgius de Szuchiak  
a jezsuiták támogatója 103, 104  
Maiorius apostoli levélre ajánlja 151, 152
- Jeremiás próféta  
az ő siralmaival festhető le Erdély állapota 231, 242, 257
- Jindričuv Hradec* (Neuhaus, Novodomium)  
Carrillo itteni tartózkodása 215, 216  
hasonló a helyzete Vágsellyéhez 45  
Zanitius itteni tevékenysége 559
- Jó János 259
- Joannes Litteratus Colosvariensis → Kolozsvári János
- Jób 59–61, 467
- Jónás próféta 242
- Jóni Bálint váradi polgár 301
- Joó Márton 584, 601
- Jordanes 520

- Joseph triumphans  
iskoladráma Vágsellyén 84, 86
- Jósz Ferenc  
Argenti és Káldy kíséréje Kassára 578, 587, 588, 601
- Jucul de Mijloc* → Nemeszsuk
- Júda 248
- Júdás 519
- Júdás apostol 67, 69, 345, 375, 416
- Juhász Kálmán XXXII, 385, 510
- Julanus Martinus → Gyulay Márton
- Julianus barát 526
- Jur pri Bratislave* → Pozsonyszentgyörgy
- Justinus 520, 521
- Kabos István 152  
halála pestisben 214, 215  
halála Szárhegyen 262, 263  
jelentése a Társaság helyzetéről 9, 10  
Kolozsvárott 7, 9, 34, 202  
római utazása 138, 139  
Székelyföldön 231, 242, 262, 263
- Kabos Pál  
Maorius apostoli levelet javasol neki 151, 152
- Kabos Sándor  
Maorius apostoli levelet javasol neki 151, 152
- Kádár József XXXII, 104
- Kafca, Joannes  
a jezsuiták jótévedője Morvaországban 454, 461
- Kagerus, Michael jezsuita  
eltávoztása Váradról 579, 599, 603  
Erdélybe megy 193, 194, 260  
Huszton 260, 261  
talán Bastával Husztra megy 392, 403  
a vallonokat megszelídíti Kolozsvárott 386, 392, 403  
Váradon 573, 574, 602, 608–610
- Káin 249
- Kajántó* (Kinteu, Chinteni) Kolozs vm.  
a jezsuiták birtoka 7, 8, 112
- Kakas István  
követsége Rudolf császárnál 18, 19, 21
- Káldy Ferenc  
felmentése a rendi fogadalom alól 54  
a Mária kongregáció tagja 321, 322
- Káldy György jezsuita XIX  
könyvet kap Pázmánytól 427, 428  
magyar prédikátor Kolozsvárott 386, 388, 402  
Maorius Erdélybe vinné 179, 180, 185–187, 191, 192  
Nagybányán 230, 232, 254, 386, 387  
Vágsellyén 305, 306, 370

Vágsellyére várják 44, 97, 98, 179, 180  
az 1605-ös eseményekben 464, 465, 473, 484, 486, 497, 498  
az 1606-os kitiltás eseményeiben 570, 577, 578, 587–590

**Káldy István**

novícius Vágsellyén 223, 227

**Káldy Márton**

Brünnben 505, 506, 545, 546

fogadalomtétele 422, 423, 440, 441

Görgényben 231, 241, 354

Gyulafehérvárott 181, 259, 354

a jezsuiták kiűzése körüli eseményekben Erdélyben 253, 257, 354, 355

Kassán 255, 285–287, 291, 292, 306, 307, 325, 327, 342, 344, 346, 354, 371, 386, 388

kifogásai az Erdélybe küldött jezsuitákról 285

Kolozsvárott 7, 9, 136, 354, 355

közvetít Székely Mózes és Kolozsvár között 238, 239, 255

levelet kap a rendfőnöktől 181

menekülés Kassáról 342, 344, 346, 375, 376

távozik Erdélyből 371, 386–388, 402, 406

történeti feljegyzései 354, 355

útlevelet kap Bastától 188

**Kálmáncsehi Sánta Márton 414****Kálnoky János**

Maiorius apostoli levelet ajánl neki 151–153

**Kalocsa 334, 335, 355****Kalotaszeg 184****Kálvin János 456, 469, 492, 503, 521, 599, 605**

egyik követőjét megtérítik Sóváron 384

Forgách Mihály kívülről tudja az Institutiót 225

Sós Kristóf az ő követője 382

**kálvinisták**

a békeszerződésekben 514, 523, 524, 541, 542, 546, 547, 549

Bocskay nekik szánta a főtemplomot Kolozsvárott 480

Bocskayt tüzelik a jezsuiták ellen 456, 599

egy kálvinista ifjú megingása Kolozsvárott 577, 584, 596

gyermekeik Vágsellyén a jezsuitáknál 85, 88

Gyulafehérvárott 500–503

helyzetük Erdélyben 7, 490–493, 577, 581, 600, 604–607

Huszt környékén 261

javaslat eltávolításukra Erdélyből 153, 154

meggyalázzák a katolikus templomokat 456

megjelenésük Magyarországon Istvánffy szerint 413, 414

Nagyszombatban 506–508, 515–517, 527

Nagyváradon 53, 54

népszerű náluk Withaker 421

Olaszliszván 358, 359

pusztításuk Bocskay idejében 454, 456

Somlyón 463, 469, 470, 496

szabad vallásgyakorlatot kapnak Kolozsvárott 465, 492

térítésük Érsekújvárott 166, 169

Vágsellyén 367, 454, 461, 506–508, 516

**Kamieniec (Kamenetium)**

Argentiek érintik menekülésük során 231, 245, 246, 256

**Kamuthy Balázs**

kíséri a jezsuitákat kiűzetésükkor 579, 596, 602

**Kamuthy Farkas 496****Kapos → Nagykapos****Kaprinay István VIII****kapucinusok**

Székesfehérvár ostrománál 53

**Karácsonyi János XXXII, 61, 62, 229, 385, 462, 509****Karádi Pál 608****Karinthia (Carinthia) 266****karthauziak**

kolostoruk Menedékszirten 328–330

**Károly V., császár 519****Károly János XXXII, 84****Károlyi Árpád VIII, XXXII, XXXIII, 267, 327, 362, 435, 536, 547, 552, 601****Kassa (Cassovia, Košice) 53, 64, 260, 336, 347, 348, 358, 360, 362, 370, 393, 498, 534, 573, 597, 598**

Argentí és Káldy tárgyalásai Bocskayval 570, 578, 588–594

Dinelli távozása innen 305

a dóm és egyéb javak elvétele a protestánsoktól 265–267, 293, 294, 307, 308, 325–327, 338–340, 371, 372

eretnekek helyzete 371, 372

gyülekezőhely a visszatérésre Erdélybe 214, 215

iskola 278, 279, 286, 287, 289–294, 303, 307, 308, 338–340, 371

az itteni jezsuita misszió 29–31, 89–91, 94, 278, 279, 338–346, 352–355, 371–377, 422, 423, 431, 432

a jezsuita kollégium terve 41, 55, 56, 90, 165, 264, 267, 275, 276, 286, 287, 290–292, 303, 306, 307, 371

a jezsuiták kiűzése 338–345, 371, 373–377, 415–417

Káldy Márton itteni tevékenysége 285–287, 291, 292, 306, 307, 325–327, 342, 344, 346, 354, 355, 371, 386, 388, 506

a Kassán hagyott kolozsvári ezüst 416, 417

Maiorius itteni ténykedése 269, 291, 292

német hitszónok 50, 51, 55–57, 65, 89–91, 278, 279

országgyűlés 540–542, 546, 547, 556, 557, 584, 598, 599, 601, 603

Pázmány Péter tevékenysége 29–31, 40–42, 50–52, 55, 56, 79, 80, 89–91, 171

szláv hitszónok 278, 279, 290–292

tárgyalások Bocskayval 473, 534

Zehender itteni tevékenysége 287, 306, 307, 325–327

**káté**

Szántó István kátéja kinyomtatását kéri 208, 283

Vásárhelyi Gergely kátéjának megjelentetése 206–208

**Káthay Mihály 20**

a jezsuiták szószólója Bocskaynál 465, 484, 486–488, 498

**katolikusok**

a békeszerződésekben 514, 541, 542, 546, 547, 549, 550

helyzetük Erdélyben 7–10, 150–156, 212, 213, 489, 490, 492, 493

- Magyarországon 338–346  
Nagyenyeden 577, 582, 583  
Székelyföldön 262, 263, 489
- Kauffmann Aurél XXXI
- Kazy, Franciscus 213
- Kayserus, Thomas jezsuita  
Erdélybe megy 193, 194, 260, 262  
Husztón 260, 261  
német prédikátor Kolozsvárott 386, 388, 402  
talán Bastával Husztra megy 393, 403  
a vallonokat megszeliidíti Kolozsvárott 392
- Keberle, Isaacus jezsuita 145, 146
- Kecskeméti Buzási Balázs erdélyi református püspök  
eltávolítandó Alvincről 155, 156
- Kecskés András 46, 47
- Kecskés László XXXII, 37
- Kelemen Lajos 601
- Kelemen, Alexandriai 520
- Kelemen, VIII. pápa 16, 66, 190, 299, 300, 332, 497  
brévái 151, 152, 153–155, 175, 230, 232, 237, 255, 279, 281, 289, 290, 293, 299, 300,  
308–313, 324, 338, 339, 346, 606, 582  
búcsút ad a jezsuitáknak 355–357  
a ferences tartományfőnök, Gyulay Márton támogatását kéri a jezsuitáktól 62  
halála 420  
közbenjár Báthory Zsigmond érdekében 337, 338  
segítsége Kanizsa ostromához 73, 74  
Thurzó Kristóf védelmében 227
- Kellemesi Mihály, Sáros vármegyei alispán 578, 589, 601
- Kemény Josephus 116, 453
- Kendy István XVII  
Bocskay és Argenti között közvetít 465, 484, 498  
erdélyi küldött Bocskayhoz 481, 557, 583, 600  
a jezsuiták közbenjármak érdekében Bastánál 387, 397, 404  
a jezsuiták segítségére siet Kolozsvárott 230, 238, 255  
a könyvek felől intézkedik 255  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
a megyesi országgyűlésen védi a jezsuitákat 465, 488, 499  
segíti a jezsuitákat kiűzetésük során 578, 594, 602
- Kendy Sándor 152  
fia isteni büntetésnek tekinti kivégzését 465, 488, 499
- Kenéz Győző 347
- képek  
Argenti és Jeremia Movila a képek tiszteletéről 244  
az ariánusok a képek tiszteletéről 233  
Emmanuel Niger mártír képei 230, 234  
a hajdúk meggyalázzák a képeket Vágsellyén 458  
a kálvinisták pusztítják a képeket 456  
a képek meggyalázása Kolozsvárott 234–236  
a kolozsvári diákok képtisztelete 399, 400

- Loyolai Ignác és Xavéri Ferenc képe Kolozsmonostoron 577, 585  
 Loyolai Ignác képe csodát tesz Znióváralján 229  
 a nagyszombati Szent Jakab kolostor Mária képe 506, 507  
 oltárkép a kolozsvári Szent Mihály templomban 386, 394, 479, 498, 577, 585  
 Petrovics Péter képgyalázó 414  
 történeti feljegyzések egy Mária képen 354, 355
- Kerekes András  
 Gyulafehérvárott 231, 242, 256, 258
- Kerekes Pál 405
- Kereki* → *Nagykerei*
- Keresztesi Máté XIII  
 a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Keresztúry András személynök 46, 47, 410, 411, 412
- Keresztúry György secretarius 124
- Keresztúry Kata 579, 597, 603
- Keresztúry Kristóf 80, 81, 100, 101, 603  
 felesége → Kőrösy Ilona
- Kéri Kovács János  
 a jezsuiták jobbgáya Váradra költözik 298, 299
- Keserű Bálint XIX, 322, 496
- Keserű Gizella XIX, XXXIV
- Keserű János 608
- Keveházi Katalin XXXI
- Khlesl, Melchior bécsi püspök  
 a béketárgyalások ügyében 515–518, 535  
 Zehender jelentést ír neki 306, 307, 325–327
- Kinteu* → *Kajántó*
- Királyfalu* → *Hontkirályfalva*
- Kis Gáspár 272, 273
- Kisbács* (Baciu) Kolozs vm.  
 a jezsuiták birtoka 7, 112
- Kisbán Emil 139
- Kiskövesd* (Malý Kamenec) Zemplén vm. 384
- Kisompoly* (Hompayczia, Ampoița) Alsó-Fehér vm.  
 a jezsuiták birtoka 8, 109, 118, 127
- Kiss András VIII, 255
- Kisselyk* (Șeica Mică) Nagy-Küküllő vm.  
 az erdélyi katolikus püspökség itteni birtoka 110, 111
- Klagenfurt*  
 Nagy János tevékenysége 425, 438, 441, 534, 543, 567
- Klaniczay Tibor XXXII, 227, 414
- Klaris, Andreas  
 a Mária kongregáció tagja 321
- Kláštor pod Znievom* → *Znióváralja*
- Klausenburg* → *Kolozsvár*
- Kocchius, Valentinus  
 Kassán 286, 287, 342, 344, 373, 374
- Koch, Ludwig 531



*Kolcsó* (Kolchon, Klčov) Szepes vm.

Hethesi Pethe Márton adománya a jezsuitáknak 328–330

Kollányi Ferenc XXXII, 47, 220, 322

kolostorok

javaslat visszaállításukra Erdélyben 153–156, 310

karthauziak kolostora Menedékszirten 328–330

Kassán javaikat az eretnekek bitorolják 325–327

Ladó Bálint javaslata az egyik nagyváradi helyreállítására 142

Szent Jakab kolostor Nagyszombatban 228, 229, 506, 507, 516

*Kolozs* vm. 20, 103, 104, 112, 128, 218, 294

*Kolozsmonostor* (Cluj-Mănăstur) 29, 217, 288, 403, 512, 513, 566, 570

Csáky Istvánt ide viszik meghalni 465, 494, 495

ide menekülnek Kolozsvárról 464, 465, 484

a jezsuiták birtoka 7, 8, 112, 599

a jezsuiták itteni tevékenysége 254, 465, 484, 494, 495, 577, 579, 580, 584–587, 594, 596, 604

kolozsmonostori konvent 117–120, 217, 218, 294, 296

a templom fedelének javítása 126, 253, 257, 408, 465, 495, 577, 585

terv iskolára 586, 587

kolozsmonostori Boldog Mária monostor konventje 513

*Kolozsvár* (Claudiopolis, Klausenburg, Cluj Napoca) 13, 39 40, 50, 57, 58, 64, 98, 133–136, 173, 176, 177, 180, 181, 188, 194, 195, 219, 233, 258, 259, 273, 274, 279, 280, 288, 299, 302, 304, 324, 353, 406, 407, 412, 426, 431, 465, 469, 470, 484–488, 492, 496, 499, 500, 503, 604

adományok az itteni jezsuitáknak 103, 104, 112, 128, 129

ariánus iskola 463, 467

Basta rendeletei a városnak 142, 143, 146, 211, 212, 265, 272, 273, 277, 278

a bebörtönzött polgárok 232, 253, 257

birtokvitái a jezsuitákkal 28, 29, 294–296

Bocskay Kolozsvárott 465, 484–488, 498

büntető intézkedések 211, 212, 232, 252–254

elhagyják a császári biztosok 387, 402, 404, 405

az erdélyi katolikus püspökség itteni birtoka 110, 111, 183, 184

érintik 1606-os kivonulásuk során 578, 579, 593, 594, 596

a főtemplom, a parókia és az iskola ügye 348, 349, 354, 355, 431, 432, 464, 473–481

a jezsuiták helyzete 7, 8, 100, 101, 125, 141, 284, 285, 330, 386–388, 402

a jezsuiták kiűzése 1603 júliusában 201–206, 214, 230, 231, 233–240, 354, 355

a jezsuita kollégium pénze Rómában 174, 175

a jezsuiták prédikációi 386–388, 402

a jezsuiták segítik a kancelláriai frnokokat 387, 401

a jezsuiták segítik a várost 387, 397–399

a jezsuiták térítései 386–392

a jezsuiták visszatérése 215, 232, 252, 253, 260–262, 354

a Kassára vitt kolozsvári ezüst 416, 417

iskolájuk a városban 387, 399, 400, 463, 467

Káldy György könyvet kap Pázmánytól 427, 428

meghódolás Bocskaynak 463, 470, 471, 496

országgyűlés 1606-ban 552, 577, 580, 581, 600

pápai szeminárium 7–9, 351, 354, 355, 398

- a politikai eseményekben 18–21, 79–81  
szabad vallásgyakorlatot kapnak a reformátusok 465, 492  
a szászokhoz szánt jezsuiták 260  
Szent Mihály-templom 399, 400  
terv az itteni unitáriusok kiűzésére 40, 41, 153–156  
a vallonok megszelídítése 386, 387, 392, 393, 396  
városi tanácsának fele legalább katolikus legyen 153–156  
1604 húsvétján a katolikus nemesek Kolozsvárott 386, 393
- Kolozsvári Alárd Mihály → Alárd Mihály  
Kolozsvári János vízaknai kamaraispán 109
- Komárom* (Komarno)  
az itteni polgárok harmincad vitája a vágsellyei jezsuitákkal 36, 37  
a jezsuiták térítései 89, 166, 169, 363, 368
- Komjáthy Kecskés András törvényszéki ülnök 46, 47
- Komlovszki Tibor 496
- Kommatou* → *Chomutov*
- Konkoly Péter 231, 244, 256
- Konstantinápoly* → *Iisztambul*
- Kopácsi István 413
- Korczyani, Joannes  
beszámolója a moszkvai eseményekről Dobokaynak 522, 523
- Kornis Boldizsár XVIII  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
Nagybányán segíti a jezsuitákat 579, 597, 603  
Pázmány vigasztalja 427, 428  
prágai tárgyalásai Bocskay ellenében 564  
tanácsai Sennyey István tanulmányai ügyében 539, 540  
1604 húsvétját a jezsuitáknál tölti 386, 393, 403
- Kornis Gáspár  
lefogatása 18–20  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Kornis Zsigmond  
Mairius apostoli levélre javasolja 151, 152  
Szinyérváralján segíti a jezsuitákat 579, 597, 603
- Kórod* → *Nádaskórod*
- Korpona* (Krupina) Hont vm. 541
- Košice* → *Kassa*
- Kostka, Zofia (Sophia), ifj. Báthory Istvánné 116
- Kovachiensis, Nicolaus  
a Mária kongregáció tagja 321
- Kovács István 608
- Kovács László 327
- Kovács Sándor Iván XXXIV
- Kozocsa Sándor XXXIV
- Köberle, Abraham 297
- könyvek  
Calepinus-szótár Gyulafehérvárott 502  
Costerus művét küldik Vágsellyére 524, 525  
elmélkedő könyvek magyarra fordítása 99

- engedély eretnek könyvek olvasására 310, 312  
 a jezsuita kollégium lerombolásakor Kolozsvárott 230, 236, 255, 584  
 Joannes Eckius művét kéri Ivanchan Vágsellyére 524, 525  
 könyvek pusztulása Vágsellyéről való meneküléskor 454, 460  
 könyveket adnak Pécsi Simonnak 578, 594, 602  
 Ludovicus Granatensis és Lipsius Sarmasághy Zsigmond tulajdonában 498  
 Ludovicus Granatensis műve Trauzner megtérítésekor 386, 389, 403  
 Pázmány könyveket küld Káldy Györgynek Kolozsvárra 427, 428  
 a székely papoknál hagyják könyveik egy részét a jezsuiták 578, 594  
 Vágsellyén 363, 369  
 Vásárhelyi kátéjának kiadása 206–208
- körmenet**
- Úrnapi Kolozsvárott 386, 394, 395  
*Körösőfő* (Izvoru Crişului) Kolozs vármegye  
 az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183
- Kőrösi Ferenc jezsuita**  
 betegeskedik 134, 135  
 halála 194, 195  
 Maiorius távollétében intézkedik 141, 180, 181
- Körösy Ilona Keresztúry Kristóf özvegye** 100, 101  
 Nagybányán segíti a jezsuitákat 230, 232, 254, 597, 603  
 Szatmárra megy két jezsuitával 79–81
- Körösy István**  
 Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 114–115
- Köteland*, (Gädälín) Kolozs vm.  
 a jezsuiták birtoka 112, 128
- Kötelesmező* (Trestia) Szolnok–Doboka vm.  
 a jezsuiták birtokrésze 217, 218
- Kővávalja* (Vărai) Szatmár vm. 608
- Közép-Szolnok* vm. 12, 131
- Krakó* (Cracovia, Kraków) 204, 214, 242, 286, 287, 353, 357, 358, 361, 371, 377, 403, 415,  
 506, 522, 523, 526, 579, 596, 597, 603  
 Argenti itteni tevékenysége 231, 246, 256, 576  
 Balthasar Fuchsius tevékenysége 26 27  
 Bornemissza Gergely uticélja 579, 596, 602  
 az itteni eretnekek 246, 256
- Kraszna* vm. 131
- Krauseneck, Paulus császári biztos** XVI  
 Argentivel Torockón 387, 395, 404  
 a jezsuitákat visszaviszi Kolozsvárra 232, 253, 257, 464, 475, 488, 497  
 Trauzner áttérítésekor 386, 391, 403
- Krenberg, Julius császári tanácsos**  
 Zanitius segítséget vár tőle 560, 561
- Kristen, Zdenek** XXXII, 289, 290, 293, 294
- Kronstadt* → *Brassó*
- Krummau* → *Český Krumlov*
- Krupina* → *Korpona*
- Kruppa Tamás** XIV, 516, 526, 547

Kruselj, Ivan

Zágráb küldötte Carrillonál 124, 125

Kryski, Stanislaus jezsuita

követségben Rómában 525, 526

Kubinyi Miklós XXXII

Kutassy János esztergomi érsek 508, 510

L'abbe, Joannes XII

a lőcsei misszióban 330, 332–334, 377, 378, 381

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus 520, 521

Ladó Bálint jezsuita 299

eltávolítása Váradról 573, 574, 579, 599

Erdélybe megy Carrillo vizitációjakor 271

Fogarason 408

javaslata egy kolostor ügyében 142

Kolozsvárott 253, 257

Nyáry Pál bizonyáglevelé 12, 13, 131–133

Szászfenesen 408

Székelyföldön 231, 242, 262, 263

Nagyváradon 7–9, 100, 101, 133, 134, 271, 272, 431, 602, 608–610

visszatér Nagyváradra 262, 263

Wesselényi Anna mellett marad 579, 599, 608, 610

Ladóczy György hommonai prefektus

támogatja a jezsuitákat 361, 362, 579, 596, 597, 603

*Laibach* → *Ljubljana*

Lajos, II. magyar király 413, 523, 524

Lajos, XI. francia király 449

Lammormain, Gulielmus

Maorius Basta vallon zsoldosai mellé vinné 179–182

Lanicus, Andreas jezsuita

Áldimitrij követe 522, 523, 525, 526

Lani, Dániel 91

Lanio, Georgius

a Mária kongregáció tagja 320

Lantes, Marcellus 174, 175

*Lapis Refugii* → *Menedékszirt*

Lassota, Erich császári főstrázsamester

Kassán a jezsuitákat védelmezi 342, 347, 373, 377

Latzkovits Miklós XIX

*Lázarea* → *Gyergyószárhegy*

Lectorich Michael

a Mária kongregáció tagja 320

Ledius, Joannes 196

Lednicensis, Joannes XII

a lőcsei misszióban 330, 332–335, 377, 378, 381

*Leghea* → *Jegenye*

*Leipzig* → *Lipcse*

*Leitmischl* → *Litomysl*

- Lelesz* (Leles) Zemplén vm.  
a prépostság feldúlása 358, 361
- Leleszi János  
a kiűzetések során is Erdélyben marad 13, 14
- Lelicensi* → *Csík-szentlélek*
- Lemberg* → *Lvov*
- lengyelek  
a szucsevaiak jóindulata a jezsuiták iránt 245
- Lengyelország* (Polonia) 162, 231, 241, 243, 246, 257, 262, 263, 353, 385, 387, 463, 469,  
470, 496, 522, 523, 544, 545, 600  
erdélyi ifjak tanulmányai Lengyelországban 493  
a jezsuiták állítólagos kiűzése innen 589  
a kapcsolattartás ajánlatos útja 35, 95, 96, 429, 430  
a kiűzött jezsuiták menedékhelye 242, 286, 287, 306, 371, 376, 377, 429, 430, 432, 454,  
456, 579, 590, 596, 597
- Lepoglava* 296
- Lépes Bálint aradi nagyprépost  
a lőcsei misszióban 378, 381
- Lethenkov* → *Menedékszirt*
- Leuthomericium* → *Litomyśl*
- Lévay Nagy Ferenc 103, 104
- Lévay Nagy István  
adománya a jezsuitáknak 103, 104
- Lévay Nagy János  
adománya a jezsuitáknak 103, 104
- Levoča* → *Lőcse*
- Lexovia* → *Lőcse*
- Libkovice* (Libikovicus) 510, 536
- licenciátusok  
Joannes Ivanchan Vágsellyén 443, 444, 506–510, 524, 525, 527–529  
Sóvár környékén 384, 385
- Liebhart, Michael  
Erdélybe szánt jezsuita 29, 30
- Liège* (Lüttich) 18
- Lipcse* (Lipsia, Leipzig) 520
- Lippa* (Lipova) 79, 80
- Lippay Balázs hajdúkapitány 360, 362
- Lippay János királyi személynök 559, 560
- Lipsius, Justus 227, 449, 521  
művei a jezsuiták és Sarmasághy tulajdonában 498
- Liptó vm.* 385
- Litomyśl* (Leuthomericium, Leitmischl) 116, 117, 129–131
- Litvánia* (Lithuania) 128
- Luitprand (Luitprandus) 520
- Ljubljana* (Laibach) 37, 38, 429, 432, 511  
Nagy István itteni tevékenysége 444, 450, 531, 555, 572  
Szentgyörgyi János itt 542, 543
- Lobkowitz Poppel György 129–131

- Lojda József XXXII, 540
- Lonia* → *Szászlóna*
- Loreto*  
Zehender tervezett zárandoklata 416
- Loyola → Ignác, Szent
- Lőcse* (Lexovia, Levoča)  
az itteni eretnekek 454, 456, 457  
jezsuita kollégium terve 264, 275, 276, 286, 287, 291, 328–330, 339, 349, 377–381  
a karthauziak háza 328–330  
a Pethe Márton vezette misszió 332–335, 339, 377–381, 454, 456, 457
- Lösch, Hieronymus jezsuita 42, 43  
Káldy Márton lép a helyébe Brünnben 505, 506
- Lubkovich, Mattheus  
a Mária kongregáció tagja 321
- Lubomirska, Katarzyna 264
- Lucari, Ludovicus  
dalmáciai útja 139, 140  
Marietti helyett Báthory Zsigmond mellé küldik 531–533, 536, 537
- Lucas Literati kolozsvári jegyző?  
Gyulafehérvárott 100, 101
- Lucidus, Thomas  
a jezsuiták kiűzésekor Kolozsvárott 230, 235, 236, 255  
Lengyelországba menekül 231, 242  
Lengyelországban marad 246
- Lukács evangélista 403
- Lukács László 27, 230, 283
- Lukinich Imre XXX
- Luna de Sus* → *Szászlóna*
- Luncani* → *Aranyosgerend*
- Luther Márton 85, 88, 169, 413, 518, 519, 527, 455, 456, 461
- lutheránusok  
Erdélyben 492, 493, 581  
Kolozsvárott 399, 471  
erőszakos katolizálásuk Pálffy Mária birtokain 88, 89  
Forgách Mihály lutheranizmusa 225, 226  
Forgách Zsigmond lutheranizmusa 363, 364  
Istvánffy Pázmánynak magyarországi elterjedésükről 413, 414  
javaslat eltávolításukra Erdélyből 153, 154  
Magyarországon 456, 521, 461  
Eperjesen 382, 383  
Huszt környékén 260, 261  
Pozsonyban 526–528  
Vágsellyén 84–86  
Znióváralján 355–357
- Krakkóban 246, 256
- térítésük  
Eperjesen 382, 383  
Galgócon 363, 368  
Ipolyszalkán 172, 173, 187, 188, 454, 455

- Vágsellyén 84–86  
 Vágtapolcán 385  
 Znióváralján 91, 92, 172, 454, 455  
 Thurzó Kristóf elhagyja a lutheranizmust 222, 223, 226, 227  
 ügyük a békeszerződésekben 514, 523, 524, 526–528, 541, 542, 546, 547, 549  
 végső vigasz egy lutheránus katonának 224, 225  
*Lüttich* → *Liège*  
*Lvov* (Leopolis, Lemberg)  
 Argenti itt hagyja Dinellust és Brigantiust 246, 256  
 Vásárhelyi segítséget kap érsekétől 361, 362
- Macău* → *Mákófalva*  
 Machan Eszter XIX  
 Machmayr, Michael jezsuita  
 halála Znióváralján 228  
 Maciszewski, Jarema 523  
 Madaras András 104  
 Madocsányi János 564  
*Mád* Zemplén vm. 360, 362  
 Maestrius (Mestrius), Thomas XV  
 elveszett levele 34  
 Franciaországba távozik 71  
 gyulafehérvári megpróbáltatásai 50, 51, 57–61, 71  
 Magirus, Joannes 520  
*Magna Hungaria* XIV  
 Szántó István javaslata felkeresésére 525, 526, 544, 545  
 Mágocsy Ferenc 328, 329  
 Mágocsy Gáspár 498  
 Mágocsy Margit 498  
 Magyar Kamara  
 leirata Alsó-Szeliszt és Salgó birtokcseréje ügyében 49, 50  
 Magyar István 171  
*Magyarország* (Pannonia, Hungaria) 21, 22, 36, 46, 48, 52, 62, 66, 69, 80, 84, 93, 96, 133,  
 154, 157–165, 168, 170, 182, 190, 204, 207–210, 222, 230, 233, 260, 292, 293, 328, 332,  
 339, 347–349, 351–353, 358, 361, 365, 369, 376, 378, 382, 385, 393, 394, 404, 412–415,  
 423, 429, 431, 434, 435, 448, 451–456, 469, 470, 472, 484, 487, 493–495, 499, 516, 517,  
 522, 526–529, 535, 539–543, 545–551, 554, 559, 560, 564, 566, 571, 573, 586–590, 592,  
 596–598, 600, 605  
*Magyarvista* (Vistea) Kolozs vm.  
 az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 183, 184  
 Mahomet 84, 86, 366  
 Maiorius, Petrus XV, 20, 21, 272, 292, 306, 327  
 egészségi állapota 26–28, 35, 36, 273, 274  
 egy raguzai embert javasol a Társaságba 98  
 erdélyi intézkedései 7–10, 15, 28, 29, 34–36, 40, 41, 56, 57, 64, 75, 76, 98, 100, 101,  
 110, 111, 117–121, 125, 127, 128, 133–135, 274–277, 284, 285, 309  
 az erdélyi püspökség adminisztrátora 110, 111  
 felmentésének ügyé 16–18, 268–270, 273, 274  
 Görgényben 231, 241

- hat jezsuitát Kassára menekít 50  
 javaslati Erdély katolizálására 150–155  
 Kassán 269, 286, 287, 291, 292, 354, 371, 372, 377, 386–388, 402  
 a kollégium lerombolása körüli eseményekben 201, 202, 214, 230, 231, 233–240, 255, 256  
 Kolozsvár megbüntetése körüli eseményekben 232, 252, 253  
 közbenjár Bastánál Bogáthy Menyhárt érdekében 232, 252  
 pénzt helyez el Rómában 174, 175  
 római utazása 97, 98, 120, 121, 134–139, 141, 142, 175–183, 185, 187, 191, 193–195, 260, 261, 354  
 segítséget kér Erdélybe 40–42, 56, 260, 261, 285  
 véleménye a böjti időpontokról 27, 28  
 visszatérés a kiűzetés után Kolozsvárra 232, 252, 253, 354, 481, 498  
 visszatérés Rómából 214, 215, 230, 231, 254, 393, 605
- Majthény György 66  
 Majthény László zólyomi főispán 66  
 Majthény László  
 Rómában tanul 66, 103, 135
- Májusz Elemér XXXII
- Mákófalva* (Mako, Macău) Kolozs vm.  
 Argenti és Káldy érintik Kassára menet 588  
 a jezsuiták itteni birtokrésze 7, 112, 128, 276, 277  
 Manaraeus, Oliverius 191  
 tanúságlevele az Erdélybe menőknek 191
- Malý Kamenec* → *Kiskövesd*
- Máramaros* vm. 20
- Marchia* → *Morvaország*
- Marcus havasalföldi vajda 539
- Margalits Ede XXXII, 600, 601
- Margina* → *Marsina*
- Maria Christierna (Báthory Zsigmond felesége)  
 adományai a jezsuitáknak 127, 128  
 elrendeli a kolozsmonostori templomfedél javítását 126  
 fellépése a váradi katolikusok mellett 54, 133, 134  
 Fogarason támogatja a jezsuitákat 407, 408  
 hozzáküldött jelentés 18–21
- ⌘ Maria Magdalena 86, 507
- ⌘ Mária, Habsburg főhercegnő 534
- ⌘ Mária kongregáció 150, 509  
 csatlakozása a rómaihoz 313–320, 322–324, 352  
 megalapítása Vágsellyén 166, 170, 171  
 munkálkodása Vágsellyén 363, 365, 369, 370, 454, 457, 462
- Mária, Szűz (Boldogasszony) 94, 246, 343, 345, 357, 376, 416, 460, 484, 490  
 képe előtt megszegyenülnek gyalázói Nagyszombatban 506, 507  
 oltárképe Kolozsvárott 386, 394  
 temploma Nagyszócocon 93, 94, 229  
 temploma Vágsellyén 92, 94, 224, 365, 454, 458, 461  
 Toroczkai János mindennap officiumát forgatja 584  
 történeti feljegyzések egy képén 354, 355



Marietti (Mariettus), Antonio: jezsuita XV

Báthory Zsigmond követe: 113, 115–117, 129–131

Báthory Zsigmond mellékerülése 75, 76, 100, 101

közbenjár Báthory Zsigmond érdekében 337, 338, 513

olaszországi útja: 136–139; 199, 201, 208, 209, 216, 217, 304, 305

a rendfőnök Rómába: rendeli 531–533, 536, 537

Marioltus, Regulus: 174

Maros folyó (Marusium): 127, 406

Marosszereda → Nyárádszereda

Marosvásárhely (Tîrgu Mureş): XXXI

Märsa, Jacob VIII

Marsina (Margina) Krassó-Szőrény vm.: 211, 212, 257

Martinus Literatus: 197

Márton, Szent: 128, 507; 594

Máté evangélista: 256, 404, 606

Mátyás főherceg: 51–53; 63; 73, 74, 81, 93, 129–131, 133, 134, 381

a békeszerződések ügyében: 514, 516, 517, 529, 535, 536, 541, 542, 546, 559, 560

hadigépet adományoz: Vágsellyére: 363, 366

a jezsuiták magyarországi tartózkodásáról: 434, 435

a kassai eseményekben: 278, 279, 371, 374

Sarmasághy Zsigmond ügyében: 404

székesfehérvári hadjárata: 42, 43, 52, 53, 67–70, 72, 78, 79, 81–84

támogatja a katolikusokat: 67, 70, 78, 79

Mátyás király: 451, 453

Mázsás Tamás

a jezsuiták ellen: 396, 404, 480, 498

Kolozsvár küldötte: Bocskayhoz: 472, 497

Maximilianus → Miksa

Medgyes (Mediaş): 128; 129

az itteni országgyűlés: 465; 487–493, 503, 579, 598

Medgyes szász szék: 109–111; 127, 331

Medici, Ferrante toszkán nagyherceg: 73, 74

Mehmed Mankirkucsi budai pasája: 67, 69, 83

Mehemet, a budai pasa helyettese: 67, 69, 83

Menedékszirt (Lapis Refugii, Lethenkov)

karthauzi kolostora: 328–330

Mercoeur, Henri

Székesfehérvár ostrománál: 52, 53, 67, 69, 72, 81–84

véleménye Kanizsa ostromáról: 73, 74

Mészáros Gáspár enyedi bíró: 577, 582, 583, 600

Mesztes-hegység: 588

Meyer, Oscar XXXIII.: 152; 178, 227, 257, 290, 308, 309, 313, 334, 337, 338, 435, 441, 445, 523, 524, 535, 536; 541

Michael Litteratus → Dobokay Mihály

Miercurea Nirajului → Nyárádszereda

Migáczy (Micatius, Migazzi), Miklós váradi püspök

Bocskay fogságában: 454, 455, 462, 526, 527, 529

fellépése a váradi katolikusok érdekében: 54, 133, 134

a kassai eseményekben: 266, 267, 325, 327

- Mihály vajda 7, 9, 18, 19, 21, 40–42, 51, 57, 59–61, 248, 354
- Mihnea, Radu havasalföldi vajda 430
- Miklós, Szent  
róla elnevezett templom Háromszliácson 385
- Mikó Imre XXXI
- Miksa (Maximilianus) I., magyar király 515, 516, 519
- Miksa főherceg  
Kassán 90, 91  
tervezett erdélyi útja 9, 10, 16–18
- Mindszenti Benedek  
Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 113–115  
Maiorius apostoli levélre ajánlja 151, 152
- Miriszló (Mirásläu) Alsó-Fehér vm. 354
- missziók  
Fogarason 405, 407, 408  
Gerenden 577, 585, 586  
Lőcsén 378–381  
Nedecen 228, 229, 355–357  
Olaszliszkán 358, 359, 361, 362  
Sóváron 358, 382–385  
Székelyföldön 262, 263  
Vágsellye környékén 282  
Vágtapolcán 385, 386
- Mocsonok* (Sládečkovce) Nyitra vm. 320
- Mohács* 413
- Mohamed → Mahomet
- Mohl Antal 322
- Molardt, Joannes  
császári biztos Erdélyben 183, 184  
közbenjár a jezsuitáknál a komáromi polgárok ügyében 36, 37  
támogatja a katolizálást Komáromban 85, 89, 91, 166, 169, 171
- Molart, Ernst von tanácsos 134
- Moldva* (Moldavia) 21  
Argentiek útja Moldván keresztül 231, 242–245
- Molnár Antal VIII, 362
- Mollensis, Joannes Montanus jezsuita  
Bécsben 560  
Carrillót helyettesíti 268, 269  
közvetít Rómába 546, 547
- Monok István XXXIV, 9, 355, 449, 453
- Monti di Pietá*  
az itteni pénzintézetbe teszik a kolozsvári jezsuiták pénzüket 174, 175
- Morales, Petrus jezsuita  
Vágsellyén megkínozzák a hajdúk 454, 459, 462
- Móry István  
Carrillo kísérője Spanyolországban 538  
Lengyelországba menekül 231, 242, 256  
Székelyföldön 262, 263
- Mortagna (Mortagnes), Levinus Basta kapitánya 60, 61

- Morvaország* (Marchia, Moravia) 162, 455, 548, 566, 567, 461  
Balthasar Fuxius itteni tevékenysége 26, 27
- Moschovia* (*Moscovia*) → *Oroszország*
- Motus, Georgius  
novitius Vágsellyén 223, 227
- Movila, Jeremia Moldva fejedelme 430, 498  
emberségesen bánik Argentivel és társaival 231, 243–245, 256  
a törököket különbnek tartja az ariánusoknál 244
- Movila, Simeon 486, 487
- Mózes 389
- Munkács* (Munkach, Munkacevo) 414
- Murad, a boszniai pasa fia 67, 69
- Musnai László 600
- Mühlbach* → *Szászsebes*
- München* 53
- Mysius, Georgius jezsuita 297  
Aquinói Szent Tamás segítségével cáfolná az ariánusokat 533  
tanulmányai 433, 440
- Mysius, Thomas 297
- Myss, Walter 504
- Nádaskőröd* (Korogy, Coruşu) Kolozs vm.  
elidegenítése a jezsuiták ellenében 28, 29
- Nagy Barna 134
- Nagy Ezsaiás kolozsvári polgár  
Emmanuel Niger gyilkosa(?) 397, 404
- Nagy Gáspár  
adománya a jezsuitáknak 217, 218
- Nagy Gáspárné vágsellyei özvegy  
üdvözlétét küldi a jezsuitáknak 509
- Nagy István → Baledić, Stephanus
- Nagy István  
elidegeníti Kőrödöt 28, 29
- Nagy Iván XXXIII, 20, 66, 81, 90, 94, 101, 104, 116, 152, 153, 184, 197, 211, 227, 362,  
409, 414, 449, 462, 498, 557, 560, 600–603, 607, 608
- Nagy János 433, 434  
Bécsben tanít 122, 123  
Indiába szeretne menni 25  
Klagenfurtban 424, 425, 433, 434, 438, 567  
konfliktusa Georg Schererrel 438, 441, 442, 534, 542, 543  
terv Vágsellyére vitelére 348, 349
- Nagy László XXXIII, 20, 61, 116, 256, 347, 362, 377, 381, 430, 496, 498, 499, 503, 529,  
547, 555, 574, 601–603, 608
- Nagy Lukács  
a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Nagy Mihály 197
- Nagy Sándor (Alexander Magnus) 449, 520
- Nagy Szabó Ferenc 257, 565

- Nagybánya* (Rivulinum, Baia Mare)  
 a jezsuiták itteni tevékenysége 230, 232, 306, 386, 387, 393  
 menekülés során érintik 579, 590, 596, 597, 603
- Nagybányai* (Rivulinus) János  
 fellépése a szolgálóleányok eltávolítása végett 32, 33, 44, 45  
 leteheti a negyedik fogadalmat 65  
 Loyolai Szent Ignác ruhaereklyéiből kér 123  
 Vágsellyén 25, 99, 307, 353
- Nagybaromlak* (Wurmloch, Valea Viilor) Nagy-Küküllő vm.  
 a jezsuitáké dézsmajövedelme 7, 8, 109, 118, 124, 127, 330, 331
- Nagyenyed* (Enyed, Aiud)  
 Argenti fellépése itt 1606-ban 577, 582, 583  
 katolikus mise 577, 582, 583  
 a református püspök székhelye 499
- Nagykanizsa*, (Canisia, Kanizsa)  
 ostroma 67–70, 73, 74, 77–79
- Nagykapos* (Capos, Vel'ké Kapusany) Ung vm. 358, 361, 362
- Nagykapus* (Copsa) Nagy-küküllő vm.  
 az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 183
- Nagykér* (Cheriu)  
 a jezsuiták birtoka 8, 300, 301  
 Kovács János idevaló jobbágy 298, 299
- Nagykereki Bihar* vm. 341, 347
- Nagyszeben* (Cibinium, Sibiu, Hermannstadt) 109, 124, 354, 433  
 a császári biztosok ide húzódnak 387, 401, 404, 405  
 terv jezsuita kollégium létesítésére 120, 121, 155, 156
- Nagyszócóc* (Soczonecz, Socovce) Turóc vm.  
 Boldogasszony templomának megszerzése 93, 94, 229
- Nagyszombat* (Tyrnavia, Trnava) 65, 171, 220, 462  
 Dobokay menedéke a hajdúk dúlásakor 454, 459, 460  
 Illésházytól megveszik Vágsellyét 461, 462, 523, 524  
 az itteni ferenceseket segítik a jezsuiták 228, 229  
 a jezsuiták visszatérésének lehetősége 159, 160, 164, 165  
 kálvinisták elfoglalják a Szent Jakab kolostort 506, 507, 516, 526, 527  
 terv a kollégium újjáalapítására 159, 160, 164, 165, 440, 441, 443, 444
- Nagyvárad* (Varadinum, Oradea) 555  
 általános helyzetkép 7–9, 100, 101, 133, 134, 142, 260, 261, 431, 608–610  
 Bocskay eltávolítja a jezsuitákat 573, 574  
 a Bocskay felkelés kezdetén 342, 608, 609  
 az itteni katolikusok üldözése 13, 14  
 javaslat egyik kolostora ügyében 142  
 a jezsuiták állítólagos szerepe egy küldött kijuttatásában 578, 592, 599, 602, 603  
 a jezsuiták birtokügyei 196–200, 298–301  
 a jezsuiták kápolnájának feldúlása 53, 54  
 a jezsuiták távozása 579, 599  
 a katolikusok kérése Carrillóhoz 271, 272  
 megadása Bocskaynak 579, 596, 599, 602, 603, 608, 610  
 Nyáry Pál kapitány tanúságlevelé Ladó és Auceps részére 12, 13, 131–133  
 török-tatár dúlás 7, 8, 53, 54, 142

*Nahács* (Naháč) Pozsony vm. 607

*Nakoli* 26, 27

*Nándorfehérvár* → *Belgrad*

Nápolyi Péter

Jeremia Movila magyar deákja 231, 244, 245, 256

Náprági Demeter erdélyi püspök 61

erdélyi püspöksége 120, 121, 156, 183, 184, 281, 308, 309

Maioriustól beszámolót kap 100, 101

pápai brévét kap 151–155

válasza az erdélyi követeknek 13, 14

Navarola (Navarolius) Octavianus jezsuita 264

*Neamț* → *Németújváros*

*Nedec* (Niedzica) Szepes vm.

jezsuita misszió 228, 229, 355–357

nemesek

armális nemesek 409–412

birtokvitáik a jezsuitákkal 46–48, 204, 205

egy nemesasszony urát térítgeti 91, 92

kálvinista nemesasszony Olaszliszván 358, 359

prédikálnak alattvalóiknak 90, 91

térítésük Vágsellyén 166, 168, 169, 363, 367

viszonyuk a jezsuitákhoz

Erdélyben 7, 10, 150–155, 230, 238, 239, 386, 387, 393, 401, 463, 464, 472, 473,

480–485, 490, 580, 581, 592, 604

Magyarországon 16, 17, 21–24, 85, 157–162, 164, 356, 363, 366, 368, 546, 547, 549, 550, 556, 557, 571

Znióváraljára akarják betenni a rácokat és a vallonokat 355, 356

*Nemeszsuk* (Suk, Jucul de Mijloc) Kolozs vm.

tava a jezsuitáké 128

német hitszónok

Kassára küldése 50, 51, 55–57, 65, 89, 90, 91, 278, 279

Kolozsvárra küldése 10, 11, 15–18

német kancellisták

Kolozsvárott 387, 401, 486, 487, 498

Németh Jakab

a jezsuiták kiűzésekor Kolozsvárott 230, 235, 255

Székelyföldön 231, 242, 262, 263

visszatér Kolozsvárra 262, 263

Némethi Jakab 91

Némethy Gergely 429

*Németség* (Germania, Allemana) 246, 260, 413, 432, 604, 605, 608

*Németújváros* (Németh–Ujvar, Nemez, Neamț, Tîrgu Neamț)

Argentiek érintik menekülésük során 231, 243, 256

katolikus temploma 243

*Nemez* → *Németújváros*

*Neuhaus* → *Jindřichuv Hradec*

*Niedzica* → *Nedec*

Niger, Emmanuel jezsuita

megölik a kollégium lerombolásakor 214, 215, 230, 234, 235, 255

- Nitriensis, Wolphangus  
 a Mária kongregáció tagja 321
- Novák Miklós (Mihály?) esztergomi kanonok 46, 47
- Nové Zámky* → *Érsekújvár*
- novíciusok
- Brünnben 505, 506, 545, 546
- Erdélyből 15, 120, 121
- Vágsellyén 166
- Znióvárálján 171, 172, 228
- Novisolium* → *Besztercebánya*
- Novodomium* → *Jindřichuv Hradec*
- Nürnberg* 53
- Nyárádszereda (Miercurea Nirajului)* Maros-Torda vm.  
 országgyűlés 482, 498
- Nyáry Pál 53–54, 347  
 biztonságlevele Ladó és Auceps részére 12, 13, 131–133
- Nyerges Judit XXXV
- Nyíró Miklós katolikus bíró  
 Kolozsvárott 294–296
- Nyitra* 219, 322, 323  
 adomány a jezsuitáknak 209–211  
 Bocskay elfoglalja 445  
 Forró György itt prédikál 89, 91  
 Pázmány Nyitrán 122, 138, 139, 166, 169, 171
- Nyitra vm.* 525
- nyitrai káptalan  
 alumnusokat ajánl a Collegium Germanicumba 219, 220  
 feldúlják Bocskay csapatai 454, 455  
 szerepe a Mária kongregációban 457  
 törvényeit Forró György átdolgozza 89, 91
- Nyitraújlak (Újlak, Vel'ké Zálužie)*  
 Illésházi követeléseiben 548
- Ó-Buda* → *Budatelke*
- Ocna Sibiului* → *Vízakna*
- Oláhburjános (Vechea)*  
 a jezsuiták birtokrésze 217, 218
- Oláhgárd*  
 a jezsuiták birtoka 118, 127
- Olaszi Tamás 197
- Olaszliszka*  
 Hetesi Pethe Márton itteni adománya a jezsuitáknak 328, 329  
 az itteni jezsuita misszó 358–362
- Olaszország (Italia)* 54, 129, 130, 231, 256, 260, 268–270, 305, 306, 309, 336, 432, 608
- Olműc (Olomutium, Olomouc)* 77, 377, 423, 544, 454, 461  
 Káldy Márton itteni tevékenysége 505  
 menedékhely erdélyi és magyarországi jezsuitáknak 338, 346, 358, 361, 579, 597, 599, 602

- pápai szemináriuma 16, 62, 154  
 Pongrácz István és János itteni tanulmánya 229  
 Szántó István itteni tervei 525  
 Trauzner Lukács fia itt tanul 579, 596, 602  
 Velikai Gáspár itt tanul 322
- Ompolyica* → *Kisompoly*
- Oppeln* (Opolia) 113, 114, 129–131
- Oroszország* (Moscovia)  
 tervek magyar jezsuiták küldésére 522, 523, 525, 526, 544, 545
- országgyűlés  
 jezsuiták, vagy ügyük az országgyűléseken  
 Erdélyben  
 Déván 232, 253, 257, 464, 476, 497  
 Gyulafehérvárott 493  
 Kolozsvárott 552, 583, 600  
 Marosszeredán 498  
 Medgyesen 465, 487–493, 503, 579, 598  
 Magyarországon 93, 94, 166, 169, 185, 186, 192, 363, 368, 369, 434, 435, 540–542, 553, 559, 560  
 Kassán 541, 542, 546, 547, 556, 557, 584, 598, 599, 601  
 Pozsonyban 93, 94, 121, 185, 186, 192, 225, 227, 381, 413, 526–529, 535, 536, 539, 540
- Osgyán* (Ožd'any) Gömör és Kishont vm. 347, 348, 414, 415, 425
- Ostrogski, Janusz krakkói várnagy XI  
 a kassai jezsuita kollégium ügyében 264
- Ostrogski, Konstanty kijevi vajda 264
- Ostrosits Mátyás  
 adományai a jezsuitáknak 91, 92  
 elesik Székesfehérvármál 94
- Ördög Péter → Székely (Ördög) Balázs
- ördögűzés  
 Eperjesen 382, 383  
 Kolozsmonostoron 577, 587  
 Nagyváradon 608, 609, 610  
 Sóváron 382–384  
 Vágsellyén 166, 167, 224  
 Zágrábban 170  
 Znióváralján 172
- Óry Miklós X, XXXIII, 30, 90, 91, 138, 269, 346, 422, 431
- Ötvös András 295, 296, 607  
 Argentivel való tárgyalásai 464, 475, 479, 483  
 katolikus és unitárius diákok vitáját rendező 463, 466  
 királybíróként engedélyezi az unitárius prédikációt 387, 402, 404  
 Kolozsvár meghódolásakor Bocskaynak 472, 497  
 a medgyesi országgyűlésen 492  
 a Szent Mihály-templom kiürítésénél 479  
 Toroczkai János megingásakor 584, 601
- Ötvös Péter VIII, XXXIII

- Pácz (Paaz) Ferenc 197, 198  
*Padua* (Padova, Patavia)  
 Maiorius jezsuitákat visz innen Erdélybe 230, 232  
 Paianus, Balthasar  
 a Mária kongregáció tagja 321  
 Pál, V. pápa  
 Áldimitrij hozzá küldött jezsuita követe 522, 525, 526  
 Báthory Zsigmond ügyében 513  
 a békeszerzések ügyében 527–529, 535, 536  
 brévéi 527–529  
 elégedett Horvátországgal 447, 448  
 a jezsuiták magyarországi sorsáról 434, 435, 439  
 Pál, Remete Szent 146  
 Pál, Szent apostol 241, 261, 390, 519  
 Pálffy György 603  
 Pálffy Ilona 579, 597, 603  
 Pálffy István 603  
 Pálffy Kata XXXIII, 370  
 Pálffy Miklós 603  
 felesége → Fugger Mária  
 Palkovich, Martinus jezsuita 409, 410  
 Pálmay József XXXIII, 273  
 pálosok  
 Bartolić pálos alumnusai 144–146, 187  
*Palota* → *Várpalota*  
 Pamelius, Jacobus 520  
 Pán Katalin, Zakariás Jánosné  
 megveszik telkét a jezsuiták 118–120  
*Pannonhalma* 82, 90, 94  
*Pannonia* → *Magyarország*  
*Pápa* 53, 72, 74, 84  
 pápai bulla  
 az egyházfegyelemről 27, 28  
 pápai szemináriumok  
 Bécsben 16, 154  
 Braunsbergben 154  
 Gyulafehérvárott 109  
 Kolozsvárott 7–11, 153–156, 239, 351, 354, 355  
 Olmücben 16, 62, 154  
 Vilnóban 154  
 pálosok felvétele 144–146, 186, 187  
 vizitációjuk 72  
 Pápay János  
 Enyeden 583, 600  
 Görgényben 231, 242, 256  
 Gyulafehérvárott 258, 259, 402, 405, 406, 583, 600  
 az őshaza kérdéséről 526  
 talán Nedecen misszióban 229



- Paravicini, Ottavio bíboros 445  
 jezsuitákat kér Gonzaga mellé 30
- Páris András jezsuita 555
- Párizs* (Paris) 260
- Pataski Litteratus Péter váradi polgár 301
- Pataki József XXXII
- Patavia* → *Padua*
- patikárius  
 az erdélyi jezsuiták patikáriust kérnek 10, 11, 15, 27
- Paulinyi Oszkár XXXIII, 51, 91, 266, 279, 294, 327, 346, 347
- Paulis, Laurentius de 174, 175, 201
- Paulisić, Andreas jezsuita  
 Gerenden 500  
 Görgényben 231, 242  
 Gyulafehérvárott 405, 406, 495, 499  
 halála 566, 604, 605, 607  
 útja Erdélybe 232, 254
- Paulus, Sanctus Eremita → Pál, Remete, Szent
- Pázmány György 200  
 a jezsuitáknál őrzött javai Kolozsvárott 197, 288, 289  
 Váradon telket ad el a jezsuitáknak 196, 197
- Pázmány Péter IX–XII, XVI, XXXIII, 197, 362, 451, 518–522  
 Dobokay Vágsellyén akarja tartani 23, 24  
 eltávozási szándéka Kassáról 30, 31, 40–42, 56, 57, 79–81  
 fogadalomtételének ügye 97  
 Forgách Ferenc mellett 122, 138, 139, 166, 169, 171, 213, 214  
 gráci tézisei 268–270, 281, 282, 288, 300, 302–306, 314, 315, 324, 327, 328, 336,  
 348–351, 437, 514, 537, 555–557, 564–566, 572, 573  
 Istvánffy tájékoztatja a reformációról 413, 414  
 javaslata a kassai kollégium ügyében 40–42  
 jelentése a gráci állapotokról 557–559, 569, 570  
 a kassai misszióban 24, 29, 30, 31, 40–42, 50, 51, 52, 55, 56, 65, 71, 85, 89–91, 94  
 levél Sennyey Pongrácnak 427, 428  
 levélváltása Bellarminoval 421, 422, 430, 431  
 levélváltása Istvánffyval történeti művéről 447–449, 451–453  
 leteheti a negyedik fogadalmat 575  
 nyilatkozata az ateistákról 403  
 teológiai doktróról tétele 208, 209, 420, 421, 440  
 tervek Erdélybe küldésére 179, 180, 182, 183  
 terv hazaküldésére 1606-ban 543, 548, 549  
 túlságosan keménynek találja Gonzaga lépéseit 50, 51  
 Vágsellyén 79, 80
- Péchi Simon 428, 574  
 könyveket kap a jezsuitáktól 578, 594  
 közvetít Bocskay és Argenti között 578, 592, 593, 599, 603  
 megsemmisíti az erdélyi jezsuiták leveleit 593, 602
- Pered* (Tešedíkovó) Pozsony vm.  
 határvíta a jezsuitákkal 46, 48, 205
- Perekei Miklós királyi kúriai főtélőmester 46, 47

- Perényi Borbála 601  
 Perényi Péter 413  
 Perneszy Erzsébet Anna XVIII  
   a jezsuiták megtérítik 579, 599, 603  
   mecénási tevékenysége 604–606  
 Perneszy Osztopáni, Gábor 607  
 Perneszy Osztopáni, István 608  
 Perusich Gáspár 413  
 Pest 61, 413  
 pestis  
   Bécsben 442, 443  
   Erdélyben 231, 247, 248, 262, 263  
   Kabos István halála pestisben 214, 215  
   Nagyváradon 261, 608, 609  
   Székelyföldön 231, 242  
   Vágsellyén 22, 135, 140, 166, 167, 223, 363, 364  
   Znióváralján 102, 357  
 Péter Katalin 517  
 Péter, Szent 241, 489  
   székét övező ereklye 172, 229, 363, 367  
 Pethe László, Hetesi 443, 444  
   az olaszliszkai misszióban 358, 362  
 Pethe Márton, Hetesi kalocsai érsek  
   adománylevele a jezsuitáknak 328–330  
   alumnusokat küld Rómába 221, 222  
   állítólag engedélyezte a két szín alatti áldozást 332–334  
   Galgócról elűzi az eretnek papot 363, 364, 370, 454, 456  
   halála 441, 443, 444, 526, 527, 529  
   Háromszliácson 385  
   a jezsuiták és a nemesek birtokviszályában 204, 205, 410, 412  
   a kassai dóm elvételekor 266, 267, 339, 346  
   a lőcsei misszióban 332–335, 339, 346, 378–381, 454, 456  
   Majthényi Lászlót Rómába küldi 66, 103  
   az olaszliszkai misszióban 358, 359, 361  
   Rudolf oltalmába ajánlja a jezsuitákat 204, 205  
 Pethő Gábor, Gersei 413, 414  
 Pethő István  
   támogatja a jezsuitákat 382, 384, 385  
 Petitiús, Petrus jezsuita  
   Erdélybe megy 191, 193, 194, 260, 261  
   váradai tevékenysége és halála 260, 261  
 Petki János 153  
   elismerő nyilatkozata a jezsuitákról 465, 491, 499  
 Pető Gábor  
   közvetít Pázmány és Istvánffy között 413, 414  
 Petrichevich Horváth Ferenc  
   Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
 Petrichevich Horváth Emil 152

- Petrichevich Horváth Gábor  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Petrichevich Horváth György  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Petrichevich Horváth István  
Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- Petrovics Péter 414  
síremlékéből oltárt csinálnak Kolozsvárott 386, 394, 403
- Petz, Joannes Baptista császári ezredes 341, 347, 574
- Pezinok* → *Bazin*
- Pezzen, Bartholomaeus 27
- Picker, Gallus jezsuita 145, 146
- Pikardus 169
- Pilar, Venceslaus jezsuita 505, 506
- Pintér Gábor XXXIII
- Pirhalla Márton XXXIII, 330, 381
- Pirnát Antal XXXIII, 403
- Pisanus, Carolus Cassianus 174
- Pitačić (Scisciensis), Marcus jezsuita  
Daróczy Ferenc birtokain 34, 35  
Szatmárra mentében kifosztják a románok 79, 80, 100, 101  
talán Vágtapolcán 385  
Vágsellyén 307, 424, 425  
Znióváralján 122, 172, 173
- Plinius, Secundus (Caecilius) 520
- Plutarchus 520, 522
- Pod Braniskom* → *Branyiszko*
- Podari Benedek vágssellyei provizor 147, 150  
segíti Ivanchant 524, 525  
tagja a Mária kongregációnak 320, 322, 525
- Podolia* 245
- Pogrányi Benedek  
követsége Bocskaynál 434, 435
- Politianus, Angelus 520
- Pollard, Gerardus jezsuita  
Kolozsvárott 136
- Pollard, Marcellus jezsuita  
Pázmány tézisei ügyében 564, 565
- Polonia* → *Lengyelország*
- Pomeránia* (Pomerania)  
Balthasar Fuxius itteni tevékenysége 26, 27
- Pompeis, Joann Baptist de 423
- Pongrácz Dániel  
az általa kezdeményezett nedeci misszió 228, 229, 355–357
- Pongrácz István  
tanulmányai Olmücben 229
- Pongrácz János  
tanulmányai Olmücben 229

- Poppel-uradalom 129–131
- Porcia, Geronimo gráci pápai követ 289, 294
- Posgai Lázár 341, 347
- Possevino, Antonio 26, 27, 231, 243, 256
- Pozsony* (Posonium, Bratislava) 49, 66, 198, 266, 309, 424, 425, 434, 445  
 a ferencesek kiűzése 515, 516  
 a jezsuiták menedékhelye Bocskay elől 459, 460  
 országgyűlés 93, 94, 121, 185, 186, 192, 222, 225, 227, 381, 413, 414, 454, 458, 526, 527, 529, 535, 536, 540  
 Pázmányt ide várják 543
- Pozsony* *vm.* 46, 48
- Pozsonyszentgyörgy* (Jur pri Bratislave) 462  
 Illésházy követeléseiben 548  
 a jezsuiták birtokvitájában 46–48, 205
- Praesul, Leonardus jezsuita 370
- Prága* (Praga, Praha) 13, 14, 47, 48, 69, 70, 97, 100, 101, 103, 116, 117, 129–131, 138–140, 145, 146, 164, 189, 190, 194, 195, 206–209, 211–213, 216, 217, 227, 230, 232, 254, 256, 290, 308, 332, 336, 348, 350, 393, 416, 420, 427, 439, 440, 446, 497, 513, 523, 532, 539, 540, 561  
 Carrillo Prágában 572, 573, 575  
 Forgách Ferenc itteni tárgyalásai 563, 564  
 Homonnay György itteni tanulmányai 579, 597, 603  
 a kassaiak itteni tárgyalásai 338, 340  
 pápai szeminárium 62, 144, 145  
 szegény diákok háza 72
- Praeteolus, Andreas 519
- prédikáció  
 Argenti bűcsűprédikációja kiűzetésükkor 578, 595, 596  
 Argenti és Káldy György prédikációi Kassára menet 578, 579, 595–597  
 protestáns prédikációk Perneszi Erzsébet ügyében 605, 606  
 katolikus
- Erdélyben  
 Gerenden és környékén 585, 586  
 Gyulafehérvárott 500  
 Kolozsmonostoron 577, 579, 580  
 Kolozsvárott és környékén 386–388, 484, 480, 584, 585  
 Nagyenyeden 577, 582, 583, 600  
 Székelyföldön 262
- Magyarországon  
 Galgócon 363, 368  
 Huszton 261  
 Kassán 89–91, 306  
 Nyitrán 122  
 Olaszliszván 358, 359  
 Pozsonyban 166, 169, 171, 363, 368, 369  
 Sóváron 382, 383  
 Szalkán 356  
 Vágsellyén 224, 363, 366, 454, 457, 458, 461, 506, 508, 524, 525  
 Znióváralfján 91, 92

- kálvinista  
Vágsellyén 454, 461
- unitárius  
Kolozsvárott 387, 402, 405, 463, 466, 495
- Prépostváry Zsigmond 100, 101
- Prešov* → *Eperjes*
- Püchler (Puchlerus), Leonardus jezsuita  
prokurátor Vágsellyén 38, 39  
Szántó leváltását javasolja 185–187  
Znióváraljára kerül 275, 276
- Quirini, Bernardino moldvai katolikus püspök 243, 256
- rácok 487  
Gyulafehérvár földülésánál 57, 59–61  
menekülésükkor Znióváralján 356
- Racovius (Ragovitius), Nicolaus jezsuita 185, 186
- Rácz György hajdúkapitány XV  
Bocskay ellen Erdélyben 487, 498  
gyulafehérvári dúlása 57, 59–61
- Rácz Mihály 196  
telket ad el a jezsuitáknak 199, 200
- Radecius Bálint  
az unitárius kollégium rektora Kolozsvárott 577, 584, 601
- Radéczy István egri püspök, királyi helytartó 161, 165
- Radnót* (Iernut)  
Bogáthy Menyhért halála 577, 580, 600
- Radovics Péter váci püspök  
a Mária kongregáció tagja 320, 322  
eljár a jezsuiták határvitájában 46–48  
Vágsellyén 363, 365, 370
- raguzai polgár  
Maiorius a Társaságba javasolja 98
- rajnai provincia  
Thomas Kyserus jezsuita innen megy Erdélybe 193, 194
- Rakamaz Szabolcs* vm. 347, 341, 362
- Rákóczy Lajos 602
- Rákóczy Zsigmond  
a bibliai Assuerus megfelelője 604, 607  
Erdély kormányzója 465, 494, 495, 499, 557, 608  
felesége támogatja a jezsuitákat 500, 503, 504  
a kolozsvári országgyűlésen 1606-ban 577, 580, 600  
megkönnyezi a jezsuitákat 587, 601  
Nagyenyeden 577, 583
- Rakoviczy, Stephanus 355
- Rakovius (Ragovitius), Nicolaus 186
- Rangone, Claudio krakkói pápai követ 231, 246, 256
- Rassel, Petrus  
a Mária kongregáció tagja 321

- Ratibor* (Ratiboria) 113, 114, 129–131
- Rátkay György 449
- Rátkay István jezsuita 447–449, 451
- Rátkay János 449, 451
- Ráv (Raw) Mátyás → Szörös Mátyás
- Ravaszmal*  
a jezsuitáknak e szőlőhegyen ad telket Forgách Ferenc 209–211
- Rebnik, Joannes → Szőlősy János
- Reiner (Renner), Melchior kassai polgár 325, 327
- rendi regula 21, 22, 33, 217, 569  
az óvatos beszédről 64, 76, 77
- Révay Ferenc 413
- Révay Márton turóci alispán  
megkapja Znióváralját 454, 461, 462
- Reynelius, Joannes jezsuita  
a zágrábi kollégium ügyében dolgozik 198, 199
- Rhédey Ferenc hajdúkapitány  
csapatai feldűlják Vágsellyét 419, 457, 454, 458, 462
- Richardus, Franciscus 526
- Richlicus, Andreas 519
- Riemer Orbán lőcsei bíró 377–379, 381
- Rimay János XXXIII, 211, 362, 385, 386, 608
- Rimetea* → *Torockó*
- Rivulinum* → *Nagybánya*
- Rivulinus, Joannes → Nagybányai János
- Róma* 9, 10, 21–25, 27, 29–35, 37, 44, 45, 49, 54, 55, 57, 62, 64, 69–71, 74, 76–79, 95, 97–99, 101–104, 121–126, 134–145, 150, 151, 174–181, 185, 186, 188, 189, 191–195, 198, 199, 201, 203–205, 208, 214–217, 261, 264, 265, 268–270, 273–275, 279, 281, 283–293, 296, 299, 300, 302–308, 310, 313–318, 320, 322–324, 327, 336–338, 349–353, 412, 414–426, 429, 432–437, 440–444, 450, 505, 511, 512, 514, 526, 529–534, 536, 537, 540, 542–545, 553–557, 561, 563–573, 575, 576  
magyarországi alumnusok 15, 16, 219–222, 438, 439, 445–447
- románok  
Gyulafehérvár feldúlásánál 50, 51, 57, 59  
román kóborlók fenyegetik a jezsuitákat 79, 80, 597, 598
- Rossy, Galeatius jezsuita  
Erdélyből eltávozott patikárius 10, 11
- Rotondò, Antonio 403
- Rottwitz, Melchior Belgioioso hadvezére  
a jezsuiták kiűzésekor Kassán 342, 347, 371, 373, 377
- Rózsahegy* (Rosenberg, Ružomberok) 267
- Ruberus, Paulus  
katolikus ifjú Gyulafehérvárott 500, 502, 503
- Ruchardus, Joannes jezsuita  
Kolozsvárról eltávozván Huszton meghal 386, 393, 403  
Nagybányán 230, 232, 254
- Rudolf császár XV, XVI, 13, 14, 18, 19, 43, 44, 49, 73–75, 93, 94, 96, 97, 100, 113–117, 127, 129–133, 143, 150–152, 156, 183, 188, 194, 195, 209–211, 227, 232, 268, 328–331, 354, 358, 405, 425, 427, 445, 600

- a békeszerződések ügyében 451, 452, 514, 516, 517, 528, 535, 541, 542, 546–553, 559–561, 563, 567, 598  
bréve szolgálataiért 290  
Kassára vonatkozó rendeletei 267, 293, 294, 307, 308, 325–327, 339, 340, 371, 373  
káté kiadást engedélyez 206–208  
VIII. Kelemen közbenjár nála Báthory Zsigmond érdekében 337, 338  
levele Erdély katolizálásáról 212, 213, 255, 282, 363, 366, 370  
levelet kap a rendfőnöktől 178  
Lőcsére vonatkozó rendelete 377–381, 456  
a magyarországi jezsuiták birtokügyeiben 46, 47, 204, 205, 410–412  
a turóci prépostságot a jezsuitáknak adja 161, 162, 165
- Rumer, Joannes XIII  
a Mária kongregáció tagja 321, 322
- Rumer, Valentinus  
a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Rupp Jakab XXXIII, 94, 139, 197, 200, 272, 330, 385
- Russworm (Ruswurm), Hermann generális 69
- Ružomberok* → *Rózsahegy*
- Rybnik Joannes → Szőlősy János
- Sakmar* → *Szatmár*
- Šal'a* → *Vágsellye*
- Sălard* → *Szalárd*
- Salgó* (Svätoplukovo) Nyitra vm.  
birtokcsere 49, 75
- Salkovitz György  
elméje lecsendesítendő 33, 38
- Samarjai Máté 370
- Samarjai Patkó Tamás 517
- Sambsdorffer, Thomas kassai bíró  
nem akarja beengedni Argentit és Káldyt Kassára 578, 588, 601
- Sándor Anna 197
- Sándor Dorottya 197
- Sándor György 197
- Sándor Imre 152
- Santich, Mathias 297
- Santik, Thomas 297
- Sarmasághy Zsigmond XVII  
Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 114, 116  
Bocskayval tárgyal a jezsuitákról 482  
elkíséri a jezsuitákat Kolozsvárról 484  
az erdélyi éhínségről 250  
erdélyi küldött Bocskayhoz 557, 581, 583, 584, 600  
Gerendre menekít néhány jezsuitát 387, 401, 404, 465, 484, 498, 500, 501  
Imreffy és Argenti között közvetít 470, 496  
a jezsuiták közbenjárnak érdekében Bastánál 387, 397, 398, 404  
kikíséri Argentit és Káldyt Kassára 578, 587, 588  
a kolozsvári jezsuiták segítségére siet 464, 480–484  
Lipsius és Ludovicus Granatensis művei a tulajdonában 498

- Maorius apostoli levelet javasol neki 151, 152  
 misszió gerendi birtokán 577, 585, 586  
 segíti a jezsuitákat kiűzetésük során 579, 596
- Sáros*  
 innen átjárnak a sóvári prédikációra 382–384
- Sárosvára* 114
- Sartor Petrus  
 csodás bűnhődése Vágsellyén 506, 508
- Sartorius, Georgius  
 a Mária kongregáció tagja 321
- Sartorius, Nicolaus  
 a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Satu Mare* → *Szatmár*
- Sávai János XXXIII
- Schattaver (Schattavaeus), Christophorus jezsuita 505, 506, 545, 546
- Schemel, Gaspar → Szócs Gáspár
- Scherenus, Henricus a német provincia főnöke 103
- Scherer, Gallus jezsuita  
 konfliktusa Nagy Jánossal 438, 441, 442, 534, 542, 543
- Schevichavius, Gisbertus gráci rektor 180, 333, 334  
 Lamormaini ügyében intézkedik 181, 182  
 Pázmány gráci tézisei ügyében 268, 269, 281, 288, 304, 305, 315, 349, 350, 351  
 Pázmány jelentése róla és leváltása 557–559
- Schwendi Lázár 452
- Scisciensis, Marcus → Pitačić, Marcus
- Sebeş* → *Szászsebes*
- Sebestyén Mihály 255
- Segesvár* (Sighișoara) 115, 465, 486, 487, 494, 499
- Sei, Joannes  
 a Mária kongregáció tagja 320
- Șeica Mică* → *Kisselyk*
- Seini* → *Szinérváralja*
- Sellenberg 104
- Sellia* → *Vágsellye*
- Sempte* (Synthavia, Sintava) Nyitra vm.  
 a hajdúk dúlásakor menedék Dobokaynak 454, 459, 462
- Senaltius, Jacobus jezsuita  
 Erdélybe megy 191, 193, 194, 260  
 Kolozsvárra megy 260, 261  
 Nagyváradon 260, 261
- Sennyey István  
 Szalay talán őt ajánlja a Collegium Germanicumba 438, 439  
 taníttatása Ingolstadtban 539, 540
- Sennyey Miklós 602
- Sennyey Pongrác XVIII, 254, 257  
 Basta küldötteként Prágában 100, 101  
 fiának taníttatása 539, 540  
 Kötelandet a jezsuitáknak adja 128, 129



- lefogatása 18, 19, 20  
 levelet kap a rendfőnöktől 177  
 levél Pázmánytól 427  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
 prágai tárgyalásai Bocskay ellenében 564  
 Zilah birtokosa 155, 156
- Serarius, Nicolaus 519, 520
- Serban, Radu havasalföldi vajda  
   a Bocskay felkelés idején 592, 602  
   vereséget mér Székely Mózesre 245, 256
- Serédy Zsuzsanna XI  
   a kassai jezsuita kollégium ügyében 264
- Serényi Ferenc  
   menedéket ad Joannes Aucepsnek 579, 599, 603, 608, 610
- Serges István nagyváradai polgár 301
- Serra, Giacomo pápai követ 434, 435, 540, 541
- Serramus, Joannes 519
- Serranus, Alexander 314
- Sfăraș* → *Farnas*
- Sibiu* → *Nagyszeben*
- Siculia* → *Székelyföld*
- Siculus, Michael → Székely Mihály
- Siebenbürgen* → *Erdély*
- Sielnica* → *Szélnye*
- Sighisoara* → *Segesvár*
- Siklósi Gyula XXXIII, 69, 84
- Simeon 168
- Șimleu Silvaniei* → *Szilágysomlyó*
- Simon apostol 67, 69, 345, 375, 416
- Simon deák 405
- Siniob* → *Szentjobb*
- Sintava* → *Sempte*
- Sion 248
- Sixtus, V. 311, 319
- Skalica* → *Szokolca*
- Skarga, Piotr  
   gyászbeszéde Zalatnoky György felett 462, 529
- skizmatikusok  
   a szentek kultuszáról és a képek tiszteletéről 244  
   az ügyükben adott felhatalmazás a jezsuitáknak 310, 312  
   végső vigasz két halálraítéltnak Kolozsvárott 387, 399
- Sládečkovce* → *Mocsonok*
- Slesia* → *Szilézia*
- Sliače* → *Háromszliács*
- Socovce* → *Szocóc*
- Sóhíd*  
   a jezsuiták birtokrésze 127
- Solikowski, Jan 362

- Solti Imre (Emericus Agriensis)  
a nyitrai káptalan alumnusa Rómában 219–222
- Solnensis, Nicolaus 320
- Sólyomtelke* (Cornești)  
az erdélyi katolikus püspökség birtoka 184
- Someșu Cald* → *Hévszamos*
- Someșu Rece* → *Hidegszamos*
- Somlyó* → *Szilágysomlyó*
- Sommervogel, Carlos 18, 531
- Somogyi Bertalan 200
- Somogyi Dániel 608
- soproni káptalan  
Bocskay csapatai feldőlják 454, 455
- Sós Kristóf, Sóvári  
katolizálása 382, 384
- Sossava* → *Suceava*
- Sóvár*  
az itteni jezsuita misszió 382–385
- Sörös Pongrác XXXIII, 91
- Spanyolország* (Hispania)  
Carrillo útja 538, 540, 541, 553, 572
- Spinelli, Filippo prágai pápai követ 76  
jelentései az erdélyi követek tárgyalásairól 14, 21, 116, 117  
lépései Erdély katolizálásra 150, 151  
segíti Gyulay Márton ferences tartományfőnököt 62, 69, 70
- Spisšké Pohradie* → *Szepesváralja*
- Stájerország* (Styria) 455
- Starhemberg, Ludwig székesfehérvárf kapitány 69
- Staud Géza XXXIII, 90, 171, 344, 370
- Stefkovich, Stephanus  
a Mária kongregáció tagja 321
- Steinhuber, Andreas XXXIII, 296
- Stephanius, Adamus jezsuita 505, 506
- Stobaeus György 266
- Strečno* → *Sztrecsény*
- Strigonium* → *Esztergom*
- Striverius, Decius lengyelországi tartományfőnök 215, 216, 286, 287, 544, 545  
a kassai jezsuita kollégium ügyében 264  
leveleket közvetítene az erdélyieknek 584, 600
- Stropkov* → *Sztopkó*
- Struchius, Joannes Lucas 139, 297  
bezoárt visz Vágsellyére 55
- Styria* → *Stájerország*
- Suceagu* → *Szucság*
- Suceava* → *Szucsava*
- Suecia* → *Svédország*
- Suk* → *Nemeszsuk*

## Sulyok Ferenc jezsuita

- adomány a rendnek 128, 129
- Báthory Zsigmond mellé küldése 75, 76
- Gyulafehérvárott 7–9, 354
- halála 141
- Kolozsvárott 354
- Szatmára megy 79–81, 100, 101
- Znióváralján gyógyult 172, 173

## Súri Orvos Mihály

- Illésházy által Nagyszombatba vitt lelkész 517

## S. Varga Katalin 547

*Svätoplukovo* → *Salgó**Svédország* (Suecia) 608–610

## Sylvius, Petrus 519

*Synthavia* → *Sempte*

## Szabó András XXXIII, XXXIV, 91, 264, 498, 499, 600

## Szabó András kolozsvári polgár

- a jezsuiták hálátlan támadója 396, 404, 480, 498
- a város küldötte Bocskayhoz 472, 497

## Szabó B. István 362

## Szabó Farkas váradi polgár 301

## Szabó Ferenc IX, X, XXXIV, 269, 514, 555, 557, 565, 572

## Szabó Károly 600

## Szabó Miklós XXXIV, 20, 152, 277, 403, 608

## Szabó Tamás kolozsvári polgár 396, 404

*Szadvár* 114*Szakoky* → *Csókakő**Szokolca* (Skalica) Nyitra vm.

- a ferencesek kiűzése 454, 456

*Szalárd* (Sälard) Bihar vm. 499

## Szalay István jezsuita

- alumnusokat küld a Collegium Germanicumba 15, 438, 439
- az emigráns urakkal tárgyal Prágában 563, 564
- Forgách Zsigmond mellett 332, 349, 419, 420
- harmadik próbaéve 139
- a jezsuiták kiűzésekor 230, 237, 255
- Lengyelországba menekül Kolozsvárról 231, 242
- letheti a negyedik fogadalmat 575
- Sennyey István tanulmányai ügyében 539, 540
- Vágsellyén ereklyét kér 353

*Szalka* → *Ipolyszalka**Szamos folyó* 295

## Szamosközy István XXXIV, 21, 76, 81, 104, 109, 116, 131, 152, 153, 184, 185, 255–257, 259, 355, 403–405, 498, 504, 540, 600, 602, 608

*Szamosújvár* (Gherla) 230, 232, 254, 354, 431, 498, 499

## Szaniszló, Szent

- templom Krakkóban 246

**Szántai Pál református lelkész**

Olaszliszkáról eltávolítják 358, 362

**Szántó István jezsuita XIV, 208, 209, 275, 276, 283, 284, 523**

a bibliafordítás ügye 283

javaslata Magna Hungaria fölkeresésére 525, 526, 544, 545

műveinek kiadása 186, 187, 208, 283, 286

Nagyváradon reáhagyott javak 272

Vágsellyére vonatkozó javaslatai 185–188, 283

a zágrábi kollégiumot sürgeti 137

**Szárhegy → Gyergyószárhegy****Szászfenes (Fenes, Florești) 600**

az erdélyi katolikus püspökség birtoka 183, 184

Gellény Imre felesége téríteni akar 407, 408

temploma 407, 408

**Szászlóna (Lonia, Luna de Sus) Kolozs vm.**

az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 183

**szászok 581**

felekezeti hovatartozásuk 489–490

térítésük Kolozsvárott 260, 386, 388, 389, 604, 607

**Szászsebes (Mühlbach, Sebeș) Szeben vm. 79–81****Szatmárnémeti (Zakmar, Satu Mare) 130**

Bocskay elfoglalja 498, 487

érintik a jezsuiták 1606-os kivonulásuk során 579, 590, 596, 598

két jezsuita ide igyekszik 79–81

**Szczucki, Lech 245****Széchy István**

Kolozsvár küldötte Bocskayhoz 472, 497

**Szécsi György 588, 601****Szécsi Mária 601****Szécsi Tamás Gömör vármegyei főispán 601****Szeged 603****szegény diákok háza (domus pauperum studiosorum) 72, 78, 79**

Český Krumlovban 72

Grácban 72

Kolozsvárott 155, 156, 284

Kommutovban 72

Prágában 72

Vágsellyén 16, 17, 72, 95, 96, 162, 163, 189, 190, 223, 275, 276, 290, 291

**Szegi Ferenc**

fogadalomra való bocsátása 95, 96

**Székely Balázs 354, 355****Székely Ferenc 341, 347****Székely Mihály**

a Mária kongregáció tagja 321, 322

**Székely Mózes XVI, 20, 115, 152, 188, 195, 205, 206, 213, 231, 232, 244, 245, 251, 252,**

256–260, 262, 354, 602

halála isteni büntetés 603

a jezsuitákat Görgénybe küldi 231, 241

Kolozsvár ostromakor 230, 232, 233, 237–239, 254–256, 472

## székelyek

esperesük Gálffy Pál hivatalába visszahelyezendő 155, 156

papjaik könyveket kapnak a jezsuitáktól 578, 594

*Székelyföld* (Siculia) 242, 243, 407

Argenti biztató levele Árkosi Mihály útján 463, 468

Árkosi Mihály újabb biztatást kap 577, 585, 586, 601

Fejér Miklós tevékenysége 463, 470, 496

az itteni misszió 231, 242, 262, 263, 351

a jezsuiták ide menekülnek 231, 242

a katolikusok helyzete 262, 263, 489

*Székelyudvarhely* 600*Székesfehérvár* (Alba Regalis) 327

Mátyás főherceg hadjárata visszafoglalására 42, 43, 52, 53, 67–70, 78, 79, 81–84, 92, 94, 462

Ostrosith Mátyás itt esik el 94

Szent Péter-temploma 67, 69, 81–83

terv jezsuita kollégium létesítésére 157, 159, 160, 165

## székesfehérvári bég

fogságba ejti Mátyás főherceg 52, 53

*Szélnye* (Zselnice, Sielnica) Zólyom vm.

birtokcsere Alsószeliért 49

## Szenczi Molnár Albert 370, 517

## szentek kultusza

Jeremia Movila és a skizmatikusok véleménye szerint 244

Kolozsvárott 394, 395

*Szentgyörgy* → *Pozsonyszentgyörgy*

## Szentgyörgyi János jezsuita

Ljubljánában 542, 543

## Szentiványi György konventi rekvizitor 294, 296

*Szentjobb* (Sîniob) Bihar vm. 341, 347

## Szentpáli János

közreműködik Báthory Zsigmond visszahozatalában 18–20

## szentségek kiszolgáltatása

Erdélyben 280

Gerenden és környékén 577, 585, 586

Kassán 89, 90, 310, 311

Kolozsvárott és környékén 125, 387, 395, 399, 577, 579, 580

Nagyváradon 608–610

Szalkán 228, 356

Sztreccsénben 88, 91

Vágsellyén 6, 87, 88, 166, 167, 222–225, 355, 356, 357, 363, 366, 506, 508, 510

Znióváralján 171–173, 228, 355–357

## Szent Szűz konvent

Znióváralján 121, 189, 190

*Szepeshely* (Spišská Kapitula) 332

## szepesi kamara 54, 133, 377

Alsószeli és Salgó birtokcsereje 49, 50, 75

## szepesi káptalan 454, 455

## szepesi prépostság 358, 378

- Szepesség* 328–330, 385  
 fellépés az eretnekek ellen 339, 370
- Szepes vára* 376
- Szepesváralja* (Spišské Pohradie)  
 triviális iskolája és a jezsuiták 25, 26, 358
- Szepsi Korotz György 362
- Szepsi Latzkó Máté 361, 362
- Szerecsen János 413
- Szeredai András  
 a jezsuitáknál őrzött javait követeli 272, 273
- Szeredai Antal XXXIV, 14
- Szerémi Lajos 66
- Szerencs* 428
- Szikszó* 342, 347
- Szilágy vm.* 354
- Szilágyi Sándor 256
- Szilágyi Zsófia 217, 218
- Szilágyság* 133  
 Ecsedi Báthory István akadályozza itt a jezsuitákat 133, 134
- Szilágysomlyó* (Simleu, Silvaniei) Szilágy vm.  
 vallási küzdelmek 463, 469, 470, 496
- Szilas László XXXIV, 281
- Szilasi László XXXII
- Szilézia* (Slesia) 130, 162, 565, 566
- Szilvásy Boldizsár XVIII, 110, 112  
 bebörtönzése 463, 464, 473, 497, 593, 602, 606  
 házassága Perneszy Erzsébettel 604–608  
 a jezsuiták szószólója Bocskaynál 463, 464, 472, 473  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
 Székely Mózes követe Moldvában 231, 245, 256
- Szinérváralja* (Seini) Szatmár vm.  
 menekülés során érintik 579, 597, 603
- Szittyay Dénes VIII, 15, 19, 26, 28, 32, 36, 39, 40, 51, 56, 63, 64, 71, 95, 96, 98, 108, 121,  
 122, 137, 139, 141, 142, 144, 177, 180, 182, 186, 188, 192, 202, 204, 206, 212, 215, 216,  
 265, 270, 273, 278, 283, 293, 324, 416, 417, 425, 436, 443, 515, 517, 518, 529, 532, 537,  
 538, 541, 543, 545, 547–549, 556, 565, 569, 570, 575, 576
- Szliács* → *Háromszliács*
- Szocóc* → *Nagyszocóc*
- Szokoli Miklós 601
- Szokoli Péter 578, 588, 601
- szolgáló leányok  
 a megbotránkozás elkerülése végett elküldik őket Vágsellyéről 31–33, 37, 38, 44, 45, 49,  
 95
- szombathelyi káptalan  
 Bocskay csapatai feldúlják 454, 455
- Szombati Gergely  
 a Mária kongregáció tagja 321, 322

- szombatosok 492  
javaslat eltávolításukra Erdélyből 153, 154  
Rákóczy Zsigmond fellép ellenük 577, 581, 600
- Szondi János református lelkész 509
- Szondi Mátyás református pap  
gyalázza a Mária képet Nagyszombatban 507
- Szőcs (Schemel) Gáspár kolozsvári királybíró 294, 296  
a város küldötte Bocskayhoz 497, 472
- Szőcs Tamás váradi polgár 301
- Szőlősy (Rybnik) János jezsuita  
közreműködése Báthory Zsigmond Prágába érkezésében 116, 117  
novícius Vágsellyén 117, 222, 227
- Szőrös Mátyás, ifj. 296
- Szőrös (Ráv) Mátyás 295, 296  
Kolozsvár küldötte Bocskayhoz 472, 497
- Sztárai Mihály 413
- Sztrecsény* (Zrecho, Strečno) Trencsén vm.  
lakosait megtérítik a jezsuiták 88
- Sztropkó* (Stropkov) Zemplén vm.  
Vásárhelyi itteni tevékenysége 382, 384, 385
- Szucsava* (Suceava)  
Argentiek érintik menekülés közben 231, 243–245, 256  
katolikus temploma 245
- Szucság* (Suceagu) Kolozs vm. 103, 104
- Szuhay István egri püspök 518  
alumnusokat ajánl pápai szemináriumokba 16  
Georg Himmelreichet ajánlja Rómába 447  
gyóntat Vágsellyén 222, 225, 227  
Istvánffy a történetírásra ösztönzi 451–453  
kapcsolata Bornemisza Gergely kolozsvári polgárral 256  
a kassai eseményekben 266, 267, 307, 308, 338, 339  
katolikus papokat kér Huszt környékére 260, 262  
levelet kap a rendfőnöktől 175, 176, 179, 180  
licenciátus működését engedélyezi Vágsellyén 525  
papja Vágsellyére megy 506, 508, 509  
Vágsellyén 363, 365, 370
- Szulejmán szultán 61
- Takáts Sándor XXXIV, 362
- Tamás, Aquinói, Szent 520  
Mysius segítségével akarja cáfolni az ariánusokat 533
- Tamásfalva*  
Hethesi Pethe Márton adománya a jezsuitáknak 328–330
- Tapolcsányi János 210, 211
- Tasnádi Ruber Mihály erdélyi református püspök  
a megyesi országgyűlésen 465, 488, 490, 499, 582, 600
- tatárok 105, 160, 173  
Bocskay seregében 360, 458, 459  
Kolozsvár környékén 604, 607

nagyváradai dúlásaik 7–9, 53–54, 133  
 Székesfehérvár ostrománál 67–69, 83, 84  
 Székely Mózes seregében 232, 237, 251, 258

*Tăuți* → *Tótfalud*

Telegdy Borbála

a bibliai Eszterhez hasonló 604, 607  
 a jezsuitákat támogatja 500, 503, 504, 557, 604, 605, 606  
 katolikus prédikáción Nagyenyeden 577, 583  
 megkönyyezi a jezsuitákat 587, 601

Telegdy Ferenc

a jezsuiták támogatója 556, 557

Telegdy Gáspár

a jezsuiták támogatója 556, 557

Telegdy János 557

Telegdy Kata 496, 607, 608

Telegdy Pál 557

Telekessy Mihály

kivégzése előtti csodás megtérése 92–94

*Temesvár* (Timișoara) 452

templom

Bécs (Szent István-dóm) 52, 72, 81–84

Csikszék (Szent János-dóm) 496

Daróczy Ferenc birtokán 34, 35

felszentelésükre felhatalmazást kér Argenti 280

Fogaras 407, 408

Galgóc 363, 364, 368, 370

Gyulafehérvár

Szent István-templom 7, 8, 59, 61, 259, 407, 428, 500, 501

Szent Mihály-székesegyház 50, 51, 57–61, 155, 156, 428, 495, 500, 501

Háromszliács (Szent Miklós) 385

Homonna 384, 579, 597

Ipolyszalka 172, 173, 355, 356, 454, 455, 462

javaslat az erdélyi templomok újra feldíszítésére 153–156

a kálvinisták meggyalázzák a katolikus templomokat 454, 456

Kassa (Szent Erzsébet-székesegyház) 50, 51, 265–267, 307, 308, 325, 339, 340, 371, 374

Kolozsmonostor 252, 253, 407, 408, 495, 577, 585, 601

Kolozsvár

Farkas utcai 230, 233–235, 237, 239, 255

Szent Mihály-székesegyház 253, 348, 349, 354, 386, 393, 394, 399, 400, 431, 432, 464, 474, 475, 478–481

Komárom 169

Krakkó 246

Lőcse 332–334, 379, 381, 456

Nagyszócóc (Nagyboldogasszony) 93, 94, 229

Nagyszombat (Szent Jakab-templom) 506, 507, 516, 526, 527

Nagyvárad 53–54

Németújváros 243

pusztításuk Erdélyben 248, 252

Somlyó 463, 469, 470



- Sóvár 382, 383  
 Szászfenes 407  
 Székesfehérvár (Szent Péter és Pál plébániatemplom) 67, 69, 81, 82, 84  
 Szentgyörgy 92–94, 224  
 Szucsava 245  
 Vágsellye (Szent Szűz-temploma) 92, 93, 224, 365, 454, 458, 461  
 Vágsellye melletti faluban 223, 227  
 Vágtapolca 385  
 Znióvárjalja 172, 173  
*Teplička nad Váhom* → *Vágtapolca*  
 Tertullianus, Quintus Septimius Florens 520, 521  
*Tesedíkovo* → *Pered*  
 theatinusok  
 Verancsics Faustus belépési szándéka 309  
 Thedallinus, Ciriacus  
 a Mária kongregáció vezetője Rómában 314  
 Tholdalagy György 512, 513  
 Thott, Marcus komáromi polgár  
 Molardt közbenjár ügyében a vágsellyei jezsuitáknál 36, 37  
*Thurocium* → *Znióvárjalja*  
 Thurzó György Árva vármegye főispánja 94, 204, 205, 362, 434, 435  
 kapcsolata Dobokayval 527–529  
 Thurzó Imre 386  
 Thurzó Kristóf  
 katolizálása 222, 223, 226, 227, 363, 364, 368, 370  
 a lőcsei akcióban 332–334, 377–381, 456  
 Thurzó Miklós 226, 227  
 Thurzó Szaniszló szepesi főispán  
 fellép a jezsuiták ellen 226, 227, 370, 456, 462  
 Sempte birtokosa 462  
 Tibor (Tibru) Alsó-Fehér vm.  
 a jezsuiták birtoka 7, 112  
*Timișoara* → *Temesvár*  
*Tîrgu Neamț* → *Németújváros*  
 Tirol 129–131  
 Tisza folyó 360, 362, 579, 598  
 Tokaj 359, 360, 362  
 menedék Auceps számára 603, 608, 610  
 Toldy István  
 a jezsuiták segítője kiűzetésükkor 256  
 közreműködik Báthory Zsigmond visszahozatalában 18–20, 113–115  
 Maiorius apostoli levélre ajánlja 151, 152  
 Tonk Sándor XXXIV, 20, 152, 277, 403, 608  
 Torda (Thurda) 13, 75, 76, 127, 248, 335, 354, 404  
 Tordai János XIII  
 a Mária kongregáció tagja 321, 322  
 Torday Márton sókamaraipán 335  
 Torockó (Rimetea) Torda-Aranyos vm.  
 egy gyermeket megkeresztel Argenti 387, 395

## Toroczkai János

a jezsuiták megtérítik 577, 578, 584, 594, 601, 602  
könyveket visz el a kolozsvári jezsuita kollégium lerombolásakor 230, 236, 255, 584

## Toroczkai Máté unitárius püspök XVI, XVIII

fiát megtérítik a jezsuiták 577, 578, 584, 594, 601, 602  
könyveket visz el a kolozsvári jezsuita kollégium lerombolásakor 230, 236, 255  
a megyesi országgyűlésen 465, 488, 490, 499  
menekülése 232, 253, 257  
szerepe a jezsuiták kiűzésében 230, 233, 236

## Toroczkay István 601

## Torrentinus, Petrus jezsuita 505, 506

## Tostatus, Alphonsus 520

*Tótfalud* (Tăuți) Alsó-Fehér vm.

a jezsuiták birtoka 8, 109, 118, 127

## Tóth István György XXXI, 497

## Tóth László XXXIV, 309, 547

## Tóth Margit 603

## Tótházy Asztalos István

csodás megtérítése Kolozsvárott 386, 388, 389, 402

## Tótházy Mihály kolozsvári polgár

halála isteni büntetés 603  
kivégzése 232, 254, 257, 403

*Tóttelke* (Gălășeni) Kolozs vm.

ide szökött jobbágy 198

## Török Bálint 413

törökök 19, 38, 39, 105, 131, 150, 157, 160, 165, 168, 173, 310, 352, 414, 487, 561, 586

Áldimitrij cár törökellenes tervei 522, 523, 526

a békeszerződés ügyében 514, 516, 517, 542, 546, 554, 565–568, 571

Bocskay seregében 360, 429, 439, 458

az erdélyi eseményekben 113, 115, 397

Kanizsa ostrománál 73, 74

Kolozsvár alatt 79–81

megbotránkoznak az ariánusok istentelenségén 231, 240

nagyváradi betöréseik 142

Székesfehérvár visszavétele 52, 53, 67–69, 72, 81–84, 92

Székely Mózes seregében 232, 237, 251, 254

törökké vált keresztények 84, 86

törökök megtérítése 90, 363, 366, 372

*Transylvania* → *Erdély*

## Trautson, Paul császári tanácsos 536, 567, 568

## Trauzner Lukács XVII, XVIII

elkíséri a jezsuitákat Kolozsvárról 484

erdélyi küldött Bocskayhoz 557, 577, 581, 583, 584, 600

fiát Olmücben küldi tanulni 579, 596, 602

a katolikusok védelmezője Kolozsvárott 463, 464, 471, 472, 475, 497

követsége Prágában 13, 14

megtérítése 386, 389–392, 403

az országgyűlés szövvivőjeként védi a jezsuitákat Medgyesén 465, 489–491

- Trauzner, Stephan  
Olmücben tanul 579, 596, 602
- Trencsén* (Trenčín)  
Illésházy követeléseiben 548
- Trescher, Joannes jezsuita 297, 370
- Trestia* → *Kötelesmező*
- tridenti zsinat 89, 228, 299, 300, 312, 384, 392
- Trnava* → *Nagyszombat*
- Trócsányi Zsolt XXXIV, 20, 81, 101, 115, 116, 152, 184, 185, 254, 273, 403, 408, 496, 497, 499, 602
- Tullius, Servius 520
- turóci konvent  
visszaadásának ügye 22, 160–165, 188–190, 195, 543, 544, 548, 549, 551, 552, 559, 560
- turóci prépostság  
Illésházy megszerzi 165, 524, 527, 543, 544, 547, 548, 560, 571  
javainak erőszakos visszaszerzése Kassán 90  
a jezsuiták öröklék jogait 16, 17
- Turóc* vm. 104–108, 356
- Türe* (Turea)  
az erdélyi katolikus püspökség birtoka 184
- Tyrnava* → *Nagyszombat*
- Udvarhelyszék 263, 607
- Ugróci János  
világi pap Kassán 286, 287
- Új-Buda* → *Budatelke*
- Újlak* → *Nyitraújlak*
- Újlaky Lajos veszprémi püspök  
mártíruma 526, 527, 529
- Újvári Benedek  
a Mária kongregáció tagja 321
- Ujváry Zsuzsa 52
- Ulászló, II. magyar király 448, 523, 524
- Ulászló, VII. lengyel király 256
- Undó Márton 79–81
- Ungnád Dávid a haditanács elnöke  
a kassai eseményekben 325–327
- Ungvár* (Uzsgorod) 362
- Ungvári János protestáns lelkész  
Gyulafehérvárott 259, 502, 504
- unitáriusok (ariánusok)  
ariánus ifjak áttértése Kolozsvárott 387, 399, 400  
blaszfém prédikációik Tordán 465, 492, 499  
botrányos prédikációik Kolozsvárott 463, 466  
Dávid Ferenc és Trauzner 386, 389–392  
egy asszony megtértése 604, 607  
gerendi fészük felszámolása 387, 401, 404  
Gonzaga javaslata teljes betiltásukra 40–42

- Haller Gábor unitarizmusa 578, 593  
helyzetük Erdélyben 7, 465, 490–492  
javaslat eltávolításukra Erdélyből 153, 154  
a kálvinisták ellen Kolozsvárott 464, 480  
kinevetik a katolikusokat Kolozsváron 400  
Mysius Aquinói Szent Tamás segítségével cáfolná őket 533  
Rákóczy Zsigmond fellép ellenük 577, 581, 600  
szerepük a kolozsvári jezsuiták kiűzésében 230, 233–236  
a törököknél is rosszabb istentelen nézeteik 240, 256  
ügyük a kassai országgyűlésen 584, 601
- Urbani, Joannes 357  
Kassán 286, 287, 342, 343, 346, 374, 375, 377
- Ursius, Nicolaus 136, 137  
*Uzsgorod* → *Ungvár*
- Vág folyó* 36, 104–106, 162, 459
- Vagner József XXXIV, 91, 135, 220, 322
- Vágsellye* (Šal'a) Nyitra vm. 24, 32, 33, 55, 75, 123, 192, 229, 268, 322, 352–354, 531, 543  
az alattvalók lelki gondozása 45, 96  
általános helyzetkép 16, 17, 23, 24, 38, 39, 84–91, 95, 96, 101, 157–171, 222–227,  
363–370, 454–462, 544  
Benedictus Szuhay papja ide érkezik 506, 508  
birtokviták 46, 47, 204, 205, 410–412  
építkezés 21, 22, 166, 189, 190, 223, 275, 276, 290, 291, 305, 306, 324, 336, 348, 349,  
351, 363, 369, 419, 423–426  
az eretnekek megsegítése 307  
fegyelmetlenségek 99, 213, 214  
filozófiai kurzus indítása 22, 23, 96–98  
Forgách Ferenc adománya 209–211  
gazdálkodás 36, 37, 104–108, 147–150, 307, 369  
Illésházy elzálagosító akciója 523, 524, 527, 528, 543, 544, 547, 548  
iskola 85, 88, 95–96, 157–167, 305–307, 560  
javaik visszaszerzése 31, 95–96  
Joannes Ivanchan licenciátus tevékenysége 443, 444, 454, 461, 462, 506–510, 517, 524,  
525, 544, 554, 555  
katonák dúlásai 193, 223, 458  
kálvinisták 363, 367, 454, 457, 458, 461, 462, 506–508, 516  
káté-kiadásra kapnak engedélyt 206–208  
könyvtár 363, 369  
a kollégium megszüntetése 417, 419, 424–426, 432, 436, 438–441, 443, 444, 454, 455,  
457, 458, 560  
Mária kongregáció 166, 170, 171, 313–319, 322–324, 363, 369, 454, 457, 462  
missziók a falvakban 282  
Ostrosith Mátyás adománya 91, 92  
parasztcseré 187, 188, 303, 363, 367, 368  
Pázmány itteni tartózkodása 79, 80, 89, 91  
pestis 122, 135, 140, 166, 167, 223  
a prokurátor ügye 38, 185–188, 275  
segítségre szorul 44

- Szántó István javaslatai 185–188, 283, 284  
 szegény diákok háza 16, 17, 72, 95–96, 162, 163, 189, 190, 223, 275, 276, 290, 291  
 a szolgálóleányok 31, 32, 37, 38, 44, 45, 49, 95, 96  
 templom 365
- Vágtapolca* (Teplička nad Váhom) Trencsén vm. 385, 386
- Vajda Miklós  
 Báthory Zsigmond ajánlja Rudolf császárnak 113–115  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152
- valachi → románok
- Valachia → Havasalföld
- Valea Viilor* → *Nagybaromlak*
- Valentinus Litteratus → Vásárhelyi Bálint
- Valesius, Franciscus 520
- vallonok  
 Basta seregében 50, 60, 61  
 Belgioioso seregében 341, 343  
 Kolozsvárott megnevelik őket a jezsuiták 386, 387, 392, 396  
 Lamormainit vinné melléjük Maiorius 179–182  
 a melléjük küldött jezsuiták 260, 261  
 meneküléskor Znióvárálján 356  
 Nagyváradon 608, 609
- Vanino, Miroslav XXXIV, 125, 171
- Vărai* → *Kővárálja*
- Varallya* → *Szinérvárálja*
- Váradi Igaz Gáspár 272, 273
- Váradi István jezsuita 370
- Várhegy* (Chinari) Maros–Torda vm. 607
- R. Várkonyi Ágnes XXXIV
- Várpalota* 67, 68, 72, 84
- Varsányi István nagyváradai polgár 301
- Varsó* (Warszawa) 523
- Varsolci János unitárius lelkész  
 blaszfém prédikációi 492, 499
- Vásárhelyi (Litteratus) Bálint kolozsvári polgár  
 a jezsuiták védelmére kel 464, 478, 497
- Vásárhelyi Dániel jezsuita 140, 141  
 a jezsuiták kiűzésekor Kolozsvárott 230, 235, 255  
 Lengyelországba menekül 231, 242
- Vásárhelyi Gergely jezsuita 65, 255  
 bécsi gyógyulása 71, 76, 77  
 Fogarason 408  
 gyulafehérvári megpróbáltatása 50, 56–58, 61, 63, 71  
 kátéjának megjelentetése 206–208  
 Kolozsvárott 34  
 Olaszliszkán 358–361  
 pestisben 140, 141  
 a sóvári misszióban 351, 352, 364, 370, 382–385  
 spirituális könyvek magyarra fordítója 99

- utolsó fogadalma 422, 423  
 Vágsellyén 305, 306
- Vásárhelyi Judit 255
- Vass Ferenc, Cegei  
 Báthory Zsigmond követe Bastánál 113, 115, 131  
 Bocskayval tárgyal a jezsuitákról 464, 482  
 a jezsuiták segítője Kolozsvárról kiűzésükkor 231, 236, 241, 255  
 a kolozsvári jezsuiták segítője 464, 480–483  
 közreműködik Báthory Zsigmond visszahozatalában 18–21  
 Maiorius apostoli levélre javasolja 151, 152  
 Medgyesen védi a jezsuitákat 465, 488  
 a nagyhetet a jezsuitáknál tölti 1606-ban 577, 580, 600  
 a váradiakat segíti 431
- Vass György, cegei Kolozs vármegyei főispán 20  
 korai halálát fia a jezsuiták kiűzésében játszott szerepével indokolja 465, 488, 499
- Vass János, cegei 20
- Vass Miklós 20
- vasvári káptalan  
 Bocskay csapatai földülják 454, 455
- Vechea* → *Oláhburjános*
- Vedáni Ferenc kassai prédikátor  
 vitája a jezsuitákkal 90, 91
- Veindrich, Paulus kolozsvári városi tanácsstag 294, 295
- Velenca* (Venezia) 113, 114, 185, 231, 243, 264, 305, 306, 403
- Velenca* (Vico Velenze)  
 a Nagyváradhoz tartozó faluban Pázmány György telket ad el a jezsuitáknak 196, 199, 200
- Velikai Gáspár  
 a Mária kongregáció tagja 320, 322
- Vel'ké Kapušany* → *Nagykapus*
- Vel'ké Záluzie* → *Nyitraújlak*
- Verancsics Faustus  
 erdélyi püspökségének ügye 153–155, 308, 309  
 értekezése a katolikus vallás helyreállításáról 547
- Verebeli, Andreas  
 a Mária kongregáció tagja 321
- Veres Bálint 405
- Veres Dávid  
 védi a jezsuitákat Medgyesen 465, 493, 499
- Vergilius, Publius Maro 131
- Veress Endre VIII, IX, XXXIV, XXXV, 11, 13, 15, 18–21, 28, 30, 36, 38, 40, 44, 54, 56, 61, 63–66, 76, 91, 96, 98, 100, 103, 104, 109–112, 115–117, 121, 124–126, 128, 129, 131, 133–135, 137, 141–143, 146, 151, 152, 155, 156, 165, 175–178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 194, 197, 209, 212, 213, 215, 216, 218, 220, 254, 256, 257, 259, 261–263, 265, 266–268, 270, 272–275, 278, 279, 282–284, 287, 293, 296, 297, 302, 308, 309, 313, 328, 331, 349, 370, 386, 402–404, 406, 417, 421, 428, 430, 439, 462, 495, 499, 503, 516, 529, 535, 538, 540, 562, 566, 572, 576, 600, 602, 607
- Vernić, Misko  
 Zágráb küldötte Carrillonál 124, 125

- Veszely Károly XXXV, 156, 428, 496  
*Veszprém* 67, 68, 72, 84  
*Vienna* → *Bécs*  
*Viisoara* → *Egerbegy*  
Viller (Villerius), Bartholomaeus jezsuita  
a béketárgyalásokról 450, 546, 547, 556, 557, 567, 568, 571  
beszámolója Kanizsa ostromáról 73, 74, 77–79  
Grácban 347, 348, 414, 415, 418, 425, 429, 435, 439, 450, 453, 534  
nem megy követségbe Rómába 74, 78, 79  
*Vilno* (Vilna)  
pápai szemináriuma 154  
Vincentius 520  
Vinduch, Stephanus  
a Mária kongregáció tagja 321  
*Vinice* 451, 453  
*Vintul de Jos* → *Alvinc*  
Vistoki Mihály provizor  
segíti a katolikusokat Királyfaluban 524, 525  
Vitus, Jacobus 166  
Vivarius (Aquensis), Joannes jezsuita  
terv Erdélybe küldésére 16–18  
*Vízakna* (Ocna Sibiului)  
sókamara 109, 118, 127, 335  
vizitáció  
Carrillo erdélyi vizitációja 9, 10, 16–18, 40–42, 56, 95–97  
Forgách Ferenc vizitációja Forró Györggyel 38, 39, 89, 91  
Vízkelety János 147, 150  
V. Molnár László 74  
Vodopia, Matthaeus XIII  
a Mária kongregáció tagja 320, 322  
Vörösmarty Mihály XIII, XXXV, 322, 370, 384  
*Vurpar* → *Borberek*  
  
Wagner, Carolus 334  
Wagnerus, Martinus jezsuita 126  
*Warszawa* → *Varsó*  
Weiss Mihály  
erdélyi küldött Bocskayhoz 581, 600  
Werner, Joannes jezsuita  
vizitációja és a róla frott jelentés 95–97, 104–108, 150  
Wernichaeus, Joannes jezsuita 191, 192  
Wesselényi Anna  
befogadja Ladó Bálintot 579, 599, 603, 610  
Wesselényi István 603  
*Wien* → *Bécs*  
Wielewicki, Jan XXXV, 287, 362, 386, 522, 523, 526, 529, 545  
Williams, Thomas jezsuita 545  
Withaker, William  
Pázmány ellene frott műve 421, 422, 430

- Wolf Rudolf XXXV, 109
- Wolucki, Paweł Kameniec püspöke  
a jezsuiták segítője 231, 245, 246, 256
- Wontschin, Martin  
Sennyey István praeceptor 539, 540
- Wragowicz → Dionantius, Petrus
- Wranek, Hieronymus 43
- Wright, Gulielmus jezsuita 264, 300, 336, 337, 348, 349, 437
- Wurmloch → Nagybaromlak
- Xaverius → Ferenc, Szent Xavéri
- Ximénez, Petrus jezsuita 217
- Yell, Joannes Leonardus ab huszti kapitány 260
- Zágráb (Zagrabia, Zagreb) 452, 562  
erőfeszítések a kollégium felállítására 124, 125, 136, 137, 143, 144, 169, 170, 198, 199  
itteni térítések 169, 170
- Zagyvai Borbála  
megegyezése egy szökött jobbágyról a jezsuitákkal 197, 198
- Zakariás András 118–120
- Zakariás János 119, 120  
felesége → Pán Katalin
- Zakmar → Szatmárnémeti
- Zalatnoky György pécsi püspök  
Bocskay fogságában 454, 455, 462, 526, 527, 529  
gyászbeszédet mondott felette Skarga 462, 529  
a kassai eseményekben 374, 377
- Zaláu → Zilah
- Zamoyski, Jan lengyel kancellár 386  
kapcsolata Hommonay Drugeth Györggyel 362  
kapcsolata Horváth Gáspárral 386  
Moldáviában tartózkodik 40–42
- Zamoyski, Jan lwóvi érsek 361, 362
- Zanitius, Joannes jezsuita  
az országgyűlésen 169, 171, 185, 186, 192, 225, 227  
Dobokaynak a kiűzetés megakadályozásáról 559–561  
leheteti a negyedik fogadalmat 65  
leváltásának ügye 185–187, 208, 209, 283, 284  
a lőcsei misszióban 330, 377, 378, 381  
magyarországi alumnusokat ajánl a Collegium Germanicumba 143, 144, 188, 189  
a nyitrai püspöknek fizetendő összegéről 189, 201  
Pozsonyba menekül 424  
a Szent Szűz konventről szóló vitáról 121, 188, 189  
Telekessy Mihály megtérésénél Pozsonyban 92–94  
tevékenysége Znióváralján 21, 22, 38, 93, 102, 208, 209  
a turóci prépostságról 157–165, 543, 544, 559, 560  
a zágrábi kollégium megalapításáról 124, 125, 136, 137, 169, 171



- Zavadszky János Máté  
a lőcsei misszióban 378, 381
- Zbynko, Zbigneŵ prágai érsek  
házában lakik Báthory Zsigmond 563, 564
- Zebernik 405, 406
- Zediny Stefanus lovaskapitány 67, 69
- Zehender, Joannes jezsuita XI  
fogadalmi 416  
Kassán 287, 306, 307, 325–327, 338–341, 371, 372, 377  
menekülés Kassáról 338, 339, 342–346, 374–377, 416, 417, 438
- Zelnichay Mihály  
közvetít a bécsi jezsuitáknak Vágsellyéről 506–509  
a Mária kongregáció tagja Vágsellyén 321, 322
- Zemplén (Zemplín) Zemplén vm. 579, 596, 602
- Zemplén vm. 329
- Žilina → Zsolna
- Zilah (Zaláu)  
az erdélyi katolikus püspökség birtoka 14, 183  
Senyeyi adományul kapja 155, 156
- Znió vára  
megerősítése 417
- Znióváralsa (Kláštor pod Znievom) Turóc vm. 25, 26, 65, 121, 137, 143, 144, 185, 186, 188,  
189, 212, 213, 260, 307, 334, 335, 393, 432, 457  
adományok a szegényeknek 102, 172, 173  
Alsószeli és Salgó birtokcseréje 49, 50  
általános helyzetkép 16, 17, 21, 22, 91–94, 101, 135, 171–173, 228, 229, 355–357,  
454–462  
Dinellit ide rendelik 336  
építkezés 21–23, 424  
Fullerust itt ápolják 102, 103  
gazdálkodás 20, 97, 104–108  
gyógyítás 171, 172  
határvita Szentgyörggyel és Bazinnal 48, 204, 205  
iskolája 85, 88, 122, 157–159, 171, 172, 549, 552  
jogvédelmet kérnek a sellyei nemesek ellen 410–412  
a katonák rablásai 171, 173, 283  
novíciusok 171, 172  
a plébániatemplom felszentelése 92, 93  
a rezidencia megszüntetése 454, 455, 461  
Szántó István javaslatai 185–188, 208, 209, 275, 276, 283  
a Szent György-templom újjáépítése 93  
szentségek kiszolgáltatása 171, 172  
a Szent Szűz konvent 121  
Vásárhelyi Gergely és társai itt gyógyulnak 63–65  
térítések 171, 172  
Zanitiusz helyett Dionantiusz a főnök 283, 284, 417, 418  
a zavart okozó szolgálólányok 31, 32, 37, 38, 44, 45, 49
- Zomolai, Christophorus  
a Mária kongregáció tagja 321

Zoványi Jenő XXXV, 54, 91, 499

Zrecho → Sztrecsény

Zvochinski, Christophorus

a Mária kongregáció tagja 321

Zwingli, Ulrich 519

Zsámboky János

Istvánffy véleménye történetírásáról 451–453

Zselnice → Szélnye

Zsigmond, III. lengyel király 385, 522, 523

fogadja Krakkóban Argentit 231, 246, 256

közbenjár Zalatnoky György érdekében 455, 456, 526, 527

segíti az oda menekült jezsuitákat 429, 430

Zsilinszky Mihály XXXV, 294, 552

Zsolna (Zilina)

eretnek prédikátorának mesterkedései 355–357

Zsuk → Nemeszsuk

## Documenti gesuiti

Testi riguardanti l'Ungheria e la Transilvania (1601–1606)

La presente opera è la continuazione della serie chiamata *Monumenta Antiquae Hungariae*. I redattori del volume continuano il lavoro iniziato dal László Lukács S. J. con la pubblicazione della documentazione riguardante l'attività dei gesuiti nell'Ungheria del Cinquecento.

Nel selezionare il materiale del volume sono stati adottati gli stessi principii applicati alla compilazione delle *Monumenta*. I redattori hanno raccolto i documenti che erano stati prodotti dai gesuiti operanti in Transilvania e pubblicavano anche i testi degli autori che non appartenevano alla provincia transilvana, però facevano riferimenti a questa regione. Ciò implica che le corrispondenze del Superiore Generale dell'Ordine furono pubblicate soltanto per la maggior parte. Fin dal Seicento la quantità delle corrispondenze trovate, che i singoli membri dell'Ordine avevano mandato a Roma, appariva diminuita perchè nel corso della selezione successiva l'archivio centrale ne aveva conservato solo le più importanti. Queste sono state tutte riprodotte. Sono state inoltre scelte per la pubblicazione le diverse corrispondenze fra i singoli membri dell'Ordine anche se la quantità di esse appare abbastanza ridotta; venivano quindi considerate tutte le altre lettere mandate dai gesuiti qui operanti a qualche personaggio all'infuori dell'Ordine insieme a tutta la documentazione che in qualche modo trattava la vita della Società.

La documentazione archivistica è stata completata degli Annali, collocati sempre alla fine del relativo anno. Per quanto riguarda invece i Fatti transilvani tra gli anni 1603–1606 i redattori non hanno seguito più i testi degli annali ma l'opera dei Argenti *De Societate Jesu in Transylvania ab anno 1603 usque ad annum 1607* che fu utilizzato anche dagli autori stessi degli annali. Non vengono ripubblicati i documenti già apposti nelle edizioni moderne, qui semplicemente si riferisce ai dati bibliografici. Questo criterio riguarda principalmente la documentazione archivistica su personaggi come Giovanni Argenti e Péter Pázmány. Nel caso del primo non riportiamo quelle lettere che sono trovabili nella serie di *Raccolta di Dati* (Adattár) di Endre Veress. L'attività del personaggio più noto della Controriforma oppure Riforma cattolica ungherese, Péter Pázmány, è stato studiato negli ultimi anni da i ricercatori di Miklós Óry e Ferenc Szabó. Perciò sarebbe stato inutile riportare nuovamente gli scritti, già apparsi e che trattavano le tesi teologiche del Pázmány giovane nel periodo di Graz, ma anche questa volta i dati si trovano nell'indice tematico del nostro volume insieme ai dati delle redazioni moderne.

Benchè nel caso degli scritti di origine gesuita abbiamo cercato di salvaguardare l'integrità della documentazione, questo metodo non è stato più seguito per quanto riguarda i fondi degli archivi non prodotti da loro. In queste occasioni abbiamo scelto solamente quei documenti che esplicitamente parlano dei gesuiti – come i decreti dei principi; i brevi pontifici; le decisioni amministrative regionali, locali –, decidendo in merito ad ogni singolo scritto se fosse il caso di optare per una pubblicazione integrale o solo parziale dello stesso. Siamo stati costretti a procedere in questo modo anche perchè nel voluminoso e finora non del tutto conosciuto fondo archivistico, nato nel periodo della Guerra dei Quindici anni, esistono numerosi riferimenti all'attività della Società di Gesù. Il metodo da noi più volte adottato era di indicare nelle note i documenti ritenuti importanti, senza però ricorrere alla loro pubblicazione.

Ciò che distingue il nostro volume dalla cinquecentesca opera *Monumenta* sono i brevi riassunti in lingua ungherese posizionati prima dei testi originali e le relative note. Forse questo fatto su scala internazionale rappresenterà un elemento di difficoltà nell'uso. Il motivo di questa innovazione era che il nostro volume venne inserito in una serie pubblicata in Ungheria. Determinanti erano anche le circostanze particolari del nostro Paese. Abbiamo notato che le serie delle *Monumenta* sono poco sfruttati nella ricerca storica in Ungheria e non venivano neanche utilizzati nell'insegnamento superiore. Il nostro progetto primario è quindi cambiare questo fenomeno negativo. Per la promozione della conoscenza dei testi originali abbiamo pertanto usato la lingua ungherese facendo un breve riassunto come nel caso degli Annali e delle relative note che a nostro avviso serviranno come mezzo per una più ampia divulgazione della recente storia della letteratura. Considerando però che la lingua dei testi originali è generalmente latina, la nostra opera può indirizzarsi con successo ad un pubblico più vasto.

I documenti dal periodo 1601–1606 portano l'impronta di Roma. Essi furono prodotti in un tempo ricco di eventi storici e politici, che si svolgevano tanto nell'Europa Centro-Orientale che nei territori dell'Ungheria e della Transilvania. Verso la fine della Guerra dei Quindici anni assistiamo anche all'insurrezione di István Bocskay contro gli Absburgo, motivata da argomenti nazionali e religiosi. In questo periodo storico da noi documentato, i gesuiti facevano parte attiva della vita politico-religiosa, principalmente per quanto riguardava la Controriforma e utilizzavano quei metodi pastorali coattivi che avevano già dato risultati efficaci nei domini ereditari degli Absburgo, nel senso che riuscirono ad infliggere al protestantesimo perdite di influenza considerevoli costringendolo a retrocedere. In armonia con la politica oscillante dell'Impero, verso l'anno 1603, si moltiplicavano i fenomeni della forzata ricattolicizzazione delle regioni abitate dai protestanti secondo precisi piani dei gesuiti, realizzati nell'anno 1603 in Transilvania e nel 1604 in

Ungheria. Essi causavano una grave crisi politico-religiosa e furono seguite da lotte drammatiche. Nel corso di questi conflitti anche i gesuiti subirono perdite sensibili, come la distruzione del loro liceo a Kolozsvár durante l'estate del 1604, ma questo non gli impedì di partecipare attivamente alla già citata ricattolicizzazione dei centri urbani nel nord dell'Ungheria durante l'autunno del 1604. Questi fatti, già provati, hanno contribuito a far scoppiare il sollevamento di István Bocskay.

È doveroso aggiungere che la documentazione qui pubblicata non cambia radicalmente il quadro che la storiografia ha finora disegnato sugli eventi di quel periodo ma senza dubbio arricchisce con elementi nuovi le conoscenze dell'attività dell'Ordine. Gli scritti rivelano altrettanti fattori nuovi sul primo periodo della lotta di liberazione condotta da Bocskay e sui fatti transilvani in genere.

Lo stesso vale per i negoziati di pace svoltisi tra gli imperiali e Bocskay negli anni 1605-1606, avvenimenti seguiti con speciale attenzione da parte dei gesuiti, cacciati da due centri del regno e precisamente dal loro collegio di Vágsellye e dalla loro residenza curiale di Znio. Nel contempo l'Ordine è fermamente intenzionato ad influenzare in qualche modo gli avvenimenti in corso e con poco senso realistico cerca di opporsi ad ogni concessione in materia religiosa. (È vero che non vengono espulsi dal territorio del regno d'Ungheria in seguito alle trattative di pace, ma vengono privati di ogni loro proprietà, finché non devono lasciare la Transilvania nel dicembre 1606.) Dal punto di vista degli avvenimenti successivi e del compromesso fatto nel 1608 tra gli ordini e l'elettore Mattia II possiamo considerare questo periodo per i gesuiti complessivamente come denso di studio e di vicissitudini, nel corso delle quali essi dovevano apprendere che non era possibile raggiungere i propri obiettivi all'ombra delle armi, esclusivamente con i metodi violenti della Controriforma. Riportandoci al 1608, dunque, possiamo dire che essi fossero in grado di imparare come non dovessero agire. D'altronde però si percepisce già a quell'epoca un altro atteggiamento tra i gesuiti. Dalla penna di Joannes Zanitius si leggono proteste appassionate contro le misure affrettate. Egli già nel 1603 espone che i gesuiti rischiano di perdere perfino i loro protettori cattolici pretendendo di raccogliere senza seminare e che non riescono a convincere la nobiltà ungherese che essi appunto perseguono gli interessi non solo del proprio ordine ma anche dell'intero paese. È altrettanto vero però che ricevono dallo stesso padre generale moniti alla prudenza coloro che continuano a proporre la fondazione di nuovi collegi.

D'altra parte dobbiamo sottolineare che già a quell'epoca l'attività gesuitica non si caratterizza solo in una linea che favorisce l'uso delle armi. In Transilvania gli ignaziani infatti cercano di ristabilire le istituzioni del cattolicesimo (ricostituzione del vescovato, sostentamento del seminario pontificio) e poiché, salvo che nella terra dei siculi, praticamente non vi si trova

alcun prete cattolico, essi eseguono sistematicamente anche mansioni parrocchiali. Quanto alle istituzioni cattoliche i gesuiti danno grande importanza ovunque al mantenimento della scuole. È un luogo comune della letteratura specialistica come per lungo tempo dopo l'adozione della *ratio studiorum* il sistema scolastico, attraente ed efficace, fosse strumento importante nelle loro mani, ed anche dai documenti risulta l'uso che ne fecero. Si individua molto bene come essi lottassero con i protestanti nell'organizzare gli studi degli alunni dell'Ungheria presso diverse istituzioni cattoliche all'estero, ma contemporaneamente curassero anche l'incremento delle loro scuole in loco. Tutto ciò risulta argomento continuo nelle loro corrispondenze riguardanti Ungheria e la Transilvania, e nel caso di un'eventuale minaccia essi cercarono di giustificare la loro ragion d'essere soprattutto con le loro efficaci scuole. Ma si sforzavano altrettanto di rendere il più possibile attraente la spiritualità da loro rappresentate, commuovente anche nell'esteriorità, affinché questa fosse presente vivacemente ad opera dello spettacolo e della musica, dovunque fossero riusciti a stabilirsi. Così istituirono processioni di grande effetto per il Corpusdomini nella Kolozsvár abitata quasi esclusivamente da unitari, oppure nella Vágsellye abitata da luterani e calvinisti. Qui tale processione fu organizzata dalla Congregazione di Maria, fondata dagli stessi gesuiti, istituzione che nel nostro volume, grazie a nuovi documenti, sarà meglio analizzata, tra i cui congregati si annoveravano tanto membri dell'ordine come laici e che rappresentarono in modo spettacolare una spiritualità cattolica profonda nonché militante.

Tale esempio conclusivo della nostra rassegna riesce forse anche ad illustrare che non solo chi studia la storia dell'ordine nel senso stretto o la storia politica, ma anche chi si occupa della storia della civiltà nel senso più ampio – comprendendo pure aspetti della storia delle istituzioni e della mentalità – potrà trarre vantaggio dalla presente edizione di fonti.

## Jesuit Papers in Hungary and in Transylvania (1601-1606)

The present volume is a sequel to the series *Monumenta Antiquae Hungariae*. Thus, it carries on the work started by László Lukács with the publication of 16th century Jesuit documents relating to the activities of the Society of Jesus in Hungary.

Quite naturally, when compiling the material for this volume, we followed the same principles that had been applied in the production of the volumes of *Monumenta*. Consequently, the editors have included all documents that were written by Jesuit authors in Hungary and Transylvania, as well as those which, though not written by local members of the Order, specifically concern those territories. In the case of the correspondence of the Generals, this usually means the publication of selected excerpts. From the 17th century on, relatively few letters to Rome survive since the central archives of the Order have preserved only letters of special importance. These letters, naturally, are all published in this volume. We have also included letters among members of the Order (unfortunately, few have survived), correspondence by Jesuits active in these territories to persons outside the Order, as well as other Jesuit writings discussing life within the Order.

The correspondence published has been complemented by excerpts from the annals, which appear at the end of each year. However, as far as the events in Transylvania during the years 1603 through 1606 are concerned, instead of publishing excerpts from the text of the Jesuit annals, we have decided to quote Argenti's *De Societate Jesu in Transylvania ab anno 1603 usque ad annum 1607*, as this was the source the editors of the annals themselves used. Jesuit documents published some time ago are also included in this volume; however, we have chosen not to republish papers more recently published in separate volumes. This concerns mainly letters by Giovanni Argentini and Péter Pázmány. The letters of Argentini that have recently been published in the series *Adattár* (a posthumous publication of documents collected by Endre Veress) have not been included in our volume. On the other hand, the activities of Péter Pázmány, the greatest figure of the Hungarian Counter-Reformation have just recently become the subject of well-documented studies, as far as his years in Graz are concerned, thanks to the dedicated work of Miklós Óry and Ferenc Szabó. Thus, it would have been redundant to republish the letters already available in Óry's and Szabó's books discussing the theological context of the Graz theses. Nevertheless, these letters have not been

ignored altogether; a brief abstract for each letter has been included along with the publication data of the most recent modern edition of the full text.

While it was our objective to include all documents written by Jesuits, this would have been close to impossible in the case of documents related to, but not written by, Jesuits. The editorial policy we have adopted in this respect was to publish documents specifically dealing with Jesuits (decrees of the central administration of the royal court of Hungary and the court of the Prince of Transylvania, papal letters regulating Jesuit activities, as well as administrative resolutions concerning Jesuit estates), whereas in other cases we considered the documents individually and decided whether to publish them in full or in excerpts only. As Jesuit activities are mentioned with considerable frequency in the fairly abundant and mostly unprocessed documentary material surviving from the period of the Fifteen Years' War, no other method seemed quite as appropriate. Often we make footnote references to documents that we believe to be important but, for the above reasons, have decided not to include.

This volume differs significantly from the volumes of the 16th century *Monumenta* in that all introductory abstracts given before the individual texts, as well as all notes, have been composed in Hungarian. This will certainly present a difficulty for those unfamiliar with the Hungarian language. However, we had good reason to make this change, apart from the fact that this is a volume published as part of a series edited in Hungary. We find that the volumes of *Monumenta* have not been utilized in Hungarian historical scholarship and research as fully as we believe it to be necessary; neither have they been used in college education. This situation, no doubt, calls for immediate action. With this in mind, we have prepared a system of notes, especially in the case of the annals, that includes the most recent results of historical scholarship and literature on the subject. Nevertheless we believe that this volume will do a great service even for those unfamiliar with the Hungarian language; the texts themselves are, after all, in Latin, and the system of the indices has been developed so that the user needs no knowledge of Hungarian to understand it.

The documents dating from the years between 1601 and 1606 represent a period that is characterized by a series of important events, political and otherwise, occurring in Rome, East-Central Europe, the Kingdom of Hungary, and Transylvania. It was this last phase of the Fifteen Years' War that saw István Bocskay's rebellion against the Habsburgs, a movement incorporating an ideology that combines arguments anchored in the nation's interest with those of a religious nature. It is not at all surprising that Jesuits themselves were also very active in these political events; the methods of militant Counter-Reformation applied by them increasingly during the period concerned, and especially in the territory of the Kingdom of Hungary, are those previ-



ously used with success in the hereditary provinces of the Habsburgs – success meaning, in this context, a considerable loss of ground on the part of Protestantism, already on the decline in those provinces at the time. It is in the very middle of our period, during the year 1603, that, parallel with the changes experienced in imperial politics, Jesuit activities became more determined and radical: plans were drawn up for the militant Catholicisation of mainly Protestant territories, resulting in bloody religious confrontations and fierce battles first in 1603 in Transylvania, and then in 1604 in the territory of the Kingdom of Hungary. Jesuits themselves had to pay the price as well: in the summer of 1603, their Kolozsvár colleges were demolished, an event which, however, failed to convince them not to play an active role in the systematic Catholicisation of the towns of Upper Hungary in the autumn of 1604, a series of events which have since been proven to be among the major causes of the rebellion led by István Bocskay. The papers here published now do not modify the overall picture of these events as developed by historical scholarship, but they add significant new details. As it may be expected, this is particularly true for the role played by the Jesuits in these events; nevertheless, several new aspects that concern the first phase of Bocskay's freedom fight or the events taking place in Transylvania will come to light with the publication of this volume. The same holds for the peace negotiations held between Bocskay and the Habsburgs in 1605–1606, as the Jesuits, on the one hand, followed with eager attention the negotiations, because they had been expelled from their two centres within the Kingdom of Hungary (the college at Vágsellye and their Znióváralka residence), and, on the other, attempted to exert as much influence as possible to control the course of the events, adamantly, if slightly unrealistically, refusing to compromise in religious issues. (As a result of the negotiations, although Jesuits were not expelled from the territory of the Kingdom of Hungary, all their lands were confiscated and they themselves had to leave Transylvania in December 1606.) Looking back at these events from the aspect of the future compromise of 1608 between the estates of Hungary and Mathias II, who by then was elected King of Hungary, one might say that these years were the years of learning for Jesuits – years during which difficulties taught them that applying merely the militant methods of Counter-Reformation backed by the brutal power of arms may not be sufficient for their victory. Looking back from 1608, we may say that it was this period when Jesuits learned what they could and what they could not do. Yet by this time new voices were already heard among Jesuits: as early as 1603, Zanitius writes that should they attempt to reap without sowing, that is, should they fail to convince the nobility of Hungary that their efforts aim at the realization of the interests of the entire country and not only those of their own order, Jesuits might easily lose the support of their Catholic patrons. We should also mention that even the General himself admonished those relent-

lessly pressing the issue of the foundation of new colleges to be more careful in their otherwise worthwhile endeavours.

Another point to be emphasized is that by this period, Jesuit activities were not backed by military power only. In Transylvania, they dedicated their efforts to the restoration of Catholic institutions (such as the reinstatement of episcopality and the maintenance of the pontifical seminary), and since with the exception of territories in Transylvania inhabited by Székelys (Seklars) almost no Catholic priests were to be found in the region, they regularly undertook parish responsibilities as well. They placed special emphasis on the maintenance of schools both in the Kingdom and in the Principality. It is well-known in the literature that long after the introduction of Ratio Studiorum, this attractive and efficient school system remained an important means of political action in the hands of the Jesuits; as the papers published in this volume show, they were also capable of putting this means to good use. It should also be obvious that they intended to compete with the Protestants in organizing the education of Hungarian alumni in Roman Catholic institutions abroad; however, they also committed themselves to the development of their schools at home. This is a recurring topic in their correspondence both in the Kingdom of Hungary and in Transylvania: whenever attacked, they justified their presence by demonstrating the outstanding efficiency of their schools. They spared no effort making their own kind of spirituality as attractive and moving as possible, both in terms of ceremonious formalities and soul-stirring music, for the inhabitants of the settlements wherein they could set their feet. They, for example, organized spectacular Corpus Christi processions in Kolozsvár, a city inhabited by an overwhelming majority of Unitarians, and at Vágsellye, a town predominantly populated by Lutherans and Calvinists. In the latter, they established a congregation dedicated to the Virgin Mary and consisting of members of the Order as well as laymen, which, as seen from the so far unpublished documents included in our volume, openly represented a fierce Catholic spirituality.

This last example from our brief review may also serve to illustrate that this compilation of sources may be a useful handbook not only for students of the history of the Order or political history, but also for those interested in the general history of civilization in the broadest sense, including, among other fields, the history of institutions and the history of mentalities.